ALFRED ADLER

CUNOAȘTEREA OMULUI

editura
IRI

MICA BIBLIOTECĂ DE PSIHOLOGIE
ALFREDADLER
CUNOAŞTEREA OMULUI
Traducere, studiu introductiv şi note de dr. LEONARD GAVRILIU
EDITURA IRI 1996

Coperta reproduce: Salvador Dali, *Autoportret moale cu slănină prăjită,* 1941

Traducere după volumul
Alfred Adler, *Menschenkentnnis,* Rascher Verlag, Fischer Bucherci.Zurich, 1966

Coordonatorul colecţiei: dr. LEONARD GAVRILIU Coperta: VENIAMIN & VENIAMIN
ISBN 973-97229-6-2

CUPRINS

Studiu introductiv *Alfred Adler — o revanşă a socialului asupra biologismului freudian*
(Dr. Leonard Gavriliu) 7
Cuvânt înainte 39

Partea generală

Introducere..... 41

Capitolul I *Viaţa psihică a omului (*Noţiunea de psihic şi condiţia vieţii psihice; 2. Funcţia organului psihic; 3. Finalitatea în viaţa psihică) 51

Capitolul II *Esenţa socială a vieţii psihice* (1. Adevărul absolut; 2. Necesitatea vieţii în comun; 3. Securitate şi adaptare; 4. Sentimentul de comuniune socială)..... 59

Capitolul III *Copilul şi societatea* (1. Situaţia sugarului; 2. Influenţa dificultăţilor; 3. Omul ca fiinţă socială) 65

Capitolul IV *Amprentele lumii exterioare* (1. Generalităţi privind concepţia despre lume; 2. Elementele dezvoltării concepţiei despre lume: a) Percepţiile; b) Amintirile; c) Reprezentările; 3. Fantezia; 4. Visele (generalităţi); 5. Transpunerea afectivă *(Einfiihlung);* 6. Influenţa omului asupra celorlalţi (hipnoza şi sugestia)..... 74

Capitolul V *Sentimentul de inferioritate şi tendinţa de a se impune* (1. Situaţia din prima copilărie; 2. Compensarea sentimentului de inferioritate; aspiraţia de a se pune în valoare şi de a dobândi superioritatea; 3. Linia directoare şi concepţia despre lume)..... 95

Capitolul VI *Pregătirea pentru viaţă* (1. Jocul; 2. Atenţia şi distragerea ei; 3. Delăsarea şi uitarea; 4. Inconştientul; 5.Visele; 6. Aptitudini, talent)..... 113

Capitolul VII *Relaţiile dintre sexe* (1. Diviziunea muncii şi cele două sexe; 2. Supremaţia bărbatului în civilizaţia actuală; 3. Prejudecata inferiorităţii femeii; 4. Fuga de rolul de femeie; 5. Tensiunea dintre cele două sexe; 6. încercare de reformă)..... 136

Capitolul VIII *Fraţi şi surori*..... 160

Caracterologie

Capitolul I *Generalităţi* (1. Esenţa caracterului şi formarea sa; 2. Importanţa sentimentului de comuniune socială pentru dezvoltarea caracterului; 3. Direcţii ale dezvoltării caracterului; 4. Delimitări faţă de vechea şcoală psihologică; 5. Temperamentele şi secreţia endocrină; 6. Recapitulare)..... 168

Capitolul II *Trăsături de caracter de natură agresivă* (1. Vanitatea; 2. Gelozia; 3. Invidia; 4. Avariţia; 5. Ura)..... 191

Capitolul III *Trăsături de caracter de natură neagresivă* (1. Izolarea; 2 Angoasa; 3. Laşitatea; 4. Impulsii

neînfrânate, ca expresie a unei adaptări deficiente) 224

Capitolul IV ***Alte forme de expresie ale caracterului*** (1. Voioşia; 2. Moduri de gândire şi de exprimare; 3. Atitudinea şcolărească; 4. Oameni cu principii şi pedanţi; 5. Subordonarea; 6. Infatuarea; 7. Susceptibilitatea; 8. Ghinionişti şi pieze-rele; 9. Religiozitatea)..... 240

Capitolul V ***Afectele*** (*A. Afecte disociante*: 1. Mânia; 2. Tristeţea; 3. Folosirea abuzivă a afectelor; 4. Dezgustul; 5. Frica (spaima); *B. Afecte asociante*: 1. Bucuria; 2. Compasiunea; 3. Ruşinea) 251

Anexă *Observaţii generale privind educaţia*.....*262*
Cuvânt de încheiere.....*268*
Indice de nume *271*

STUDIU INTRODUCTIV

ALFRED ADLER - O REVANŞĂ A SOCIALULUI ASUPRA BIOLOGISMULUI FREUDIAN

De obicei numele lui Alfred Adler este asociat cu psihanaliza, care pentru mulţi nu este de conceput fără faimosul ei „triumvirat: Freud, Adler, Jung. în realitate însă ambiţiosul concetăţean al părintelui legitim al psihanalizei nu a fost mai mult decât unul din efemerii „tovarăşi de drum" ai lui Sigmund Freud, fără a fi şi un psihanalist în adevăratul înţeles al cuvântului, cu toate că într-o vreme a îndeplinit funcţia de preşedinte al Asociaţiei Psihanalitice din Viena. Adler *„never practisedpsychoanalysis" („nu a practicat niciodată psihanaliza"),* susţin apodictic, pe drept cuvânt, J. P. Chaplin şi T. S. Krawiec[1]. Freud însuşi s-a văzut obligat să facă precizarea că Adler *„nu are nimic comun cu psihanaliza"*[2]*,* că el a avut încă de la început propriul său „sistem", doctrina sa, pe care încerca să o substituie psihanalizei, atunci când nu încerca să-şi revendice idei manifest freudiene, străduindu-se să le travestească într-o terminologie diferită.

Adevărul este că „psihologia individuală" profesată de Alfred Adler[3] nu se încadrează şi nici nu s-ar putea încadra în psihanaliză, nici ca teorie, nici ca practică, aşa cum lucrul este în bună măsură posibil cu „psihologia analitică" a lui Cari Gustav Jung. Dar cum concepţia lui Adler s-a dezvoltat paralel cu psihanaliza, stabilind cu aceasta şi relevante puncte de contact, ea poate fi considerată foarte bine drept o concepţie *parapsihanalitică,* cunoscându-se că etimonul „para" înseamnă în greceşte „în afara" sau „pe lângă", „vecin".

Ne putem permite, aşadar, să includem în *parapsihanaliză* (termen care exclude orice tangenţă cu aşa-numita *parapsihologic,* disciplină care îşi reclamă drept obiect de cercetare fenomenele psihice „paranormale") pe toţi cei care dovedesc, într-un fel sau altul, raporturi de „vecinătate" cu freudismul, aceste raporturi (de obicei rele) putând merge până la o antiteză net exprimată, cum este cazul lui Alfred Adler şi al adepţilor săi (Cari Furtmiiller, Ermin Wexberg, Ferdinand Birnbaum, Arthur Holub, Ernst Jahn, Ida Lowy, Otto Kaus, Sophie Lazarsfeld, Alfred Appelt şi mulţi alţii) sau al lui Roger Mucchielli, care, cultivând la început cu dezinvoltură teze psihanalitice, la un moment dat a trecut în opoziţie, făcând chiar exces de zel în această direcţie. „Parapsihanaliză" se dovedeşte şi *socioanaliza* lui Jacob L. Moreno, care i-a şi fost elev lui Freud la Viena, înainte de a emigra în America.

Moreno nu scapă nici o ocazie de a-şi revendica meritul „inversării tehnicii psihanalitice", faptul de a fi terminat cu „era verbală" simbolizată de „divanul freudian", spre a orienta personalitatea „totală" a pacientului spre acţiunea spontană, pe care el o consideră mult mai grăitoare şi mai eficientă în plan psihoterapeutic. *„Vechiul divan psihanalitic* — scrie J. L. Moreno — *a fost îndepărtat în favoarea teatrului spontaneităţii. Acest teatru îi oferă pacientului nostru posibilităţi noi. Când stătea întins pe divan şi i se întâmpla să se gândească la mama sau la sora sa, vorbea despre ele, asta era tot ce putea face în poziţia culcat. Dar datorită noului vehicul, mama şi sora pot să apară pe scenă, să acţioneze, să-şi joace propriul rol, în timp ce toată lumea are putinţa să asiste la reprezentaţie"*[4]*.* Este ceea ce azi se cunoaşte sub numele de „psihodrama" lui Moreno, acesta fiind, alături de Adler, cel mai notabil „parapsihanalist", desigur în felul său.

Aşa cum despre Freud s-a spus că a descoperit „complexul lui Oedip" pentru că el însuşi a avut o mamă cu două decenii mai tânără decât tatăl său şi a crescut într-o familie în care el era unchi al unor persoane mai în vârstă decât dânsul (copiii unora dintre fraţii săi vitregi), tot aşa descoperirea lui Adler privind inferioritatea constituţională a unor organe, care dezvoltă în suprastructura psihică un „sentiment de inferioritate" declanşator al luptei pentru obţinerea superiorităţii, a fost pusă pe seama deficienţelor organice ale autorului, explicaţie pe care el, de altfel, o autorizează. Adler a fost, într-adevăr, un copil firav, rahitic, peste măsură de bolnăvicios, aşa încât în mintea lui s-a înfiripat încă din copilărie gândul de a se face medic pentru a *„lupta contra morţii"*[5]*.*

Dar nu numai „inferiorităţile" fizice l-au stimulat la „compensări" ambiţioase, ci şi unele considerente de ordin spiritual. La liceu, de exemplu, fiind foarte slab la matematică, tatăl său 1-a obligat să repete clasa, în ciuda recomandării unui profesor care-1 sfătuia să-şi dea fiul ucenic la o croitorie. *„Dacă tata* — spune Adler — *ar fi ascultat de povaţa profesorului, aş fi devenit probabil un bun croitor, dar toată viaţa aş fi crezut că anumiţi oameni au cu adevărat «darul» matematicii"*[6]*.* Repetând clasa, elevul „nedotat" a devenit cel mai bun matematician.

Alegând exemple care să ilustreze teoria sa a „sentimentului de inferioritate" şi a „compensării" subsecvente (şi chiar a „supra-compensării"), Adler pare a se aşeza în compania unor celebrităţi ca Homer, Demostene, Milton, Beethoven, Smetana, Dostoevski, sau Anette Kellermann, Paavo Nurmi etc. De altfel, de Freud se va separa (o primă tentativă a făcut şi în 1904 !) pentru că avea senzaţia că îi este subaltern, pe când el se voia, în inconştientul său, un „spiritus rector"[7]. Intuindu-i ambiţiile, Freud 1-a înscăunat preşedinte al Societăţii psihanalitice, dar Adler nu era omul care să se mulţumească cu „compensări" minore. în 1911 el a iniţiat o îndrăzneaţă mişcare strategică, redactând o acerbă critică a teoriei sexualiste a vieţii psihice, critică în care, la drept vorbind, atingea tocmai punctele nevralgice ale psihanalizei freudienc din acel timp.

Un discipol al lui Adler afirmă, nu fără temei, că în prima carte de răsunet a magistrului său, *Studie Liber Minderwerligkeit von Organen* (Wien, 1907), primită cu neîncredere de Freud, *„este conţinută în germene toată teoria adleriană".* Pe de altă parte, Clifford Allen este de părere că, din 1913, când a expus un fel de „tablă de legi" a psihologiei individuale, Adler *„nu a mai progresat nici măcar cu un deget în anii următori, iar la sfârşitul vieţii sale, după un sfert de secol, predica exact acelaşi lucru ca în 191".* Un alt adlerian observă şi el că, *„în stilul fugilor lui Johann Sebastian Bach, Adler reia adesea aceeaşi idee sub forme diferite".*

Dorind cu tot dinadinsul să pună un „fundament de nezdruncinat" concepţiei sale, nu este de mirare că nu de puţine ori Adler simplifica şi dogmatiza, rămânând prizonierul propriilor sale limite şi recurgând, mai mult decât s-ar putea crede, la speculaţii metafizice. *„O idee* — citim în *DerSinn des Lebens,* Wien, 1933 —, un *sentiment sau o acţiune nu vor fi considerate juste decât dacă ele sunt astfel sub specie aeternitatis"*[1]'.

Pe când Freud a preluat de la Nietzsche mai ales ideea primatului sexualităţii şi afectivităţii, ca şi conceptul de refulare, Adler şi-a axat concepţia pe teoria nietzscheeană a „voinţei de putere" *(Wille zur Macht),* adaptând-o la propria sa teorie a căutării obstinate a superiorităţii şi a aşa-zisului „protest viril" caracteristic femeilor care nu-şi acceptă condiţia de inferioritate, nici sub raport biologic, nici sub raport social.,. *Voinţa de putere şi voinţa de a se face remarcat ale lui Nietzsche* — scrie el în *Ober den Nervosen Character — exprimă în fond acelaşi lucru ca şi concepţia noastră care, pe de altă parte, se apropie de aceea a lui Fere şi de* a *câtorva autori mai vechi, după care sentimentul de plăcere ar fi expresia unui sentiment de putere, în vreme ce sentimentul de neplăcere ar decurge dintr-un sentiment de neputinţă"*[1]'.

La acestea se adaugă influenţa ficţionahsmului lui Hans Vaihinger. Arătând că, departe de a stabili între fenomenele lumii opoziţii rigidie, omul sănătos încearcă mai degrabă să-şi detaşeze gândirea şi activitatea de o linie de orientare „ireală", conformându-le realităţii, legilor şi exigenţelor acesteia şi servindu-se de ficţiuni doar ca punct de plecare comod în abordarea realităţii şi vieţii, pe când nevroticul, dimpotrivă, se agaţă de ficţiuni ca înecatul de un fir de pai, reificându-le, iar psihoticul merge şi mai departe, făcând din ficţiuni forţe antropomorfice irezistibile („Acţionează ca şi cum ai fi sortit pierzării, ca şi cum ai fi cel mai tare, ca şi cum ai fi cel mai duşmănit" etc), Adler subliniază: *„Simbolul,* camodus dicendi, *domină limbajul şi gândirea noastră. Dar nevroticul îl ia ca literă de evanghelie, iar psihoticul caută să-i confere o existenţă reală. Acesta este punctul de vedere pe care îl susţin eu şi asupra căruia insist în toate lucrările mele referitoare la nevrotici. Şi numaiprintr-o fericită întâmplare am luat cunoştinţă de cartea genială a lui Vaihinger,* Die Philosophie der Als Ob *(1911), în care autorul arată valoarea pe care o reprezintă în gândirea ştiinţifică acele construcţii intelectuale care de mult mi-au devenit familiare prin studierea nevrozelor"*[13].

Dar nu numai nevroticul, ci în general orice om are, potrivit concepţiei adleriene, tendinţa de a-şi disimula sentimentul de inferioritate îndărătul unor ficţiuni ca puterea, actele de răzbunare imaginare, trăirea interioară a unor satisfacţii visate etc. Ficţionalismul lui Vaihinger îi va servi lui Adler în special la respingerea determinismului cauzal pe care îl promova Freud şi căruia îi va opune un finalism contradictoriu. Wilhelm Dilthey pare, de asemenea, să-şi fi exercitat influenţa asupra lui Adler, din moment ce vedea în viaţa psihică un torent continuu, constând din acte de voinţă orientate teleologic, de fapt indeterminabile.

Se impune să examinăm, în cele ce urmează, uncie aspecte controversate privind „psihologia individuală", opera de psiholog şi de practician a lui Adler în domeniul curei psihoterapeutice sau pur şi simplu în domeniul demersurilor psihopedagogice, ştiut fiind că din anul 1920 el a luat contact cu Institutul pedagogic din Viena, unde mai târziu a ţinut o suită de prelegeri în care îşi propunea să demonstreze posibilitatea aplicării concepţiei sale în educarea şcolarilor-problemă.

1. „PSIHOLOGIA INDIVIDUALĂ" ŞI INCONŞTIENTUL.

De îndată ce Freud a emis părerea că în lucrarea lui Adler *Ober den Nervosen Character* inconştientul apare doar *„ca o curiozitate psihologică",* fără nici o legătură cu ansamblul *„sistemului"adlerian^,* şi că, de altfel, Adler era prea puţin apt să opereze cu materialele furnizate de inconştient, adesea a fost pusă la îndoială dimensiunea abisală a „psihologiei individuale". Clifford Allen va afirma categoric că dacă Adler *„recunoaşte inconştientul (pe când, ţinând cont de opera sa, nu parc s-o fi făcut), aceasta nu înseamnă, pentru el, nimic"*[15]. Englezul este de părere că psihologia lui Adler este esenţialmente o *egopsihologie,* adică un studiu al proceselor psihice conştiente, fondatorului ..psihologiei individuale" fiindu-i indiferent dacă un fenomen psihic este conştient sau nu[16].

Aserţiunile de acest fel pot să deconcerteze, îndeosebi atunci când sunt făcute sub semnătura unor autorităţi. Se pare totuşi că psihiatrul englez cunoaşte concepţia adleriană mai mult din cărţile lui Ermin Wexberg, unul dintre discipolii de marcă ai teoreticianului „complexului de inferioritate", pe care îl citează mult mai frecvent decât pe Adler, cu toate că se referă la opera acestuia din urmă.

Dat fiind că în rândul adlerienilor se vădea o flagrantă lipsă de unanimitate în a-l considera pe Adler un psiholog abisal autentic (*„Tiefenpsychologe")*, problema a constituit tema generală de dezbatere a Conferinţei Uniunii Internaţionale pentru Psihologic Individuală, ale cărei lucrări s-au desfăşurat în Olanda în anul 1966[17]. Abstracţie făcând de concluziile acestei conferinţe, se cuvine să arătăm că în *Menschenkenntnis,* carte alcătuită pe baza unei largi serii de prelegeri ţinute după primul război mondial la Universitatea populară din Viena, audiate nu numai de marele public, ci şi de studenţi, prelegeri în care Adler urmărea să-şi expună cât mai clar şi exact concepţia, el admite în mod explicit existenţa şi funcţiile inconştientului, contestând chiar şi atenţiei (privită îndeobşte drept expresia cea mai pură a actului conştient) caracterul ei de proces psihic propriu conştiinţei. *„Cu toate că* — scrie el — *atenţia conştientă se obţine, într-o anumită măsură, prin constrângere, forţa propulsivă a atenţiei nu rezidă în conştiinţă, ci în interes, iar acesta ţine în cea mai mare parte de sfera inconştientului. Acesta este în întregul său un produs ai organului psihic, şi, totodată, cel mai puternic factor al vieţii psihice. Aici sunt de căutat şi de găsit forţele care configurează linia de mişcare a omului, planul său (inconştient) de viaţă",* în conştiinţă — ne mai spune Adler — astfel de forţe motivaţionale nu sunt decât reflectarea inconştientului.

Vanitosul, frivolul, de cele mai multe ori habar n-au că sunt cum sunt. Vanitatea, frivolitatea nu înseamnă şi conştiinţa vanităţii şi frivolităţii. Există indivizi care nu-şi cunosc nici calităţile, nici defectele, trăind într-o totală ignoranţă de sine. Cineva se poate crede un om brav, pe când tot ceea ce face el izvorăşte din egoism etc. „Aşadar — scrie Adler — *mulţi oameni dezvoltă în ei forţe care intră în acţiune fără ştirea lor. Aceste forţe ale inconştientului influenţează viaţa oamenilor şi, dacă nu vor fi identificate, vor duce la urmări grave. Un asemenea caz a fost descris de Dostoevski în romanul său* Idiotul, *într-o manieră care nu conteneşte să suscite admiraţia psihologilor. Este episodul în care o doamnă, cu ocazia unei reuniuni de societate îi spune unui prinţ, personajul principal al romanului, pe un ton cam răutăcios, să bage de seamă să nu cumva să răstoarne vasul chinezesc de valoare din apropierea sa; la care el dă asigurări că va fi atent. Câteva minute mai târziu însă vasul zăcea fărâme pe podea. Nimeni din cei care au asistat la scenă nu a văzut în ea un efect al hazardului, ci un act absolut logic, generat de întregul caracter al acestui om, care se simţise jignit de cuvintele doamnei"*[19].

În *Ober den Nervosen Character,* atât recunoaşterea ca atare, cât şi ponderea acordată inconştientului în viaţa psihică sunt în afară de orice îndoială. *„Chiar omul sănătos* — citim aici — *ar trebui să renunţe la speranţa de a se orienta în lume, dacă nu ar introduce ficţiuni în imaginea pe care şi-o face despre lume şi propria viaţă. Am şi văzut că aceste ficţiuni se sprijină pe experienţe vechi («regresiune»), în momentele de nelinişte şi de nesiguranţă ele se manifestă ca o putere deosebită, devenind imperative ale credinţei, idealului, libcruiui-arbitru. în afara acestor momente, ele acţionează în surdină, în inconştient, ca toate mecanismele psihice pentru care ele nu constituie decât imagini verbale"*[21].

În *Praxis und Theorie der Individualpsychologie,* referindu-se la inconştient şi într-un capitol distinct („Zur Rollc des Unbewussten in der Neurose"), Adler admite că numai existenţa dimensiunii abisale a personalităţii face posibile comportamentele nevrotice şi psihotice, „planul de viaţă" al individului structurându-se în inconştientul acestuia. Prefaţând versiunea în limba engleză a acestei importante scrieri, el face relevanta precizare că inconştientul se manifestă în *„neputinţa pacientului de a-şi înţelege impulsurile în raport cu mediul*

social în care trăieşte'-[1]*.* De unde şi cerinţa de bază a psihoterapiei (ca şi la Freud) de a aduce în conul de lumină al conştiinţei „monştrii" generaţi de inconştient, pentru a-i anihila: *„Psihoterapia poate să înceapă aici prin aducerea în conştiinţă a ideii directoare de exagerare* a *propriei importanţe, făcând prin aceasta imposibilă influenţa sa asupra vieţii active"*[22]*.*

Este limpede că Adler profesează o „Tiefenpsychologie", fiind chiar încredinţat că a sa este mai „profundă" decât altele, pe care le cataloghează drept „superficiale"[23]. Nefăcând paradă de termenul „inconştient", el îl subînţelege în majoritatea textelor sale, dându-i importanţa de rigoare.

2. DE CE „PSIHOLOGIE INDIVIDUALĂ?"

Neavizaţii sunt imediat tentaţi să creadă că o asemenea psihologie pune accentul pe individul ca individ, fiind un fel de antiteză la ceea ce reprezintă psihologia socială. *„Chiar şi cuvântul german* Individualpsychologie — scrie Madelaine Ganz — *dă uşor loc la interpretări greşite, căci eşti înclinat să înţelegi prin aceasta o psihologie care s-ar aplica individului. în realitate însă trebuie să ne referim la sensul etimologic al cuvântului* (individuere). *în acest fel câmpul ei de aplicare devine mult mai întins. Este vorba de o psihologie a unui «tot indivizibil» şi care se raportează în acelaşi timp la individul în sine şi la relaţia sa cu comunitatea"*[24]*.* Iată-ne, prin urmare, tocmai la polul opus sensului sugerat de simpla percepere a termenului „psihologie individuală". într-adevăr, dacă citeşti cărţile lui Adler, ai din ce în ce mai mult impresia că disciplina cultivată de el este *sociopsihologia. „Cercetarea de psihologie individuală* — va sublinia el în prefaţa la prima ediţie a lucrării *Praxis un Theorie der Individualpsychologie — caută să obţină o aprofundare a cunoaşterii omului, posibilă doar prin înţelegerea poziţiei individului faţă de misiunea sa socială distinctă"*[25]*.*

Scopul mărturisit al operei lui Adler este acela de a face ca oamenii să nu mai treacă unii pe lângă alţii ca nişte monade etanşe, vorbindu-şi fără a putea stabili reale puncte de contact şi comunicare, cum se întâmplă adesea, nu numai în mediile vaste ale societăţii, ci şi în grupurile restrânse, de ordinul familiei. *„Cunoaşterea omului* — arată Adler — *comportă însă încă* o *latură, la fel de importantă, reprezentată de aşa-numitul aspect social al acesteia. Este neîndoilenic faptul că oamenii s-ar comporta mai bine unii faţă de alţii, că ei s-ar apropia mai mult dacă s-ar înţelege mai bine unii pe alţii. Această posibilitate de inducere în eroare constituie un pericol imens pentru societate. Acest pericol trebuie să-1 demonstrăm noi colaboratorilor noştri, pe care vrem să-i iniţiem într-ale vieţii. Ei trebuie să devină capabili să recunoască tot ce este inconştient în viaţă, toate deghizările, disimulările, şiretlicurile şi perfidiile, spre a-i putea avertiza pe cei pândiţi de asemenea primejdii şi a le veni în ajutor. Numai cunoaşterea omului, conştient practicată, ne va sluji în acest sens"*[26]*.*

Psihologia adleriană îşi anexează, în consecinţă, o *etică* şi o *pedagogie,* are în vedere o tablă de valori morale şi îşi propune să-i asigure promovarea. Ca *psihologie axiologică şi pedagogică („einer Art von ărtzlichen Pădagogik"=* „un soi de pedagogie medicală" o va numi Freud)[27], psihologia individuală va considera că atât cazurile dificile din punct de vedere educaţional, cât şi cele dificile din punct de vedere psiho-terapeutic au un singur remediu valabil, cu caracter universal, recte *dezvoltarea sentimentului de comuniune socială,* iar la scara maximă — *dezvoltarea sentimentului cosmicităţii omului. „A căuta sensul vieţii* — scrie el — *nu are valoare şi importanţă decât dacă se ţine cont de sistemul de relaţie om-cosmos. Este uşor de înţeles că cosmosul dispune în această relaţie de o putere creatoare. Cosmosul este, ca să spunem* aşa, *tatăl întregii vieţi. Iar viaţa în totalitatea ei este în luptă continuă pentru satisfacerea exigenţelor cosmosului"*[2]*.*

Aşadar, psihologia individuală nu se mărgineşte la studiul individului ca entitate socială, ci se extinde larg la societate, definind omul ca fiinţă eminamente socială, animată de un *sentiment înnăscut de comuniune umană*[29]*,* pentru ca în cele din urmă această psihologie să-1 privească pe om ca fiinţă cosmică, având de îndeplinit un rol în Cosmos. *„Sentimentul solidarităţii, al comuniunii sociale, este implantat de natură în sulletul copilului şi nu părăseşte individul decât sub acţiunea celor mai grave maladii ale vieţii psihice. De-a lungul întregii vieţi, acest sentiment este nuanţat, se restrânge sau se amplifică, în cazurile favorabile depăşind cercul membrilor familiei, spre a cuprinde tribul, poporul, umanitatea. Poate să depăşească chiar şi aceste limite şi să iradieze asupra animalelor, plantelor sau a altor obiecte, neînsufleţite, cuprinzând în cele din urmă cosmosul universal"*[30]*.*

Freud are dreptate când denunţă plagiatele adesea abil travestite ale lui Adler: acest „sentiment al comuniunii sociale", nativ, care îi uneşte pe oameni între ei şi întreaga umanitate cu infinitul cosmic, nu este altceva decât „Eros"-ul freudian, un „alter ego" al *libidoului universal.* Pe de altă parte însă prin „psihologia individuală" adleriană socialul îşi ia o spectaculoasă revanşă asupra biologismului freudian, aspect minimalizat de Freud la un moment dat[31]. Repu-nând în drepturi dimensiunea socială definitorie a omului, „psihologia individuală" aduce psihanalizei zise „ortodoxe" un amendament capital, care s-a dovedit ulterior perfect asimilabil de către o concepţie care, oricum, ori de câte ori a fost somată, nu a ezitat să-şi legitimeze fundamentele sociale.

3. „COMPLEXUL DE INFERIORITATE" LA SCARĂ MONDIALA.

„Sentimentul de inferioritate şi complexul de inferioritate — aceste concepte fundamentale ale psihologiei individuale, care altădată, asemenea protestului viril, îi făceau pe psihanalişti să vadă negru înaintea ochilor — sunt astăzi (constată Adler cu satisfacţie, *n. n.) în întregime acceptate de Freud"[62].*

Conceptele invocate sunt cu adevărat fundamentale pentru doctrina adleriană, pentru care a fi om înseamnă a avea un sentiment de inferioritate, care cere o compensare permanentă[3], legea vieţii fiind triumful asupra dificultăţilor. Am şi văzut, în linii mari, ce înţelege Adler prin acestea. Sentimentul de inferioritate, generat de sesizarea (nu neapărat conştientă) a insuficienţelor cutărui sau cutărui organ, devine pentru individ un factor stimulator al dezvoltării psihice. Aşa, de exemplu, strabismul, anomaliile de acomodare ale organului vizual, fotofobiile, hipoacuziile, mutismul, logone-vroza şi alte tulburări de vorbire, inconvenientele organice şi psihice cauzate de vegetaţiile adenoide, afecţiunile frecvente ale organelor de simţ, căilor respiratorii şi digestive, malformaţiile şi urâţenia, semnele periferice de degenerescentă care trădează inferiorităţi mai profunde, hidrocefalia, rahitismul, anomaliile scheletului (scolioză, cifoză, *genu valgum* sau *gemi varum, pes varus* sau *pes valgus),* incontinenţa persistentă anală sau uretrală, viciile de conformaţie ale organelor genitale, defecte ale cordului, arterelor, ale glandelor endocrine, ca şi alte nenumărate anomalii, pe scurt, existenţa unui organ deficitar ca formă şi funcţie, *„impun traiectelor nervoase corespondente şi suprastructurii psihice un efort de natură să aducă din partea acesteia o compensaţie, în cazul în care ea este posibilă, caz în care legăturile care ataşează organul inferior de lumea exterioară trebuie să-şi găsească o întărire în suprastructură. Organului vizual atins de inferioritate originară îi corespunde o percepţie vizuală exacerbată[35], un aparat digestiv atins de inferioritate va avea drept corolar o intensificare a activităţii psihice, în raport cu tot ceea ce priveşte sau are tangenţă cu alimentaţia; această intensificare se va transpune în lăcomie, poftă de câştig şi, prin intermediul echivalentului reprezentat de bani, se vor întări spiritul de economie şi avariţia"[36].*

Cu atari explicaţii suntem în imediata „vecinătate" a psihanalizei freudiene,căci, după Freud, copiii care, bunăoară, muşcă sânul mamei, ca adulţi devin nişte certăreţi şi sarcastici, veşnic în căutare de scandaluri, pe când cei înţărcaţi prea devreme vor deveni beţivi, încercând să înlocuiască cu alcool laptele de care au fost privaţi intempestiv. în aceeaşi manieră „parapsihanalitică", Adler va susţine că în privaţiunile şi senzaţiile de inconfort din primii ani ai copilăriei, în sentimentul de inferioritate al copilului, generat de imaturitatea organelor sale, de lipsa de independenţă în relaţiile cu părinţii etc. trebuie căutat punctul de plecare al unui anumit număr de trăsături de caracter, foarte generale, care fac din copil un individ agresiv, cu ambiţia afirmării superiorităţii faţă de ceilalţi. *„Acest sentiment de inferioritate* — specifică Adler — *este cauza neastâmpărului copilului, a dorinţei sale de acţiune, de a juca diverse roluri, de a-şi măsura puterea cu alţii, ca şi cauza viziunilor sale anticipatoare privind viitorul, a pregătirilor sale pe plan fizic şi psihic în acest sens. întreaga educabilitate a copilului depinde de acesl sentiment de insuficienţă* (Insufficienzgefiihl). *În felul acesta viitorul devine pentru el o ţară a făgăduinţei în ceea ce priveşte compensaţiile"[37].* Încă din fragedă copilărie, printr-un proces in-conştient, se trasează liniile unui „stil de viaţă", de regulă invariabil, la baza căruia stă conceperea unui „plan secret", ca şi cum ar fi vorba de pregătirea unui act subversiv. *„Tendinţa infatigabilă spre superioritate încearcă să ascundă acest complex (de inferioritate, n.n.) printr-un complex de superioritate care, întotdeauna în afara sentimentului de comuniune socială, ţinteşte la aparenţa unei superiorităţi personale"[31].*

În asemenea cazuri se impune ca „stilul de viaţă" să fie modificat radical, în sensul integrării sociale a individului deviant, deoarece *„a fi om nu este doar un fel de a vorbi, ci a fi o parte dintr-un întreg, a te simţi parte dintr-un întreg"[39].* Pârghia modificării „stilului de viaţă" este mereu una şi aceeaşi, constând în consolidarea

sentimentului de comuniune socială. „Tehnologia" punerii în practică a acestei pârghii nu este de obicei descrisă, ci numai prescrisă. Chiar şi suferinţe cum sunt cefaleea nevrotică, migrena, nevralgia trigemenului şi accesele epileptoide, acolo unde tulburările organice lipsesc — ne asigură Adlerîn ultima sa carte — vor putea fi vindecate, chiar şi definitiv, printr-o modificare a stilului de viaţă, printr-o scădere a tensiunii psihice, printr-o lărgire a sentimentului de comuniune socială, panaceul său universal[40].

Dar, susţine pe de altă parte întemeietorul „psihologiei individuale", nu numai individul ca atare, ci şi specia umană în întregul ei s-a dezvoltat tot datorită slăbiciunii sentimentului de inferioritate faţă de celelalte specii, compensarea supremă având loc prin constituirea societăţii omeneşti. *„în ceea ce priveşte structura sa naturală* — scrie Adler — *omul este o fiinţă inferioară. Dar această inferioritate constitutivă, pe care şi-o conştientizează ca pe un sentiment de neîmplinire şi de insecuritate, acţionează permanent ca un stimulent în direcţia descoperirii unei căi de adaptare la viaţă, unde să-şi creeze situaţii în care să fie echilibrate dezavantajele poziţiei omului în natură. Este vorba, în fond, tot despre organul psihic, care arc capacitatea de a realiza adaptarea şi securitatea"*[41]*.* Complexul de inferioritate este astfel prezentat ca un fenomen universal care a prezidat geneza omenirii. *„Gorila* — scrie el altundeva —, *căreia îi admirăm forţa, tigrul, cel mai redutabil dintre animale, nu au nevoie de comunitate. Omul, dacă ni-1 reprezentăm lipsit de toate binefacerile culturii, despuiat de toate mijloacele pe care i le-a procurat inteligenţa, ar fi fost pierdut încă din prima zi, fără cooperare, în pădurea virgină. Observaţia noastră ne duce şi mai departe. Achiziţiile cele mai preţioase ale omului i-au venit de la inferioritatea sa"*[4]*-.*

Caracterul „parapsihanalitic" al acestei speculaţii de antropologie este evident. În *Totem şi Tabu* (1913), alambicând o idee a lui Darwin, Freud se străduieşte să demonstreze că la originea unor fenomene sociale, în special desprinderea omului din „hoarda primitivă", ar sta „complexul lui Oedip", în timp ce Adler pune întregul Univers sub stăpânirea unui „complex de inferioritate" primordial, în acest demers el este de o perseverenţă care adesea frizează artificiul şi stridenţa. Astfel, dintre copii, cadetul ar fi inamicul jurat al principiilor şi regulilor, un adversar al puterii stabilite, pe care are tendinţa s-o atace în orice condiţii, în vederea răsturnării în favoarea sa a raportului de forţe. Criminalitatea nu ar fi decât rezultatul exhibării sentimentului de superioritate. Prostituţia ar fi un mijloc prin care femeile, animate de proverbialul „protest viril", îi umilesc pe bărbaţi, care le socotesc inferioare. Cum are loc această paradoxală umilire? Foarte simplu: pe când bărbatul care se serveşte de o prostituată crede a-şi dovedi superioritatea faţă de ea, femeia îl stoarce de bani şi, în felul acesta, îl degradează la starea de mijloc de subzistenţă (!) Numai la dogmaticii pansexualismului se mai pot întâlni interpretări atât de siluite.

4. INDIVIZIBILITATE ŞI STRUCTURĂ.

Sistemul psiho-etico-pedagogic al lui Alfred Adler este logic (până la absurd !) în articulaţiile sale numai dacă se are în vedere teoria „complexului de inferioritate". în rest, contradicţiile cele mai elementare abundă. El susţine, de exemplu, pe de o parte ideca indivizibilităţii personalităţii umane *(individuus* !), dar pe de altă parte nu ezită să vorbească la fiecare pas despre „structura psihică" sau despre structura „organului psihic". Structură indivizibilă însă nu poate exista. Dacă matematicienii admit, în lumea construcţiilor abstracte, „mulţimi" compuse dintr-un singur element (caz în care copula „compuse" este o absurditate) şi „mulţimi vide", în lumea reală nu există şi nu pot exista sisteme „compuse" dintr-un singur element, adică structurate şi în acelaşi timp indivizibile,întrucât o structură presupune cel puţin două elemente şi raporturile dintre ele, ergodivizibilitatea ca o consecinţă nu numai logică, dar şi ontologică. Un organism uman, de exemplu, îşi poate continua viaţa fără apendice, fără splină, fără un rinichi sau fără un plămân, fără amigdale, fără ochi, fără urechi, fără tuspatru membrele, deşi toate acestea sunt elemente (şi nu toate apendiculare!) ale organismului ca structură sistemică. Organismul îşi continuă viaţa şi în cazul unor imense lacune în structura psihicului, proba făcându-ne-o existenţa idioţilor, de pildă, nivelul cel mai de jos al deficienţei mintale. înseşi ideile adleriene de inferioritate a organelor şi de compensare-supracompensare presupun *stări de structură şi transformări de structură,* inclusiv ideea *divizibilităţii structurii,* în cazurile în care din „stilul de viaţă" trebuie eliminate şi, ne asigură Adler, de fapt se şi ajunge la eliminarea unor componente antisociale din concepţia despre lume şi viaţă a individului şi la „înlocuirea" unor trăsături de caracter prin altele, mai conforme cu integrarea socială.

La drept vorbind, ideea indivizibilităţii psihicului vine în flagrantă contradicţie cu optimismul pedagogic al acestui oculist convertit la psihologie şi psihoterapeutică[43]. El nu numai că neagă orice potenţial sau substrat înnăscut pentru trăsăturile de caracter[44] (ceea ce, desigur, este veridic, dar în contradicţie cu propria sa concepţie despre „inferiorităţi" înnăscute care, de fapt, după Adler, ar determina caracterul ca trăsătură a personalităţii omului)[45], ci neagă şi caracterul nativ a ceea ce noi numim „tip de activitate nervoasă superioară" sau, în termenii psihologiei clasice, „temperament", postulând dislocarea facilă a acestora, trecerea fără dificultăţi insurmontabile de la un tip la altul, ca şi cum ar fi vorba de înlocuirea mecanică de tipuri de motoare în caroseria unui automobil. *„Seîntâmplă...* — scrie el — *ca diferitele temperamente să se detaşeze unul de altul. De exemplu, un copil care la început este coleric va deveni mai târziu melancolic şi poate în cele din urmă flegmatic. în legătură cu sanguinicul trebuie să constatăm că în el se manifestă individul care, ca copil, a fost cel mai puţin expus să-şi exercite sentimentul de inferioritate, în care nu s-au produs câtuşi de puţin deficienţe organice şi care n-a suferit de pe urma excitaţiilor puternice, aşa încât s-a putut dezvolta în linişte, obişnuindu-se să iubească viaţa şi să înainteze în ea cu paşi siguri"*[46]. Daca ar fi să se respecte întocmai fundamentele „psihologiei individuale" adleriene, ar trebui, dimpotrivă, să se tragă concluzia că toţi sanguinicii sunt sortiţi să devină nişte nulităţi, deoarece le lipseşte imboldul magic al „sentimentului de inferioritate".

Tinzând, aşa cum bine observă Josef Rattner, să reducă rolul determinismului biologic şi al eredităţii, spre a face cât mai mult loc posibilităţilor individuale[47] (ca şi cum o „vocaţie", un „dar", un element nativ nu ar constitui în acelaşi timp şi o „posibilitate individuală" !), Adler se angajează până la urmă pe o cale divergentă faţă de propria sa cale, sprijinindu-se în mod critic — din punctul său de vedere — şi pe cunoscuta lucrare a lui Ernest Kretschmer, *Charakter und Temperament* (1921), în care se demonstrează relaţiile dintre temperament şi sistemul endocrin[48].

Dar acest lucru îl face numai pentru că găseşte din nou material apt să-i ilustreze teoria „complexului de inferioritate". După ce ne arată că tipurile sunt de o rară flexibilitate şi că, de exemplu, temperamentul flegmatic nu este niciodată altceva decât „o *mască artificială", „o manieră de securizare, un răspuns semnificativ la întrebările puse de viaţă" şi* că, prin urmare, cu greu s-ar putea admite rolul secreţiilor endocrine în determinarea temperamentului[49], Adler scrie: *„Nu putem trece uşor peste această observaţie semnificativă, chiar dacă s-ar ajunge să se demonstreze că au temperament flegmatic doar cei la care s-a dovedit o tulburare patologică în secreţia glandei tiroide. Nu aceasta este esenţa fenomenului, ci avem de-a face aici cu un întreg fascicul de cauze şi de scopuri, cu un întreg complex de funcţiuni organice şi de influenţe exterioare, care generează mai întâi un sentiment de inferioritate organică, de unde pornesc apoi tentativele individului, dintre care una poate fi protejarea, cu ajutorul unui temperament flegmatic,* a *sentimentului personalităţii, împotriva lezării acestuia. Cu alte cuvinte, ne regăsim aici în faţa unui tip despre care am mai discutat, numai că acum trebuie să specificăm că pe primul plan trec inferioritatea organică a glandei tiroide şi consecinţele ei, inferioritate care determină situarea pe opoziţie mai modestă în viaţă şi pe care acum încearcă să o compenseze printr-un artificiu psihic, cum este nepăsarea"*[50]. Iar mai departe: *„Dat fiind apoi faptul că suntem obligaţi să admitem că, în realitate, nu există nici un aspect al vieţii psihice care să se poată raporta direct la funcţiile glandelor sexuale, că nu există aspecte care să rezulte dintr-o situaţie determinată „glande sexuale-boală", înseamnă că şi aici ne lipseşte baza solidă pentru o fundamentare psihologică. Putem să stabilim doar că şi de la glandele sexuale emană anumite impulsuri necesare vieţii, impulsuri care pun bazele poziţiei copilului în mediul său specific, dar care pot să provină şi de la alte organe şi care nu conduc în mod necesar la o structură psihică clară"*[51].

Critica absolutizării determinismului biochimic al vieţii psihice trebuie să aibă, bineînţeles, votul nostru, dar Adler o face în favoarea monoideismului său absolutizant prin definiţie, punând la baza întregului comportament uman „complexul de inferioritate" şi adaptând, cu sadismul teoretic de rigoare, toate faptele la acest „pat al luiProcust".

Dacă Adler accentuează caracterul unitar şi de unicat al fiecărei persoane umane, afirmând câteodată că diviziunea psihicului în conştient şi inconştient este artificială[52] şi încercând să estompeze colţurile şi scizurile structurii psihicului (mitica indivizibilitate a personalităţii), el o face în semn de reacţie, adesea necontrolată logic, împotriva freudismului, care legitimase o viziune structuralistă în psihologie; în realitate însă Adler îşi subminează propria poziţie teoretică (pentru care s-a propus denumirea de *monism psihic*[53], dar pentru care

mai convenabil ar fi termenul *monolilism psihic),* făcând frecvent uz de sintagma „structură psihică" şi distingând un conştient şi un inconştient, acesta din urmă incluzând „planul de viaţă", „stilul de viaţă", „sentimentul de inferioritate", „sentimentul de comuniune socială" etc. şi demonstrând astfel, de fapt, divizibilitatea personalităţii, cu osebire în cazurile de reeducare, reeducarea neputând fi decât restructurare. Iată în acest sens un citat foarte edificator, pe potriva a nenumărate pagini din opera suprasaturată de motive iterative a lui Adler: *„Plan de viaţă şi opinie se completează reciproc. Amândouă îşi au rădăcinile într-o perioadă în care copilul este incapabil să formuleze în cuvinte şi concepte concluziile experienţei sale. Dar deja în acest stadiu el începe să-şi dezvolte formele generale ale conduitei, pornind de la concluzii neverbale, adesea de la evenimente inconsistente sau de la experienţe inefabile, puternic afective. Aceste concluzii generale şi tendinţele corespunzătoare, formate într-o perioadă în care cuvintele şi conceptele lipsesc, cu toate că se modifică şi se denaturează, continuă să acţioneze ulterior, când simţul comun intervine ca factor mai mult sau mai puţin corectiv şi când îi poate împiedica pe oameni să se bizuie prea mult pe reguli, pe fraze sau principii. Cum vom vedea mai departe, datorăm simţului comun, întărit de sentimental comuniunii sociale, această eliberare de sub tirania unor încercări exagerate de securitate şi apărare, care sunt expresia unui penibil sentiment de inferioritate şi insecuritate. Cazul care urmează, destul de obişnuit, dovedeşte între altele că acelaşi proces eronat se produce şi la animale: un căţeluş a fost dresat să-şi urmeze stăpânul pe stradă. Era destul de avansat în această deprindere, când, într-o zi, nu rezistă impulsului de a sări asupra unui automobil în mers. Fu izbit lateral, fără a fi rănit. Era, desigur, o experienţă singulară, pentru care nu putea avea de-a gata un răspuns înnăscut. Nu s-ar putea vorbi decât cu greu de un răspuns condiţionat, dacă vom spune că acest câine a continuat să facă progrese în dresajul său, dar că era cu neputinţă să-1 mai duci la locul accidentului. El nu se temea nici de stradă, nici de vehicule, ci de locul întâmplării, pentru că ajunsese la o concluzie generală, din acelea din care trag uneori şi oamenii: locul este de vină, nu propria neatenţie şi lipsa de experienţă. Pericolul te pândeşte totdeauna din acelaşi loc. Mulţi oameni procedează ca acest câine, întreţin prejudecăţi asemănătoare şi reuşesc cel puţin performanţa de a nu mai putea fi prejudiciaţi «într-un anumit loc». Structuri analoage găsim adesea în nevroză"*[54].

Nu este prea greu de identificat în structurile psihice descrise de Adler corespondenţi ai structurilor „aparatului psihic" descris de Freud. „Planul de viaţă", de exemplu, despre care Herbert Schafl'er ne spune că reprezintă motivaţiile inconştiente proprii fiecărei fiinţe umane, o lege inconştientă care guvernează personalitatea, corespunde „Sinelui" freudian *(das Es),* „idealul de personalitate" corespunde „Eului ideal", „stilul de viaţă" corespunde „Supraeului" (das *Uberich),* „simţul comun" este echivalentul „principiului realităţii", după cum, de asemenea, chiar în citatul de mai sus se pot distinge o serie de „mecanisme de apărare" ale „Eului". *Eul* (conştiinţa de sine) se dezvoltă ca o putere de previziune, de adaptare anticipativă, ca o ficţiune premeditată, ca un fel de „organ al gândirii", generat de permanentul sentiment de insecuritate[55]. Conştiinţa ca atare prinde consistenţă pe măsură ce se constituie şi se rafinează limbajul. *„Limbajul* — scrie Adler — *prezintă o semnificaţie din cele mai profunde pentru dezvoltarea vieţii psihice umane. Gândirea logică nu este posibilă decât dacă dispune de limbaj, care, singur, permite formarea noţiunilor"*[56].

În *Ober den Nervosen Character* se trage o concluzie care calchiază concepţia freudiană a filiaţiei materiale a psihicului: *„ceea ce noi numim viaţă psihică, Psyche, naşte din viaţa organică, obiectivă, din reflex sau din instinct, din viaţa pulsională"*[57]. Principiul economic adlerian (analog „libidoului") se numeşte *voinţă,* iar uneori, după Henri Bergson, *elan vital.* Psihonevrozele nu sunt decât un produs al amorului-propriu, al ambiţiei şi vanităţii, servind în ultimă analiză la protejarea individului faţă de un contact prea dur cu viaţa şi exigenţele acesteia. Nevroticul, care îşi structurează un „ideal de personalitate" ca un complement al dorinţei de securitate şi la care primează *voinţa de putere,* ca expresie a căutării perfecţiunii[58], căutare mai febrilă decât la ceilalţi indivizi, pune în evidenţă marcante structuri specifice în acest sens, fapt care nu-i scapă lui Adlcr, care, la un moment dat, ne pune chiar şi în faţa unei scheme grafice a „idealului de personalitate ca scop" *(„Personlichkeitsideal als Zweck")*[59], pe care ne-o explică într-o terminologie structuralistă (componente, asociaţii posibile între „elementele componente" etc). *„Idealul de personalitate* — scrie el — *prezintă, fireşte, cel puţin în majoritatea cazurilor, un mare număr de nuanţe, fiecare fiind determinată de o inferioritate organică distinctă, cei mai mulţi indivizi având în general mai mult decât o inferioritate. Iată aici o schemă provizorie, cu siguranţă incompletă, deoarece nu s-a ţinut seama de rectificările aduse de sentimentele altruiste, schemă care se potriveşte mai mult psihicului abstract al individului nevrotic decât structurii concrete şi reale a psihicului sănătos. Consultând această schemă, destinată să ne ofere un mijloc de orientare superficială, trebuie să ne*

gândim la nenumăratele asociaţii posibile între elementele care o compun".

Fiecare vector al nevrozei, ca şi mecanismul psihic pe care acesta se sprijină, ne spune Adler, poate deveni conştient sau poate fi făcut accesibil conştiinţei cu ajutorul unei *imagini-amintire („Erinnerungsbild")*[61], care poate să-şi aibă sursa în experienţa infantilă sau poate fi doar un produs al imaginaţiei, un simbol, un fel de etichetă care desemnează un anumit mod de reacţie. Această imagine care, conform principiului efortului minim al lui Avenarius, rezultă din tendinţa de economie a gândirii, nu este decât reziduul unui eveniment psihic, prin intermediul căruia s-a realizat la un moment dat voinţa de putere. După Adler, dorinţa de dominaţie apare din cea mai fragedă copilărie, copiind un model indiscutabil, plasat la o altitudine maximă, conceput din toate perfecţiunile imaginabile, pe când individul îşi impune un efort voluntar durabil *„spre a urmări cu ochii închişi, cu o ascultare oarbă, ideea directoare reprezentată de voinţa de putere"*[62]. O serie de „încercări de tatonare" au drept scop realizarea compensării sentimentului de inferioritate primitiv. *„într-o situaţie de inferioritate psihică, ideea directoare, personificată, divinizată* — scrie Adler —, *apare adesea ca un al doilea Eu, ca o voce interioară care, asemenea demonului lui Socrate, avertizează, încurajează, pedepseşte, acuză"*[63].

Avem aici un calc cât se poate de străveziu al *Supraeului* definit de Freud, fiind vădit faptul că Adler nu a putut evita eşafodajul structural al aşa-nu-mitelor „instanţe ale psihicului" descrise de părintele psihanalizei, pe care le combate pur şi simplu formal, din raţiuni de polemică programată afectiv, dar pe care, pe de altă parte, le adoptă sub travestiri lesne de străpuns.

5. CAUZALITATE SAU FINALISM?

Opunându-se lui Freud — arată Ernest Aeppli —, acelui Freud care cercetează prin excelenţă cauzalitatea, motivaţia inconştientă a comportamentului, atribuită îndeosebi refulării instinctelor, Adler, dimpotrivă, cercetează în primul rând finalitatea, scopul şi direcţia diferitelor acte ale individului[64]. Aşa cum apar lucrurile din discursurile sale teoretice, cel puţin, Adler se arată un adversar neîmpăcat al determinismului cauzal şi chiar al determinismului în genere, invocând în sprijinul atitudinii sale concepţiile indeterministe care aveau într-o vreme mare trecere în fizica modernă. *„întreaga cauzalitate aparentă din viaţa psihică* — scrie el în *Der Sinn des Lebens — este rezultatul înclinaţiei a numeroşi psihologi de a-şi prezenta dogma sub o înfăţişare mecanică sau fizică... De când fizica însăşi le-a luat apa de la moara cauzalităţii, spre a da cuvântul, în desfăşurarea evenimentelor, unei probabilităţi statistice, nu mai este cu putinţă să se ia în serios atacurile împotriva psihologiei individuale, care neagă cauzalitatea în domeniul psihicului"*[65]. *Iar, în altă parte, avertizează categoric: „Toţi cei care cred că viaţa psihică umană se bazează pe cauzalitate se înşeală"*[66].

Cauzalităţii reliefate de S. Freud el îi opune finalismul, departe de a bănui că finalitatea însăşi se defineşte ca un raport cauzal inelar[67] şi că, prin urmare, neexcluzându-se unul pe altul, cele două concepte se implică reciproc.

Concepţia despre om ca totalitate axată pe o teleologie imanentă — observă M. Ganz — îl apropie pe Adler de psihologii germani Eduard Spranger şi William Stern[68]. Potrivit concepţiei adle-riene, este cu neputinţă să ne reprezentăm o viaţă psihică în absenţa unui scop (ceea ce, desigur, este întru totul adevărat), dar scopul conceput de dânsul este un *determinant nedeterminat,* un impuls obscur, iraţional, căruia, cu toată „imanenţa" invocată, numai Dumnezeu i-ar putea da de capăt. *„ Viaţa psihică a omului* — scrie el — esfe *determinată de un scop. Nici un om nu poate gândi, simţi, voi sau chiar visa, fără ca toate acestea să fie determinate, condiţionate, limitate, dirijate de un scop care îi stă în faţă"*[69].

Promovând o asemenea concepţie asupra vieţii psihice, Adler formulează o serie de „legi" şi „reguli", cum ar fi următoarele: *„Dacă privim mai îndeaproape problema, vom descoperi următoarea lege care guvernează dezvoltarea oricărui eveniment psihic: nu putem gândi, simţi, voi sau acţiona fără să avem în minte un scop"*[70]; *„orice fenomen psihic, dacă este să ne ofere înţelegerea persoanei respective, poate fi sesizat şi descifrat numai dacă este privit ca o pregătire pentru un scop"*[71]; *„am dori să propunem următoarea regulă: de îndată ce scopul unei activităţi psihice sau planul ei de viaţă a fost identificat, putem pretinde că întreaga dinamică a părţilor sale constituente va coincide cu scopul sau cu planul de viaţă"*[72].

Scopul poate fi conceput ca fix, ca transformabil sau ca unul integral substituibil, dar, oricum, „psihologia individuală" priveşte toate fenomenele psihice ca fiind îndreptate spre un scop, direcţia mişcării acestor fenomene fiind eminamente viitorologică. *„Psihicul* — subliniază Adler — *nu se supune nici unei legi naturale,*

deoarece scopul care îi stă înainte nu este imuabil, ci variabil. Când însă cineva întrezăreşte un scop, mişcarea psihică are loc în mod necesar, ca şi cum ar guverna aici o lege a naturii după cam suntem constrânşi să acţionăm. Totuşi, în viaţa psihică nu există nici o lege naturală, ci în acest domeniu omul însuşi îşi face legile"[73]. Astfel Adler (cel puţin în cazul de faţă, căci vom vedea că el nu este consecvent) taie legăturile care conexează psihicul la mişcarea şi transformarea universală a materiei, reînviind concepţia liberului-arbitru, pe urmele lui Jung & Comp., dar în mod independent de şcoala aceasta *„cu antecedente teologice"*[74], a „psihologiei analitice" jungiene. *„Cauza eficientă, atât de fecundă în domeniul materiei* — notează Made-leine Ganz —, *nu ar putea face faţă în acela al psihicului. De aceea psihologia adleriană face apel în plus la cauza finală. Când un copil, de exemplu, nu spune adevărul, ea se întreabă nu numai «care este cauza minciunii?», ci şi «care este scopul pe care îl urmăreşte el în felul acesta ?» Deoarece tot ceea ce face un individ o face spre a atinge un scop pe care şi-l dă el însuşi, în mod conştient sau inconştient"*[15].

Madeleine Ganz nu greşeşte deloc atribuindu-i lui Adler asocierea explicaţiei finaliste cu cea cauzală, pentru că, în contradicţie cu declaraţiile sale ritoase, de care am luat act mai sus, el nu renunţă şi nu poate renunţa la explicaţiile cauzale cele mai autentice, după cum nici în perimetrul fantezist al determinismului intrapsihic nu poate rămâne, deşi îşi propune acest lucru. Ca şi în cazul problemei individualităţii, el îşi autoamendează de fapt propriile teorii, obligat de logica naturală a faptelor.

Fără îndoială, impresia cea mai clară pe care ne-o lasă formulările obişnuite ale lui Adler este aceea că el se situează ferm pe poziţiile finalismului şi determinismului intrapsihic. *„Individul* — scrie el, de pildă — *este determinat de structura stilului său de viaţă. De legile acestuia ascultă de acum înainte şi pe durata întregii existenţe, sentimentele, emoţiile, gândurile şi acţiunile. Activitatea creatoare a stilului de viaţă îşi începe opera. Pentru a se facilita această activitate, sunt elaborate reguli, principii, trăsături de caracter şi o concepţie asupra lumii. O schemă bine determinată a apercepţiei se stabileşte, iar concluziile, acţiunile sunt divizate în plină concordanţă cu această formă finală ideală la care aspiră. Ceea ce în conştient se dezvăluie ca nefiind factor de perturbaţie, ca acţionând în conformitate cu acest sens, este menţinut aici. Restul este uitat, diminuat sau acţionează ca un model inconştient, sustras mai mult decât de obicei criticii sau comprehensiunii. Rezultatul final al acestei scheme, fie că întăreşte liniile dinamice conştiente, fie că le anihilează sau le paralizează printr-o reacţiune, conducând astfel la conflicte prin inhibiţie, este întotdeauna determinat mai dinainte de către stilul de viaţă"*[76]. O primă observaţie care se impune este aceea că Adler admite de fapt refularea în forma descrisă şi teoretizată de Freud.

Observăm, în al doilea rând, că ne aflăm în faţa unui „model" de determinism strict intrapsihic, fenomenele psihice fiind explicate prin ele însele în interiorul unuia şi aceluiaşi individ, care îşi fixează scopurile şi „stilul de viaţă" în calitate de variabilă absolut independentă, autocreatoare de variabile dependente. Nu este atunci de mirare că, pentru înţelegerea individului, pentru diagnosticarea fenomenelor psihice, Adler invocă nu metodele ştiinţei, ci „facultatea de divinaţie". Cum subliniază şi Josef Rattner, Adler preconizează o cunoaştere a omului bazată pe pura „comprehensiune", â *la* Wilhelm Dilthey *(Ideen iiber eine beschreibende und zergliedernde Psychologie,* 1894), pe „empatie", indicând drept ajutoare în această direcţie pe marii scriitori (Shakespeare, Goethe, Ibsen, Dostoevski etc.) şi minimalizând utilizarea testelor[77] şi a metodelor de investigaţie psihologică obiectivă în general.

6. PRIMATUL DIMENSIUNII SOCIALE.

Breşele determi-nist-cauzale, foarte largi în definitiv, pe care Adler însuşi le face în teoria sa declarat finalistă, îşi găsesc explicaţia în abordarea fenomenelor prin prisma realităţilor sociale, a existenţei sociale a omului, în societate indivizii nu se pot mişca numai pe baza „motoarelor" lor interioare, fără carburantul relaţiilor interpersonale şi, deci, fără intervenţia unor cauze exogene, care infirmă precara construcţie teoretică a determinismului intrapsihic. Examinând în mod pertinent esenţa socială a vieţii psihice *(„soziale Beschaffenheit des Seelenlebens"),* Adler pare să uite toate aserţiunile sale finaliste. „ *Viaţa psihică a omului* — scrie el de data aceasta — *nu este în stare să se guverneze în mod liber, ci se găseşte în permanenţă înaintea altor sarcini stabilite de undeva din afară. Toate aceste sarcini sunt inseparabil legate de logica vieţii în comun a oamenilor, condiţia esenţială care acţionează neîntrerupt asupra individului şi care nu se lasă influenţată de el decât într-o anumită măsură"*[78]. Suntem, aşadar, la antipodul finalismului exclusivist, Adler neezitând acum să

recunoască faptul că viaţa psihică a omului este determinată de existenţa socială. Iar ceva mai încolo Adler arată că *„cerinţele colectivităţii au reglat în aşa fel relaţiile dintre oameni, încât ele au apărut de la bun început ca un «adevăr absolut»*[79]*, de la sine înţeles, axiomatic. Deoarece societatea a preexistat vieţii individuale a oamenilor. Nu există în istoria culturii umane nici o formă de viaţă fără caracter social. Nicăieri oamenii nu au apărut altfel decât în societate"*[80]*.*

În *DerSinn des Lebens,* sinteză a întregii sale opere, el chiar susţine că este necesar să se aibă în vedere *„natura factorului exogen care a declanşat simptomele morbide"*[81], deschizând prin aceasta câmp de acţiune determinismului social în practica psihote-rapeutică. Extrem de semnificativ în acest sens este faptul că, în *Psihologia şcolarului greu educabil,* Adler mărturiseşte că, oricând i se prezintă un caz dificil (un nevrotic, un criminal), el se străduieşte să descopere „cauzele adevărate" ale acţiunilor greşite, antisociale[82]. Din cazurile descrise şi discutate în această carte reiese că aşa-numitul „stil de viaţă" nu este nicidecum o construcţie arbitrară a individului (o „liberă determinare", cum se exprimă J. Rattner, sau mai curând o „autodeterminare"), ci o structură subiectivă rezultată din interacţiunea cauzală cu un mediu de viaţă dat. Ca să nu mai vorbim de faptul că atunci când prescrie acţiuni pedagogice de reprofilate a „stilului de viaţă" Adler are în vedere factorii generatori ai unui alt comportament, deci *cauze eficiente,* bineînţeles refractate prin „stilul de viaţă" a cărui remediere se are în vedere, ceea ce, fără îndoială, este întru totul rezonabil. *„Educatoarele* — scrie el — *iau în primire copii pe care nu-i putem compara cu o pagină nescrisă. La o anumită vârstă copiii posedă deja o individualitate'.*

Din felul în care lucrează în această direcţie Adler şi colaboratorii săi, determinând la copil „prize de conştiinţă" şi lăsându-i iniţiativa corijării conduitei, precum şi din structura dialogului psihoterapeut-pacient, înţelegem că „psihologia individuală" este în realitate o psihologie centrată pe problematica socială a omului, pe necesitatea integrării sociale a individului, pe linia de forţă a unui sănătos „sentiment de comuniune socială". *„Adler simţea* — remarcă pe bună dreptate Harold H. Mosak — *că omul nu poate fi înţeles decât ca fiinţă socială. în consecinţă, de-a lungul întregii sale cariere a privit problemele omului în legătură cu sarcinile vieţii"*[84]*.*

Putem spune, în concluzie, că punctele de maximă rezistenţă ale operei lui Alfred Adler sunt de fapt situate în afara psihologiei propriu-zise, în etica sa socializantă şi în pedagogia sa. Dacă „descoperirile" şi „inovaţiile" sale în psihologie nu sunt adesea decât simple reformulări sau travestiri terminologice ale unor idei ale lui Freud, ambiţia originalităţii şi a surclasării adversarilor ducându-l la unele incongruenţe şi inconsecvenţe flagrante, în schimb el a *avut vocaţie de educator,* soluţionând cu succes numeroase cazuri dificile (a se vedea, între altele, cele două volume *Heilen und Bilden,* scrise în colaborare cu Cari Furtmiiller şi E. Wexberg sau *Individualpsychologie in der Schule),* pe linia integrării sociale, pe care o prescrie încă din prima copilărie[85]. Centrele de consultaţii psihopedagogice înfiinţate de el la Viena şi acele „Childhouses" organizate mai târziu în S.U.A. urmăreau să imprime copiilor un solid comportament social, punând accentul nu pe instruire, nu pe *informaţie („tete bien pleine"),* ci pe *formaţie C, tete bien faite*'"), întocmai ca Montaigne, Rousseau, Pestalozzi sau Froebel.

Marile probleme ale vieţii sunt, după Adler, trei: *viaţa în societate, munca şi iubirea,* deoarece — ne explică el — *„fiinţa umană privită ca produs al acestei planete nu şi-a putut menţine şi dezvolta relaţiile cu restul lumii decât prin încorporarea în comunitate, prin aportul material şi spiritual pe care i-1 furnizează acesteia, prin diviziunea muncii, prin efort susţinut şiprintr-opropagare suficientă a speciei"*[86]*.* Ca şi pentru Pestalozzi, pentru Adler mama este aceea care are datoria sacră de a-şi educa copiii în acest spirit. Este de remarcat că, mai evident decât în cazul freudismului, Adler pune problema probabilităţii statistice a comportamentului uman, cu toate că şi aici el opune în mod tranşant probabilitatea şi cauzalitatea, găsindu-le incompatibile. „Aşa *cum am arătat* — scrie el —, *există şi alte handicapuri care, ca şi faptul de a răsfăţa un copil, împiedică dezvoltarea sentimentului de comuniune socială. Luând în considerare aceste obstacole, trebuie, o dată mai mult, să respin-gem orice principiu fundamental, direcţional sau cauzal, văzând în manifestarea lor numai un element înşelător care poate fi exprimat în termenii unei probabilităţi statistice. Diversitatea şi singularitatea fiecărei manifestări individuale nu trebuie să ne scape. O manifestare de felul acesta este expresia puterii creatoare, aproape arbitrare, a copilului în formarea legii sale dinamice"*[87]*.*

Cu toate acestea, cauzalitatea este manifest implicată, şi încă din exterior (răsfăţarea copilului de către părinţi). Deşi se impune să nu confundăm noţiunea de *probabilitate* cu aceea de *posibilitate,* cu toată marea asemănare dintre ele[88], gradul de probabilitate fiind în funcţie de realitate, nu riscăm atunci când admitem

corelaţia cauzalităţii cu statisticitatea, pentru că există realmente raporturi cauzale statistice, cu caracter probabilist. *„Coeficientul mai mare sau mai mic de certitudine în cadrul probabilităţii* — observă Ion Tudosescu — *variază direct proporţional cu funcţia de distribuire a parametrilor cauzali şi condiţionali, necesari şi întâmplători, caracteristică stării iniţiale. Nu putem prevedea cu certitudine absolută starea viitoare a sistemului, dar, o dată desfăşurată (realizată) una din posibilităţile sale, această stare (finală) constituie efectul stării iniţiale cu care se găseşte într-un raport cauzal (genetic) obiectiv. în acest raport cauzal, efectul nu a depins numai de cauza iniţială care l-a produs, deşi aceasta are un rol primordial în producerea sa. într-o mai mare sau mai mică măsură (aici apare probabilitatea, necoincidenţa relativă a cauzei şi efectului), efectul este generat deopotrivă atât de cercul iniţial de condiţii şi cauze, cât şi de complexele ulterioare de interacţiune şi factorii aleatori care însoţesc procesul respectiv"*[89].

Oricum, Adler are meritul major de a fi luat în considerare problema legilor probabiliste ale comportamentului uman, depăşind din acest punct de vedere determinismul de fapt nestatistic al psihanalizei lui Sigmund Freud, în care totuşi Norbert Wiener vedea un reprezentant al probabilismului modern[90], având pesemne în vedere imponderabilele pe care le-a introdus în analiza determinării multiple („supra-determinare") a comportamentului.

Unii exegeţi l-au comparat pe Alfred Adler cu Socrate, în favoarea „socratismului" său fiind invocate, pe lângă adoptarea imperativului cunoaşterii de sine, unele similitudini superficiale (pasiunea cu care Adler dialoga în agora, lipsa sa de entuziasm pentru exprimarea în scris etc). în realitate, „socratismul" său este unul mai de adâncime, la Adler cunoscutul precept *Gnothi seauton (Cunoaşte-te pe tine însuţi!)* căpătând pe parcurs dimensiuni de profundă şi amplă rezonanţă socială: *Cunoaşteţi-vă unii pe alţii!* Acesta este, la urma urmei, mesajul major al întregii sale opere. *„Oamenii* — scrie Adler — *ar duce o viaţă în comun mult mai bună dacă cunoaşterea omului ar fi mai profundă, deoarece anumite forme perturbatoare ale vieţii în comun ar fi suprimate, forme care sunt astăzi posibile pentru că nu ne cunoaştem unii pe alţii"*[91]. Preceptul adlerian înseamnă, desigur, mult mai mult decât acela al lui Socrate în orizontul existenţei reale şi al conduitei realiste, din moment ce până şi simpla cunoaştere de sine este, după cum o demonstrează studiile moderne[92], esenţialmente condiţionată de descifrarea propriilor relaţii sociale definitorii,ceea ce echivalează, în definitiv, cu cunoaşterea semenilor cu care avem de-a face şi care au de-a face cu noi.

Dincolo de teorie şi de „sistem", cititorul găseşte în cărţile lui Alfred Adler extrem de penetrante şi exacte observaţii caracterologicele o mare utilitate în orientarea practică pe planul relaţiilor sociale concrete în care fiecare om se află necesarmente angajat, ca fiinţă prin excelenţă socială, după cum va găsi şi o sănătoasă pedagogie a integrării şi a colaborării, bazată pe etica datoriei, de perpetuă actualitate.

dr. LEONARD GAVRILIU

NOTE

1 J. P. Chaplin,T. S. Krawiec, *Systems und Theories of Psychology,* Hoit, Rinehart & Winston, New York, 1968, p. 403.

2 Sigmund Freud, *Zur Geschichte derpsychoalalitischen Bewegung,* Werner Fritsch, Miinchen, 1966, p. 61.

3 Alfred Adler a văzut lumina zilei Ia7 februarie 1870, într-o familie mic-burgheză, care locuia la periferia Vienei. Tatăl său se ocupa cu comerţul de cereale, având de crescut patru băieţi şi două fete. între aceştia, Alfred era al doilea născut, un copil foarte plăpând, rahitic. De mic l-au impresionat puternic boala şi moartea. Nu avea decât 4 ani când unul din fraţii săi a murit lângă dânsul, în patul în care dormeau împreună. Acest fapt, ca şi sănătatea mereu şubredă a mamei sale, pe care el dorea din toată fiinţa s-o poată însănătoşi, i-au trezit de timpuriu interesul pentru medici şi medicină. Chiar el afirmă că încă de pe atunci a luat hotărârea de a deveni medic, orientare care a rămas definitivă. în anul 1895 absolvea cu succes facultatea de medicină din Viena, specializându-se în oftalmologie. în 1898, ca urmare a preocupărilor sale de larg orizont social, publică o broşură de sfaturi medicale pentru croitori *(Gesundheisbuch fiir* c/as *Schneidergewebe),* în care semnificative sunt relaţia pe care o stabileşte între starea de sănătate şi *„starea economică"* a populaţiei, precum şi concepţia sa despre om ca „produs social" *(„als Gcselschaftsprodukt").* Un rol aparte în evoluţia pe plan profesional a tânărului oftalmolog vienez 1-a avut însă Freud, căruia, între anii 1902-1908, i-a fost un discipol mai mult sau mai puţin credincios şi de care, în 1911, s-a separat cu mare vâlvă, împreună cu adepţii săî, respingând viziunea exagerat sexuali stă a freudienilor „ortodocşi"şi trasând treptat coordonatele aşa-numitei „psihologii individuale", pe care Adler a propagat-o cu o rară râvnă până la sfârşitul vieţii. Din amul 1912 începe să organizeze în zeci de şcoli vieneze centre de consultaţii psihopedagogice, bazate pe propria sa concepţie asupra naturii umane şi a educabilităţii copiilor. După ce, ca reacţie imediată la rupturai cu psihanaliza freudiană, constituise de urgenţă mai întâi o „Asociaţie pentru psihanaliza liberă" (,, *Verein fiir freie Psychoanalyse"),* ulterior creează „Societatea de psihologie individuală" (1912), iar doi ani mai târziu (1914) *Internationale Zeitschrift fiir IndividuaJpsychologie,* puiblicaţie care a contribuit asiduu la cristalizarea orientării noii şcoli, adleriene. Punând apoi în practică planul „cuceririi Americii", unde Freud căilcase victorios încă în anul 1909, începând din 1925 Adler întreprinde to>t mai frecvente călătorii peste Atlantic, ţinând conferinţe în mai multe orraşe din Statele Unite ale Americii, unde în cele din urmă se şi stabileşte. Din 1927 (anul apariţiei cărţii *Cunoaşterea omului)* i se oferă posibilittatea de a ţine un curs de psihologie medicală la Columbia University şi la New York Medical Center, pentru ca în anul 1932 să ocupe un post de *„visitingprofessor"* la Long Island College for Medicine. Trei ani mai târziu, când devine cetăţean american cu drepturi depline, fondează *Journal oflndividual Psychology.* Moare la 28 mai 1937, la Aberdeen, în Scoţia, unde venise să conferenţieze pe teme de psihologie individuală. A decedat în plină stradă, nu departe de hotelul la care trăsese, răpus de un fulgerător atac de apoplexie. Principalele sale scrieri sunt: *Studiu asupra inferiorităţii organelor* (1907), *Cu privire la caracterul nevroticilor* (1912), *A vindeca şi a educa* (1914, în colaborare cu Cari Furtmiiller), *Practica şi teoria psihologiei indi viduale* (1920), *Cunoaşterea omului* (1927), *Psihologia individuală în şcoală* (1929), *Psihologia şcolarului greu educabil* (1930) şi *Sensul* vieti (1933).

4 J. L. Moreno, *Fondcments de la sociometrie,* P.U.F., Paris, 1970, p.316.

5 Cf. Paul Plottke, *Avant-propos* la Alfred Adler, Le *temperament nerveux,* Payot, Paris, 1970, p. 7; vezi şi Oliver Brachfeld, *Einleitung, în Alfred Adler, Menschenkenntnis,* Fischer Biicherei, Frankfurt am Main, Hamburg, 1966, p. 9

6 *Ibidem,p.l.*

7 Manes Sperber crede că „ruptura" cu Freud a fost determinată de un *„important element caracterologic": „Adler, cu 14 ani mai tânăr decâ Freud, nu-1 putea recunoaşte pe acesta drept autoritate paternă. El era mai degrabă înclinat... să vadă în el un frate mai* mare"(Manes Sperber, *Alfred Adler oder das Elend der Psychologie,* Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, 1971, p. 40).

8 Herbert Schaffer, *Avertisment du traducteur,* în Alfred Adler, *Le sens de la vie,* Payot, Paris, 1968, p. 9.

9 Clifford Allen, *Les decouvertes modernes de la psychiatrie,* Payot, Paris, 1951, p. 128.

10 M. Laignel-Lavastine, *Preface* a *1'edition frangaise,* în A. Adler, Le *sens de la vie,* p. 6.

11 Alfred Adler, Le *sens de la vie,* p. 108.

12 Alfred, Adler, *Ober den Nervosen Character. Grundzuge einer vergleichenden Individualpsychologie und Psychotherapie,* Verlag von J. F. Bergmann, Wiesbaden, 1919, p. 5.

13 ibide/n, p. 40.

14 Sigmund Freud, *op. cit.,p.* 59.

15 Clifford Allen, *op.ctt.,* p. 22.

16 *Ibidem,p.* 138.

17 Oliver Brachfeld, *op. cit.,* p. 7.

18 Alfred Adler, *Menschenkenntnis,* Verlag von S. Hirzel, Leipzig, 1927,pp.77-78.

19 *Ibidem,pp.* 79-80.

20 Alfred Adler, *Ober den Nervosen Character,p.* 16.

21 Idem, 77ie *Practice and Theory oflndividual Prychology,* Harcourt, Brace and Company, New York, Kegan Paul, Trench, Trubner & Co Ltd. London,1932,p.V.

22 Idem, *Praxis und Theorie der Individualpsychologie,* Verlag von J. F. Bergman, Miinchen, 1924, p. 164.
23 Apud Paul Plottke, *op. cit.,* p. 10.
24 Madelaine Ganz, *La psychologie d'Alfred Adler et le develop pement del'enfant,* Delachaux et Niestle, Neuchâtel, 1936, p. 11.
25 Alfred Adler, *Praxis und Theorie der Individualpsychologie,* Vorwort zur ersten Auflage, p. 15.
26 Idem, *Menschenkenninis, p.* 8.
27 Sigmund Freud, *op. cit.,* p. 38.
28 Alfred Adler, Le *sens de la vie,* p. 193.
29 Idem, *Menschenkenntnis,* p. 32.
30 *Ibidem,pp.* 32-33.
31 Sigmund Freud, *op. cit.,p.* 66.
32 Alfred Adler, Le sens *de la vie,* p. 61.
33 Jbidem, p. 56.
34 *Genu valgum,* diformitate constând din devierea axei gambei în afară faţă de axa femurului, în aşa fel încât ele formează un unghi obtuz deschis în afară; în cazul că diformitatea este bilaterală, bolnavul are picioarele în X, cu genunchii lipiţi. *Genu varum,* diformitate în care devierea este inversă faţă de *genu valgum,* bolnavul având picioarele în O, cu genunchii la distanţă unul de altul. *Pes valgus,* diformitate a piciorului constând din deviaţia sa în afară faţă de axa gambei, pe când *pes varus* constă într-o deviaţie înăuntru a piciorului faţă de axa gambei.
35 Eine *verstärkte visuellePsyche",*în textul original.
36 Alfred Adler, *Uberden Ncrvosen Character,?.* 13.
37 Idem, *Praxis und Theorie derIndividualpsychologie,^.* 9.
38 Idem, *Le sens de la vie,* p. 32.
39 Idem, *Die Technik der Individualpsychologie, Zweiter Teii. Die Seele des schwehrerziehbaren Schulkindes,* Fischer Taschenbuch Verlag, FrankfurtamMain, 1974, p. 16.
40 Idem, *Le sens de la vie,* p. 59.
41 dem, *Menschenkenntnis, p. 21.*
42 Idem, *Die Seelc des schwercziehbaren Schulkindes,* p. 17.
43 În mod greşit vorbeşte dr. Constantin Gorgos despre *„neurologul şi psihiatrul austriac"* Alfred Adler *(Dicţionar Enciclopedic de psihiatric,* vol. I, Editura Medicală, Bucureşti, 1987, p. 79). Gratuită este şi afirmaţia că Adler este *„un autor prolific",* când el nu a publicat mai mult de 17 cărţi, din care trei în colaborare, multe din ele de dimensiuni reduse. Adler este mai degrabă *prolix* decât prolific. El nu se apuca cu plăcere de scris şi nu-l preocupa ţinuta stilistică a textului pe care îl semna. Unele din cărţile sale au apărut numai datorită faptului că s-au găsit auditori care să-i stenografieze conferinţele, cum este şi cazul lucrării de faţă, *Cunoaşterea omului,* „salvată" pentru posteritate de un anume Broser.
44 Alfred Adler, *Menschenkcnntsis,pp.* 128-129
45 Cf. Paul Plottke, *op. cit.,* p. 8.
46 Alfred Adler, *op. cit.,* pp. 145-146.
47 Josef Rattner, *Individualpsychologie,* Rinehardt, Miinchen/Basel 1963.
48 „Cauza micilor variaţii care se găsesc între vârstele apropiate ale aceluiaşi sex cu privire la temperament — scrie şi Dimitrie Todoranu — trebuie căutată în faptul că structura temperamentului este strâns conexată de chimismul organismului şi de structura lui somatică considerată în totalitatea sa. Acest chimism rămâne, în condiţii normale de iaţă, aproape acelaşi în decursul vieţii individuale. Numai bolile, fie psihice, fie fiziologice, pot aduce o transformare radicală a chimismului interior şi prin aceasta a configuraţiei temperamentului" *(Psihologia temperamentului.* Cluj, 1921,p. 118).
49 Alfred Adler, *Menschenkenntnis,* p. 147.
50 *Ibidem.pp.* 147-148.
51 *Ibidem, p.* 149.
52 Alfred Adler, *Social Interest,* Faber B Faber, 1938, p. 161.
53 Alfred Farau, Herbert Schaffer, *La psychologie des profondeurs des origines a nosjours,* Payot, Paris, 1960, p. 104.
54 Alfred Adler, *Le sens de la vie,* pp. 22-23.
55 Idem. *Menschenkenntnis,* pp. 21 -22.
56 *Ibidem,* p. 22.
57 Alfred Adler, *Uberden Nervoscn Character,p.* 56.
58 *Ibidem,* p. 39.
59 *Ibidem, ?. 40.*
60 *Ibidem.*
61 Ibidem.p.41.
62 *Ibidem.* p.48.
63 Ibidem,p.50.
64 Ernest Acppli, *Psychologie du conscient el de l'inconscicnt,* Payot, Paris, 1953, p. 194.
65 Alfred Adler, *Le sens de la vie, p.* 14.
66 Idem, *Die Seele des schwercrziehbaren Schulkindes,* p. 76.

67 Ion Tudosescu, *Determinismul şi ştiinţa,* Editura Ştiinţifică,Bucureşti, 197l,p. 97.
68 Madeleine Ganz, *op. cit.,* p. 9.

69 Alfred Adler, *Menschenkenntnis,* p. 13.
70 Idem, *Praxis und Theorie der Individualpsychologie,* p. 2.
71 *Ibidem.p.3.*
72 *Ibidem,p.4.*
73 Alfred Adler, *Menschenkenntnis,* p. 14.
74 Sigmund Freud, *Zur Geschichtc der Psychoanalytischen Benegung,p.* 65.
75 Madeleine Ganz, *op. cit.,* p. 12.
76 Alfred Adler, *Die Seele des schwererziehbaren Schulkindes,p.* 12.
77 Josef Rattner, *op. cit.,p.* 101.
78 Alfred Adler, *Menschenkenntnis, pp.* 18-19.
79 *„Es gibt heine absolute Wahrheil, was aber einer solchen noch am nächsten kommt, ist die Gemeinschaft"* este, după Oliver Brachfeld *(op. cit., p. 1),* una din tezele adleriene cardinale, tipică pentru ansamblul concepţiei sale.
80 Alfred Adler, *Der Şina des Lebens,* Wien, 1933, p. 19.
81 Idem, Le *sens de* Va *vie,* p. 33.
82 Idem, *Die Seele des schwererziehbaren Schulkindes,* p. 24.
83 Jbidem,p.l82.
84 Harold H. Mosak (ed.), *Alfred Adler: His Influence on Psychology Today,* Noyes Press,Park Ridgs,New Jersey, 1973,p. V.
85 Leonard Gavriliu, *Alfred Adler şi problema integrării precoce a copilului,* comunicare la Sesiunea de comunicări ştiinţifice a Institutului Pedagogic din Constanţa, 22-23 octombrie 1971.
86 Alfred Adler, *Le sens de la vie,* p. 36.
87 *Ibidem,* p. 39.
88 Anton Dumitriu, *Logica polivalentă,* Editura Enciclopedică Română, Bucureşti, 1971,p.276.
89 Ion Tudosescu, *op. cit.,* p. 53.
90 Norbert Wiener, *Cybemetique et societe. L'usage humain des autreshumaines,* Union Generale d'editions, Paris, 1962,pp. 10-11.
91 Alfred Adler, *Menschenkenntnis,* p. 20.
92 Vasile Pavelcu, *Invitaţie la cunoaşterea de sine,* Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1970, a se vedea paragraful „Paradoxul cunoaşterii de sine", pp.60-67.

CUVÂNT ÎNAINTE

Cartea de faţă încearcă să prezinte celor mai largi cercuri de cititori bazele de nezdruncinat ale psihologiei individuale şi valoarea acestora pentru cunoaşterea omului, ca şi însemnătatea pe care o au pe planul relaţiilor interumane şi al organizării propriei noastre vieţi. Am adunat aici prelegeri pe care le-am ţinut în faţa unui public de mai multe sute de persoane, într-un cămin cultural popular din Viena. Principala sarcină a acestei cărţi constă în a ne face să înţelegem neajunsurile activităţii şi creaţiei noastre pe plan social, arătând cum decurg acestea din conduita eronată a individului; problema care se pune este ca acesta să-şi recunoască erorile şi să obţină o mai bună integrare a sa în mediul social.

Fără îndoială, erorile sunt regretabile şi dăunătoare în profesie şi în domeniul cercetării ştiinţifice. în domeniul cunoaşterii omului, ele sunt însă de-a dreptul periculoase. Sper că acei conştiincioşi colaboratori care contribuie la progresul ştiinţei noastre vor ţine seama câtuşi de puţin de constatările şi experienţa prezentate aici, cum au făcut-o şi în cazul lucrărilor mele anterioare.

Mă simt dator să aduc mulţumirile mele cele mai profunde domnului doctor în ştiinţe juridice Broser. Nu exagerez afirmând că, fără ajutorul său, cartea aceasta numai cu greu ar fi putut vedea lumina tiparului.

Îi mulţumesc, de asemenea, fiicei mele, dr. Alexandra Adler, pentru revizuirea corecturilor şi pentru finisarea, în acelaşi timp, a textului. Editorul S. Hirzel a favorizat într-un mod exemplar apariţia cărţii şi i-a pregătit o discretă publicitate, psihologia individuală fiindu-i deosebit de recunoscătoare pentru aceasta.

Prelegerile noastre urmăresc să aprindă o lumină pe drumul pe care înaintează umanitatea.

Londra, 24 noiembrie 1926
dr. ALFRED ADLER

PARTEA GENERALĂ

INTRODUCERE

„Caracterul omului este destinul său." HERODOT

Principiile cunoaşterii omului sunt de aşa natură încât să nu permită generarea unei prea mari infatuări şi trufii. Dimpotrivă, adevărata cunoaştere a omului nu poate să inspire decât o anumită modestie, prin aceea că ne demonstrează că avem de-a face cu o sarcină de o excepţională însemnătate, la a cărei îndeplinire umanitatea lucrează chiar de la începuturile civilizaţiei, fără a o fi abordat în mod sistematic, cu o clară conştiinţă a scopului, în aşa fel încât vedem mereu ieşind în faţă numai câţiva oameni mari, ici-colo, care au dispus de o mai bună cunoaştere a omului în comparaţie cu media. Atingem aici un punct sensibil: dacă verificăm pe neaşteptate gradul de cunoaştere a omului într-un eşantion oarecare, constatăm că majoritatea subiecţilor îşi declină competenţa în această materie. Nimeni nu se poate lăuda cu o profundă cunoaştere a omului. Această situaţie ţine de existenţa noastră individualistă. Se poate afirma că niciodată oamenii nu au trăit mai izolaţi decât azi. încă din copilărie avem prea puţine raporturi între noi, o slabă coeziune. Familia ne izolează. întregul nostru mod de viaţă ne refuză contactul mai intim cu semenii noştri, care este de o absolută necesitate în elaborarea unei arte cum este cunoaşterea omului. Cele două elemente se află în interdependenţă: nu putem restabili contactul cu ceilalţi oameni pentru că, în lipsa unei mai bune comprehensiuni mutuale, ei ne dau impresia a ceva cât se poate de străin.

Consecinţa cea mai gravă a acestui neajuns este renunţarea care survine aproape întotdeauna atunci când se impune să ne comportăm într-un anumit fel cu semenii noştri şi să ducem cu ei o viaţă în comun. Este un fapt adesea dovedit şi subliniat că oamenii trec unii pe lângă alţii şi îşi vorbesc fără a putea găsi un punct de contact, coeziunea necesară, ei tratându-se ca nişte străini, nu numai în vastele cadre ale societăţii, ci chiar şi în sânul grupului celui mai restrâns care este familia. Foarte frecvent suntem confruntaţi cu plângerile părinţilor care nu-şi înţeleg copiii şi cu acelea ale copiilor care se consideră neînţeleşi de către părinţii lor. Cu toate acestea, în condiţiile fundamentale ale vieţii umane colective se face simţită o vie înclinaţie spre comprehensiunea reciprocă, pentru că întreaga noastră comportare faţă de aproapele depinde de aceasta. Oamenii ar duce o viaţă în comun mult mai bună dacă cunoaşterea semenului ar fi mai profundă, deoarece anumite forme perturbatoare ale vieţii în comun ar fi suprimate, forme care sunt astăzi posibile pentru că nu ne cunoaştem unii pe alţii, expunându-ne pericolului de a ne lăsa amăgiţi de aparenţe şi de a cădea pradă ipocriziei celorlalţi. Este necesar acum să vedem de ce tocmai din partea medicinei are loc încercarea de a constitui în acest vast domeniu o disciplină aparte denumită *cunoaşterea omului* şi care sunt *premisele* acestei ştiinţe, sarcinile care îi incumbă, rezultatele pe care le putem aştepta de la ca.

Medicina neurologică[1] este de-acum o disciplină care, înainte de toate, pretinde o extrem de operativă cunoaştere a omului. Pentru medicul neurolog este necesar ca,în cel mai scurt timp posibil, să-şi facă o idee despre viaţa psihică a *bolnavului de nervi.* în acest domeniu al medicinei, putem emite o judecată utilă şi putem institui sau propune intervenţii curative numai în cazul în care ne este clar ce se petrece în sufletul pacientului. Superficialitatea este aici absolut contraindicată, eroarea fiind urmată de o sancţionare imediată, după cum, pe de altă parte, aprecierea corectă este, cel mai adesea, urmată de succes. Se impune, aşadar, un examen riguros şi neîntârziat în acest sens. în viaţa socială ne putem foarte lesne înşela în ceea ce priveşte aprecierea unui om. Desigur, de fiecare dată greşeala se plăteşte; se poate totuşi ca reacţia să se producă atât de târziu încât, în majoritatea cazurilor, să nu mai fim în măsură să sesizăm conexiunile şi să ne tulbure constatarea că o inexactitate în judecarea unui om a dus, fie şi după un deceniu, la grele eşecuri şi vicisitudini. Asemenea împrejurări nu încetează de a ne reaminti *necesitatea şi obligaţia de a dobândi şi de a aprofunda cunoaşterea omului.*

În cercetările noastre am ajuns repede la concluzia că aceste anomalii, conflicte şi eşecuri pe plan psihic, atât de frecvent inerente cazurilor patologice, de fapt nu au în structura lor nimic străin vieţii psihice a omului aşa-zis normal. Sunt aceleaşi elemente, aceleaşi condiţii, numai că mai reliefate, mai desluşit manifestate şi mai uşor de identificat. Vom putea profita de aceste cunoştinţe şi, prin comparaţie cu viaţa psihică normală, să acumulăm o experienţă care în cele din urmă să ne permită să aruncăm o privire mai pătrunzătoare asupra raporturilor normale. în continuare, avem nevoie de exerciţiu, asociat cu acea dăruire şi cu acea stăruinţă pe care le cere orice vocaţie.

Prima constatare care ni se impune este aceea că stimulenţii cei mai puternici pentru edificarea vieţii psihice a omului provin din cea mai fragedă copilărie. Nu este vorba de o descoperire formidabilă, dat fiind că asemenea constatări au fost făcute de cercetători în toate timpurile. Elementul nou constă în strădania de a corela în mod organic trăirile, impresiile şi luările de atitudine din copilărie, în măsura în care ele se lasă identificate cu fenomenele ulterioare ale vieţii psihice, efectuând o comparaţie între anumite trăiri din prima copilărie şi anumite situaţii şi atitudini de mai târziu. Deosebit de important este faptul că fenomenele izolate ale vieţii psihice nu pot fi niciodată considerate ca un întreg închis în sine; acestea nu pot fi înţelese decât ca părţi componente ale unui ansamblu indivizibil şi numai dacă încercăm să descoperim linia de orientare a individului, tiparul, stilul său de viaţă, convingându-ne clar că scopul secret al conduitei infantile este identic cu acela al comportării omului în viaţa sa de mai târziu. Pe scurt, se vede cu o surprinzătoare claritate că nu a intervenit nici o modificare din punctul de vedere al activităţii psihice, că, fără îndoială, forma exterioară, concretizarea, traducerea pe plan verbal a aparenţelor din viaţa psihică, cu alte cuvinte, fenomenalul este susceptibil de schimbare, invariabile rămânând însă bazele înseşi, scopul şi dinamica acestuia, tot ceea ce orientează viaţa psihică în direcţia scopului. Când, de exemplu, un pacient face dovada unui caracter anxios, fiind marcat mereu de suspiciune şi înclinând să se ţină de-o parte, nu este greu de stabilit că aceleaşi tendinţe îl caracterizau de pe când avea doar trei sau patru ani, numai că trăsăturile sale de caracter aveau pe atunci simplitatea proprie acelei fragede vârste şi erau lesne de sesizat. în consecinţă, ne-am dat silinţa să ne concentrăm sistematic atenţia în primul rând asupra copilăriei pacientului. Ba chiar am reuşit să presupunem multe lucruri cu privire la copilăria unui om fără ca cineva să ne fi vorbit despre aceasta.

Consideram ceea ce vedeam la el ca pe o expresie a primelor sale trăiri din copilărie, trăiri care îl influenţau până şi în plină maturitate. Iar dacă, pe de o parte, aflăm de la cineva ce evenimente din copilărie i s-au păstrat în memorie, acestea ne dau, când sunt corect interpretate, o imagine a tipului de om cu care avem de-a face. Utilizăm, de asemenea, şi o altă constatare, anume aceea că oamenii se detaşează extrem de greu de tiparul[2] în care au crescut în primii ani de viaţă. Puţini sunt cei care izbutesc să se abată de la acesta, chiar şi atunci când, la vârsta adultă, viaţa lor psihică se manifestă în alte situaţii de viaţă şi, drept urmare, înregistrează impresii diferite. Aceasta nu echivalează cu o schimbare a tiparului de viaţă; viaţa psihică are întotdeauna acelaşi fundament, omul ne dezvăluie aceeaşi linie de mişcare *(Bcwcgungslinie)* şi ne permite să ghicim acelaşi ţel în cele două perioade de vârstă, în copilărie ca şi la maturitate. Iată de ce se impune să situăm copilăria în centrul atenţiei noastre, iar dacă proiectăm o modificare, nu este necesar să luăm în seamă toate nenumăratele trăiri şi impresii ale unui om, ci mai întâi să-i descoperim tiparul de viaţă şi, pornind de aici, să-i înţelegem modul personal de a fi[3] şi, în acelaşi timp, bizarele fenomene patologice care ne interesează.

În felul acesta, examinarea vieţii psihice infantile devine cheia de boltă a ştiinţei noastre, de unde ea îşi trage forţa instructivă. Există o mulţime de lucrări consacrate studierii primilor ani de viaţă. Materialele se acumulează, fără a fi supuse unor investigaţii mulţumitoare; dispunem deci de rezerve pentru o cercetare îndelungată şi oricine poate găsi aici fapte inedite, importante şi demne de interes.

Ştiinţa aceasta constituie pentru noi, totodată, un mijloc de a preveni greşelile; dacă am cultiva o ştiinţă care să nu aibă raţiunea sa de a fi decât în ea însăşi, nu am ajunge la cunoaşterea omului. Pe baza cunoştinţelor noastre înaintăm într-un chip absolut natural pe terenul muncii de educaţie, pe care o slujim de ani şi ani. Educaţia este o mină de aur pentru oricine concepe cunoaşterea omului ca pe o ştiinţă importantă şi doreşte să şi-o însuşească, să o trăiască, să i se consacre; de fapt aceasta nu este nicidecum o ştiinţă livrescă, ci una care nu poate fi învăţată decât în sfera practicii. Trebuie, ca să spunem aşa, să participi la dinamica fiecărui fenomen al vieţii psihice, să-1 retrăieşti în forul intim, să-1 însoţeşti pe om în bucuriile şi temerile sale, cam la fel cum un bun pictor nu poate întruchipa în trăsăturile celui căruia îi face portretul decât ceea ce a filtrat prin propria sa fiinţă. Este cazul, prin urmare, sa concepem cunoaşterea omului ca pe o artă care dispune de multiple

instrumente, dar şi ca pe o artă care se juxtapune tuturor celorlalte arte de acelaşi rang şi de care o anumită clasă de oameni, poeţii, s-au folosit din plin. Aceasta trebuie să ne servească în primul rând la îmbogăţirea cunoştinţelor, dându-ne tuturor posibilitatea unei mai bune şi mai mature dezvoltări pe plan psihic.

O dificultate intervine foarte adesea în acest domeniu, prin faptul că noi, oamenii, suntem extraordinar de sensibili când vine vorba de competenţa noastră în materie de cunoaştere a omului. Puţini sunt cei care, cu toate că nu au făcut studii în acest sens, sa nu se considere buni cunoscători de oameni, şi încă şi mai puţini sunt cei care să nu se declare ofensaţi dacă vrem să-i îndemnăm să facă progrese în cunoaşterea omului. Consimt la aceasta doar cei care, într-un fel sau altul, au ajuns să recunoască valoarea cunoaşterii omului fie prin experienţa propriilor amărăciuni, fie datorită capacităţii lor de a se transpune în trăirile celorlalţi. Rezultă de aici, pentru a ne atinge scopul, necesitatea adoptării unei *tactici* bine determinate. Căci nimic nu este mai supărător şi nu este privit cu mai multă aversiune decât faptul de a proiecta pe neaşteptate sub ochii cuiva informaţiile dobândite cu privire la viaţa sa psihică. Pe toţi cei care nu doresc să devină antipatici îi vom consilia să se arate prudenţi în această privinţă. Cel mai bun mijloc de a căpăta o proastă reputaţie constă în a te comporta neprevăzător, utilizând în mod abuziv ştiinţa cunoaşterii omului, dându-le, de pildă, de înţeles oamenilor că le ghiceşti gândurile şi sentimentele. La fel de periculos este să-i prezinţi unui profan drept adevăruri definitive[4] concepţiile de bază ale acestei învăţături. Chiar şi cei care mai cunosc câte ceva în această materie se simt atunci, pe drept cuvânt, lezaţi. Repetăm, aşadar, ceea ce am spus la început, anume că această ştiinţă cere modestie, excluzând cunoştinţele superficiale sau de prisos, acele atitudini care amintesc de vanitatea copilului care crede că totul îi stă în putinţă. Mult mai îngrijorătoare este o atare atitudine în cazul adultului.

De aceea respingem pripeala şi recomandăm autocontrolul, abţinerea de a se lăuda în faţa cuiva cu cunoştinţele dobândite pe planul cunoaşterii omului. Altfel nu am face decât să ridicăm noi dificultăţi în faţa acestei ştiinţe pe calc de constituire, dăunând scopului ei, căci ar trebui să ne împovărăm inevitabil cu greşelile generate de imprudenţa unor novici, oricât de entuziaşti ar fi ei. Să fim mai degrabă circumspecţi şi să nu uităm niciodată ca. mai presus de toate, ca să putem emite o judecată, trebuie să avem în faţa noastră un tot împlinit şi că o asemenea judecată nu trebuie emisă decât dacă suntem siguri că aducem prin ca un beneficiu cuiva. Căci a formula o judecată, oricât de exactă, într-o formă supărătoare şi la loc nepotrivit, înseamnă a aduce mari prejudicii.

Înainte de a continua aceste consideraţii, se impune să preîntâmpinăm o obiecţie care, cu siguranţă, se poate naşte în mintea multora. Când facem afirmaţia că linia vieţii (d/e *Lebenslinie)* unui om rămâne neschimbată, lucrul acesta trebuie să pară de neînţeles pentru mulţi, pentru că, în definitiv, fiecare trăieşte în viaţa sa o multitudine de experienţe, care determină modificări ale comportamentului său. Să remarcăm, totuşi, că un fapt de viaţă nu are doar o singură semnificaţie. Este greu de găsit doi oameni care, din una şi aceeaşi experienţă de viaţă, să tragă aceeaşi concluzie practică. Nu orice păţanie ne face mai înţelepţi. Dacă învăţăm să evităm cu succes anumite neplăceri, le opunem cutare sau cutare atitudine.

Dar linia după care ne orientăm rămâne neschimbată. Vom vedea, de-a lungul expunerilor noastre, că, din masa experienţelor sale, omul nu extrage decât o morală strict limitată şi că, privită mai îndeaproape, această morală se adaptează într-un fel sau altul la linia vieţii sale, întârind-o în tiparele sale. Limba a „sesizat" bine situaţia, căci se spune că noi înşine suntem cei care *ne facem* experienţa, ceea ce arată că fiecare este stăpân pe aprecierea pe care i-o aplică. Zilnic putem constata că oamenii trag de fapt din experienţele pe care le trăiesc concluziile cele mai diverse. Să presupunem, de exemplu, un om care face în mod obişnuit o greşeală oarecare. Chiar dacă reuşim să-1 convingem că greşeşte, rezultatele vor diferi de la individ la individ. Se poate ca unul să tragă concluzia că ar fi timpul să se dezbare de obişnuinţa sa. Un altul va riposta că, dat fiind faptul că de atâta amar de vreme acţionează astfel, îi este imposibil să facă altfel.

Un al treilea va imputa părinţilor săi greşeala educaţiei primite: va susţine că nimeni nu s-a îngrijit niciodată de dânsul, sau că a fost tratat cu prea multă indulgenţă, sau, dimpotrivă, prea aspru; orice ar fi, el rămâne la modul său de a proceda. La drept vorbind, ultimii doi se dau de gol, arătând că ei înţeleg să dispună de o acoperire, de justificare. în felul acesta, nu fără o aparentă motivare, ei pot totdeauna să se sustragă în mod prevăzător de la autocritică. Ei nu ar fi niciodată vinovaţi, vina pentru tot ceea ce nu au reuşit ei să facă revenind mereu altora. Neluând în considerare faptul că nu fac nici un efort ca să evite greşeala, ei persistă, nu fără ardoare, în aceasta, *pe când educaţia deficitară nu se face vinovată de comportamentul lor decât în măsura în*

care o vor ei. Semnificaţia multiplă a experienţelor de viaţă, posibilitatea de a trage din ele concluzii divergente ne fac să înţelegem de ce un om nu-şi schimbă felul său de a fi *(seine Gangart),* ci mai degrabă îşi suceşte şi răsuceşte în aşa fel trăirile până când acestea ajung să se ajusteze cu felul său de a fi. Se pare că lucrul cel mai greu pentru om este acela de a se cunoaşte pe sine însuşi şi de a se schimba.

Dacă cineva ar dori să încerce să formeze oameni mai buni, s-ar găsi într-o mare încurcătură în cazul în care nu ar dispune de experienţa şi faptele acumulate ca urmare a cunoaşterii omului. Poate că va opera, ca şi până atunci, la suprafaţă, crezând că din moment ce lucrul a luat un nou aspect, o altă nuanţă, a reuşit cumva să introducă o schimbare. Prezentând cazurile reale, ne vom putea convinge cât de puţin duc la transformarea practică a unui om asemenea procedee; atât timp cât linia de mişcare a individului nu a suferit ea însăşi o modificare, nu poate fi vorba decât de pură aparenţă, repede spulberată. Procesul schimbării unui om nu este deloc uşor, cerând chibzuinţă, răbdare şi, mai presus de toate, înlăturarea oricărei vanităţi personale, întrucât celălalt nu are nicidecum obligaţia de a fi obiectul vanităţii noastre. în afară de aceasta, este necesar ca procesul să fie în aşa fel condus încât să fie asimilabil pentru celălalt. Pentru că este de la sine înţeles că oricine poate refuza o mâncare, fie ea cât de apetisantă, din moment ce nu-i este oferită aşa cum se cuvine.

Cunoaşterea omului comportă încă o latură, la fel de importantă, reprezentată de aşa-numitul său aspect social. Este neîndoielnic faptul că oamenii s-ar comporta mai bine unii faţă de alţii, că ei s-ar apropia mult mai mult, dacă şi-ar înţelege mai bine resorturile interioare. Pentru că, în acest caz, le-ar fi cu neputinţă să se înşele unii pe alţii. Această posibilitate de inducere în eroare constituie un pericol imens pentru societate. Acesta este pericolul pe care trebuie să-1 demonstrăm noi semenilor noştri pe care vrem să-i iniţiem într-ale vieţii. Ei trebuie să devină capabili să recunoască tot ceea ce este inconştient în viaţă, toate deghizările, disimulările, măştile, şiretlicurile şi perfidiile, spre a-i putea avertiza pe cei pândiţi de asemenea primejdii şi a le veni în ajutor. Numai cunoaşterea omului, conştient practicată, ne va sluji în această direcţie.

Prezintă, de asemenea, interes întrebarea *cine* este indicat, la drept vorbind, să dobândească şi să exercite cunoaşterea omului. Am şi arătat că nu este posibil ca această ştiinţă să fie cultivată doar pe un plan teoretic. Simpla însuşire a tuturor regulilor nu este suficientă, necesară fiind transpunerea acestora în practică şi studierea aprofundată a conexiunilor, înţelegerea lor, pentru ca ochiul să înveţe să privească mai în profunzime decât ne-a îngăduit-o experienţa anterioară. Aceasta este forţa propulsivă care ne determină să abordăm din punct de vedere teoretic cunoaşterea omului. Dar nu putem însufleţi cu adevărat această ştiinţă dacă nu pătrundem în viaţă, dacă nu verificăm şi nu aplicăm în practică principiile descoperite.

Întrebarea de mai sus ni se impune şi datorită faptului că noi am reţinut, din perioada în care am fost educaţi, mult prea puţine şi uneori inexacte date, aşa încât educaţia noastră, chiar şi în prezent, nu este indicată să ne furnizeze o utilă cunoaştere a omului. Fiecare copil este lăsat în voia sa în ceea ce priveşte gradul de dezvoltare, cât şi extragerea unor principii de morală practică din lecturile sau din experienţele sale de viaţă. Nu există, de altfel, nici o tradiţie în cultivarea cunoaşterii omului. Nu există în acest domeniu nici o concepţie sistematică, cunoaşterea omului găsindu-se cam în situaţia chimiei pe timpul când încă mai era alchimie.

Dacă îi trecem în revistă pe cei care, în haosul care domneşte în domeniul educaţiei, au cea mai favorabilă ocazie de a se iniţia întrucâtva în cunoaşterea omului, constatăm că sunt oameni care încă nu s-au rupt din angrenajul social şi care, într-un fel sau altul, mai păstrează contactul cu semenii şi viaţa, rămânând, în consecinţă, optimişti sau cel puţin pesimişti militanţi, dintre acei pe care pesimismul încă nu i-a dus la resemnare. Dar, în afara contactului social, mai este necesară şi o experienţă de viaţă. Ajungem, astfel, la următoarea concluzie: adevărata cunoaştere a omului, date fiind lacunele educaţiei noastre, nu este atribuită de fapt decât unui singur tip de om, „păcătosul care se căieşte", acela care a trecut prin toate meandrele vieţii psihice şi s-a lecuit, sau cel puţin s-a găsit aproape de o asemenea situaţie. Bineînţeles că pot exista şi alte cazuri, îndeosebi cazul oamenilor capabili să înţeleagă ceva din exemplul altora sau al celor dotaţi cu o rară sensibilitate. Dar cel mai bun cunoscător de oameni va fi, desigur, acela care el însuşi a trăit toate aceste patimi omeneşti. Păcătosul care se căieşte pare să fie nu numai pentru vremurile de azi, ci şi pentru timpurile în care au luat fiinţă religiile, acel tip căruia i s-a conferit cea mai înaltă valoare şi care stă mai presus de o mie de oameni integri. Dacă ne întrebăm cum de stau lucrurile aşa, trebuie să recunoaştem că un om care s-a ridicat deasupra vicisitudinilor existenţei, smulgându-se din mocirlă, care a găsit puterea să lase toate acestea în urma lui şi să se înalţe, va fi în mod necesar cel mai bun cunoscător atât al părţilor bune, cât şi al celor rele ale vieţii. Din acest punct de vedere nu-l întrece nimeni şi, mai înainte de toate, nu omul integru.

Din cunoaşterea psihicului uman rezultă în mod automat o îndatorire, o misiune care, pe scurt, constă în a sfărâma cadrul care-1 înăbuşe pe om, cadrul care se dovedeşte impropriu pentru viaţă, înlăturând falsa perspectivă care îl face să rătăcească şi prezentân-du-i o altă perspectivă, mai favorabilă vieţii colective şi posibilităţilor de fericire pe care le oferă acest mod de existenţă, o economie intelectuală (einc *Denkdkonomie)* sau, ca să fim mai modeşti, un alt cadru de viaţă, dar unul în care sentimentul comuniunii sociale să joace rolul predominant. Nu intenţionăm deloc să ajungem la o configuraţie ideală a dezvoltării psihice. Dar se va recunoaşte că adesea punctul de reper ferm *(der Standpunkt)* constituie prin el însuşi un ajutor enorm în viaţa celui care colindă şi rătăceşte, pentru că, în rătăcirile sale, el are sentimentul sigur al direcţiei în care a eşuat. Determiniştii riguroşi, care fac ca tot ceea ce i se întâmplă omului să depindă de interacţiunea permanentă dintre cauză şi efect, nu vor admite lesne acest considerent. Căci este sigur că *determinismul cauzal* devine cu totul altceva, că efectele unei experienţe de viaţă se transformă radical în cazul în care în om există o forţă, un motiv viu, anume *cunoaşterea de sine,* înţelegerea din ce în ce mai profundă a ceea ce se petrece în sine şi a surselor generatoare. Din acel moment el devine un alt om, de care niciodată nu va putea face abstracţie.

NOTE

1. *„Nervenheilkundc",în* textul original. (Nota trad.)
2. *„von der Sclwblone"*,în textul original. (Nota trad.)
3. *„seine EigenarV'.m* textul original. (Nota trad.)
4. *„als fertiges Produkl",* în textul original. (Nota trad.)

Capitolul I

VIATA PSIHICĂ A OMULUI

1. NOŢIUNEA DE PSIHIC ŞI CONDIŢIA VIEŢII PSIHICE.

Faptul de a fi animate nu-l atribuim propriu-zis decât organismelor vii *mobile.* Psihicul[1] stă în cea mai intimă relaţie cu mişcarea liberă, în cazul organismelor imobile, solid înrădăcinate, cu greu s-ar putea vorbi de o viaţă psihică, aceasta fiindu-le, de altfel, absolut de prisos. Să reflectăm numai ce absurditate ar reprezenta faptul de a atribui sentimente şi gânduri unei plante imobile care, aşteptându-se la vreo suferinţă, nu ar putea să se deplaseze în nici un fel spre a se pune la adăpost; cum să admitem că planta ar avea raţiune sau liberă voinţă, din moment ce acestea sunt din capul locului excluse? Voinţa, raţiunea plantei ar rămâne veşnic sterile.

Vedem, prin urmare, cât de netă este deosebirea dintre plantă şi animal, dată fiind absenţa sau prezenţa vieţii psihice, şi observăm numaidecât uriaşa însemnătate pe care o are *conexiunea dintre mişcare şi viaţa psihică.* Rezultă că în dezvoltarea vieţii psihice trebuie inclus tot ceea ce ţine de mişcare, ceea ce poate fi legat de dificultăţile unei deplasări şi că viaţa psihică este chemată să elaboreze previziuni, să acumuleze experienţă, să dezvolte o memorie, făcându-le utile pentru practica dinamică a existenţei.

Putem stabili astfel, în primul rând, că dezvoltarea vieţii psihice este corelată cu mişcarea şi că progresul funcţiilor psihice este condiţionat de această liberă mobilitate a organismului, întrucât mobilitatea este excitantă, ea care şi stimulează dezvoltarea tot mai intensă a vieţii psihice. Să ne imaginăm o persoană căreia i s-a interzis orice mişcare; întreaga sa viaţă psihică ar fi condamnată la stagnare. „Numai libertatea zămisleşte coloşi, pe când constrângerea perverteşte şi ucide."

2. FUNCŢIA ORGANULUI PSIHIC.

Dacă privim din acest punct de vedere funcţia vieţii psihice, devine limpede faptul că ne găsim aici în prezenţa dezvoltării unei capacităţi native, menită să reprezinte *un organ de atac, de apărare sau de securitate, un organ de protecţie,* după cum situaţia organismului viu impune ofensiva sau defensiva. Aşadar, nu putem vedea în viaţa psihică decât un complex de măsuri ofensive şi defensive, prin care se acţionează asupra lumii spre a se asigura menţinerea organismului uman şi dezvoltarea sa. Această condiţie fiind stabilită, survin altele, importante pentru înţelegerea a ceea ce vrem noi să definim a fi psihicul. *Nu ne putem imagina o viaţă psihică izolată,* ci numai una legată de tot ceea ce o înconjoară, receptând excitaţiile venite din afară şi răspunzându-le într-un fel sau altul, dispunând de posibilităţile şi de forţele necesare asigurării organismului, în luptă sau în alianţă cu mediul ambiant, pentru a-i garanta existenţa.

Conexiunile care ni se deschid acum în faţa ochilor sunt multiple şi diverse. Ele privesc în primul rând organismul însuşi, specificul omului, corporalitatea sa, avantajele şi inconvenientele. Dar acestea nu sunt decât noţiuni relative, deosebirea fiind mare, după cum cutare sau cutare forţă sau un anumit organ prezintă un avantaj sau un inconvenient, ca rezultat al situaţiei în care se află individul. Este astfel cunoscut că, într-un anumit sens, piciorul omului este o mână atrofiată. Pentru un animal cătărător, de exemplu, faptul acesta ar fi un grav inconvenient, dar pentru om, care umblă pe sol, avantajul este de aşa natură încât nimeni nu ar dori să aibă, în loc de picior, o mână ca toate mâinile. în general constatăm,în viaţa personală, ca şi în viaţa tuturor popoarelor, că inferioritățile valorice *(Min-derwertigkeiten)* nu sunt de interpretat ca şi cum ele ar ascunde în ele toate inconvenientele, totul depinzând de situaţie. Bănuim că un teren extrem de vast se deschide investigaţiilor referitoare la raporturile existente între viaţa psihică a omului şi ansamblul cerinţelor *naturii cosmice,* cum sunt alternanţa zilei cu noaptea, intensitatea radiaţiei solare, mobilitatea atomilor etc. înseşi aceste influenţe se află în cea mai intimă relaţie cu originalitatea vieţii noastre psihice.

3. FINALITATEA ÎN VIAŢA PSIHICĂ.

Ceea ce putem sesiza înainte de toate din impulsurile psihice este tocmai mişcarea însăşi, îndreptată spre un scop. De aceea trebuie spus că am comite un paralogism dacă ne-am reprezenta psihicul omului ca pe un tot static; dimpotrivă, ni-l putem reprezenta doar sub forma unor forţe dinamice care pornesc de la o bază unică şi tind spre un scop unic. Chiar şi în noţiunea de adaptare găsim această năzuinţă spre scop. Viaţa psihică este de neconceput fără un scop către care are loc mişcarea, dinamica, scopul fiind parte componentă a vieţii psihice.

Aşadar, viaţa psihică a omului este determinată de un scop. Nici un om nu poate gândi, simţi, voi sau chiar visa fără ca toate acestea să fie determinate, condiţionate, limitate, dirijate de un scop care îi stă în faţă. Acesta rezultă aproape de la sine în legătură cu trebuinţele organismului faţă de lumea exterioară şi în legătură cu răspunsul pe care organismul îl are de dat în mod necesar în această privinţă. Fenomenele corporale şi psihice ale omului corespund acestei viziuni fundamentale. O dezvoltare psihică nu este de conceput decât în cadrul pe care l-am descris, ca o dezvoltare îndreptată spre un scop oarecare, generat de forţele arătate. Scopul poate avea un caracter mobil sau poate fi un scop fix.

Toate fenomenele psihice pot fi concepute drept o pregătire pentru ceva ce trebuie să se întâmple. Se pare că organismul psihic *(das seelische Organ)* nu poate fi altfel considerat decât ca având în faţa sa un scop, *psihologia individuală* privind toate fenomenele psihicului uman prin prisma dirijării lor spre un scop.

Dacă cunoaştem ţelul unui om şi suntem informaţi întrucâtva asupra lumii în care el trăieşte, atunci cunoaştem şi semnificaţia actelor sale expresive şi le putem interpreta în contextul pregătirii pentru atingerea acelui ţel. Ştim ce acţiuni urmează să întreprindă acest om, aşa cum ştim ce drum urmează o piatră când o lăsăm să cadă de la o înălţime dată. Numai că psihicul nu se supune nici unei legi naturale, deoarece scopul care îi stă înainte nu este imuabil, ci schimbător. Dar când cineva întrezăreşte un scop, mişcarea psihică are loc în mod necesar, ca şi cum ar guverna aici o lege a naturii, după care suntem constrânşi să acţionăm. Cu toate acestea, în viaţa psihică nu există nici o legitate naturală, în acest domeniu omul însuşi făcându-şi legile. Dacă ulterior acestea îi apar drept nişte legi ale naturii, este o iluzie de ordin cognitiv; crezând în stabilitatea lor, în modul lor determinat de a acţiona, voind să le confirme ca atare, însăşi mâna omului intră aici în joc. Dacă, de exempllu, cineva intenţionează să picteze un tablou, vom putea observa la el întregul comportament al omului care are în faţa ochilor un asemenea scop. El va face toate operaţiile cu o consecvenţă absolută, ca şi cum ar fi vorba de o lege a naturii. Este el însă constrâns să picteze acest tablou?

Există, prin urmare, deosebire între actele naturii şi acelea ale vieţii psihice a omului. Decurg de aici litigiile cu privire la libertatea de voinţă a omului, care astăzi par a-şi găsi rezolvarea în admiterea faptului că voinţa umană nu ar fi liberă. Este drept că ea îşi pierde libertatea de îndată ce se leagă de un scop. Şi cum scopul provine atât de adesea din condiţionarea cosmică, animală şi socială a omului, fireşte că viaţa sa psihică trebuie să ne apară ca supunându-se unor legi inflexibile. Dar atunci când, de exemplu, se neagă şi se combate conexiunea sa cu colectivitatea, când se refuză adaptarea teoriei la fapte, toate aceste conformităţi la lege pe care le prezintă viaţa psihică sunt suprimate şi apare o nouă legitate, condiţionată chiar de noul scop. într-un mod analog, legea colectivităţii nu mai acţionează asupra unui om care şi-a pierdut speranţa în viaţă şi care caută să lichideze cu toţi semenii săi. Se impune, deci, să subliniem că numai stabilirea unui scop face ca în viaţa psihică să se producă cu necesitate mişcarea.

Este posibil şi procedeul invers, anume ca, pornind de la sco-puj aflat în faţa unui om, să tragem concluzii cu privire la acţiunile sale. La drept vorbind calea aceasta este mai importantă, deoarece mulţi oameni încă nu şi-au clarificat scopul. De fapt aceasta şi este calea obişnuită pe care trebuie s-o urmăm în edificarea ştiinţei noastre, care are ca obiect cunoaşterea omului. Ea nu este însă la fel de simplă ca prima, dat fiind faptul că acţiunile oamenilor comportă interpretări multiple. Putem, de altfel, să luăm în considerare şi să comparăm mai multe acte ale unui om, să trasăm vectori. Putem ajunge la descifrarea caracterului unui om încercând să legăm printr-o linie atitudinile, formele sale de manifestare în două puncte diferite ale vieţii acestui om. Punem în felul acesta stăpânire pe un sistem a cărui aplicare dă impresia unei *orientări unitare*[2]. Putem astfel descoperi că o structură infantilă de comportament se regăseşte, adesea într-un mod surprinzător, până la vârste foarte înaintate. Un exemplu ne va lămuri:

Un bărbat în vârstă de 30 de ani, extraordinar de zelos, a obţinut, în pofida greutăţilor întâmpinate, bune rezultate şi a devenit o persoană de prestigiu. Prezentându-se la medic într-o stare de accentuată depresiune psihică, el acuza dezgustul faţă de muncă şi viaţă. Era pe cale de a se logodi, dar privea viitorul cu o mare neîncredere, îl chinuia o cumplită gelozie şi exista riscul de a strica logodna. Faptele invocate de dânsul nu erau prea convingătoare; fetei nu-i putea de fapt aduce nici un reproş.

Bizara neîncredere pe care o manifesta ne dădea de bănuit că făcea parte din acei oameni, nu puţini la număr, care se confruntă cu semenii lor, se simt atraşi de ei, dar în acelaşi timp adoptă o poziţie ofensivă şi, otrăviţi de suspiciune, distrug tocmai ceea ce vor să edifice. Ca să tragem vectorul de care am vorbit mai sus, este necesar să punem în evidenţă o întâmplare din viaţa sa şi să încercăm să o comparăm cu poziţia sa actuală. Potrivit experienţei noastre, este necesar să avem în vedere impresiile din prima copilărie, ştiind prea bine că ceea ce aflam în legătură cu aceasta nu suportă totdeauna rigorile unui examen obiectiv. Prima sa amintire din copilărie era următoarea: era la piaţă, cu mama şi cu fratele său mai mic. în îmbulzeală, mama l-a luat în braţe pe el, cel mai mare. Când şi-a dat apoi seama de greşeală, 1-a lăsat jos şi 1-a luat în braţe pe celălalt, pe când el, tulburat, abia se ţinea în urma ei. Avea pe atunci patru ani. După cum se poate observa, evocând această amintire, el face să răsune coarde similare cu acelea pe care le-am auzit atunci când îşi descria suferinţa: el nu-i sigur că este cel preferat şi nu poate suporta ideea ca preferatul să fie altcineva. Când i se atrage atenţia asupra acestei stări de lucruri, este extrem de surprins şi recunoaşte îndată relaţia stabilită.

Scopul spre care sunt îndreptate acţiunile prin care se exprimă un om ni se conturează cu claritate dacă ţinem seama de impresia produsă copilului de lumea exterioară. Idealul, ţelul existenţial al omului se formează încă din primele sale luni de viaţă, dat fiind faptul că acele impresii primare, cărora copilul le răspunde fie cu bucurie, fie cu nemulţumire, îndeplinesc un rol cardinal în evoluţia sa, prefigurându-i imaginea despre lume. Cu alte cuvinte, bazele factorilor vieţii sale psihice, accesibili pentru noi, se şi pun pe când copilul mai este încă în scutece. în continuare, acestea sunt necontenit perfecţionate, fiind transformabile şi susceptibile de a suferi multiple influenţe. Schimbările cele mai diverse au loc ca urmare a faptului că îl obligăm pe copil să ia anumite atitudini, ca răspuns la cerinţele vieţii.

Nu se poate să nu dăm dreptate, aşadar, acelor cercetători care susţin că trăsăturile de caracter ale unui om se recunosc de pe când copilul este încă sugar, de unde mulţi trag concluzia că avem de-a face cu un fenomen psihic ereditar. Să ne fie însă permis să considerăm că este prejudiciabilă pentru colectivitate ideea după care caracterul omului ar fi moştenit de la părinţi, ceea ce îl împiedică pe educator să se consacre cu încredere misiunii sale. Observaţie întărită prin faptul că ideea caracterului înnăscut serveşte cel mai adesea celui care o invocă pentru a se degaja de responsabilitatea ce-i revine, contravenind astfel, fireşte, îndatoririlor educaţiei.

O condiţie esenţială care participă la structurarea scopului este aceea care acţionează prin intermediul influenţei exercitate de *cultură.* Ea instituie, ca să spunem aşa, o barieră de care forţa copilului nu încetează de a se lovi, până ce găseşte o cale care i se pare practicabilă, făgăduindu-i realizarea dorinţelor şi, pentru viitor, securitatea şi adaptarea. Curând vom putea recunoaşte cât de trainică este securitatea la care copilul râvneşte şi câta securitate îi garantează sacrificarea pe altarul culturii. Nu este pur şi simplu o asigurare împotriva pericolului, ci, ca într-o maşină bine pusă la punct, se adaugă şi un alt coeficient de securitate, care poate garanta încă şi mai bine menţinerea organismului uman. Copilul şi-1 procură pretinzând, în afară de cota de securitate dată, de satisfacerea instinctelor sale, un anumit supliment care depăşeşte necesarul simplei sale conservări, al dezvoltării sale armonioase. Prin aceasta îşi face loc în viaţa sa psihică o nouă dinamică. Linia de orientare pe care o observăm aici foarte desluşit este aceea a *vanităţii*[3]. Copilul vrea, întocmai ca un adult, să obţină mai mult decât toţi ceilalţi, aspirând la o superioritate care va trebui să-i aducă acea securitate şi adaptare şi să i le garanteze, aşa cum i s-au înfăţişat iniţial ca scop. în felul acesta el tălăzuie şi în viaţa sa psihică se iscă o agitaţie care adesea se accentuează. Ne putem reprezenta, de exemplu, că influenţele cosmice, eventual, obţin prin constrângere o reacţie mai puternică. Sau când, aflat în faţa primejdiei, omul se înfricoşează[4], necrezându-se la înălţimea misiunilor sale, vom observa din nou o scădere de tonus, ceea ce înseamnă că se afirmă încă şi mai limpede nevoia de superioritate *(die Forderung nach Uberlegenheit).*

Se poate întâmpla ca în acest caz fixarea scopului să aibă loc în aşa fel încât individul să încerce prin aceasta să scape de dificultăţi. Se poate constata apariţia unui om care să întruchipeze ceva cât se poate de omenesc, tipul de om care, aflat la ananghie, fie că dă înapoi cuprins de teamă, fie că încearcă să se refugieze în vreun colţişor liniştit, spre a evita, cel puţin provizoriu, conformarea la cerinţele care i se impun. Aceasta ne dă

posibilitatea să înţelegem că *reacţiile psihicului uman nu au nicidecum un caracter definitiv,* ele neputând fi decât răspunsuri provizorii, care nu pot revendica o deplină exactitate. îndeosebi în ceea ce priveşte dezvoltarea psihicului copilului, căruia nu trebuie să-i aplicăm aceeaşi măsură ca adulţilor, se cuvine să luăm aminte că avem de-a face cu fixarea unor scopuri absolut provizorii. în cazul copilului, trebuie să privim mai departe şi să ne reprezentăm unde l-ar putea duce forţa pe care o vedem acţionând în el. Iar dacă ne transpunem în sufletul copilului, înţelegem clar că aceste manifestări ale forţei sale nu reflectă altceva decât hotărârea sa mai mult sau mai puţin fermă de a se adapta definitiv la prezent şi viitor. Starea de spirit inerentă acestei tendinţe poate fi orientată diferit. O direcţie o constituie *optimismul,* copilul având încredere în puterea sa de a se achita de sarcinile care-i revin.

Optimismul se va manifesta prin trăsături de caracter proprii omului care consideră că sarcinile sale sunt rezolvabile. De partea opusă se situează trăsăturile care ţin de *pesimism.*

Dacă reflectăm asupra scopului unui copil care nu se crede capabil să-şi ducă la bun sfârşit sarcinile, ne putem reprezenta în acelaşi timp ceea ce se petrece în sufletul unui astfel de copil. Descoperim aici şovăiala, timiditatea, închiderea în sine, neîncrederea şi toate celelalte trăsături prin care cel slab încearcă să se apere. Scopul său este în afara graniţelor posibilului, departe în spatele frontului vieţii.

NOTE

1. *„die Seele",* în textul original. (Nota trad.)
2. *„einer einheitlichen Richtung",în* textul original.(Nota trad.)
3. *„Uberhebung",* în textul original. (Nota trad.)
4. *„die Seele sich ăngstigt",*în original. (Nota trad.)

Capitolul II

ESENŢA SOCIALĂ A VIEŢII PSIHICE

Ca să înţelegem ceea ce se petrece într-un om, este necesar să supunem examenului atitudinea acestuia faţă de semeni. Raporturile interumane sunt în parte date în mod natural şi, ca atare, sunt susceptibile de modificări, dar ele se încadrează şi în relaţii structurate conform unui plan, aşa cum se observă în special în viaţa politică a popoarelor, în formarea statelor, în general în colectivităţi. Viaţa psihică a omului nu poate fi înţeleasă fără a cerceta în acelaşi timp asemenea conexiuni.

1. ADEVĂRUL ABSOLUT.

Viaţa psihică a omului nu este în stare să se guverneze în mod liber, ci se găseşte în permanenţă în faţa unor sarcini stabilite de undeva din afară. Toate aceste sarcini sunt inseparabil legate de *logica vieţii în comun a oamenilor,* condiţie esenţială care acţionează neîntrerupt asupra individului şi care nu se lasă influenţată de el decât într-o anumită măsură. Aşadar, dacă ţinem seama de faptul că nu putem sesiza totalitatea condiţiilor vieţii umane în societate, dat fiind că ele sunt prea numeroase, şi că aceste condiţii stau totuşi la baza unei anumite conduite, este limpede că nu ne găsim niciodată în situaţia de a elucida complet obscurităţile unei vieţi psihice cu care avem de-a face, dificultate cu atât mai mare cu cât ne îndepărtăm de relaţiile sociale care ne sunt familiare.

Rezultă, pe de altă parte, ca o cerinţă fundamentală a promovării cunoaşterii omului, că se impune să includem în calculul nostru, ca pe un *adevăr absolut,* regulile imanente de existenţă ale unui grup[1], aşa cum se manifestă ele de la sine pe această planetă în organizarea limitată a corpului omenesc şi în performanţele sale, adevăr absolut de care nu ne putem apropia decât încet, adesea după ce am depăşit o serie de greşeli şi rătăciri.

O parte importantă a acestor cerinţe fundamentale este pusă în evidenţă de concepţia materialistă a istoriei, elaborată de Marx şi Engels. Potrivit acestei teorii, baza economică, mijloacele tehnice cu ajutorul cărora uri popor îşi asigură existenţa sunt cele care condiţionează „suprastructura ideologică", gândirea şi comportamentul oamenilor. Există până aici concordanţă cu concepţia noastră, a „logicii active a vieţii umane în comunitate", a „adevărului absolut". Dar istoria şi, înainte de toate, viziunea noastră asupra vieţii individuale, ceea ce am numit *psihologia individuală (Indivi-dualpsychologic),* ne învaţă că viaţa psihică umană răspunde adesea prin erori impulsurilor determinate de principiile economice, de care ea nu se desprinde decât cu mare greutate. Drumul nostru către „adevărul absolut" trece prin nenumărate erori.

2. NECESITATEA VIEŢII ÎN COMUN.

Obligativitatea vieţii în comun este tot atât de naturală ca şi obligativităţile pe care le impun oamenilor bunăoară climatul, protecţia împotriva frigului, construcţia de locuinţe şi altele de felul acesta. Deşi într-o formă încă neinteligibilă, observăm o asemenea constrângere la viaţa în comun în cazul *religiei,* unde sanctificarea formelor sociale serveşte drept liant, în locul gândirii comprehensive. Dacă în primul caz condiţiile vieţii sunt determinate pe plan cosmic, în celălalt caz ele sunt determinate pe plan social, dată fiind existenţa colectivă a oamenilor, regulile şi normele legale care rezultă de aici. Cerinţele colectivităţii au reglat în aşa fel relaţiile dintre oameni încât ele au apărut de la bun început ca un „adevăr absolut", de la sine înţeles. Pentru că societatea a preexistat vieţii individuale a oamenilor. Nu există în istoria culturii umane nici o formă de viaţă fără caracter social. Nicăieri oamenii nu au apărut altfel decât în societate.

Fenomenul este lesne de explicat. în întregul regn animal predomină legea, principiul potrivit căruia toate speciile care nu se dovedesc a fi ajuns, într-un context natural, la un grad de dezvoltare deosebit de ridicat nu acumulează noi forţe decât prin asociere, cale care le permite apoi să acţioneze în exterior într-un mod nou, original. Genul uman serveşte şi el acestui scop al asocierii, organul psihic al omului fiind în totalitatea sa impregnat de condiţiile unei vieţi în comunitate. Darwin remarcase la timpul său că niciodată nu sunt de găsit

animale slabe care să trăiască izolat. în rândul acestora trebuie trecut îndeosebi omul, din moment ce el nu este îndeajuns de puternic ca să poată trăi singur. El nu ar fi capabil să-i opună naturii decât o slabă rezistenţă, având nevoie de o mulţime de resurse ca să-şi asigure existenţa. Să ne imaginăm un om în situaţia de a trebui să vieţuiască singur într-o pădure virgină, lipsit de mijloacele oferite de civilizaţie. El ne-ar apărea incomparabil mai ameninţat decât orice altă specie de vieţuitoare, neputând nici alerga destul de repede, nedispunând nici de forţa musculară a animalelor puternice, nici de dinţii fiarelor de pradă, nici de fineţea auzului sau de agerimea văzului unora dintre ele, aşa încât să scape teafăr din situaţii critice. El este nevoit să facă eforturi extraordinare, fie şi numai spre a-şi asigura dreptul la existenţă şi a evita pieirca. Hrana sa este pretenţioasă şi modul său de viaţă cere o protecţie excesivă.

Este, prin urmare, de înţeles faptul că omul nu s-a putut menţine decât situându-se în condiţii extrem de favorabile. Acestea nu i-au fost date decât de viaţa în grup, care s-a dovedit o necesitate, deoarece numai viaţa colectivă îi permite omului, printr-un fel de *diviziune a muncii,* să-şi asume sarcini care pe individul izolat l-ar fi dus în mod fatal la dispariţie. Numai diviziunea muncii a fost capabilă să-i procure omului arme de atac şi de apărare şi, în general, toate bunurile de care avea trebuinţă spre a supravieţui, bunuri pe care le includem astăzi în noţiunea de *cultură.* Dacă luăm în considerare în ce condiţii dificile vin pe lume copiii, câte măsuri absolut speciale sunt de luat în asemenea împrejurări, pe care individul izolat nu le-ar putea lua fie şi cu preţul celor mai mari osteneli, dacă ţinem seama de mulţimea bolilor şi infirmităţilor care ameninţă o fiinţă umană şi, cu atât mai mult, un sugar — ceea ce nu se întâlneşte nicăieri în regnul animal —, atunci înţelegem cât de mare este grija pe care o solicită menţinerea societăţii omeneşti şi intuim clar necesitatea coeziunii sociale.

3. SECURITATE ŞI ADAPTARE.

Având în vedere cele expuse până aici, se impune să afirmăm că, în ceea ce priveşte structura sa naturală, omul este o fiinţă inferioară. Dar *această inferioritate constitutivă, pe care şi-o conştientizează ca pe un sentiment de neîmplinire şi de insecuritate, acţionează ca un stimulent permanent*[2] *în* direcţia descoperirii unei căi de adaptare la viaţă, cale pe care să-şi creeze situaţii în care să fie echilibrate dezavantajele poziţiei omului în natură. Este vorba, în fond, tot despre organul său psihic, care are capacitatea de a realiza adaptarea şi securitatea. Ar fi fost mult mai greu să se facă din animalul uman originar[3], cu ajutorul unor produse de evoluţie biologică, cum sunt coarnele, ghearele sau colţii, un exemplar în stare să înfrunte natura vrăjmaşă. Numai organul psihic putea să-i vină în ajutor realmente rapid, înlocuind ceea ce omului îi lipsea ca valenţă organică. Şi tocmai stimulentul degajat de permanentul sentiment al neîmplinirii l-a făcut pe om să-şi dezvolte *previziunea* şi a adus psihicul său la stadiul de organ al gândirii, afectivităţii şi acţiunii, cum îl găsim astăzi. Şi dat fiind faptul că în aceste demersuri, în aceste eforturi de adaptare societatea a jucat şi ea un rol esenţial, fireşte că încă de la început organul psihic s-a structurat în funcţie de condiţiile societăţii. Toate capacităţile sale s-au dezvoltat pe o bază care poartă în ea influenţa vieţii sociale. Fiecare gând al omului trebuie să se fi constituit în aşa fel încât să fie ajustat la societate.

Dacă ne reprezentăm acum modul în care s-a progresat mai departe, ajungem la originea logicii, care poartă în sine cerinţa validării generale. *Este logic numai ceea ce este universal valabil.* Un alt rezultat clar al vieţii sociale îl identificăm în *limbaj,* o operă minunată, care îl distinge pe om de toate celelalte vieţuitoare. Este cu neputinţă să facem abstracţie de faptul că unui asemenea fenomen cum este limbajul i se aplică întru totul noţiunea de valabilitate generală, de unde concluzia că el îşi are originea în viaţa socială a oamenilor. Limbajul este absolut de prisos pentru o fiinţă care ar vieţui într-o totală izolare. El are sens doar în cazul vieţii în comun a oamenilor, caz în care este şi produsul şi liantul unei asemenea vieţi. O dovadă puternică a acestei coeziuni constă în faptul că oamenii care au trăit în condiţii care le-au limitat sau le-au interzis contactul cu semenii suferă aproape fără excepţie de carenţe de limbaj sau de incapacitatea de a comunica pe această cale. Este ca şi cum această legătură nu s-ar putea forma şi menţine decât atunci când contactul cu umanitatea este asigurat. Limbajul, deci, are o importanţă cu totul deosebită în dezvoltarea vieţii psihice a omului.

Gândirea logică nu este posibilă fără premisa limbajului, care, per-miţându-ne formarea noţiunilor, ne face capabili să operăm distincţii şi să elaborăm concepţii care nu sunt proprietate privată, ci, dimpotrivă, bun comun. De asemenea, gândirea şi sensibilitatea nu devin inteligibile decât dacă presupun o valabilitate generală, iar bucuria pe care o trăim în faţa frumosului nu-şi are întemeierea decât dacă admitem că

sentimentul frumosului şi al binelui şi recunoaşterea acestora constituie în mod necesar un bun comun. Ajungem astfel la concluzia că noţiunile de raţiune, logică, etică şi estetică nu au putut fi generate decât în condiţiile vieţii colective a oamenilor şi că, pe de altă parte, ele constituie mijloace de coeziune destinate să prevină decadenţa culturii.

Luând în considerare situaţia omului izolat, înţelegem de asemenea ce este voinţa. *Voinţa* nu reprezintă altceva decât un impuls de a trece de la un sentiment de neîmplinire la sentimentul împlinirii. Să simţim această orientare şi să-i dăm curs, aceasta se numeşte „voinţă". Orice act de voinţă se bizuie pe sentimentul de neîmplinire, de inferioritate, năzuind spre o stare de satisfacţie, de mulţumire, de împlinire axiologică.

4. SENTIMENTUL DE COMUNIUNE SOCIALĂ.

Înţelegem acum că regulile privind jocul, educaţia, superstiţia, totemul şi tabuul, legislaţia, necesare pentru a asigura dăinuirea speciei umane, trebuie de asemenea să figureze cu prioritate în ideea de comunitate. Am văzut aceasta în instituţiile religioase, după cum găsim cerinţele comunităţii şi în funcţiile cele mai importante ale organului psihic, regăsindu-le în cerinţele vieţii individului, ca şi în acelea ale colectivităţii. Ceea ce numim justiţie, ceea ce considerăm drept latura luminoasă a caracterului omenesc, nu este în esenţă decât transpunerea în realitate a imperativelor care decurg din viaţa în comun a oamenilor. Ele sunt acelea care au generat organul psihic. Aşa se face că încrederea, fidelitatea, sinceritatea, dragostea de adevăr etc. sunt de fapt cerinţe stabilite şi menţinute printr-un principiu comunitar de o valabilitate generală. Ceea ce numim un caracter bun sau rău nu poate fi judecat decât din punctul de vedere al comunităţii. Caracterele, ca şi orice realizare ştiinţifică, politică sau artistică, nu se vor dovedi niciodată mari şi valoroase decât dacă au o valoare pentru obşte. Un *portret ideal (Idealbild),* după care măsurăm individualul, nu poate fi luat în considerare decât prin prisma valorii sale, a utilităţii pentru obşte. îl comparăm pe individ cu portretul ideal al omului comunitar *(Gemeinscnaftsmensch),* omul care se achită de sarcinile care i se încredinţează într-un mod general valabil, omul care a dezvoltat la sine *sentimentul de comuniune socială (Gemcinschaftsgefiihl)* în aşa fel încât — după o expresie a lui *FurtmWler*[4] — el „urmează regulile de existenţă ale societăţii omeneşti". După cum se va vedea în cursul expunerii noastre, nici un om nu se poate dezvolta pe deplin fără a-şi cultiva şi pune în valoare îndeajuns sentimentul de comuniune socială.

NOTE

1. *„immanenten Spielregeln einer Gruppe",* în textul original. (Nota trad.)
2. *„als ein fortwährender Reiz",* în textul original. (Nota trad.)
3. „aus *diesem urspr^ncglichen Tiermenschen",* în original. (Nota trad.)
4. Cari Furlmiiller, unul dintre colaboratorii cei mai apropiaţi ai lui Adler, împreună cu care a redactat cele două volume intitulate *Heilcn und Bilden,* primul (1914), purtând subtitlul *Ărzrlich-pădagogische Arbeiten des Verdns fiir fndividualpsychologw,* iar cel de-al doilea (1922), la care colaborează şi Ermin Wexberg, subtitlul *Grundlagen der Erzichungskunst fiirĂrzte und Pădasogen.* (Nota trad.)

Capitolul III

COPILUL SI SOCIETATEA

Comunitatea instituie un anumit număr de cerinţe şi, prin ele, îşi exercită influenţa asupra tuturor normelor şi formelor vieţii noastre, ca şi asupra dezvoltării organului nostru de gândire. Ea este de asemenea întemeiată din punct de vedere organic. Punctele de legătură cu comunitatea se constată chiar şi în bisexualitatea omului, tocmai comunitatea, şi nu izolarea, fiind capabilă să satisfacă elanul vital *(Lebensdrang)* al individului, să-i garanteze securitatea şi bucuria de a trăi. Dacă examinăm lenta dezvoltare a copilului, constatăm că nu poate fi vorba de o dezvoltare a vieţii umane decât daca există o comunitate protectoare. în afară de aceasta, legăturile vieţii aduc cu sine o *diviziune a muncii,* care nu operează o dezbinare a oamenilor, ci, dimpotrivă, determină coeziunea lor. Fiecare are datoria să muncească umăr la umăr cu ceilalţi, trebuie să se simtă asociatul lor şi, astfel, iau naştere raporturile esenţiale care, într-o formă sau alta, preexistă ca tendinţe în sufletul oamenilor. Vom urmări, în continuare, câteva dintre aceste legături, pe care copilul le găseşte gata formate.

1. SITUAŢIA SUGARULUI.

Copilul, care are atâta nevoie de ajutorul comunităţii, se află inclus într-un mediu care ia şi dă, cere şi duce la îndeplinire. El se vede pe sine, cu impulsurile sale, în faţa unor anumite dificultăţi insurmontabile pentru dânsul. Curând va învăţa să cunoască suferinţa generată de situaţia sa de copil, situaţie care structurează acel organ psihic ce are drept funcţie să prevadă şi să distingă linia directoare de safisfacere lesnicioasă a impulsurilor sale, de asigurare a unei vieţi suportabile. El observă mereu oameni capabili să-şi satisfacă mult mai uşor impulsurile şi care, deci, au un avantaj oarecare faţă de el. Ajunge astfel să aprecieze înălţimea care îţi permite să deschizi o uşă, puterea care altora le dă posibilitatea să ridice o greutate, poziţia socială care îi autorizează pe unii să dea ordine şi să se facă ascultaţi. în organul său psihic se iveşte ca un torent dorinţa de a creşte, spre a fi egalul sau superiorul celorlalţi, spre a-i depăşi pe cei care, grupaţi în jurul său, se poartă cu dânsul ca şi cum le-ar fi subordonat, dar care, de asemenea, se şi pleacă în faţa slăbiciunii copilului care este el; aşa încât el are două posibilităţi de a proceda: pe de o parte, să-şi impună acele mijloace pe care el le sesizează la adulţi ca instrumente de putere, iar pe de altă parte să-şi manifeste ostentativ slăbiciunea, ca să-şi atragă solicitudinea celorlalţi. Regăsim mereu la copii această bifurcare a tendinţelor sufletului omenesc. Chiar de aici începe o conturare a tipurilor de personalitate. Pe când unii se dezvoltă în direcţia imperativului de a se face recunoscuţi, adunându-şi forţele şi punându-le la lucru, la alţii găsim ceva care aduce cu o speculă cu propria lor slăbiciune, ei prezentân-du-şi slăbiciunea în cele mai diverse ipostaze. Dacă rememorăm atitudinea,expresia şi uitătura anumitor copii, vom găsi întotdeauna din cei care se lasă clasificaţi într-o categorie sau alta. Toate aceste tipuri nu dobândesc un sens decât atunci când le înţelegem raportul cu lumea din jur. Cea mai mare parte din actele lor sunt, într-adevăr, împrumutate de la mediul care le este propriu.

Pe aceste condiţii simple, pe această tendinţă a copilului de a-şi depăşi starea de slăbiciune, tendinţă care, la rându-i, declanşează imboldul către dezvoltarea a o mulţime de capacităţi, se bazează *educabilitatea.*

Situaţiile copiilor sunt extrem de variate. Sunt cazuri în care un anumit anturaj îi lasă copilului impresia de ostilitate, ceea ce face ca lumea să-i apară ca fiind dușmănoasă. Această impresie se explică prin insuficienţa organului infantil de gândire. Dacă educaţia nu ia măsuri preventive, sufletul unui asemenea copil se poate dezvolta în asa fel încât mai târziu el să vadă în lumea exterioară un domeniu absolut ostil. Impresia de ostilitate se amplifică de îndată ce copilul se confruntă cu dificultăţi mai mari, cum se întâmplă în special cu copiii handicapaţi fizic. Aceşti copii vor avea despre mediul lor ambiant o impresie diferită de a acelora care au venit pe lume cu organe relativ integre, rezistente.

Inferioritatea organică (Organ-minderwertigkeif) se poate exterioriza în dificultăţi de locomoţie, în defecte ale anumitor organe, în slaba capacitate de rezistenţă a organismului, în aşa fel încât copilul este expus la numeroase boli. Dar cauza dificultăţilor nu constă întotdeauna în imperfecţiunea organismului infantil, ci poate de asemenea să stea în greutatea sarcinilor pe care un anturaj lipsit de înţelegere le impune

copilului, sau în modul imprudent în care i-au fost prezentate sarcinile, într-un cuvânt, în deficienţele mediului ambiant al copilului, care dau lumii exterioare un caracter insuportabil. Aşadar, copilul care vrea să se adapteze la mediul său întâlneşte deodată obstacole care fac dificilă această adaptare. Astfel se prezintă situaţia, de exemplu, în cazul în care copilul creşte într-un anturaj care este el însuşi cotropit de un pesimism care, lesne, se poate transmite copilului.

2. INFLUENŢA DIFICULTĂŢILOR.

În ceea ce priveşte dificultăţile pe care copilul le întâmpină din diferite părţi şi care au cauze de asemenea diferite, în special în cazul în care se observă că viaţa psihică a copilului a fost lipsită multă vreme de momente prielnice pentru dezvoltare, este limpede că va trebui să avem în vedere reacţii eronate atunci când la copil se instaurează necesitatea acomodării la condiţiile imperioase ale lumii exterioare. Trecând în revistă un număr de eşecuri *(Verfehlungen),* se impune ideea că avem de-a face aici cu un stil de dezvoltare psihică care nu încetează de-a lungul întregii vieţi şi care constă în încercări permanente de a progresa, de a da situaţiilor reale răspunsuri tot mai exacte. Ceea ce avem de observat în mod deosebit în evoluţia manifestărilor la copii, este forma luată de răspunsul dat într-o situaţie determinată de individul în plină devenire, care se apropie de maturitate. Răspunsul, atitudinea adoptată de un om ne va oferi puncte de sprijin pentru caracterizarea psihicului său. Se cuvine să nu uităm că *formele demanifestare ale unui om* — ca şi acelea ale masei — nu *pot fi nicidecum judecate după şablon.*

Dificultăţile cu care copilul are de luptat în cursul dezvoltării vieţii sale psihice şi care, aproape fără excepţie, îl împiedică să-şi cultive sentimentul de comuniune socială în toată deplinătatea sa, pot fi clasificate în dificultăţi care, generate fiind de deficienţele societăţii, se vor manifesta în situaţia economică a familiei şi a copilului şi dificultăţi generate de deficienţele organelor copilului, în faţa unei lumi create pe potriva unor organe fără cusur şi în care întreaga cultură care-1 înconjoară pe copil face apel la forţa şi sănătatea unor organe perfect dezvoltate, vedem un copil care prezintă mari deficienţe la unele organe importante şi care, prin urmare, nu poate răspunde aşa cum trebuie exigenţelor vieţii. Aşa sunt, de exemplu, copiii care sunt daţi la şcoală mai târziu sau, în general, cei care au greutăţi în executarea unor mişcări sau cei care învaţă să vorbească mai târziu, fiind timp îndelungat stângaci în această privinţă, pentru că activitatea lor cerebrală se dezvoltă mai lent decât la acei copii pe care se bizuie societatea noastră. Se cunoaşte cum asemenea copii continuu supuşi şocurilor sunt lipsiţi de supleţe, găsindu-se în chip fatal pradă suferinţelor corporale şi psihice. în mod vădit ei nu sunt plăcut impresionaţi de o lume care nu prea este făcută pentru dânşii.

Dificultăţile condiţionate de insuficienta dezvoltare pur şi simplu îi copleşesc. Desigur, rămâne posibilitatea ca în decursul vremii să aibă loc de la sine o echilibrare, fără persistenţa unui prejudiciu de durată, dacă nu cumva între timp amărăciunea cauzată de mizeria morală în care cresc asemenea copiii şi la care, cel mai adesea, se adaugă şi o condiţie economică precară, nu le-a zdrobit inima, punându-şi astfel statornic amprenta pe viaţa acestor copii. Este lesne de înţeles că regulile de convieţuire umană, date în mod absolut, sunt anevoie respectate de aceşti copii. Ei vor privi cu neîncredere la agitaţia din jur şi vor înclina să se ţină de-o parte, să se sustragă de la sarcinile ce le revin. Cu o susceptibilitate cu totul ieşită din comun, ei vor adulmeca şi simţi o ostilitate a vieţii, pe care o exagerează. Interesul lor pentru părţile întunecate ale vieţii este mult mai mare decât acela pentru părţile ei luminoase. De obicei, le supraestimează şi pe unele şi pe altele, adoptând în consecinţă o permanentă poziţie de luptă, revendicând pentru ei înşişi măsuri speciale de atenţie şi fiind înclinaţi să se gândească mai mult la sine decât la alţii. Cum ei consideră exigenţele vieţii drept dificultăţi şi nu drept stimulente, înfruntând evenimentele cu o precauţie exagerată, între dânşii şi anturajul lor se cască o prăpastie. Ei se îndepărtează tot mai mult de adevăr, de realitate şi se încurcă mereu în noi situaţii dificile.

Dificultăţi similare pot surveni atunci când afecţiunea membrilor familiei copilului rămâne *sub* un anumit nivel. Această împrejurare are şi ea consecinţe importante pentru dezvoltarea copilului. Comportamentul său va avea de suferit ca urmare a faptului că el nu învaţă să cunoască iubirea şi nu ştie să facă uz de ea, deoarece impulsul său afectiv nu îmboboceşte. Iar când aşa stau lucrurile în familie, există pericolul ca mai târziu să fie foarte greu pentru un om crescut în asemenea condiţii să participe la un schimb viu de manifestări afective. Excluderea emoţiilor şi a raporturilor tandre face de-acum parte constitutivă din fiinţa sa. Acelaşi efect se poate produce dacă părinţii, educatorii sau alte persoane apropiate copilului îi inculcă acestuia unele maxime

pedagogice care îl fac să resimtă ca impracticabile sau ca rizibile pornirile afective.

Nu rareori vedem copii înclinaţi să asocieze afecţiunii o impresie de ridicol. Este îndeosebi cazul copiilor care adesea au fost obiect de luare în râs. Ei se arată dominaţi de *aversiunea faţă de sentiment,* care îi face să considere drept ridicolă şi neomenească orice emoţie şi orice manifestare de dragoste pentru alţii, ceea ce — cred ei — îi subjugă altora şi îi coboară în ochii acestora. Sunt oameni care, încă din copilăria lor, au impus o barieră tuturor relaţiilor afective iminente. *Lipsa de afecţiune* care, în linii mari, duce la o *educaţie dură,* reprimând orice manifestare de tandreţe, i-a determinat pe aceşti copii să se închidă de timpuriu faţă de asemenea porniri şi, acriţi şi speriaţi, să se retragă din micul cerc al anturajului lor, în loc să-l integreze în propria lor viaţă psihică, ceea ce ar fi avut cea mai mare importanţă pentru evoluţia lor normală. Dacă totuşi se găseşte vreo persoană în acest anturaj care să facă posibilă legătura cu copilul, lucrul acesta va avea loc în virtutea unei intimităţi absolut particulare. Aşa cresc adesea oamenii care nu s-au bucurat decât de relaţiile cu o singură persoană şi cărora le-a fost peste putinţă să-şi extindă înclinaţia spre comuniune dincolo de un singur partener. Exemplul copilului şocat de constatarea că afecţiunea mamei sale se adresa fratelui său, şi care de atunci a rătăcit prin viaţă în căutarea căldurii sufleteşti care lui îi lipsise din fragedă copilărie, este un caz care arată ce dificultăţi pot întâmpina în existenţa lor asemenea oameni.

Este categoria acelor oameni a căror educaţie s-a desfăşurat sub o anumită presiune.

Şi în direcţia opusă se pot întâlni eşecuri atunci când, sub influenţa unei călduri sufleteşti deosebite care însoţeşte educaţia, copilul răsfăţat îşi dezvoltă dincolo de orice limită înclinaţia spre afecţiune, în aşa fel încât se ataşează prea strâns de una sau mai multe persoane şi nici nu vrea să audă de o despărţire de ele. Ca urmare a diverse greşeli, sensibilitatea afectivă a copilului poate lua adesea asemenea proporţii încât să-i impună anumite angajamente faţade ceilalţi, cum uşor se poate întâmpla atunci când, de exemplu, adulţii spun: „Pentru că te iubesc, fă cutare sau cutare lucru". Se întâmplă adesea ca în sânul unei familii să crească astfel de buruieni.

Aceşti copii sesizează cu uşurinţă înclinaţia celorlalţi şi în viitor ei vor supralicita, prin aceleaşi mijloace, dependenţa acestora faţă de propria lor afecţiune. Trebuie întotdeauna avută în vedere asemenea afecţiune înflăcărată pentru una din persoanele din familie. Este indubitabil faptul că o educaţie atât de unilaterală exercită o influenţă nocivă asupra destinului unui om. Se pot petrece atunci fenomene ca, de exemplu, acela în care un copil, pentru a-şi păstra afecţiunea din partea unei anumite persoane, recurge la mijloacele cele mai reprobabile, căutând să-şi discrediteze rivalul, de cele mai multe ori fratele sau sora, dezvăluindu-le cu viclenie răutatea, sau folosind alte procedee, totul numai şi numai spre a străluci în ochii părinţilor iubitori. Sau va uza de presiuni, pentru ca cel puţin să fixeze asupra sa atenţia părinţilor, nedându-se îndărăt de la nici un mijloc care să-l facă remarcat, care să-i confere mai multă importanţă în comparaţie cu ceilalţi. Va deveni leneş sau maliţios ca să-i determine pe ceilalţi să se ocupe mai mult de dânsul, sau se va întrece în cuminţenie, spre a atrage luarea aminte a celorlalţi, ca pe o recompensă. Se declanşează atunci în viaţa copilului un asemenea proces încât devine evident că orice mijloc poate fi folosit din momentul în care o orientare s-a cristalizat în acest sens în viaţa sa psihică. Se poate ca, întru atingerea scopului, el să evolueze în rău, după cum la fel de posibil este ca, urmărind aceeaşi ţintă, el să devină un copil peste măsură de aşezat. Adesea se întâmplă să observăm cum unul dintre copii încearcă să atragă asupra sa atenţia printr-o zburdălnicie neobişnuită, pe când un altul, mai mult sau mai puţin şiret, caută să obţină acelaşi efect printr-o supuşenie fără seamăn.

Tot în categoria celor răsfăţaţi se includ şi copiii cărora le sunt înlăturate toate dificultăţile din drum, cei de ale căror năzbâtii se surâde amical şi care îşi pot îngădui totul, fără a se lovi de vreo rezistenţă în adevăratul înţeles al cuvântului. Aceşti copii sunt privaţi de orice ocazie care să le permită de a se pregăti prin acele exerciţii preliminare în vederea ataşării ulterioare de oameni dispuşi să le vină în întâmpinare cu corectitudine, fiind cu atât mai puţin capabili să se ataşeze de oameni care, rătăciţi ei înşişi din cauza dificultăţilor întâlnite în propria lor copilărie, ridică obstacole în calea acestei apropieri. Cum nu li se oferă prilejul de a se exersa în depăşirea dificultăţilor, ei sunt extrem de prost pregătiţi să-şi continue viaţa. Ei au aproape întotdeauna de îndurat reculuri, de îndată ce ies din micul spaţiu în care domneşte atmosfera de seră şi dau piept cu o existenţă în care nimeni nu-şi mai exagerează obligaţiile faţă de dânşii, cum o făceau educatorii lor peste măsură de afectuoşi.

Toate fenomenele de genul acesta au în comun faptul că un copil devine mai mult sau mai puţin izolat. De exemplu, copiii al căror aparat digestiv prezintă deficienţe se vor comporta altfel în ceea ce priveşte alimentaţia şi, în consecinţă, s-ar putea dezvolta cu totul altfel decât copiii normali sub acest raport. Copiii cu organe

deficiente vor avea un comportament ieşit din comun, care, cu timpul, îi va împinge la izolare. Vom avea atunci în faţa ochilor copii care nu percep clar legătura lor cu mediul ambiant, respingându-l eventual cu totul. Ei nu-şi pot găsi camarazi, se ţin departe de jocurile celor de-o vârstă cu dânşii, fie privindu-le cu pizmă, fie închizându-se dispreţuitori în propriile lor jocuri, pe care le practică într-o ursuză singurătate. Ameninţaţi de izolare sunt şi copiii care cresc în condiţiile unei educaţii deosebit de constrângătoare, de o severitate excesivă. Viaţa nu le apare nici lor într-o lumină favorabilă, pentru că se aşteaptă să primească mereu şi de pretutindeni semne rele. Ei fie că se simt martiri care primesc cu umilinţă toate încercările, fie că se consideră luptători gata totdeauna să se bată cu un mediu resimţit ca ostil. Aceşti copii privesc viaţa şi sarcinile lor ca pe nişte dificultăţi extraordinare şi este uşor de înţeles că un asemenea copil se va îngriji în primul rând „să-şi păzească graniţele", luând seama ca nici o daună să nu survină şi fiind pururea neîncrezător faţă de cei care îl înconjoară. Sub povara acestei precauţii nemăsurate el îşi dezvoltă mai degrabă înclinaţia de a adulmeca mari dificultăţi şi primejdii decât de a se expune cu uşurinţă destinului unei înfrângeri. O altă caracteristică comună acestor copii, care arată totodată clar cât de puţin dezvoltat este la ei sentimentul de comuniune socială, este faptul că se gândesc mai mult la ei înşişi decât la ceilalţi. Avem astfel un tablou cuprinzător al întregii dezvoltări. Toţi aceşti oameni înclină în general către o concepţie pesimistă despre lume şi nu pot fi satisfăcuţi de existenţa lor fără a se elibera de falsele tipare de viaţă care îi încorsetează.

3. OMUL CA FIINŢĂ SOCIALĂ.

Ne-am străduit să arătăm că numai atunci putem trage o concluzie asupra personalităţii unui individ când îl judecăm şi îl înţelegem în situaţia existenţială care îi este proprie. înţelegem prin situaţie existenţială poziţia omului în ansamblul lumii şi în raport cu mediul apropiat, poziţia sa faţă de problemele cu care se confruntă în permanenţă, cum sunt cele privind activitatea profesională, relaţiile, raporturile cu semenii. Am stabilit pe această cale că impresiile care îl asaltează pe om din partea mediului său ambiant influenţează încă de la început atitudinea faţă de existenţă a sugarului, iar mai târziu atitudinea copilului şi a adultului, persistând de-a lungul întregii vieţi. Chiar şi la capătul a numai câteva luni de existenţă se poate determina cum se comportă sugarul în faţa vieţii. De la această vârstă înainte nu mai poţi confunda între ei doi sugari, dat fiind că fiecare din ei manifestă deja în mod pronunţat apartenenţa la un tip de om, tip care se conturează din ce în ce mai net, fără a pierde direcţia luată de la bun început. Dezvoltarea psihică a copilului va fi întotdeauna impregnată de raporturile societăţii cu el, începând cu primele semne ale sentimentului nativ de comuniune socială, până la înflorirea pornirilor afective, care merg atât de departe încât copilul caută să se apropie de adulţi. Se poate face oricând observaţia că copilul îşi orientează râvna sa afectivă asupra altuia, nu asupra lui însuşi, cum este de părere Freud. Strădaniile sale sunt diferenţiat nuanţate, variind în raport cu persoanele cărora se adresează. La copiii care au trecut de vârsta de doi ani se poate constata această diferenţiere şi în exprimările verbale. Sentimentul solidarităţii, al comuniunii sociale este propriu sufletului copilului şi nu-1 părăseşte pe om decât în cazul unor grave degenerări maladive ale psihicului. De-a lungul întregii vieţi acest sentiment rămâne nuanţat, se restrânge sau se amplifică, iar în cazurile favorabile se extinde nu numai asupra membrilor familiei, ci asupra tribului, poporului, asupra întregii umanităţi. El poate chiar depăşi aceste limite, adresându-se animalelor, plantelor, unor obiecte neînsufleţite, ba chiar şi Cosmosului.

în efortul nostru de a ajunge la cunoaşterea fiinţei umane am câştigat un important punct de sprijin: *înţelegerea necesităţii de a examina omul ca pe o fiinţă socială.*

Capitolul IV

AMPRENTELE LUMII EXTERIOARE[1]

1. GENERALITĂŢI PRIVIND CONCEPŢIA DESPRE LUME.

Condiţionate de necesitatea de a se adapta la societate, capacitatea de a percepe lumea exterioară şi caracteristica mecanismului psihic de a urmări întotdeauna un scop ne conduc la ideea că atât *concepţia despre lume cât şi linia ideală de orientare (Ideale Leitlinie)* ale unui om apar de timpuriu în sufletul copilului, nu gata formate şi într-o structură sesizabilă, dar evoluând cumva în sferele care ne dau plăcuta impresie a cunoscutului, a inteligibilului, întotdeauna în antiteză cu sentimentul de inacccsibilitate. Actele psihice nu pot avea loc decât atunci când este întrezărit un scop. După cum este cunoscut, atingerea acestuia presupune în chip necesar posibilitatea sau libertatea de a acţiona. Iar câştigul care rezultă din deplina libertate de acţiune nu trebuie subestimat. Un copil care, pentru prima dată, s-a ridicat copăcel, intră din acea clipă într-o lume cu totul nouă, simţindu-se oarecum într-o atmosferă ostilă. El poate simţi în puterea cu care stă pe propriile picioare o speranţă crescută în legătură cu viitorul său şi, riscând primele încercări de locomoţie, poate fie să aibă diferite grade de dificultate, fie să nu întâmpine nici o dificultate. Asemenea impresii, evenimente care pentru adulţi par insignifiante mărunţişuri, exercită o enormă influenţă asupra vieţii psihice a copilului şi, înainte de toate, asupra formării concepţiei sale despre lume. Astfel, copiii care întâmpină dificultăţi în locomoţie vor avea de obicei în faţa ochilor o imagine ideală puternic impregnată de mişcări rapide, fapt uşor de constatat dacă aceşti copii sunt întrebaţi ce jocuri preferă sau ce meserie şi-ar alege. Răspunsul (vizitiu, conductor de tren, taxator la autobuze etc.) va arăta că în sufletul lor se face simţită aspiraţia de a depăşi toate dificultăţile insuficientei libertăţi de mişcare, de a ajunge într-o situaţie în care să nu mai resimtă nici o inferioritate, nici o umilire, sentiment care poate fi extrem de intens atunci când copiii se dezvoltă lent sau maladiv. Tot aşa, adesea se constată că acei copii care, ca urmare a unor defecte oculare, nu pot vedea lumea decât lacunar se străduiesc să prindă mai complet şi mai intens imaginea vizuală a lumii, iar copiii cu o sensibilitate auditivă deosebită adesea nu manifestă înţelegere şi predilecţie decât pentru anumite tonuri, care sună mai încântător, pe scurt, ei sunt firi muzicale (Beethoven).

Printre organele prin intermediul cărora copilul caută să stăpânească mediul înconjurător se numără în principal organele de simţ care stabilesc cu lumea exterioară relaţii trainice. Ele sunt acelea care participă nemijlocit la edificarea concepţiei despre lume. Dintre acestea trebuie să numim mai întâi ochii, în faţa cărora se deschide larg lumea din jur. Omului i se impune în special lumea perceptibilă predominant vizual, furnizându-i principalele elemente ale experienţei sale. Se constituie astfel *imaginea vizuală a lumii,* a cărei importanţă fără egal constă în aceea că dispune de obiecte permanente, invariabile, contrar celorlalte organe de simţ care, cel mai adesea, sunt legate de surse pasagere de excitabilitate, cum sunt urechea, nasul, limba şi, în mare parte, pielea. în alte cazuri organul auzului este acela care predomină şi creează o capacitate psihică pentru care contează în primul rând lumea audibilă. *(Psyche cu caracter acustic).*

Mai rari sunt *chinestezicif,* oameni reglaţi în aşa fel încât sensibilitatea lor este axată pe procesele motricitatii. O predominare a simţului mirosului sau a celui al gustului duce la configurarea altor tipuri, din care cel dintâi în special, cu aptitudinea sa olfactivă, este nefavorabil situat în civilizaţia noastră. Numeroşi sunt, apoi, copiii la care organele de mişcare joacă un rol important. Unii vin pe lume dăruiţi cu o mai mare sprinteneală, ei sunt mereu în mişcare, iar mai târziu sunt constrânşi la o perpetuă acţiune; aceştia înclină îndeosebi spre performanţe care implică utilizarea din plin a musculaturii.

Chiar în somn impulsul spre acţiune nu se linişteşte şi adesea se poate observa cum ei se rostogolesc încoace şi încolo în pat. Aparţin aceleiaşi categorii copiii „agitaţi", al căror neastâmpăr adesea este considerat drept infirmitate. în general, nu există copii care să nu abordeze viaţa atât cu ochii şi urechile, cât şi cu organele lor de mişcare, pentru ca, din impresiile şi cu posibilităţile ce li se oferă, să-şi asambleze o imagine globală a lumii, iar noi nu putem descifra firea unui om decât dacă ştim cu ce organ de simţ stă el în faţa vieţii în modul cel mai spontan. Căci toate relaţiile au aici importanţa lor, influenţând structurarea concepţiei despre lume şi, prin aceasta, dezvoltarea ulterioară a copilului.

2. ELEMENTELE DEZVOLTĂRII CONCEPŢIEI DESPRE LUME.

Acele aptitudini speciale ale organului psihic care participă în prima linie la realizarea concepţiei despre lume au în comun faptul că alegerea, acuitatea şi influenţa lor sunt determinate de scopul pe care omul îl întrevede. Aşa se explică faptul că un individ dat nu percepe decât o anumită parte a vieţii, a mediului ambiant, a unui eveniment etc. De aceea nu putem sesiza această latură a psihicului uman decât dacă ne facem o imagine despre scopul secret al omului şi înţelegem că tot ceea face el stă sub înrâurirea acestui scop.

a) *Percepţiile.* Impresiile şi excitaţiile primite din afară prin intermediul organelor de simţ dau creierului un semnal, din care se pot conserva unele urme. Din aceste urme se construieşte *lumea reprezentărilor,* precum şi *lumea amintirilor.* Dar percepţia nu este nicidecum comparabilă cu fotografia realizată de un aparat fotografic, ci conţine totdeauna ceva ce ţine de specificul individului. Nu tot ceea ce cineva priveşte este şi perceput cu adevărat, iar când doi oameni au privit aceeaşi imagine, pot să dea cele mai divergente răspunsuri, dacă li se pun întrebări în legătură cu aceasta. Copilul, de asemenea, nu percepe din lumea care îl înconjoară decât ceea ce, pe o bază oarecare, convine individualităţii sale de până atunci. Astfel, percepţiile copiilor la care plăcerea de a privi s-a dezvoltat în mod deosebit sunt de natură preponderent vizuală, ceea ce este cazul la majoritatea oamenilor. Alţii îşi vor satura imaginea lor despre lume cu percepţii auditive. Aşa după cum am menţionat, aceste percepţii nu sunt strict identice cu realitatea. Omul este capabil să dea contactelor sale cu lumea exterioară forma cerută de individualitatea sa. Aşadar, ceea ce un om percepe şi *cum* o face, în aceasta constă individualitatea sa distinctă. Percepţia este mai mult decât un simplu fenomen fizic, este o funcţie psihică şi, luând în considerare natura acesteia, circumstanţele, modalitatea şi conţinutul percepţiei unui om, este posibil să se tragă concluzii profunde cu privire la viaţa sa interioară.

b) *Amintirile.* Putem stabili că organul psihic, ale cărui elemente sunt înnăscute, în ceea ce priveşte capacitatea sa de dezvoltare depinde de cerinţa imperioasă de activitate şi de realităţile percepute. Propulsat de tendinţa de a se dirija în mod corespunzător spre un scop, organul psihic este intim legat de capacitatea de mişcare a organismului uman. Omul este obligat să concentreze şi să ordoneze în organul său psihic toate relaţiile cu lumea exterioară, iar acesta, ca organ al adaptării, este constrâns să dezvolte şi toate acele capacităţi necesare securităţii individului şi care ţin de propria sa existenţă.

Este acum clar că răspunsul personal al organului psihic la problemele vieţii lasă în mod necesar urme în procesul de dezvoltare psihică şi că, astfel, funcţiile memoriei şi evaluării sunt obţinute prin constrângerea exercitată de tendinţa de adaptare. Tocmai stocul de amintiri îl determină pe om să se îngrijească de viitorul său, să-l prevadă. Putem trage concluzia că toate amintirile poartă în ele o intenţie finală (inconştientă), că ele nu au în noi o existenţă neutră, că vorbesc o limbă avertizatoare şi stimulatoare. Nu există amintiri inerte. Importanţa unei amintiri o putem aprecia numai dacă ne-am lămurit în privinţa intenţiei finale care îi stă la bază. Este important de ştiut *de ce* un om îşi aminteşte anumite lucruri, iar altele nu. Ne amintim de acele evenimente a căror evocare este importantă şi utilă pentru menţinerea unei anumite orientări psihice şi le uităm pe acelea a căror uitare este, de asemenea, avantajoasă în acelaşi timp. Aceasta înseamnă că şi memoria este integral pusă în serviciul adaptării corespunzătoare la scopul întrevăzut. O amintire statornică, *fie ea şi eronată,* şi înglobând, cum se întâmplă de obicei în copilărie, o judecată unilaterală, poate, atunci când favorizează scopul urmărit, să dispară din domeniul inconştientului şi să treacă în întregime în *atitudine,* în *sentiment şi intuiţie.*

c) *Reprezentările.* încă şi mai desluşit se manifestă individualitatea omului în reprezentările sale. Prin reprezentare înţelegem reactualizarea unei percepţii, fără ca obiectul însuşi să fie prezent. Este, prin urmare, o percepţie reprodusă, rechemată doar pe planul gândirii, în circumstanţe care reflectă din nou capacitatea creatoare a organului psihic. Nu este vorba pur şi simplu de repetarea percepţiei realizate anterior şi deja influenţate de puterea creatoare a psihicului , ci de reprezentarea pe care omul şi-o face şi care este din nou în întrgime rezultatul specificului său, o nouă operă de artă care îi este caracteristică.

Există reprezentări care depăşesc cu mult gradul lor de claritate şi care se manifestă ca percepţiile, apărând atât de tranşant de parcă nu ar fi reprezentări, ci ca şi cum obiectul absent, excitator, ar fi realmente de faţă. Vorbim atunci de *halucinaţii,* de reprezentări care izbunesc de parcă ar fi determinate de prezenţa obiectului.

Condiţiile sunt similare cu cele descrise mai sus. Şi halucinaţiile sunt rezultatul activităţii creatoare a organului psihic, formându-se în funcţie de scopurile şi intenţiile pe care le urmăreşte persoana respectivă. Un exemplu ne va lămuri mai bine.

O tânără inteligentă se măritase împotriva voinţei părinţilor ci. Aversiunea acestora faţă de decizia fetei a fost atât de mare încât a dus la ruperea completă a raporturilor dintre părinţi şi fiică. Tânăra a ajuns cu timpul la convingerea că părinţii ei procedaseră injust faţă de dânsa, aşa încât multiple încercări de reconciliere au eşuat, lovindu-se de orgoliul şi îndărătnicia ambelor părţi. Prin căsătorie tânăra, care provenea dintr-o familie de vază, a ajuns într-o situaţie cu totul mizeră. Examinarea superficială a situaţiei nu ar fi putut duce la concluzia că tânăra îşi ratase viaţa şi nu ar fi existat nici un motiv de nelinişte cu privire la soarta ei dacă, de câtva timp, nu s-ar fi produs fenomene cu totul stranii.

Ea era copilul preferat al tatălui. Relaţiile fuseseră atât de strânse între tată şi fiică, încât o asemenea ruptură trebuie să fi părut cum nu se poate mai surprinzătoare. Cu ocazia căsătoriei tatăl se purtase din cale afară de rău cu fata, cearta fiind lipsită de orice menajament. Chiar şi după ce ea a dat naştere unui copil, părinţii nu s-au înduplecat nici să-l vadă, nici să se apropie în vreun fel de fiica lor, iar aceasta, dominată de un puternic simţ al onoarei, a dezavuat cu atât mai mult atitudinea părinţilor cu cât mai dureroasă era impresia de a fi fost tratată nedrept, într-o chestiune în care dreptatea era de partea ei.

Este necesar să avem clar în minte faptul că starea de spirit a tinerei femei era totalmente dominată de simţul onoarei. Tocmai această trăsătură de caracter explică de ce a fost ea atât de afectată de învrăjbirea cu părinţii. Mama sa era o femeie severă, cinstită, desigur dotată cu calităţi deosebite, dar care îşi trata fiica cu duritate. în aparenţă cel puţin, ea înţelegea să se subordoneze soţului, fără ca prin aceasta să-şi piardă demnitatea. Ba chiar accentua această supunere cu o oarecare mândrie şi se făIea cu purtarea ei. Faptul că în familie s-a născut şi un băiat, care, în calitatea lui de descendent masculin şi de viitor moştenitor al numelui stimat, era mai preţuit decât fata, a întărit şi mai mult orgoliul acesteia. Dificultăţile determinate de căsătorie, necunoscute de ea până atunci, o făcuseră sa se gândească cu şi mai mare revoltă la nedreptatea suferită din partea părinţilor.

Şi iată că într-o noapte, înainte de a adormi, a avut următoarea viziune: uşa s-a deschis şi Maica Domnului a venit la ea, spunân-du-i: „Pentru că îmi eşti atât de dragă, te vestesc că la mijlocul lui decembrie vei pleca dintre cei vii; nu se cade să fii nepregătită".

Faptul nu a înspăimântat-o, dar ea şi-a trezit soţul şi i-a povestit totul. A doua zi a fost încunoştinţat medicul. Era vorba de o halucinaţie. Cu toate acestea, femeia stăruia în convingerea că a văzut şi auzit ceea ce povestise. La o primă privire este aici ceva de neînţeles. Numai folosind cifrul nostru vom putea obţine unele clarificări. Dezbinarea cu părinţii dăinuie, tânăra femeie se găseşte la strâmtoare, ea este orgolioasă şi, după cum au stabilit cercetările; înclină să se considere superioară tuturor. Este de înţeles că o fiinţă omenească de felul ei, predispusă să iasă din sfera dată, năzuieşte spre divinitate, are dialoguri cu aceasta. Ca Maica Domnului să apară şi să rămână la nivel de reprezentare, cum este cazul la cei care se roagă, faptul nu ar fi mirat pe nimeni. Dar acest lucru n-o mulţumea, ea având nevoie de argumente mai puternice. De îndată ce înţelegem că psihicul uman este capabil de tot felul de artificii, problemă îşi pierde caracterul enigmatic. Omul care visează nu se găseşte oare într-o situaţie analoagă? Singura deosebire este că femeia aceasta visează cu ochii deschişi. Trebuie,în plus, să ţinem seama de faptul că în acel moment orgoliul ei era zgândărit de un sentiment de umilire. Şi atunci, pe neaşteptate, o altă mamă vine pur şi simplu la dânsa, anume acea mamă despre care poporul admite că este o mamă bună a tuturor. Mamele în cauză trebuie să fie, una faţă de cealaltă, într-o anumită antiteză. Maica Domnului apare din cauză că propria mamă a tinerei femei nici nu se gândeşte să vină la ea. Apariţia face aluzie la carenţa de afectivitate a propriei mame. Tânăra femeie este în mod vădit în căutarea modalităţii prin care să-şi acuze cel mai bine părinţii. Mijlocul lui decembrie nu este o dată calendaristică cu totul lipsită de semnificaţie. Este perioada în care în viaţa oamenilor au loc manifestări afective mai deschise, în care ei devin mai prietenoşi, îşi fac cadouri etc, perioada în care, de asemenea, posibilităţile de reconciliere devin mult mai mari şi, bineînţeles, momentul are o certă legătură cu problema vitală a tinerei femei.

Ceea ce este deocamdată straniu este faptul că amicala vizită a Maicii Domnului se însoţeşte cu ceva disonant, cu vestirea apropiatei morţi a tinerei femei. Şi nu poate fi lipsit de o anumită importanţă faptul că ea i-a comunicat soţului acest lucru cu o mină de bună dispoziţie. Mai mult, prevestirea iese din cercul familiei, a doua zi fiind înştiinţat medicul. Era de-acum uşor să se determine o vi/ită a mamei tinerei femei. La câteva zile după

aceea, apare pentru a doua oară Maica Domnului şi-i spune aceleaşi cuvinte. La întrebarea referitoare la felul în care a decurs întâlnirea cu propria mamă, tânăra femeie a spus că acesteia îi era greu să recunoască că nu are dreptate. Persistă vechiul laitmotiv. Avem din nou de-a face cu faptul că nu fusese atins scopul afirmării superiorităţii faţă de mamă. S-a tăcut atunci încercarea de a-şi pune clar pe părinţi în faţa stării de fapt, scop în care a avut loc o întâlnire cu tatăl, reuşită întru totul. A rezultat o scenă înduioşătoare. Tânăra femeie era totuşi în continuare nemulţumită, de vreme ce ea susţinea că era ceva teatral în conduita tatălui ei. Şi de ce a făcut-o el pe dânsa să aştepte atât de mult!? Stăruia, aşadar,înclinaţia de a nu le da dreptate altora şi de a se erija pe sine în învingător.

Putem afirma, în lumina celor arătate până aici, că halucinaţia are loc în momentul în care tensiunea psihică atinge punctul maxim, omul temându-se de ratarea scopului său. Fără îndoială că odinioară, şi poate că şi astăzi, în cazul unor populaţii înapoiate, asemenea halucinaţii pot exercita o înrâurire importantă. Unele halucinaţii, aşa cum le cunoaştem din scrierile unor călători, se referă la vedenii pe care le au cei care, străbătând pustiuri, întâmpină dificultăţi, suferă de foame, de sete, de oboseală, de dezorientare. Este o tensiune a trăirii celei mai mari mizerii, care se impune puterii de reprezentare a celui care suferă, făcându-1 să se înalţe foarte clar de la deprimarea sufletească actuală la o stare euforică. Aceasta îi înviorează pe cei istoviţi,reanimă forţele celui şovăitor,îl face pe individ mai puternic sau mai neimpresionabil, când nu are efectul unui balsam, al unui narcotic.

Ni se impune constatarea că fenomenul halucinaţiei nu prezintă de fapt nimic nou pentru noi,pentru că am şi găsit similitudini esenţiale cu percepţia, amintirea şi reprezentarea, după cum urmează să găsim asemenea similitudini cu visele. Astfel de fenomene se pot produce cu uşurinţă printr-o exacerbare **a* reprezentării însăşi şi printr-o excludere a spiritului critic. Am vrea să subliniem că declanşarea lor este întotdeauna determinată de situaţii extraordinare. Asemenea fapte survin într-o stare de mare suferinţă morală şi sub impresia unei ameninţări cumplite, la oameni care, prin depăşirea situaţiei, tind să scape de un sentiment de slăbiciune. Cu cât tensiunea este mai mare în asemenea situaţie, cu atât se ţine seama mai puţin de glasul criticii. Conform principiului „scapă cum poţi", este atunci posibil ca organul psihic să-şi învestească întreaga energie în apariţia reprezentării sub forma halucinaţiei.

Cu halucinaţia se înrudeşte *iluzia,* care se deosebeşte de cea dintâi prin existenţa unui punct de contact exterior, tăgăduit într-un mod caracteristic, ca de exemplu în *Craiul ielelorde Goethe.* Baza, adică starea de criză psihică, rămâne aceeaşi.

Un alt caz ne va arăta cum este în măsură forţa creatoare a organului psihic, în condiţiile unei stări de criză, să producă fie o halucinaţie, fie o iluzie.

Un bărbat de familie bună, care însă, ca urmare a unei proaste educaţii, era un neisprăvit, a obţinut un amărât post de copist. El nu mai nutrea nici o speranţă ca în viitor să ajungă la o situaţie demnă de stimă. Această disperare, care apăsa greu asupra conştiinţei sale, era alimentată şi de reproşurile venite din partea anturajului său, ceea ce nu făcea decât să amplifice puternica sa tensiune psihică. Căzu astfel pradă beţiei, care i-a adus uitarea şi o justificare a cazului său. în scurt timp a fost internat în spital, ca alcoolic delirant. *Delirurile* sunt esenţial înrudite cu halucinaţiile. Se ştie că, în cazurile de *delirium tremens*[3]*,* forma obişnuită a halucinaţiei constă în a vedea şoareci sau animale negre, dar pot să apară şi alte forme, în funcţie, de exemplu, de profesiunea pacientului. Pacientul nostru a încăput pe mâna unor medici care erau adversari neîmpăcaţi ai alcoolului şi care i-au impus un regim sever. El a scăpat completamente de alcoolism, a părăsit spitalul vindecat şi timp de trei ani n-a pus în gură picătură de alcool. Ulterior a revenit la spital, cu alte suferinţe. Povestea că la locul lui de muncă (era acum muncitor agricol) vedea mereu apărând un ins care îşi bătea joc de dânsul, făcând tot felul de strâmbături. O dată, când asta 1-a mâniat peste măsură, a luat o unealtă şi a aruncat-o în el, ca să vadă dacă are de-a face cu un om în carne şi oase. Vedenia s-a făcut nevăzută, dar după aceea s-a întors şi 1-a stâlcit în bătaie.

Într-un asemenea caz nu se poate vorbi de nălucire sau de halucinaţie, pentru că vedenia avea nişte pumni cu totul reali. Explicaţia este uşor de dat: chiar dacă halucina, el îşi suprapunea halucinaţia pe un om real. S-a constatat că, deşi vindecat de alcoolism la ieşirea din spital, omul se apucase apoi din nou de băut. îşi pierduse slujba, fusese alungat de acasă şi îşi câştiga existenţa ca muncitor cu sapa, ocupaţie pe care atât el, cât şi rudele sale, o socoteau cât se poate de umilă. Tensiunea sa psihică era aceeaşi ca odinioară. A-l priva de alcool, însemna un enorm avantaj, care însă echivala cu a-l lipsi de consolare. Dacă ar fi renunţat la băutură, şi-ar fi

putut exercita prima profesiune. Când, acasă, i se făceau reproşuri, spunându-i-se că nu e bun de nimic, aluzia la alcoolismul său i se părea mai puţin dureroasă decât aceea la incapacitatea sa. După vindecare, s-a găsit din nou în faţa realităţii, a unei situaţii care nu era cu nimic mai puţin grea decât precedenta. Neputându-se redresa, a recurs din nou la alcool ca pretext pentru decăderea sa. în condiţiile acestei mizerii psihice reapărură halucinaţiile. S-a găsit în situaţia de mai înainte şi privea lucrurile în aşa fel de parcă dintotdeauna ar fi fost un beţivan, zicându-şi că şi-a ratat viaţa din cauza excesului de băutură şi că nimic nu se mai putea îndrepta. Ca bolnav, putea să scape de noua şi umila lui ocupaţie, practicată fără nici o tragere de inimă, nefiind obligat să ia el însuşi o decizie în această privinţă. Aşa se face că sus-pomenita vedenie a persistat multă vreme, readucându-l în cele din urmă în spital. De-acum încolo el îşi putea spune, drept consolare, că ar fi fost capabil să parvină la o situaţie mult mai bună, dacă nu l-ar fi păscut nenorocul beţiei. Pe această cale el îşi putea exalta sentimentul personalităţii. întreţinerea acestui sentiment, a convingerii de a fi fost apt de realizări mai mari, în cazul în care nu l-ar fi lovit acel nenoroc, era pentru el un lucru mai important decât munca însăşi. în felul acesta a atins el linia de forţă *(Machtlinie)* şi putea susţine că ceilalţi nu erau mai buni decât el, dar că lui o piedică i-a stat în drum, nelăsându-se îndepărtată. în această stare de spirit, prin care căuta o motivare consolatoare, s-a structurat în ci, ca o izbăvire, imaginea bărbatului care făcea grimase.

3. FANTEZIA.

O altă activitate productivă a organului psihic o constituie fantezia. Urme de această natură putem găsi în toate fenomenele de care nc-am ocupat până acum. Este ceva analog cu ceea ce se întâmplă în acele activităţi psihice în care anumite amintiri trec în prim-plan sau când se construiesc reprezentări. Imaginaţia comportă şi ea, ca pe o componentă esenţială, acea previziune pe care un organism aflat în mişcare o poartă cu sine. Fantezia este de altfel legată de mobilitatea organismului , nefiind ea însăşi decât o formă a previziunii. Când, în cazul fantazărilor copiilor şi adulţilor — denumite şi *vise diurne* — se plăsmuiesc himere, avem de-a face cu aceleaşi reprezentări referitoare la viitorul care-l interesează pe om şi pe care el încearcă să-l edifice, prefigurându-l în propria sa manieră.

Dacă examinăm produsele fanteziei copiilor, găsim că jocul puterii *(das Spiel derMacht)*, ca factor esenţial, ocupă un spaţiu larg şi că în el se reflectă întotdeauna scopuri ambiţioase. Cele mai multe fantazări încep cu cuvintele: „când voi fi mare", şi altele de felul acesta. Există şi adulţi care mai trăiesc ca şi cum ei încă ar trebui să mai crească. Reliefarea liniei de forţă arată că viaţa psihică se poate dezvolta doar dacă în prealabil a fost stabilit un scop. în societatea umană scopul este acela al obţinerii *valorii.* Nu se rămâne aproape niciodată la scopuri neutre, deoarece viaţa comună a oamenilor se asociază cu o neîncetată măsurare de sine, din care rezultă jindul de *superioritate* şi dorinţa de a ieşi victorios în competiţie[4]. De aceea este explicabil faptul că acele forme de previziune pe care le găsim în produsele imaginative ale copiilor sunt de regulă *reprezentări de putere (Machtworstellungen).*

Cât priveşte sfera acestor reprezentări, a imaginaţiei, nu se poate stabili nici o regulă sau, cu alte cuvinte, şi în acest domeniu trebuie să evităm căderea în greşeala generalizării. Dar dacă cele spuse mai sus se aplică la un număr mare de cazuri, sunt unele situaţii în care nu se poate proceda în acelaşi mod. Este uşor de înţeles că imaginaţia va fi mai puternic dezvoltată la acei copii care privesc viaţa cu ostilitate, atitudine la care se asociază de obicei un mai puternic spirit de prevedere. Astfel, copiii bolnăvicioşi, pe care viaţa îi copleşeşte cu necazuri, au o fante/ie mai bogată şi înclinaţia de a se ocupa de lucruri imaginare. în consecinţă, adesea survine un stadiu de dezvoltare în care imaginaţia este chemată în ajutor pentru evadarea din viaţa reală, după cum ea este utilizată şi pentru condamnarea vieţii reale. Celui revoltat împotriva micimii existenţei ea îi dă senzaţia de *beţie a puterii (Machtrausch).*

Nu numai linia de forţă poate fi stabilită cu ajutorul imaginaţiei, ci aceasta are un mare rol şi în geneza sentimentului de comuniune socială. Aproape niciodată fantazările infantile nu au în vedere punerea în valoare doar a puterii copilului, puterea aceasta intervenind, într-un fel, în favoarea altora. Acesta este, de pildă, cazul fantazărilor al căror conţinut culminează în dorinţa de a fi salvator, de a veni în ajutorul cuiva, de a fi învingătorul vreunui monstru dăunător oamenilor şi altele de felul acesta. Este frecventă la copii ideea fantezistă că ei nu fac parte din familia care îi creşte. Mulţi copii nutresc convingerea că în realitate ei provin dintr-o altă familie, că într-o zi adevărul va ieşi la iveală şi că tatăl adevărat (întotdeauna persoană de vază) va

veni să-i ia la el. Este îndeosebi cazul unor copii cu un puternic sentiment de inferioritate, expuşi la privaţiuni, la umilinţe sau care nu se bucură de suficientă afecţiune din partea anturajului lor. Adesea asemenea idei de grandoare se manifestă chiar şi în atitudinea exterioară a copiilor, care se comportă de parcă ar fi de-acum adulţi. Găsim şi forme cvasimaladive ale fanteziei, ca de pildă predilecţia unui copil pentru pălării cu boruri tari sau pentru mucurile de ţigară sau, dacă este vorba de o fată, strădaniile ei de a părea bărbat. Sunt multe fete care preferă o ţinută sau o îmbrăcăminte băieţească[5].

Există şi unii de care ne plângem că au prea puţină fantezie. Este, desigur, o concluzie eronată. Fie că asemenea copii nu-şi exteriorizează imaginaţia, fie că motive temeinice i-au determinat să lupte împotriva dezvoltării produselor fanteziei lor. Se poate ca în felul acesta un copil să trăiască sentimentul puterii. în strădania lor de a se adapta la realitate, acestor copii imaginaţia li se pare nebărbătească sau infantilă, aşa încât o resping. în unele cazuri acest refuz merge destul de departe şi atunci se pare că imaginaţia lipseşte aproape cu totul la asemenea copii.

4. VISELE (GENERALITĂŢI).

În afară de visele diurne, descrise mai sus, există şi un alt fenomen, care apare foarte de timpuriu şi care reflectă şi, de asemenea, stă la baza unei intense activităţi psihice. Sunt visele care se produc în timpul somnului. în general, putem constata că regăsim aici la copil acelaşi mod de a visa ca şi în cazul viselor diurne. Psihologi de altădată, experimentaţi, au demonstrat că visele omului permit dezvăluirea cu uşurinţă a caracterului acestuia. Visul este de fapt un fenomen care, din toate timpurile, este profund implicat în gândirea omului. Visele nocturne, ca şi cele diurne, însoţesc dorinţa de previziune a omului, dorinţa sa de a-şi croi un drum spre viitor şi de a merge sigur pe acesta.

Deosebirea netă între visele diurne şi cele nocturne este aceea că pe când cele dintâi sunt, la nevoie, înţelese, pentru celelalte faptul acesta nu este posibil decât extrem de rar. Obscuritatea viselor nocturne este o caracteristică distinctă a acestora şi suntem lesne tentaţi să presupunem că tocmai acesta este semnul inutilităţii unor asemenea fenomene. Să menţionăm, în treacăt, faptul că în aceste vise se vădeşte acea linie de forţă a omului care vrea sa întrezărească viitorul şi care aspiră să-l domine. Observarea vieţii psihice ne oferă elemente importante, asupra cărora vom reveni.

5. TRANSPUNEREA AFECTIVĂ *(EINFUHLUNG).*

Prin funcţia sa de previziune, necesitate esenţială a organismelor mobile, pentru că ele sunt mereu puse în faţa unor probleme privind viitorul, organul psihic dispune şi de capacitatea datorită căreia nu numai că sesizează ceea ce există în realitate, ci, de asemenea, simte, ghiceşte ceea ce va exista mai târziu. Fenomenul acesta îl numim „transpunere". Această capacitate este extrem de puternic dezvoltată la oameni. Fenomenul este atât de larg răspândit, încât îl găsim în orice compartiment al vieţii psihice, sensul său fiind pretutindeni necesitatea de a prevedea; căci atunci când mă văd obligat să-mi reprezint, să gândesc cum mă voi comporta în cazul în care se va pune o problemă, se impune, de asemenea, să formulez o judecată întemeiată, care să se poată degaja din situaţia actuală, în curs de evoluţie. Numai adunând într-un mănunchi ceea ce gândim, simţim şi intuim în legătură cu o situaţie pe care abia urmează s-o trăim, putem dobândi un punct de vedere care să ne îngăduie să ne concentrăm forţele într-o anumită direcţie, sau să o evităm în chip prevăzător. Transpunerea are loc şi atunci când contactăm verbal pe cineva. Este imposibil să comunicăm cu un om, dacă nu ne transpunem în situaţia lui. De o configuraţie specială se bucură transpunerea în cazul artei teatrale. Alte manifestări ale transpunerii se referă la cazurile în care oamenii ajung să trăiască un sentiment aparte atunci când observă că pe alţii îi ameninţă vreo primejdie. în asemenea împrejurări, transpunerea este uneori atât de puternică încât, deşi personal omul nu este în pericol, el face involuntar gesturi de apărare. Este apoi cunoscută mişcarea de retragere pe care o facem cu mâna atunci când cineva a scăpat, de exemplu, un pahar. La popice adesea se poate observa cum unii jucători tind să participe la mişcarea bilei, anticipând-o prin pantdmimă, ca şi cum ar voi să-i influenţeze cursul. Sau să ne gândim la ceea ce simţim când vedem pe cineva curăţând fereastra de la un etaj înalt al unui bloc, ori la ce simţim când un orator are nenorocul să se împotmolească. La teatru nu vom putea nicidecum să evităm împărtăşirea sentimentelor exprimate de actori, jucând în interiorul nostru diversele roluri

din piesă.

Aşadar, transpunerea afectivă depinde de întreaga noastră experienţă trăită.
Dacă cercetăm originea acestei funcţii, a acestei posibilităţi de a ne transpune în simţămintele celorlalţi, vom găsi explicaţia în sentimentul nativ de comuniune socială. Iniţial acesta este un sentiment cosmic, un reflex al coeziunii întregului Cosmos, care dăinuie în noi, de care nu ne putem înstrăina şi care ne face capabili să asimilăm afectiv lucrurile situate în afara corpului nostru.

Aşa cum sentimentul de comuniune socială pune în evidenţă diferite grade, transpunerea afectivă comportă şi ea o gradare, fapt observabil chiar şi la copii. Există copii care se ocupă de păpuşi de parcă acestea ar fi fiinţe vii, pe când alţii poate că nu sunt interesaţi decât să vadă ce se află înăuntrul acestora. Când raporturile de comuniune socială sunt comutate de la semeni către lucrurile lipsite de viaţă, insignifiante ca valoare, dezvoltarea unui om poate să eşueze cu totul. Cazurile de torturare a animalelor, pe care le observăm adesea la copii, nu sunt de conceput decât dacă admitem absenţa totală a transpunerii în simţămintele altor fiinţe. Drept urmare, se poate ca asemenea copii să ajungă să se intereseze de lucruri fără nici o importanţă pentru dezvoltarea lor în colectivitate, să nu dea nici o atenţie intereselor altora şi să nu se gândească decât la ei înşişi. Toate acestea sunt determinate de gradul scăzut de transpunere afectivă, în cele din urmă lipsa transpunerii afective conduce la refuzul categoric al colaborării.

6. INFLUENŢA OMULUI ASUPRA CELORLALŢI (HIPNOZA ŞI SUGESTIA).

Dacă ne întrebăm în ce fel se poate realiza, în general, influenţa celorlalţi oameni, stă în spiritul psihologiei individuale *(Individualpsychologie)*[6] să răspundă că în această privinţă intervin fenomenele de solidaritate. întreaga noastră viaţă se desfăşoară sub semnul posibilităţii primordiale a influenţării reciproce. Aceasta este deosebit de accentuată în anumite cazuri, cum sunt raporturile dintre profesor şi elev, părinţi şi copii, soţ şi soţie. Sub influenţa sentimentului de comuniune socială are loc, într-o anumită măsură, venirea în întâmpinarea acţiunii exercitate de celălalt. Gradul acestei influenţabilităţi depinde însă de măsura în care apare întemeiat dreptul celui care influenţează asupra celui influenţat. Este exclusă o influenţă de durată asupra cuiva, în cazul în care acesta este supus unui prejudiciu. Influenţa va fi maximă în cazul în care ne aflăm într-o stare de spirit care ne dă sentimentul că propriul nostru drept este garantat. îndeosebi pentru educaţie acest punct de vedere este important. Este posibil să se propună sau chiar să se practice o altă formă de educaţie.

O educaţie care ar ţine seama de acest punct de vedere ar fi eficientă tocmai pentru că s-ar conecta la ceea ce este absolut fundamental, anume la sentimentul de comuniune socială. Ea nu ar da rezultate decât în cazul în care un om ar încerca să se sustragă în mod deliberat influenţei societăţii. Iar lucrul acesta nu se face fără complicaţii; trebuie dusă în prealabil o luptă mai îndelungată, în cursul căreia să slăbească legăturile sale cu mediul şi el să se găsească într-o opoziţie totală faţă de sentimentul de comuniune socială. Atunci orice influenţă exercitată asupra sa întâmpină rezistenţă sau chiar devine imposibilă şi avem în faţă priveliştea unui om care la orice tentativă de a se acţiona asupra lui răspunde printr-o acţiune în sens contrar (spirit de contradicţie).

Avem deci toate motivele să ne aşteptăm ca unii copii, care se simt mai mult sau mai puţin oprimaţi de mediul lor, să manifeste o slabă capacitate şi înclinaţie de a da ascultare educatorilor lor. Există, desigur, numeroase cazuri în care presiunea din afară este atât de puternică încât înlătură orice rezistenţă, în aparenţă orice influenţă fiind acceptată şi urmată. Ne vom convinge însă în scurt timp că această *supunere* nu are nici o valoare practică. Ne aflăm uneori în faţa spectacolului unei fiinţe groteşti, făcută inaptă pentru viaţă (ascultarea oarbă), un om care pururea aşteaptă să-i comanzi ce şi cum să facă. Marele pericol pe care îl aduce cu sine această supunere dusă atât de departe poate fi apreciat prin faptul că acei copii care ascultă de oricine îi ia sub puterea sa pot comite, la ordin, chiar crime. în *bandele de răufăcători* ei îndeplinesc roluri sinistre, pe când capul bandei se ţine în general de-o parte. în aproape toate actele de pedepsire răsunătoare puse la cale de asemenea bande, astfel de indivizi sunt instrumentele de execuţie[7]. Asemenea oameni dau dovadă de o ascultare neverosimilă prin proporţiile ei şi pot simţi în aceasta chiar o satisfacere a propriei ambiţii.

Dacă ne limităm însă numai la cazurile normale în care are loc influenţa, putem stabili că indivizii cei mai dispuşi să se lase influenţaţi şi să coopereze în acest sens sunt cei al căror sentiment de comuniune socială a

fost cel mai puţin contrariat şi că, în schimb, refractari sunt cei la care înclinaţia de a parveni, aspiraţia la superioritate au atins cote deosebit de înalte. Observaţia ne oferă zi de zi învăţăminte. Când părinţii se plâng de un copil, o fac extrem de rar pentru a-i reproşa ascultarea oarbă, pe ei neliniştindu-i neascultarea, iar examinarea unor astfel de copii ne arată că ei cad pradă impulsului de a scăpa de chingile mediului lor şi că, dacă se străduiesc să frângă normele vieţii lor mărunte, este pentru că un tratament eronat i-a făcut inabordabili în ceea ce priveşte intervenţiile pedagogice. Năzuinţa intensă spre putere *(das intensive Streben nach Macht)* este astfel invers proporţională cu educabilitatea. în pofida acestui adevăr, educaţia noastră familială tinde în principal să incite ambiţia copilului şi să-i inculce idei de grandoare.

Aceasta nu din nu ştiu ce nechibzuinţă, ci pentru că întreaga noastră cultură şi civilizaţie, ele însele impregnate de astfel de idei de grandoare, generează asemenea impulsuri, încât în familie, ca şi în societate, preocuparea primordială este aceea de a-1 face pe tânăr să păşească în viaţă cu o strălucire aparte, depăşindu-i pe toţi ceilalţi, pe cât posibil în toate privinţele. în capitolul în care vom trata despre infatuare vom arăta mai pe larg cât de necorespunzătoare este această metodă educaţională bazată pe ambiţie şi cum, lovindu-se de asemenea dificultăţi, dezvoltarea vieţii psihice poate să eşueze.

într-o situaţie similară cu a acelora care, ca urmare a înclinaţiei lor de a se supune necondiţionat, se conformează aproape fără excepţie cerinţelor mediului, se găseşte orice mediu. Acestuia trebuie doar să-i fie indusă intenţia de a face câtva timp tot ceea ce i se cere.

Iată procesul care stă la baza predispoziţiei pentru *hipnoză.* în legătură cu aceasta sunt de făcut, în general, următoarele observaţii: este posibil ca un om să declare sau să creadă că poate fi hipnotizat, cu toate că lui îi lipseşte starea de pregătire psihică favorabilă supunerii. După cum este posibil ca un altul să opună hipnozei o rezistenţă categorică şi, cu toate acestea, să fie sufleteşte pregătit la supunere. Hipnoza se realizează exclusiv pe baza atitudinii *psihice a medi* um-ului, nu pe baza spuselor sau credinţelor acestuia. Din greşita înţelegere a acestui fapt a rezultat multă confuzie, pentru că în hipnoză avem cel mai adesea de-a face cu oameni care se împotrivesc, pe când, în definitiv, ei sunt înclinaţi să îndeplinească cerinţele hipnotizatorului. Această stare de disponibilitate *(Bereits-wiiligkeit)* poate avea diferite grade, aşa încât rezultatele hipnozei diferă de la om la om. Dar în nici un caz disponibilitatea în faţa hipnozei nu depinde de voinţa *hipnotizatorului,* ci de dispoziţia psihică a medium-ului.

Cât priveşte natura hipnozei, ea este înrudită cu starea de somn. Enigmatic este doar faptul că pentru ca acest somn să se producă este necesară o comandă din partea altcuiva. Comandă care este eficientă numai dacă se adresează unui individ pregătit s-o accepte. Decisive în privinţa aceasta sunt, după cum s-a menţionat, esenţa şi dezvoltarea personalităţii medium-ului. Numai atunci când cineva este în aşa fel structurat încât să se conformeze fără spirit critic influenţei altora, există posibilitatea de a provoca în el acest somn specific, care, mai mult decât somnul natural, este deconectat de capacitatea de acţiune voluntară proprie, în aşa măsură încât finalmente individul poate fi pus în mişcare de centrii motori ai hipnotizatorului care dă comanda[9]. Din somnul normal rămâne doar un fel de stare crepusculară, aşa încât medium-ul nu-şi poate aminti din cele ce se petrec în timpul hipnozei decât ceea ce vrea hipnotizatorul. Este eliminat în primul rând spiritul critic, cea mai importantă cucerire a organului psihic în condiţiile societăţii noastre. Un medium este, ca să spunem aşa, o prelungire a mâinii hipnotizatorului, un organ care funcţionează la ordinul acestuia.

Majoritatea oamenilor capabili să-i influenţeze pe alţii atribuie această capacitate şi, în general, orice posibilitate de acest fel, unui fluid misterios, unei puteri extraordinare, care le-ar fi proprii. Aceasta duce la nemaipomenite scandaluri, la abuzuri, îndeosebi la revoltătoare excese din partea celor care practică telepatia şi hipnotismul. La drept vorbind, se poate afirma că ei înjosesc în aşa măsură demnitatea umană încât nu ocolesc nici o posibilitate de a lucra clandestin. Nu trebuie să se înţeleagă de aici că fenomenele pe care le prezintă au la bază şarlatania. Nicidecum. Dar creatura umană este atât de înclinată la îngenunchere încât poate deveni victima unui individ care are tupeul să se prezinte drept *unul care supralicitează,* dat fiind că oamenii în majoritatea lor sunt dispuşi să se supună, fără să verifice cum stau lucrurile, plecându-se în faţa autorităţii, lăsân-du-se intimidaţi şi captaţi, subordonaţi fără crâcnire, ceea ce, firește, niciodată nu a putut să pună ordine în viaţa colectivă a oamenilor, ci a condus întotdeauna la un supliment de revoltă din partea celor supuşi. Nimeni până astăzi nu a practicat telepatia sau hipnotismul cu bune rezultate pe termen mai lung. Foarte adesea s-a întâmplat ca hipnotizatorul să dea peste un om, un aşa-numit *medium,* care pur şi simplu l-a „interiorizat"[10]. Acest lucru s-a petrecut şi cu oameni de ştiinţă importanţi, care au voit să-şi exercita forţa asupra unor indivizi

sugestionabili. De multe ori survin eşecuri când *medium-ul* se dovedeşte a fi, ca să spunem aşa, un înşelat înşelător, pe de o parte amăgit, pe de alta îngenuncheat de sine însuşi. Dar puterea care ni se pare a intra în acţiune aici nu este niciodată aceea a hipnotizatorului, ci totdeauna avem de-a face cu înclinaţia medium-ului de a se supune; nu este vorba de nici o putere magică, ci de extraordinara pricepere a hipnotizatorului de a pune în scenă farsa. Dacă, în jchimb, cineva este obişnuit să ducă o viaţă întru totul după chibzuinţă sa şi nu-şi însuşeşte fără discernământ concluziile altora, atunci în mod firesc un astfel de om nu va putea fi hipnotizat şi nici nu va prezenta straniile fenomene ale telepatiei. Deci toate aceste fenomene nu sunt decât fenomene ale ascultării oarbe.

În acest context este de menţionat şi *sugestia.* Putem înţelege esenţa acesteia numai dacă o inserăm, în cel mai larg sens, în sfera impresiilor *(Eindriicke).* Este de la sine înţeles că omul nu numai că primeşte la un moment dat impresii, ci că şi stă în permanenţă sub influenţa lor. Receptarea de impresii nu este cu totul insignifiantă, acestea continuând să acţioneze asupra noastră. Iar când acestea sunt demersuri din partea unui alt om, încercări de a ne convinge, de a ne îndupleca, în acest caz putem vorbi de sugestii. Are loc modificarea sau consolidarea unei concepţii active, care se manifestă desluşit la posesorul ei. Problema dificilă constă propriu-zis în faptul că oamenii reacţionează diferit la impresii dinafară. Pe de altă parte, influenţa depinde de gradul de independenţă al persoanei respective. Sunt de luat în considerare îndeosebi două tipuri. Unii supraestimează cu uşurinţă opinia celorlalţi, aşadar nu ţin prea mult la îndreptăţirea propriilor lor concepţii, lâ faptul că ele sunt corecte sau false. Ei exagerează importanţa altor persoane, aşa încât se adaptează lesne la opinia acestora. Ei sunt cu totul apţi pentru sugestio-narea în stare de veghe sau pentru hipnoză.

Celălalt tip va considera drept o ofensă tot ceea ce vine din afară, socotind că doar propria sa opinie este justă şi respingând orice contribuţie a celorlalţi, fără a-i păsa de justeţea sau injusteţea ideilor lor. Ambele tipuri degajă un sentiment de slăbiciune, cel de-al doilea neîmpăcându-se cu ideea că ar avea ceva de primit de la ceilalţi. Foarte adesea întâlnim oameni care intră lesne în conflict, nutrind în sinea lor părerea că ar fi prea accesibili la sugestionarea de către alţii. Ei îşi întăresc însă această părere numai pentru a *nu* deveni receptivi, aşa încât este greu să obţii vreo schimbare de optică de la ei.

NOTE

1. Titlul capitolului în original: *Eindriicke der Aussenwelt.* (Nota trad.)
2. c/ie *Motoriker",* în textul original. (Nota trad.)
3. *Săul'erdelirium",* în textul original. (Nota trad.)
4. Aceeaşi capacitate incoercibilă de fantazare 1-a dus pe om la născocirea zeilor, a lui Dumnezeu, ca supremă expresie a jindului omului de a se situa pe un plan al superiorităţii absolute, undeva unde să se bucure de o protecţie infinită, unde nici un rău — şi în primul rând moartea — să nu-l mai poată atinge, unde să se poată, în sfârşit, împărtăşi euforic din perfecţiune. *„Zum Colt zu streben, in ihm zu sein, seinem Rufzu folgen",* adică „a se strădui întru Domnul, **a** se identifica cu el, a-i urma chemarea" (Ernst Jahn, Alfred Adler, *Religion und Individualpsychologie,* Verlag dr. Rolf. Passer, Wien, Leipzig, 1933, p. 58) reflectă semnificativ această aspiraţie spre perfecţiune şi superioritate, din care s-au născut fantasmele tuturor religiilor. (Nota trad.)
5. Este **aşa-numitul „protest viril"** sau **„aspiraţia la virilitate", la „superioritate** virilă" **a** femeilor, **în** al căror inconştient — arată Adler — mocneşte aversiunea faţă de rolul feminin pentru care au fost biologic destinate. „Protestul viril" a atins un punct culminant la George Sand, de exemplu, care — după cum relevă Adler — pretindea că nu există decât un singur sex. Aceeaşi aspiraţie spre o „virilitate cât mai complet posibilă" o trăiesc, pe un accentuat fond nevrotic, bărbaţii care se cred „devirilizaţi", „demasculinizaţi", lăsându-se de regulă dominaţi de o „agresivitate virilă", de natură psihopatologică (a se vedea Alfred Adler, *Ober den Ncrvdsen Charakter,* capitolul 4 din partea de „Aplicaţii practice"). (Nota trad.)
6. Denumirea completă a disciplinei fundamentate de Alfred Adler este aceea de *„vergleichende Individualpsychologie",* adică *psihologic individuală comparată,* denumire care apare în subtitlul uneia din lucrările sale capitale, *Cu privire la caracterul nevroticilor* (Wiesbaden, 1912): „Grundzuge einer vergleichenden Individualpsychologie und Psycho- therapie" (Principii de psihologie individuală comparată şi de psihoterapie). Atrăgând atenţia asupra acestui fapt, adesea scăpat din vedere, Alfred Farau şi Herbert Schaffer precizează că termenul de *psihologie individuală comparată* „defineşte o psihologie care studiază individul în totalitatea sa, comparând manifestările sale psihice cu datele normelor sociale" (op. *cit.,* p. 93). (Nota trad.)

7. Folosind cu un diabolic sânge rece astfel de „instrumente de execuţie" a pus Alfonso (Al) Capone la cale şi a şi comis nu mai puţin de 227 de asasinate, pentru care nu s-au putut găsi capete de acuzare împotriva **lui** (I. Aszody, *Interpolul în acţiune,* Editura Politică, Bucureşti, 1968, **pp.** 124-125). (Nota trad.)
8. Persoană extrem de sugestibilă, lesne de hipnotizat sau care răspunde cu uşurinţă inducţiei parapsihologice. (Nota trad.)
9. Punerea în mişcare a hipnotizatului direct de către centrii motori ai hipnotizatorului este exclusă, din moment ce efectul hipnotic se obţine prin comenzi verbale, care au acces la cel hipnotizat prin acele „puncte vigile" de pe cortex, rămase ca atare pe fondul inhibiţiei generalizate reprezentate de somn. Drumul până la centrii motori este apoi mai lung sau mai scurt, în funcţie de conţinutul „instrucţiei" date de hipnotizator. (Nota trad.)
10. Proces care, în esenţa sa, este de acelaşi ordin cu structurarea *Supraeului,* aşa cum o analizează Freud. (Nota trad.)

Capitolul V

SENTIMENTUL DE INFERIORITATE SI TENDINŢA DE A SE IMPUNE

1. SITUAŢIA DIN PRIMA COPILĂRIE.

După cum ştim, copiii pe care natura i-a tratat cu vitregie sunt înclinaţi să adopte o altă atitudine faţă de viaţă şi oameni decât cei care au cunoscut de timpuriu bucuriile existenţei. Se poate statua, în principiu, că toţi copiii *cu organe deficiente (mit mindcrwertigen Organen)* se angajează pe negândite într-o luptă cu viaţa, ceea ce îi duce la o sugrumare a sentimentului de comuniune socială, aşa încât aceşti oameni adoptă lesne un model egoist al grijii exclusive de sine şi faţă de impresia pe care o produc asupra anturajului, nepreocupându-i interesele altora. Ca şi deficienţele fizice, influenţele exterioare exercitate asupra copilului sunt resimţite ca o povară mai mult sau mai puţin apăsătoare, putând determina o atitudine ostilă faţă de mediu. Cotitura decisivă are loc foarte de timpuriu. încă din al doilea an de viaţă putem constata că aceşti copii sunt prea puţin înclinaţi să se simtă la fel de înzestraţi ca alţii, de aceeaşi condiţie şi având drepturi egale cu ei, deci îndreptăţiţi de a le căuta prietenia şi a face cauză comună cu dânşii, ci, dimpotrivă, dominaţi de un sentiment al *insuficienţei (Verkur/.theit)*, exteriorizează mai puternic decât ceilalţi copii un sentiment al aşteptării, un drept de a emite pretenţii. Dacă ne gândim că, de fapt, fiecare copil se situează pe o poziţie de inferioritate în faţa vieţii şi că nu ar putea exista fără a avea într-o măsură apreciabilă sentimentul comuniunii cu cei apropiaţi, dacă luăm în considerare fizicul plăpând şi neajutorarea copilului, acea stare de dependenţă care-i dă impresia că numai cu greu va fi capabil să vieţuiască, atunci trebuie să admitem că la începutul oricărei vieţi psihice se află un mai mult sau mai puţin profund *sentiment de inferioritate (Minderwertigkeitsgefiihl).* Aceasta este forţa propulsivă, punctul de la care pornesc şi se dezvoltă toate străduniile copilului de a-şi fixa un scop, de la a cărui realizare el aşteaptă liniştea şi securitatea existenţei sale viitoare.

În această atitudine specifică copilului, strâns legată de capacităţile sale organice şi care este influenţată de acestea, rezidă baza *cducabilităţii* sale. Oricât de general ar fi sentimentul de inferioritate la fiecare copil, educabilitatea va fi pusă la încercare în special de doi factori. Unul este tocmai acest puternic intens şi stăruitor sentiment de inferioritate, pe când celălalt este un scop, care nu pur şi simplu garantează calmarea, securitatea, egalitatea, ci generează o *aspiraţie la putere (Streben nach Macht)*, care în mod categoric este destinată să ducă la dobândirea superiorităţii într-un anumit mediu social. Copiii sunt întotdeauna angajaţi pe acest drum. Ceea ce complică educabilitatea lor este faptul că ei se simt desconsideraţi în toate împrejurările, se cred dezavantajaţi de natură şi adesea, pe drept sau pe nedrept, umiliţi de către cei mari. Abia atunci când analizăm mai exact toate aceste date putem aprecia inevitabilitatea unei dezvoltări sinuoase, însoţită de tot felul de eşecuri.

La drept vorbind, orice copil este expus acestui pericol, deoarece toţi copiii se află în situaţii de felul acesta. Integrat în societatea adulţilor, prin însuşi acest fapt fiece copil este îndemnat să se considere mic şi slab, neisprăvit, inferior. Aflat în această stare de spirit, îi va fi cu neputinţă să se creadă capabil de a se achita de sarcini uşor şi impecabil, aşa cum i se pretinde. De obicei încă de aici intervin în educaţie greşeli. Cerându-i-se copilului prea mult, se determină încolţirea în sufletul acestuia a unui acut sentiment al nulităţii sale. Ba chiar sunt cazuri în care unor copii li se atrage în permanenţă atenţia asupra insignifianţei, imaturi taţii şi capacităţii lor modeste. Alţii, în schimb, sunt trataţi ca jucării, ca obiecte de amuzament, sau sunt priviţi ca bunuri ce trebuie păstrate într-un chip cu totul deosebit, când nu sunt consideraţi un balast supărător. Adesea toate aceste tendinţe se întâlnesc laolaltă, iar copilului,în consecinţă, i se va atrage atenţia fie în sensul că el constituie o bucurie pentru adulţi, fie, dimpotrivă, motiv de decepţie. Profundul sentiment de inferioritate, cultivat în acest mod la copii, poate cunoaşte o exacerbare, date fiind anumite particularităţi ale vieţii noastre. Printre acestea se numără obiceiul de a nu-i lua pe copii în serios, de a le vârî în cap ideea că sunt un nimeni, că nu au nici un drept, că niciodată nu trebuie s-o ia înaintea adulţilor, că trebuie să stea la locul lor, şi aşa mai departe. Chiar când este ceva adevăr în acestea, lucrurile le sunt prezentate copiilor într-o manieră atât de grosolană, încât nu este de mirare că le stârneşte iritarea. în afară de aceasta, o mulţime de copii trăiesc cu teama permanentă ca nu cumva

ceea ce fac ei să devină *motiv de batjocură*pentru toată lumea. Prostul obicei de a-i ridiculiza pe copii este extrem de dăunător pentru dezvoltarea lor. Teama de ridicol a unor asemenea oameni poate fi identificată până târziu în viaţa lor, adesea ei neputând să scape de ea nici la bătrâneţe. Foarte prejudiciabilă este, apoi, înclinaţia unora de a nu-i lua pe copii în serios, de a le spune neadevăruri, ceea ce uşor îi poate face să se îndoiască de seriozitatea colectivităţii în care trăiesc şi chiar de seriozitatea vieţii. S-au văzut cazuri de copii care, în prima zi de şcoală, s-au aşezat zâmbind în bancă, declarând ocazional că pentru dânşii toată chestiunea cu şcoala este o glumă a părinţilor, pe care nici vorbă să o ia în serios.

2. COMPENSAREA SENTIMENTULUI DE INFERIORITATE; ASPIRAŢIA DE A SE PUNE ÎN VALOARE ŞI DE A DOBÂNDI SUPERIORITATEA.

Sentimentul de inferioritate, de insecuritate şi de insuficienţă este acela care constrânge la fixarea unui ţel în viaţă şi la realizarea acestuia. încă din primele zile de viaţă se face observată pornirea copilului de a se situa în prim-plan, de a atrage în mod coercitiv asupra sa atenţia părinţilor. Sunt cele dintâi semne ale năzuinţei născânde a omului de a se pune în valoare, care se dezvoltă sub influenţa sentimentului de inferioritate şi care îl obligă pe copil să-şi fixeze un scop, cu care el porneşte să-şi manifeste superioritatea asupra mediului său.

Fixarea scopului cu privire la dobândirea superiorităţii va fi făcută prin intermediul măreţului sentiment de comuniune socială.

Nu putem risca nici o apreciere privind copilul sau adultul, dacă nu facem o comparaţie între sentimentul de comuniune socială existent în ei şi ponderea năzuinţei spre putere şi spre superioritate asupra celorlalţi. Scopul va fi în aşa fel stabilit încât atingerea sa să-i ofere posibilitatea de a-şi simţi superioritatea sau de a-şi înălţa în aşa măsură propria personalitate încât viaţa să-i apară demnă de trăit. Scopul este, de asemenea, acela care conferă valoare senzaţiilor, care dirijează şi influenţează percepţiile, configurează reprezentările, dă sens forţei creatoare cu care formăm reprezentările, evocăm amintirile sau le înăbuşim. Iar dacă ţinem seama de faptul că senzaţiile nu sunt nicidecum mărimi absolute, suferind şi ele influenţa urmăririi scopului care domină viaţa psihică, şi dacă, apoi, nu pierderdem din vedere că percepţiile noastre sunt totdeauna selective, rezultat al unei anumite intenţii secrete, că nici reprezentările nu au o valoare absolută, ci sunt influenţate de scop şi că, pe deasupra, noi căutăm în permanenţă să ne orientăm în aşa fel trăirile încât să nu ne îndepărtăm de scop, atunci este limpede că şi aici toate sunt relative, neavând decât aparenţa unor valori trainice şi sigure. într-un sens *fictiv,* pe planul imaginaţiei creatoare, ne agăţăm de un punct stabil. care în realitate nu există. Această ipoteză, condiţionată de fapt de o deficienţă a vieţii psihice umane, este similară multor încercări ale ştiinţei şi practicii, ceva de felul divizării globului pământesc în meridiane inexistente, dar având o marc importanţă ca ipoteze. în toate cazurile de ficţiune avem de-a face cu un fenomen caracteristic: admitem un punct fix, cu toate că la o cercetare mai atentă ni se impune convingerea că acesta nu există. Procedăm însă în acest fel numai spre a obţine o *orientare* în haosul vieţii, pentru a putea ţine o contabilitate. Totul, începând cu senzaţiile, este transferat de noi într-un domeniu al calculabilului, în care putem să acţionăm.

Acesta este avantajul pe care ni-l oferă — aşa după cum reiese din examinarea vieţii psihice a omului — admiterea unui scop ferm.

Din acest corp de idei proprii psihologiei individuale se degajă o *metodă euristică,* cercetarea şi înţelegerea în primul rând a vieţii psihice a omului prin prisma unor potente ereditare care, sub influenţa fixării unui scop, vor evolua spre structura lor de mai târziu. Experienţa şi observaţiile noastre ne întăresc însă convingerea că această metodă euristică constituie mai mult decât un instrument de investigaţie, că principiile sale acoperă în mare măsură procesele active ale dezvoltării psihice, parte din ele trăite la nivelul conştiinţei, altă parte erupând din inconştient. Aşadar, străduinţa centrată pe scop a vieţii psihice[1] nu reprezintă pur şi simplu forma concepţiei noastre, ci şi un fapt fundamental.

Cât priveşte problema felului în care *aspiraţia către putere,* acest rău fără egal al societăţii omeneşti[2], poate fi remediată şi convertită în modul cel mai profitabil, dificultatea constă în faptul că în perioada-în care această aspiraţie apare este greu să te înţelegi cu copilul. Abia mai târziu devine posibilă o clarificare şi o intervenţie într-o dezvoltare greşită, pentru a o ameliora. Vieţuirea împreună cu copilul oferă totuşi o asemenea posibilitate, dacă stăruim în direcţia dezvoltării sentimentului de comuniune socială existent la fiecare copil, în aşa fel încât aspiraţia către putere să nu poată deveni preponderentă. O altă dificultate este aceea că mulţi copii

nu vorbesc deschis despre aspiraţia lor către putere, ci o tăinuiesc şi încearcă s-o pună în practică pe ascuns, sub masca bunăvoinţei şi a manifestărilor afectuoase. Ei evită pudic să fie prinşi asupra faptului. Nestăpânita aspiraţie către putere, care caută să se intensifice, produce degenerări în dezvoltarea vieţii psihice a copilului şi, ajunsă la paroxism, poate face ca curajul să devină impertinenţă, docilitatea poltronerie, iar afecţiunea viclenie, destinate să-i determine pe ceilalţi să cedeze, să se obţină de la ei ascultare şi supunere, toate aceste trăsături de caracter putând astfel să-şi adauge la natura lor evidentă un mijloc de abilă goană după superioritate.

Educaţia dirijată are loc din imboldul, conştient sau inconştient, de a-l ajuta pe copil să iasă din insecuritatea sa, de a-l înzestra cu deprinderi şi priceperi, cu cunoştinţe, cu o înţelegere şi afectivitate corespunzătoare faţă de ceilalţi. Toate aceste măsuri, de oriunde ar veni, sunt în primul rând încercări de a-i croi copilului, pe măsură ce el creşte, noi căi de a se elibera de sentimentul său de insecuritate şi de inferioritate. Ceea ce se petrece acum în copii urmează drumul trasat de trăsăturile sale de caracter, este reflexul psihicului său.

Gradul de eficienţă al sentimentului de insecuritate şi de inferioritate depinde,în principal, de *concepţia (Auffassung)* copilului.

Fără îndoială că gradul obiectiv de inferioritate este important şi că va fi sesizat de copil. Dar nu trebuie să ne aşteptăm ca estimările făcute de copil în această privinţă să fie exacte, cu atât mai puţin cu cât nici adulţii nu izbutesc să facă asemenea estimări. Rezultă, astfel, dificultăţi enorme. Un copil poate să crească în condiţii atât de complexe încât erorile cu privire la gradul său de inferioritate şi insecuritate să fie aproape de la sine înţelese. Un alt copil va putea să-şi aprecieze mai bine situaţia. în linii mari însă este de luat în considerare sentimentul copilului, care zilnic fluctuează până când, în sfârşit, se consolidează într-un fel oarecare şi se exteriorizează ca *estimare de sine (Selbsteinschătzung).* Va avea loc apoi echilibrarea, *compensarea* pe care copilul o caută pentru sentimentul său de inferioritate şi,în mod corespunzător, va progresa fixarea scopului.

Mecanismul psihic al tendinţei de compensare,potrivit căruia organul psihic îi răspunde sentimentului de inferioritate prin efortul de a neutraliza acest sentiment chinuitor, are o analogie în viaţa organică. Este fapt dovedit că organele vitale importante, atunci când intervine vreo debilitare, în măsura în care ele sunt viabile încep să riposteze printr-o extraordinară amplificare a capacităţii lor funcţionale. Astfel, dacă circulaţia sanguină întâmpină dificultăţi, inima lucrează cu puteri sporite, mobilizează potenţialul întregului organism şi prin aceasta îşi va mări volumul, depăşindu-l pe acela al unei inimi care lucrează normal. La fel, sub presiunea fizicului firav, a becisniciei, a sentimentului de inferioritate, organul psihic caută ca, prin mari eforturi, să devină stăpânul acestui sentiment şi să-l înlăture.

Dacă sentimentul de inferioritate este deosebit de apăsător, apare pericolul ca, din cauza fricii de a rămâne handicapat pe toată viaţa, copilul să nu mai fie mulţumit cu o simplă compensare, ci să meargă mai departe *(supracompensare).* Aspiraţia la putere şi la superioritate se va exacerba şi va atinge patologicul. Asemenea copii nu vor fi satisfăcuţi de condiţiile obişnuite ale vieţii lor. în conformitate cu scopul lor ambiţios, ei se vor avânta în acţiuni măreţe, uluitoare. Cu o insolită impacienţă,împinşi de puternice impulsuri, care depăşesc cu mult măsura obişnuitului, fără a se sinchisi de cei apropiaţi, ei caută să-şi asigure propria poziţie. În acest fel ei devin bizari, provoacă perturbaţii în existenţa altora şi, firește, îi constrânge să se apere. Ei sunt contra tuturor şi toţi sunt contra lor. Nu toţi o sfârşesc în mod necesar cât se poate de rău. Este posibil ca un asemenea copil să meargă timp îndelungat pe căi care să pară normale, iar trăsătura sa de caracter care se dezvoltă cu prioritate — ambiţia — să se manifeste în aşa fel încât să nu-1 ducă la un conflict deschis cu ceilalţi. Dar vom constata mereu că procedeele sale nu bucură de fapt pe nimeni, că ele nu produc nici un efect cu adevărat util, pentru că drumul urmat este inadmisibil pentru societatea noastră.

Dată fiind ambiţia sa, pe care în cursul copilăriei nu o struneşte şi n-o fructifică aşa cum se cuvine, ci de obicei o exagerează, el va deveni întotdeauna incomod pentru ceilalţi oameni. Mai târziu, de regulă, se asociază şi alte aspecte care, în accepţiunea organismului social pe care trebuie să-1 reprezinte umanitatea, înseamnă deja ostilitate. Intră în sfera acesteia, înainte de toate, infatuarea, aroganţa şi năzuinţa de a-i învinge pe toţi cu orice preţ, nu neapărat în sensul de a urca el însuşi pe trepte mai înalte, satisfacţia putând fi obţinută pur şi simplu prin doborârea altora.

Ceea ce este important este distanţa, marea deosebire dintre el şi ei. O asemenea atitudine în faţa vieţii nu este incomodantă doar pentru anturaj, ci este supărătoare şi pentru purtătorul ei, saturându-1 într-atât de laturile întunecate ale vieţii încât în el nu mai germinează nici o bucurie autentică.

Prin eforturi cu totul neobişnuite, al căror scop este depăşirea tuturor celorlalţi, aceşti copii vin în contradicţie cu scopurile comune care îi pun în mişcare pe oameni. Comparând tipul omului setos de putere cu idealul omului social şi dacă dispunem şi de o oarecare experienţă în materie de apreciere, putem stabili în ce măsură un individ s-a înstrăinat de sentimentul de comuniune socială.

Privirii cunoscătorului de oameni îi este astfel, desigur,îngăduit să examineze, cu cea mai mare precauţie, lacunele corporale şi psihice, care îl fac să înţeleagă că în cazul respectiv a avut loc o dezvoltare dificilă a vieţii psihice. Dacă nu pierdem din vedere aceste aspecte, în măsura în care propriul nostru sentiment de comuniune socială este suficient de dezvoltat, vom fi conştienţi de faptul că nu aducem nici un prejudiciu, ci, dimpotrivă, că putem fi utili. Aceasta mai întâi în sensul că nu facem răspunzători de fiinţa lor pe purtătorii unor desfigurări sau ai unor trăsături de caracter antipatice, ci le apărăm până la capăt dreptul de a fi indignaţi, cu alte cuvinte, suntem conştienţi de vina comună că în această privinţă nu am arătat destulă prevedere şi, astfel, ne-am făcut complici la mizeria socială. Pornind de la acest punct de vedere, vom putea fi capabili de atenuări, nemaitratându-i pe asemenea oameni ca pe nişte căzături, ca pe nişte produse de degenerare a umanităţii. în această viziune va trebui, înainte de toate, să creăm acel climat care să facă posibilă dezvoltarea lor liberă, înlesnindu-le integrarea pe picior de egalitate în mediul social.

Dacă ne gândim cât de neplăcut ne impresionează adesea priveliştea unui om al cărui complex de inferioritate este deacum vădit, vom putea mai întâi cumpăni ce demersuri educative avem de întreprins în ceea ce ne priveşte, spre a ajunge noi înşine în armonie cu sentimentul absolut de comuniune socială, înţelegând totodată cât de datoare a rămas societatea faţă de aceşti oameni. Este de la sine înţeles că tocmai cei veniţi pe lume cu organe deficitare şi care imediat ajung să simtă o apăsare a vieţii de care alţii sunt scutiţi îşi formează cu uşurinţă o concepţie despre lume pesimistă. în aceeaşi situaţie sunt copiii la care deficienţa unui organ nu este de fapt chiar atât de izbitoare, dar care, de asemenea, pe drept sau pe nedrept, poartă în ei un sentiment de inferioritate. În anumite situaţii, cum ar fi perioadele de educaţie severă, acest sentiment se poate accentua în aşa măsură încât să aibă efecte incalculabile. Ei nu mai pot să scape de spinul cu care au avut de-a face în prima copilărie, atitudinea de răceală de care s-au lovit determinând irosirea încercărilor de a se mai apropia de oameni, ceea ce face ca în final să se creadă în faţa unei lumi neprietenoase, de care este cu neputinţă să te ataşezi.

Exemplu: un pacient lăsa impresia frapantă că este mereu apăsat de o povară şi nu contenea să sublinieze că este pătruns de conştiinţa datoriei şi de importanţa ocupaţiilor sale. Cu soţia se afla în relaţii cât se poate de rele. Amândoi operau cu înverşunare într-o direcţie care, în final, trebuia să ducă la superioritatea unuia asupra altuia. De aici certuri, bătăi, în cursul cărora acuzaţiile reciproce au devenit tot mai grave şi insuportabile, până când legătura s-a rupt şi convieţuirea a încetat. Desigur, omul acesta mai păstra ceva din sentimentul său de comuniune socială, însă ceea ce putea el să ofere soţiei, prietenilor şi celorlalţi din preajma sa era înăbuşit de pornirea sa de a-şi impune superioritatea.

Legat de biografia sa, el povestea următoarele: până la vârsta de 17 ani nu se dezvoltase corporal, nu crescuse cât trebuia, avea o voce de băieţel, de barbă nici vorbă, cât despre talie, era ca a unui puştiulică. Are în prezent 36 de ani. Nimic la el nu şochează, înfăţişarea lui de bărbat fiind fără cusur. Natura l-a înzestrat cu tot ceea ce îi lipsise până la 17 ani. Dar el suferise timp de opt ani această stagnare a dezvoltării şi nu putea pe atunci să ştie că lucrurile se vor rezolva de la sine, obsedându-1 ideea că va rămâne un întârziat pe planul dezvoltării fizice şi că toată viaţa va fi „copil". încă de atunci se manifestau în el predispoziţiile care mai târziu aveau să devină evidente. De îndată ce avea ocazia, el încerca într-una să demonstreze că nu este copilul ce pare a fi.

Dându-şi mereu importanţă, devenea important, toate acţiunile şi mijloacele de expresie fiind puse în slujba străduinţei sale de a se impune. Astfel, cu timpul, au prins contur însuşirile pe care i le vedem astăzi. Chiar şi pe soţia sa încerca necontenit s-o convingă că de fapt el este mai valoros decât îl crede ea şi că i se cuvine mai multă consideraţie decât i se acordă, pe când ea, făcută din acelaşi aluat, îi riposta că de fapt este mai neînsemnat decât s-ar putea bănui. în felul acesta relaţiile dintre ci nu puteau fi deloc amicale şi căsătoria se rupse cu totul, deznodământ prevestit încă de semnele de disensiune din perioada logodnei. Acest om, care şi aşa avea conştiinţa de sine zdrobită, fiind acum puternic zdruncinat de eşecul său, se prezentă la medic. El a trebuit să înceapă să practice împreună cu acesta cunoaşterea omului *(Menschenkenntnis),* ca să înţeleagă ce greşeli a făcut în viaţă. Eroarea pretinsei sale inferiorităţi îi marca întreaga existenţă.

3. LINIA DIRECTOARE ŞI CONCEPŢIA DESPRE LUME.

Când efectuăm asemenea investigaţii, simţim că se structurează o corelaţie, ca şi cum s-ar trasa o linie, începând cu o impresie din copilărie şi până la starea de lucruri existentă. în felul acesta se reuşeşte ca în multe cazuri să fie trasă linia spirituală pe care a evoluat până la un moment dat un om. Este *linia de mişcare (Bewegungslinie)* pe care se desfăşoară ca pe un şablon viaţa omului, încă din copilărie. Poate că mulţi vor avea impresia că au de-a face cu o încercare de bagatelizare a destinului omenesc, cu o înclinaţie de a nega *liberul arbitru,* făurirea propriului destin. Faptele sunt însă fapte. Ceea ce funcţionează efectiv este întotdeauna linia de mişcare a omului, a cărei configurare suferă desigur anumite modificări, dar ale cărei conţinut esenţial, energie şi sens rămân neschimbate din copilărie, nu fără legătură cu mediul ambiant al copilului, care mai târziu se va detaşa de mediul mai vast reprezentat de societatea omenească. Totdeauna se impune să căutăm să urmărim biografia unui om până în cea mai fragedă copilărie, deoarece chiar şi impresiile din leagăn îi imprimă copilului o anumită orientare şi îl determină să răspundă într-un mod bine definit la întrebările puse de viaţă. Acest răspuns va utiliza tot ceea ce aduce cu sine copilul ca posibilitate de desfăşurare a existenţei, iar presiunile la care a fost supus la vârsta când era sugar vor exercita o primă influenţă asupra felului său de a privi viaţa, asupra *concepţiei despre lume* pe care şi-o formează.

Aşadar, nu este surprinzător faptul că, faţă de ce erau în scutece, oamenii nu se schimbă prea mult în ceea ce priveşte atitudinea lor faţă de viaţă, chiar dacă exteriorizările acesteia diferă foarte mult de cele din prima perioadă de viaţă. De aceea este important ca încă din leagăn copilul să fie pus în asemenea condiţii, care să nu-i faciliteze dobândirea unei concepţii eronate despre viaţă. Decisive sunt, în această privinţă, îndeosebi starea organică a copilului, situaţia sa socială şi personalitatea educatorului[3]. Dacă, la început, reacţiile au loc în mod automat, reflex, în curând ele se vor modifica în aşa fel încât copilul să tindă spre un scop; tristeţea sau fericirea sa nu vor mai depinde exclusiv de factorii externi ai necesităţii, ci mai târziu va fi capabil să se sustragă prin propriile sale puteri presiunii acestor factori. în străduania lor de a se pune în valoare, asemenea copii se smulg de sub tutela educatorului şi îi devin adversari. Fenomenul se produce în perioada aşa-numitei *descoperiri a Eului (Ichlindung),* când copilul începe să vorbească despre sine sau să întrebuinţeze pronumele *eu.* Este momentul în care el este deja conştient de faptul că se află într-un raport solid cu mediul său ambiant, raport care nu este neutru, obligându-l pe copil să ia poziţie, să se comporte aşa cum o cere bunăstarea sa, văzută prin prisma concepţiei sale despre lume.

Dacă menţinem cele spuse cu privire la finalitatea vieţii psihice a omului, rezultă cu claritate că liniei de mişcare trebuie să-i fie inerentă, ca semnalment, o unitate indestructibilă. Acest lucru ne permite, de asemenea, să înţelegem un om în calitatea lui de personalitate omogenă, ceea ce este extrem de important când avem de-a face cu un om ale cărui gesturi expresionale par a se contrazice unele pe altele. Există copii al căror comportament la şcoală este cu totul opus celui din familie şi, de altfel, şi în viaţă întâlnim oameni ale căror trăsături de caracter sunt atât de frapant contradictorii, încât ne înşelăm asupra adevăratei fiinţe a acestora. Se poate, de asemenea, să vedem că mimica a doi oameni este absolut identică, pentru ca la o cercetare mai aprofundată a liniei de mişcare care îi animă să descoperim că unul este exact contrariul celuilalt. Când doi indivizi se comportă la fel, în realitate esenţa acestui comportament poate fi cu totul diferită; după cum posibil este ca doi indivizi să exteriorizeze în chip divergent un conţinut psihic identic[4].

Având în vedere *ambiguitatea* fenomenelor vieţii psihice, se impune să le luăm în considerare nu unul câte unul, în mod izolat, ci exact invers, în conexiunea lor şi ca fiind în ansamblu dirijate spre un scop comun. Importantă este semnificaţia căpătată de un asemenea fenomen în întregul complex unitar al vieţii unui om. Tocmai înţelegerea clară a faptului că totul trebuie raportat la o direcţie unică netezeşte calea spre descifrarea vieţii psihice a unui om.

Înţelegând că gândurile şi acţiunile oamenilor sunt subordonate unei finalităţi, unui *final* condiţionat şi direcţionat, vom înţelege totodată ce uriaşă sursă de erori poate fi pentru om faptul că el raportează fără ocol orice triumf şi orice câştig personal la individualitatea sa, utilizându-le pentru consolidarea şabloanelor sale, a liniei sale directoare *(Lcitlinie).* Faptul este posibil numai pentru că el lasă totul în afara examenului critic, în obscuritatea conştientului sau inconştientului. Numai ştiinţa va aduce aici lumină şi ne va da posibilitatea să cuprindem întregul proces, să-l înţelegem şi, în fine, să producem şi schimbări.

Încheiem discuţiile noastre asupra acestei chestiuni cu un exemplu, cu ajutorul căruia vrem să încercăm să analizăm şi să explicăm fiecare fenomen particular, utilizând cunoştinţele de psihologie individuală dobândite până aici.

O tânără pacientă acuză o insurmontabilă stare de nemulţumire, al cărei motiv ar fi, crede ea, faptul că zilnic este copleşită de o mulţime de treburi de tot felul. Se pot observa la ea agitaţie şi o privire speriată şi se plânge că o cuprinde neliniştea ori de câte ori are de făcut un drum sau este obligată să se apuce să facă orice altceva. Aflăm de la cei care-i sunt apropiaţi că ia totul în serios şi că pare a se prăbuşi sub povara treburilor ei. Impresia generală pe care ne-o lasă este aceea a unei persoane asaltată de obligaţii, cum se întâmplă cu foarte mulţi oameni. În mod semnificativ, cineva din anturajul ei spunea că „totdeauna ca a tăcut mofturi".

Ca să examinăm cum se cuvine înclinaţia de a aprecia ca deosebit de grele şi de importante sarcinile ce-ţi revin, să ne reprezentăm ce ar însemna o asemenea purtare într-un grup sau în familie, caz în care nu putem evita impresia să această înclinaţie echivalează cu un apel adresat anturajului de a nu-ţi mai pune şi altele pe cap, din moment ce abia te poţi descurca cu treburile pe care le ai.

Dar ceea ce ştim despre această femeie este insuficient. Trebuie să încercăm s-o determinăm să ne facă şi alte dezvăluiri. În asemenea investigaţii se impune să procedăm cu delicateţea de rigoare, fără aroganţă, căci altfel s-ar suscita imediat animozitatea pacientei, preferabilă fiind calea ipotezelor şi a dialogului. Dacă această ultimă posibilitate există — cum a şi fost, în realitate, cazul — treptat descifrăm în întreaga ei purtare intenţia de a da de înţeles cuiva, viitorului soţ, pe cât se pare, că ea nu ar mai suporta noi poveri, că pretinde să fie tratată cu menajamente, cu gingăşie. Mergând mai departe cu sondajul, putem înţelege că totul a început cândva şi undeva, accentuându-se pe parcurs. Am reuşit s-o convingem că a fost o vreme în care tandreţea însemna totul pentru dânsa. Acum înţelegem mai bine comportarea ei, ca un efort de a evita revenirea unei situaţii în care dorinţa ei de afecţiune ar putea fi strivită.

Constatarea noastră va fi confirmată şi de o altă dezvăluire. Ea ne-a povestit despre o prietenă care, în multe privinţe, fiindu-i rivală, trăia o căsătorie nefericită, pe care ar fi dorit s-o desfacă. într-o zi îşi găsise prietena cu o carte în mână, declarându-i soţului, cu o voce plictisită, că nu ştie dacă prânzul va fi gata la timp, ceea ce pe el 1-a iritat atât de tare încât s-a dezlănţuit în critici violente la adresa consoartei. Incidentul i-a inspirat pacientei noastre următoarea reflecţie: „Dacă nu mă înşel, metoda mea este mult mai bună. Mie nu mi s-ar putea face un asemenea reproş, deoarece de dimineaţă şi până seara nu-mi mai văd capul de treburi. Dacă mi s-ar întâmpla să nu pot pregăti la timp masa de prânz, nimeni n-ar avea ce să-mi zică. Şi acum să fiu silită să abandonez această metodă?"

Iată ce se petrece în mintea acestei femei. Într-o manieră de relativă nevinovăţie, se încearcă obţinerea unui anumit ascendent, situarea deasupra oricărui reproş, o pledoarie pentru un tratament şi o existenţă pline de afecţiune. Dat fiind că aceasta îi reuşeşte, gândul de a renunţa apare de neînţeles pentru ea. Apelul la gingăşie, care, în definitiv, este şi o căutare a superiorităţii faţă de ceilalţi, niciodată nu este suficient de insistent. Astfel, în acest complex intervin elemente contradictorii din cele mai diferite. Ceva este pierdut, ceva nu este găsit, rezultă o dezordine, o „harababură" care îi dă dureri de cap tinerei femei, împiedicând-o să doarmă liniştită, pentru că necontenit ea îşi face griji şi le exagerează, numai spre a-şi scoate în evidenţă extenuarea. Până şi acceptarea unei invitaţii este pentru dânsa o problemă dificilă. Ca să-i dea curs, se obligă la preparative anevoioase. Sarcina cea mai măruntă ia în ochii ei proporţii colosale, iar faptul de a face o agreabilă vizită este o treabă foarte complicată, care îi cere ore şi zile de pregătire. în asemenea caz este aproape sigur că invitaţia va ti refuzată sau că, cel puţin, se va face aşteptată, sosind cu întârziere. în viaţa unor astfel de oameni sociabilitatea nu va depăşi anumite limite.

Într-un cuplu, cum este acela al căsătoriei, intervin o mulţime de relaţii care, dat fiind apelul la afecţiune, apar într-o lumină deosebită. Se poate ca soţul să fie nevoit să absenteze din raţiuni profesionale. După cum se poate ca el să facă parte dintr-un cerc de amici, să aibă de făcut vizite de unul singur sau să asiste la reuniuni ale unor asociaţii. Nu va fi vătămată nevoia de gingăşie şi de menajare, dacă femeia este lăsată singură acasă? În primul moment am fi poate înclinaţi — ceea ce de fapt se întâmplă de cele mai multe ori — să admitem că mariajul are menirea să-l lege cât mai tare posibil de casă pe partener.

Oricât de atrăgătoare ar putea să apară această cerinţă, pentru un om angajat într-o îndeletnicire profesională ea comportă dificultăţi insurmontabile. Dereglările sunt inevitabile şi se poate întâmpla, ca în cazul de care ne ocupăm, ca bărbatul întors acasă noaptea târziu şi încercând să intre cu băgare de seamă în

dormitor, să-şi găsească soţia încă trează şi întâmpinându-l cu o mină plină de reproşuri. Nu este necesar să descriem mai în detaliu situaţiile destul de cunoscute de acest gen. Pe de altă parte, nu este de neglijat faptul că aici nu avem de-a face doar cu mici cusururi feminine, pentru că există tot atât de mulţi bărbaţi care se prezintă la fel. Este însă locul să arătăm aici că nevoia de afecţiune poate lua şi un alt drum. în cazul în care ne preocupă pe noi, avem de-a face de obicei cu următorul scenariu: când bărbatul este obligat să-şi petreacă o seară în afara casei, soţia îi declară că el merge atât de rar în societate, încât de data aceasta i se poate îngădui să nu vină devreme acasă. Deşi rostite pe un ton glumeţ, vorbele ei au un fond extrem de serios, contrazicând în aparenţă tabloul zugrăvit până aici. Dar dacă privim lucrurile mai îndeaproape, descoperim concordanţa. Femeia este destul de inteligentă pentru ca, fără a medita la aceasta, să nu întindă coarda prea tare. Exterior, ea oferă, din toate punctele de vedere, o imagine a desăvârşitei amabilităţi. Cazul este în sine ireproşabil şi ne preocupă prin prisma interesului pur psihologic. Semnificaţia reală a cuvintelor adresate bărbatului constă în faptul că de-acum încolo *femeia* este aceea care şi-a impus dictatul. Acum, că *ea* a îngăduit-o, absenţa lui este autorizată, pe când dacă bărbatul ar fi acţionat din proprie iniţiativă, ofensa ei ar fi fost nemăsurată. Declaraţia ei aruncă un fel de văl asupra întregii situaţii. *Ea* este acum partea care conduce, iar bărbatul, cu toate că nu face decât să îndeplinească o îndatorire specială, a devenit dependent de dorinţa şi voinţa femeii.

Dacă facem legătura între trebuinţa imperioasă de afecţiune şi descoperirea, nouă pentru noi, că această femeie nu suportă decât ceea ce a comandat ea însăşi, ne frapează imediat faptul că întreaga ei viaţă trebuie să fie pătrunsă de formidabilul impuls de a nu îndeplini rolul secund, de a-şi păstra totdeauna superioritatea, de a nu-şi părăsi poziţia în faţa nici unui reproş, de a fi mereu în centrul micului ei anturaj. Orientarea aceasta o vom găsi la dânsa, indiferent de situaţia în care s-ar afla. Aşa procedează când, de exemplu, se pune problema schimbării menajerei. O vedem în mare agitaţie, vizibil preocupată de a-şi menţine obişnuita supremaţie şi faţă de noua menajeră. La fel, când se pregăteşte să iasă undeva. Este altceva pentru ea să trăiască într-o sferă în care dominaţia sa apare cu totul asigurată, decât să iasă din casă şi să se ducă „între străini", pe stradă, unde deodată nimic nu se mai supune voinţei sale, unde trebuie să te fereşti de vehicule, unde, aşadar, rolul tău este insignifiant. Originea şi importanţa acestei tensiuni nu se clarifică decât dacă reflectăm la deplina putere pe care această femeie o revendică acasă.

Asemenea fenomene se prezintă adesea în tipare atât de atrăgătoare, încât la o primă privire nu sesizăm că este vorba de un om suferind şi că această suferinţă poate atinge un grad înalt. Trebuie să examinăm mai îndeaproape tensiuni de felul acelora din cazul care ne interesează. Există indivizi cărora le este silă să se urce în tramvaie, neputându-şi pune acolo în valoare propria voinţă. Această silă poate merge atât de departe încât, în cele din urmă, ei să nu mai vrea, în general, să-şi părăsească locuinţa.

Analizându-l în continuare, cazul de mai sus se prezintă ca un exemplu instructiv cu privire la retroacţiunea permanentă exercitată de impresiile din copilărie asupra vieţii unui om. Nu se poate nega că, din punctul sau de vedere, femeia aceasta are dreptate. Căci dacă cineva şi-a orientat cu toată energia întreaga sa viaţă spre obţinerea căldurii sufleteşti, a adoraţiei şi gingăşiei, atunci mijlocul de a simula necontenit supraîncărcarea şi nervozitatea nu este chiar atât de rău, din moment ce nu numai că izbuteşte cu ajutorul acestuia să îndepărteze orice critică, ci şi să determine anturajul să o deconsilieze totdeauna cu blândeţe, să o ajute şi s-o scutească de tot ce i-ar putea deregla echilibrul psihic.

Dacă cercetăm perioada copilăriei pacientei noastre, vom afla că încă la şcoală, când nu reuşea să-şi facă temele, intra într-o agitaţie extraordinară, constrângându-l prin aceasta pe învăţător să o trateze cu multă delicateţe. Mai aflăm de la dânsa că era cea mai mare dintre cei trei copii câţi erau la părinţi, fiind urmată, în ordine, de un frate şi o soră. Cu fratele avea mereu ceva de împărţit. I se părea că el este cel preferat, supărând-o peste măsură faptul că părinţii arătau totdeauna un interes mai mare faţă de performanţele lui şcolarele când ea, care de la început fusese o şcolăriţă bună, îşi vedea primite cu indiferenţă rezultatele bune la învăţătură şi nu înceta să-şi spargă capul pentru a găsi cauza acestei inechităţi.

Înţelegem acum că fata aceasta aspira la *egalitate,* că încă din copilărie ea trebuie să ti avut un puternic sentiment de inferioritate, de care încerca să scape. La şcoală a făcut în aşa fel încât să devină o elevă slabă. Căuta să-şi întreacă fratele prin nereuşite şcolare, nu într-un sens moral superior, ci, în judecata ei infantilă, numai spre a atrage cu mai multă putere atenţia părinţilor asupra sa. întrucâtva aceste procese au fost conştiente, din moment ce astăzi ea afirmă răspicat că *voia* să devină o elevă slabă. Dar iată că nici de aceste proaste rezultate la învăţătură părinţii nu s-au arătat câtuşi de puţin interesaţi. Şi atunci s-a petrecut din nou

ceva semnificativ: deodată ca a început să obţină iarăşi note bune la şcoală. Faptul se întâmpla tocmai în momentul în care sora sa cea mică intrase în scenă în mod bizar. Avea şi ca note proaste, dar de dânsa mama se îngrijea aproape tot atât de mult ca şi de fratele ci, dintr-un motiv aparte pe când pacienta noastră avusese note proaste la disciplinele de învăţământ, sora avea calificative proaste la purtare. în felul acesta ea reuşea mult mai bine să atragă atenţia. întrucât notele proaste la purtare au un cu totul alt efect social. Acestea presupun măsuri speciale, care îi constrâng pe părinţi să se îngrijească îndeaproape de copii.

Aşadar, lupta pentru egalitate eşuase deocamdată. Se impune să subliniem că eşecul unei lupte pentru egalitate nu face niciodată să intervină un moment de repaus în acest proces. Nimeni nu suportă o asemenea situaţie. De aici vor rezulta totdeauna noi emoţii şi noi eforturi nu vor înceta să contribuie la formarea caracterului omului respectiv. înţelegem acum ceva mai bine mofturile, agitaţia, strădania de a se prezenta mereu în faţa celorlalţi ca o fiinţă asuprită şi împovărată. Toate acestea se adresau iniţial mamei, în intenţia de a-i constrânge pe părinţi să-i acorde şi ei atenţia pe care o acordau celeilalte surori şi, în acelaşi timp, în intenţia de a le reproşa acestora faptul că o tratau mai rău decât pe sora sa. Starea de spirit fundamentală a acestei femei, formată încă de pe atunci, s-a păstrat până în ziua de azi.

Putem face o retrospectivă şi mai profundă în biografia tinerei femei. Ea prezintă ca pe o amintire din copilărie deosebit de impresionantă faptul că, pe când avea trei ani, a vrut să-l lovească cu o bucată de lemn pe fratele ei abia venit pe lume şi că numai precauţia mamei a împiedicat o mare nenorocire. Cu un simţ extraordinar de fin, fata aceasta descoperise încă de atunci că pricina desconsiderării ei era pur şi simplu faptul că era fată. Ca îşi aminteşte cu exactitate că în acel timp trăise de nenumărate ori dorinţa de a deveni băiat. Prin naşterea fratelui, ca nu numai că s-a văzut scoasă din căldura de până atunci a cuibului ci, ci spiritul i-a fost tulburat îndeosebi de constatarea că băiatului i se rezerva un tratament absolut privilegiat. în râvna sa de a compensa această lipsă, a ajuns cu timpul la metoda de a simula totdeauna surmenarea.

Un vis ne va arăta, de asemenea, cât de adânc se imprimă în viaţa psihică a omului linia de mişcare. Această tânără femeie visează că are cu bărbatul ei, acasă, o convorbire. Dar acesta nu are deloc înfăţişarea unui bărbat, ci înfăţişarea de femeie. Acest detaliu arată pe plan simbolic tiparul în care se inserează pentru dânsa evenimentele şi relaţiile. Visul semnifică faptul că ea a obţinut egalitatea cu bărbatul. FI nu mai este însă bărbatul superior care fusese la timpul său fratele, ci aproape o femeie. Nici o diferenţă de nivel nu mai persistă între ei. Ha a obţinut în vis ceea ce, de fapt, încă din copilărie dorise totdeauna să obţină.

Astfel, unind două puncte din viaţa psihică a unui om, am descoperit linia sa de viaţă *(Lcbcnalinie),* linia sa directoare şi putem obţine despre ci o imagine unitară, pe care o putem rezuma după cum urmează: avem în faţa noastră un om care, cu mijloace inofensive[5], aspiră să joace un rol superior.

NOTE

1 *„dieZielslrebigkeit derPsyche",m* texlul original. (Nota trad.)

2 *„dicsem hervorstechendsten Ubcl in der KulturderMenschkeiV'.în* textul original. (Nola trad.)

3 „d/e *Eigenart derErzieher"',*în textul original. (Nota trad.)

4 Textul adlerian este mai laconic, dar şi mai confuz, cel puţin dacă ar fi să-l transpunem în româneşte în chip fidel: *„ Wenn zwei dasselbe tun, is es nicht dasselbe; wenn aber zwei nicht dasselbe tun, so kann es doch dasselbe sein".* (Nota trad.)

5 *„mitliebenswurdigenMitteln",m* textul original. (Nota trad.)

Capitolul VI

PREGĂTIREA PENTRU VIAŢĂ

Un *principiu* al psihologiei individuale spune: *toate fenomenele vieţii psihice sunt de conceput ca pregătiri pentru un scop întrezărit.* Structura vieţii psihice descrisă până aici are pentru noi sensul pregătirii pentru un viitor în care dorinţele individului apar ca îndeplinite. Este un fenomen general uman, toţi oamenii confor-mându-se acestui proces. Este ceea ce ne spun vechile mituri, basme şi legende care vorbesc despre o stare ideală care va veni cândva sau care a fost odinioară. Ţine de aceasta convingerea tuturor popoarelor cu privire la paradisul pierdut, iar un ecou al acestei nostalgii a umanităţii răsună în toate religiile, care propovăduiesc un viitor în care toate greutăţile vor fi învinse. Nu am putea interpreta altfel concepţia despre mântuire sau despre eterna reîntoarcere, credinţa care atribuie sufletului puterea de a lua mereu o configuraţie nouă. Toate poveştile depun mărturie că niciodată nu s-a stins speranţa omenirii într-un viitor fericit.

1. JOCUL.

Există în viaţa copilului un fenomen care arată cu maximă claritate că avem de-a face cu pregătirea pentru viitor: jocurile. Ele nu sunt nicidecum de considerat ca nişte toane amuzante ale părinţilor sau ale celorlalţi educatori, ci drept nişte auxiliare ale educaţiei, stimulente pentru spirit, pentru imaginaţie şi dexterităţi motorii. în joc transpare în mod firesc pregătirea pentru viitor. Se înscriu în această sferă felul în care copilul abordează jocul, alegerea jocului, semnificaţia pe care el i-o atribuie. Jocul dcvăluie, de asemenea, modul în care se structurează raporturile copilului cu mediul său, atitudinea amicală sau ostilă faţă de semeni şi, îndeosebi, ne arată cât de accentuată este la el tendinţa de a domina. Observaţiile făcute asupra copilului care se joacă ne permit, de asemenea, să tragem concluzii cu privire la modul în care este el pregătit sufleteşte pentru viaţă. Pe de altă parte, jocul arc o extraordinară importanţă pentru copil. Descoperirea acestor fapte, potrivit cărora jocul copiilor este de conceput ca o pregătire pentru viitor, o datorăm lui Groos, profesor de pedagogie, care a arătat că această tendinţă stă şi la baza jocului animalelor[1].

Sunt însă de luat în considerare şi alte puncte de vedere. înainte de toate, jocurile reprezintă şi o exersare a sentimentului de comuniune socială, care la copii este atât de accentuat încât el încearcă să-l satisfacă în orice împrejurare, fiind puternic mobilizat de acest sentiment. Copiii care evită jocul sunt totdeauna suspectabili de trăirea unui eşec. Sunt cei care se retrag cu plăcere şi care atunci când, totuşi, intră în jocul altora sunt de obicei doar spărgători de joc. Trăsăturile lor fundamentale sunt orgoliul, autoevaluarea deficientă şi în consecinţă, teama de a nu-şi putea îndeplini bine rolul. în general, observându-se felul in care se joacă, se va putea determina cu multă certitudine intensitatea sentimentului de comuniune socială la copii.

Un alt factor care apare clar în joc este dorinţa de superioritate[2], care se manifestă in înclinaţia de a comanda, de a domina. Aceasta poate li recunoscuta la copiii care caută să se impună, care de regulă preferă jocurile ce Ic permit sâ-şi satisfacă asemenea tendinţe, sa joace un rol dominant. Există puţine jocuri care să nu favorizeze cel puţin unul dintr aceşti trei factori: pregătirea pentru viată, sentimentul de comuniune si setea de, dominare

Este posibilitatea pe care o are copilul de a desfăşura o activitate sub formă de joc. În joc copilul este mai mult sau mai puţin liber, performanţele sale fiind în mod obligatoriu obţinute în colaborare cu ceilalţi. Sunt numeroase jocurile care situează în prim-plan tocmai lementul creator. Îndeosebi jocurile care i oferă copilului un câmp larg de exersare a înclinaţiei sale creatoare conţin un element semnificativ pentru viitoarea profesiune. Şi, desigur, în viaţa multor oameni s-a întâmplat, bunăoară, ca ei să fi început prin a coase hăinuţe pentru păpuşi,pentru ca mai târziu să devină croitori.

Jocul este indisolubil legat de dezvoltarea psihică a copilului. Este, ca să spunem aşa, activitatea sa profesională şi, de altfel, copilul aşa o şi concepe. Nu este un lucru chiar atât de inofensiv să tulburi un copil care se joacă. Jocul nu trebuie să fie nicidecum privit ca pierdere de timp. Ţinând seama de ţelul pregătirii pentru viitor, în fiecare copil se sădeşte ceva dintr-un adult, ceva ce cândva va prinde contur. Cunoaşterea copilăriei unui om înseamnă o marc înlesnire în ceea ce priveşte caracterizarea acestuia.

2. ATENŢIA ŞI DISTRAGEREA EI.

O facultate a organului psihic, situată în prim-planul capacităţii de acţiune a omului, este atenţia. Când manifestăm atenţie în punerea în relaţie a organelor noastre de simţ eu un fenomen care se petrece în afara sau în interiorul nostru, avem senzaţia unei tensiuni aparte care nu cuprinde întregul corp, ci se limitează doar la domeniul unui anumit simţ. de exemplu, văzul. Avem sentimentul că în acest domeniu se pregăteşte ceva. într-adevăr, se poate afirma că avem aici de-a face cu fenomene de mişcare (în cazul nostru, direcţia de orientare a axei ochilor) care ne prilejuiesc senzaţia acestei tensiuni deosebite.

Dacă starea de atenţie suscită tensiunea unei zone determinate a organului psihic şi a aparatului nostru motor, aceasta implică o inhibare simultană a celorlalte tensiuni. Aşa se explică de ce. de îndată ce ne îndreptăm atenţia asupra unui lucru, tindem să înlăturăm orice element care ne-ar putea tulbura. Atenţia înseamnă pentru organul psihic instalarea unei stări de pregătire,o conectare absolut specială la realitate, o pregătire pentru atac sau pentru apărare, care rezultă dintr-o trebuinţă, dintr-o situaţie neobişnuită si care trebuie să mobilizeze întreaga noastră energie în serviciul unui anumit scop. Capacitatea de a fi atent o posedă orice om, cu condiţia de a nu fi bolnav sau deficient mintal. Cu toate acestea, se poate întâmpla ca la unii oameni atenţia să lipsească, dintr-o mulţime de cauze. Oboseala şi boala sunt factorii care,în primul rând, prejudiciază procesul de realizare a atenţiei.

Pe de altă parte, există oameni la care lipsa de atenţie se explică prin faptul că unele obiecte nu convin atitudinii lor faţă de viaţă, nu se încadrează în linia lor de acţiune. în schimb, atenţia lor se trezeşte de îndată ce este vorba de ceva care, într-un fel oarecare, concordă cu linia lor de viaţă. Un alt motiv pentru atenţia lacunară poate fi tendinţa spre opoziţie. Mai ales copiii înclină cu uşurinţă spre opoziţie şi se întâmplă ca asemenea copii să spună un „Nu" oricărei iniţiative sau cerinţe. Nu trebuie să li se ofere posibilitatea de a face paradă de opoziţia lor. în asemenea cazuri, revine metodei de învăţământ şi tactului pedagogic sarcina de a restabili legătura dintre disciplinele de învăţământ şi planul de viaţă inconştient *(unbewusste Lebensplan)* şi linia directoare ale copilului, de a reconcilia, ca să spunem aşa, pe copil cu conţinutul instruirii.

Există, de asemenea, oameni care văd şi aud totul, care percep orice fenomen, orice schimbare. Alţii stau în faţa lumii doar cu aparatul lor de văz, pe când alţii doar cu cel de auz; cei dintâi, de pildă, nu înregistrează nimic, nu iau notă de nimic, atâta timp cât au de-a face cu lucruri perceptibile vizual. Iată, aşadar, şi alte motive pentru care atenţia este atât de des absentă de acolo unde ar fi de aşteptat ca ea să se manifeste.

Cel mai important factor al deşteptării atenţiei este un *interes* realmente profund. Acesta se implantează într-un strat psihic mult mai profund decât atenţia. Dacă interesul este prezent, atenţia va veni de la sine, fără a necesita nici un fel de influenţă educaţională. Este singurul mijloc de a intra în stăpânirea unui domeniu, în vederea unui scop determinat. Dat fiind însă faptul că dezvoltarea unui om nu are loc în mod impecabil, se întâmplă mereu ca atenţia să rătăcească drumul. Bineînţeles că răspunzător de această atitudine eronată a unui om va fi tot interesul său, care se poate orienta spre lucruri care nu au importanţă în ceea ce priveşte pregătirea sa pentru viaţă. Aşa este, de exemplu, omul al cărui interes este monopolizat de propria persoană, interesându-l în special puterea pe care o posedă, dovedindu-se că el este atent mai ales la ceea ce priveşte interesul său pentru putere, la ceea ce ar avea el de câştigat pe acest plan, sau dacă nu cumva puterea sa este ameninţată. De altfel, atenţia sa nu va putea fi comutată atât timp cât locul interesului pentru putere nu va fi luat de un alt interes. îndeosebi la copii se poate observa clar cum ei devin atenţi de îndată ce cred că vor avea ceva de câştigat, pentru ca atenţia lor să se stingă rapid atunci când au sentimentul că nu vor obţine nimic. Se pot întâlni aici cele mai diverse şi bizare asocieri.

Lipsa de atenţie nu înseamnă de fapt nimic altceva decât că omul preferă să se sustragă bucuros unei împrejurări care era de aşteptat să-i suscite atenţia. Devierea atenţiei are loc pur şi simplu prin faptul că aceasta este dirijată asupra altui lucru. Este, deci, incorect să se spună despre cineva că nu se poate „concentra". Se va constata întotdeauna că el o poate face foarte bine, numai că în legătură cu altceva. în cazurile de aşa-numită *lipsă* de *voinţă* sau *lipsă de energie,* lucrurile se petrec la fel ca şi în cazul *lipsei de concentrare.* Şi în aceste cazuri găsim de obicei o voinţă de-a dreptul inflexibilă şi o energie inepuizabilă, dar orientate în altă direcţie.

Tratarea unor asemenea cazuri nu este uşoară. Reuşita presupune descoperirea întregului plan de viaţă al omului. în fiecare caz se poate admite că deficienţa se explică doar prin faptul că este urmărit un alt obiectiv.

La mulţi oameni neatenţia este o trăsătură de caracter. Foarte frecvent întâlnim oameni cărora le revine o anumită muncă, dar pe care o refuză într-un mod oarecare sau o îndeplinesc defectuos, constituind o povară pentru alţii. Trăsătura lor de caracter definitorie este neatenţia, care survine de îndată ce ei trebuie să se consacre activităţii ce li se impune.

3. DELĂSAREA ŞI UITAREA.

Se spune de obicei că este vorba de delăsare atunci când securitatea sau sănătatea unui om sunt primejduite din neglijenţă sau neatenţie în administrarea îngrijirilor necesare. Delăsarea este un fenomen care ne înfăţişează totala lipsă de atenţie a unui om. Atenţia deficientă are la bază interesul deficient faţă de semeni. Din semnele de delăsare care pot interveni în jocurile copiilor, de exemplu, se poate vedea dacă ei se gândesc mai mult la sine decât la ceilalţi. Fenomenele de acest fel sunt un cert instrument de evaluare a simţului colectiv, a sentimentului de comuniune socială al omului. Dacă sentimentul de comuniune socială este slab dezvoltat, chiar sub ameninţarea cu pedeapsa un om nu se va cum ei devin atenţi de îndată ce cred că vor avea ceva de câştigat, pentru ca atenţia lor să se stingă rapid atunci când au sentimentul că nu vor obţine nimic. Se pot întâlni aici cele mai diverse şi bizare asocieri.

Lipsa de atenţie nu înseamnă de fapt nimic altceva decât că omul preferă să se sustragă bucuros unei împrejurări care era de aşteptat să-i suscite atenţia. Devierea atenţiei are loc pur şi simplu prin faptul că aceasta este dirijată asupra altui lucru. Este, deci, incorect să se spună despre cineva că nu se poate „concentra". Se va constata întotdeauna că el o poate face foarte bine, numai că în legătură cu altceva. în cazurile de aşa-numită *lipsă* de *voinţă* sau *lipsă de energie,* lucrurile se petrec la fel ca şi în cazul *lipsei de concentrare.* Şi în aceste cazuri găsim de obicei o voinţă de-a dreptul inflexibilă şi o energie inepuizabilă, dar orientate în altă direcţie.

Tratarea unor asemenea cazuri nu este uşoară. Reuşita presupune descoperirea întregului plan de viaţă al omului. în fiecare caz se poate admite că deficienţa se explică doar prin faptul că este urmărit un alt obiectiv.

La mulţi oameni neatenţia este o trăsătură de caracter. Foarte frecvent întâlnim oameni cărora le revine o anumită muncă, dar pe care o refuză într-un mod oarecare sau o îndeplinesc defectuos, constituind o povară pentru alţii. Trăsătura lor de caracter definitorie este neatenţia, care survine de îndată ce ei trebuie să se consacre activităţii ce li se impune.

4. DELĂSAREA ŞI UITAREA.

Se spune de obicei că este vorba de delăsare atunci când securitatea sau sănătatea unui om sunt primejduite din neglijenţă sau neatenţie în administrarea îngrijirilor necesare. Delăsarea este un fenomen care ne înfăţişează totala lipsă de atenţie a unui om. Atenţia deficientă are la bază interesul deficient faţă de semeni. Din semnele de delăsare care pot interveni în jocurile copiilor, de exemplu, se poate vedea dacă ei se gândesc mai mult la sine decât la ceilalţi. Fenomenele de acest fel sunt un cert instrument de evaluare a simţului colectiv, a sentimentului de comuniune socială al omului. Dacă sentimentul de comuniune socială este slab dezvoltat, chiar sub ameninţarea cu pedeapsa un om nu se va „kw»; să fii conştient de aceasta şi să-ţi explici o asemenea trăsătură. Ba chiar nici nu este în favoarea omului respectiv, pentru că altfel el nu ar putea acţiona în direcţia scopului său. Adesea el îşi dobândeşte graţioasa sa certitudine teatrală atunci când nu vede nimic din infatuarea sa şi îşi îndreaptă atenţia aiurea. Mare parte din acest proces psihic se desfăşoară în obscuritate. Dacă încercăm să discutăm despre aceasta, observăm că discuţia lâncezeşte, pentru că respectivul înclină să se fofileze, să eludeze tema abordată, ca şi cum ar dori să nu fie deranjat. Acest comportament nu face decât să confirme concepţia noastră. Un asemenea om vrea să-şi continue jocul şi pe oricine încearcă să ridice vălul îl socoate un tulburător de linişte, împotriva căruia trebuie să te pui în gardă.

Având în vedere modul lor de comportare, putem clasifica oamenii după cum ştiu mai mult sau mai puţin, în raport cu media, despre procesele ce se petrec în interiorul lor, sfera lor de conştiinţă fiind, deci, mai mare sau mai mică. Există, astfel, oameni care se concentrează asupra unui sector mai restrâns al vieţii, pe când alţii au relaţii multiple, interesându-sc de sectoare mai largi ale vieţii umane şi ale lumii. De asemenea, putem înţelege că de obicei cei care se simt asupriţi aparţin celei dintâi dintre aceste două categorii, limitându-se la un orizont îngust al vieţii; ci sunt atât de dezorientaţi încât nu pot vedea cu aceeaşi claritate problemele vieţii ca ceilalţi, care se descurcă bine[4].

Ei nu vor putea pricepe subtilităţile şi, având un interes limitat, nu vor vedea dintr-o chestiune vitală decât o mică parte; nu pot examina cum se cuvine ansamblul lucrurilor, pentru că evită să-şi irosească forţele în această direcţie. Referitor la aspectele particulare ale vieţii, adesea se poate observa că un individ nu ştie nimic despre capacităţile sale, că le subestimează, după cum nu este suficient edificat asupra defectelor sale, considerându-se un om de ispravă, pe când în realitate pe toate le face din egoism sau, dimpotrivă, se socoate un egoist, pe când, dacă ajungi să ai de-a face cu dânsul mai îndeaproape, ţi se impune concluzia că este un om cu totul de înţeles. în general, nu contează ceea ce cineva gândeşte despre sine (sau ce gândesc despre dânsul ceilalţi), ci poziţia de ansamblu pe care şi-a cucerit-o în sânul societăţii umane, îndeosebi ceea ce vrea el în această lume, ceea ce îl interesează, îl orientează şi îl defineşte.

Avem de-a face, de fapt, cu două tipuri de oameni. O categorie îi include pe cei care trăiesc în chip conştient, confruntându-se în mod obiectiv cu problemele vieţii, fără a purta ochelari de cal, pe când o altă categorie este a acelora care privesc trunchiat viaţa şi lumea, prin prisma unei opinii preconcepute, orientarea şi argumentele lor având un caracter inconştient. Este astfel posibil ca doi oameni care trăiesc împreună să întâmpine dificultăţi, dat fiind faptul că unul din ei este mereu în opoziţie; cazul nu este rar şi probabil că frecvenţa sa nu este depăşită decât de cazul în care ambele părţi se găsesc într-o permanentă opoziţie. Respectivul nu pricepe nimic, el crede chiar, şi are şi argumente în acest sens, că acţionează întotdeauna în favoarea păcii şi că preţuieşte mai presus de toate buna-înţelegere. Faptele însă îl dezmint şi se constată că în realitate abia dacă cineva poate spune o vorbă fără a fi atacat din flanc şi fără a i se da replica, oricât de insignifiantă şi de discretă ar fi aceasta în aparenţă. Privind lucrurile mai îndeaproape, rezultă că atitudinea aceasta decurge dintr-o stare de spirit ostilă, belicoasă.

Aşadar, mulţi oameni dezvoltă în ei forţe care intră în acţiune fără ştirea lor. Aceste forţe ale inconştientului influenţează viaţa oamenilor şi, dacă nu vor fi identificate, vor duce la urmări grave. Un asemenea caz a fost descris de Dostoevski în romanul său *Idiotul,* într-o manieră care nu conteneşte să suscite admiraţia psihologilor. Este episodul în care o doamnă, cu ocazia unei reuniuni de societate, îi spune unui prinţ, personajul principal al romanului, pe un ton cam răutăcios, să bage de seamă să nu cumva să răstoarne vasul chinezesc de valoare din apropierea sa; la care el dă asigurări că va fi atent. Câteva minute mai târziu însă vasul zăcea fărâme pe podea. Nimeni din cei care au asistat la scenă nu a văzut în ea un efect al hazardului, ci un act absolut logic, generat de întregul caracter al acestui om, care se simţise jignit de cuvintele doamnei.

În aprecierea unui om nu ne putem limita să tragem concluzii doar din actele şi manifestările sale conştiente. De cele mai multe ori, detaliile neînsemnate ale gândurilor şi acţiunilor sale, care lui îi scapă, ne călăuzesc mult mai bine şi mai sigur. Aşa, de exemplu, oamenii care etalează surprinzătoare proaste maniere, cum sunt roaderea unghiilor, scobitul în nas şi altele, habar n-au că prin aceasta îşi dezvăluie caracterul sfidător şi arogant, ei necunoscând ce conexiuni duc la aceste necuviinţe. Căci este clar că un copil care este admonestat în repetate rânduri pentru asemenea impoliteţi şi care, totuşi, nu se dezbăra de ele, trebuie să fie un individ sfidător. Dacă spiritul nostru de observaţie ar fi mai exersat, atunci în legătură cu toate gesturile unui om am putea trage cele mai surprinzătoare concluzii, pe care respectivul nici nu le bănuieşte. Căci, de fapt, în toate aceste mărunţişuri se află implântată întreaga sa fiinţă.

Examinarea a două cazuri ne va arăta cât de important este ca procesele descrise mai jos să rămână inconştiente, după cum, de asemenea, ne va arăta că sufletul omenesc are capacitatea de a dirija conştiinţa, adică de a face ca un lucru să devină conştient, când faptul este necesar din punctul de vedere al mişcării psihice şi, invers, ceva să fie lăsat în subconştient sau să devină inconştient când faptul pare necesar, în acelaşi scop.

Primul caz se referă la un tânăr care a crescut împreună cu sora sa mai mică şi care, la moartea mamei lui, avea zece ani. Educarea băiatului i-a revenit tatălui, un bărbat foarte inteligent, plin de bunăvoinţă şi având o înaltă ţinută etică, care s-a străduit în permanenţă să cultive şi să stimuleze ambiţia fiului său. Acesta, aspirând

el însuşi să se situeze în frunte, s-a dezvoltat admirabil şi, datorită calităţilor sale morale şi intelectuale, realmente a ocupat mereu primul loc în domeniul său, spre marea bucurie a tatălui, care de mult îi hărăzise un rol important în viaţă.

În atitudinea faţă de viaţă a tânărului au apărut însă unele elemente îngrijorătoare pentru tatăl său, care a încercat să le modifice. Tânărul şi-a găsit în sora sa o rivală îndârjită. Se dezvoltase şi ea foarte bine şi se străduia totdeauna să învingă cu ajutorul armelor proprii celor slabi, sporindu-şi importanţa pe socoteala fratelui ei. Cucerise o poziţie cu totul privilegiată în mica familie şi lupta cu ea era pentru tânăr foarte dificilă. Din partea ei nu reuşea să obţină ceea ce din partea altora simţea că obţine atât de uşor, adică respect, preţuire şi o anumită supunere, ceea ce, ca urmare a progreselor sale, i se acorda totdeauna din partea colegilor lui. Tatăl a observat curând că băiatul, mai ales de la vârsta pubertăţii, adoptase o purtare ciudată în societate, devenind pur şi simplu nesociabil, manifestând aversiune faţă de întâlnirea cu persoane cunoscute şi chiar necunoscute şi luând-o de-a dreptul la fugă când era vorba să facă cunoştinţă cu fete. La început tatălui i s-a părut că totul e-n regulă. Dar mai târziu aceste fenomene au luat asemenea dimensiuni,încât tânărul aproape că nu mai ieşea din casă, până şi plimbările făcute seara târziu fi-indu-i neplăcute. El se închisese în sine atât de tare încât ajunsese să nu-şi mai salute cunoscuţii. Situaţia sa şcolară şi atitudinea faţă de tatăl său au rămas însă ireproşabile şi se putea conta oricând pe calităţile sale.

Când lucrurile au ajuns până într-acolo că era cu neputinţă să-l mai scoţi din casă, tatăl s-a adresat medicului şi, după câteva convorbiri, s-au stabilit următoarele: tânărul era persecutat de ideea că are urechile prea mici şi că din această cauză lumea îl socoate urât. Cum nu acesta era adevărul şi cum, la riposta că argumentele sale nu erau valabile (căci pe acestea îşi baza el refuzul de a comunica cu societatea), el susţinu că şi dinţii săi, că şi părul ar fi nişte urâţenii (ceea ce, de asemenea, nu era exact), s-a vădit, în schimb, că era stăpânit de o extraordinară ambiţie. Asta o ştia şi el şi şi-o explicase prin faptul că tatăl său l-a pisălogit mereu să se străduiască să ocupe în viaţă o poziţie înaltă. Planurile sale de viitor culminară în decizia de a se consacra ştiinţei. Nu-i de mirare că a înclinat în continuare să evite contactul cu societatea, cu semenii. Cum a ajuns el însă la asemenea argumentaţie, de-a dreptul puerilă? Dacă argumentele ar fi fost întemeiate, el ar fi fost cu totul îndreptăţit să păşească în viaţă cu o anumită prudenţă şi timorare; fără îndoială că urâţenia îţi poate uneori pricinui necazuri.

Investigaţiile ulterioare au demonstrat că tânărul îşi fixase un ţel deosebit şi că îl urmărea cu o ardentă ambiţie. Până atunci el fusese mereu primul şi voia să-şi păstreze pe mai departe poziţia. Pentru atingerea acestui scop, îi stăteau la dispoziţie diferite mijloace, cum sunt mobilizarea de sine, hărnicia etc. Evident, acestea nu-i erau suficiente. Pe lângă acestea, în chip anormal el căuta să îndepărteze din viaţa sa tot ceea ce i se părea a fi de prisos. El şi-ar fi putut spune formal conştient: „Deoarece vreau să devin celebru şi să mă dedic în întregime muncii ştiinţifice, trebuie să renunţ la orice relaţie socială". Dar nici nu şi-a spus, nici n-a gândit aşa, ci, ca să-şi atingă scopul, şi-a îndreptat atenţia asupra pretinsei sale urâţenii. Acest moft avea pentru dânsul valoarea că îi permitea să obţină ceea ce voia în realitate. Trebuia să aibă doar verva necesară pentru falsa argumentare, să ştie să exagereze, ca să-şi poată urmări ţelul. Lucrurile ar fi fost clare pentru oricine dacă el ar fi declarat că, spre a deveni primul, intenţionează să ducă o viaţă de ascet. Cu toate că gândul de a se situa în prim-plan îi era familiar, nu era de găsit şi în conştiinţa sa, întrucât nu se *gândise* să sacrifice totul pentru acest ţel. Dacă şi-ar fi propus în mod conştient să sacrifice totul pentru ţelul său, nu ar fi ajuns nici pe departe să fie atât de sigur de sine când susţinea că este un ins urât şi că nu-i era *îngăduit să.* meargă în societate. Pe de altă parte, să afirmi deschis că vrei să fii primul şi că de aceea renunţi la contactele cu semenii este a deveni ridicol în faţa societăţii, ceea ce nu-i surâde nimănui. Sunt gânduri de nemărturisit. Există idei care, atât pentru alţii, cât şi pentru tine însuţi, rămân în obscuritate, ceea ce, pe drept cuvânt, s-a întâmplat şi cu gândurile tânărului nostru.

Dacă s-ar pune în lumină motivaţia esenţială a unui asemenea om, pe care nici el însuşi nu şi-ar permite s-o clarifice, pentru că altfel nu şi-ar mai putea menţine comportamentul, atunci fireşte că întregul său mecanism psihic s-ar deregla. Intervine, prin urmare, tocmai ceea ce trebuia neapărat împiedicat, adică limpezirea unor gânduri de negândit şi a căror conştientizare i-ar perturba proiectul. Dacă avem în vedere faptul că omul înlătură acele gânduri care îl stingheresc, adoptându-le pe acelea care sunt în favoarea luării sale de poziţie, vom găsi că este aici un fenomen general omenesc. Aşadar, nu există om care să nu ia în considerare de obicei acele lucruri care convin concepţiei şi dispoziţiei sale psihice. Deci va pătrunde în conştiinţă ceea ce ne este avantajos şi va rămâne în inconştient ceea ce poate să ne tulbure argumentarea.

Al doilea caz se referă tot la un tânăr foarte capabil, al cărui educator era chiar tatăl său, care îşi îmboldea cu severitate fiul să fie totdeauna cel dintâi. Şi în acest al doilea caz întâietatea tânărului era de necontestat. Oriunde se ducea, el era cel care se dovedea cel mai bine pregătit. în societate era unul dintre cei mai amabili şi avea şi câţiva prieteni.

Cam pe la vârsta de 18 ani a survenit însă o mare schimbare. Dădea îndărăt la toate, nimic nu-1 mai bucura, era ursuz şi descurajat. Abia lega o prietenie, că o şi rupea. Toţi au fost scandalizaţi de comportamentul său, inclusiv tatăl tânărului, care judeca viaţa retrasă a fiului său ca fiind potrivită în măsura în care, după cum spera el, l-ar fi putut determina să se consacre mai bine studiului.

Supus tratamentului, tânărul se plângea într-una că tatăl său i-a făcut existenţa de nesuferit, că nu mai avea încredere în sine şi nici un fel de curaj de a da piept cu viaţa şi că nu-i mai rămăsese decât să trăiască în singurătate. Progresele lui la învăţătură slăbiseră şi a căzut la examenul de admitere în facultate. După cum relatează el, schimbarea începuse într-o zi când, în societate, s-a râs de slabele sale cunoştinţe de literatura modernă. Asemenea situaţii repetân-du-se, el s-a izolat tot mai mult, pentru ca apoi să se ţină la distanţă de orice relaţie umană. Era stăpânit de ideea că tatăl său poartă vina eşecurilor. Raporturile dintre ei se înrăutăţeau zi de zi.

Ambele cazuri se aseamănă în multe privinţe. în primul caz, pacientul se lovise de opoziţia surorii sale, în cel de-al doilea este vorba de o comportare ostilă faţă de tată. Amândoi pacienţii aveau ca linie directoare un ideal pe care obişnuim să-1 denumim *idealul eroului (Heldenideal).* Amândoi s-au trezit în aşa fel la realitate din entuziasmul lor eroic, încât au preferat să arunce flinta cât colo şi să se retragă în sine cu totul. Am greşi însă dacă am crede că ultimul şi-a spus într-o zi: „Dat fiind că nu mai pot duce această existenţă de erou, pentru că alţii mă depăşesc, mă retrag şi îmi voi trăi întreaga viaţă în amărăciune". Fără îndoială că tatăl său a greşit şi că educaţia dată a fost eronată. Dar este de mirare că el n-a văzut decât această educaţie proastă, asupra căreia insista atât. însă prin faptul că îmbrăţişa acest punct de vedere, denunţând necontenit educaţia sa greşită, el voia ca retragerea sa să fie considerată ca întemeiată. Voia să dovedească prin aceasta că el n-a suferit nici o înfrângere, putând să arunce mereu asupra tatălui său vina pentru dezastrul în care se afla. Astfel a reuşit să salveze o parte din conştiinţa sa de sine şi din prestigiul său. în orice caz, el avea un trecut strălucit şi dacă marşul său victorios fusese stopat, aceasta se întâmplase în mod fatal din cauza educaţiei contraindicate pe care i-o dăduse tatăl, barându-i dezvoltarea.

Astfel, în inconştientul său a rămas aproximativ următorul raţionament: „întrucât mă aflu acum mai aproape ca oricând de linia întâi a frontului vieţii şi văd că nu-mi mai este atât de uşor să fiu cel dintâi, voi face totul spre a mă retrage din faţa vieţii". Această idee este însă de nemărturisit, dat fiind faptul că nici un om nu-şi va spune aşa ceva. Un om poate totuşi proceda ca şi când ar avea în faţa ochilor un asemenea gând, făurit conform planului. Şi el îl înfăptuieşte în aşa fel de parcă ar dispune şi de alte argumente. Preocupat în pemanenţă de greşelile pedagogice ale tatălui său, el izbuteşte să evite societatea şi verdictele vieţii. Conştientizarea gândului menţionat mai sus n-ar fi făcut decât să tulbure proiectul său secret *(seinem gehcimen Vorhaben)* şi de aceea trebuia să rămână inconştient. El nu-şi putea spune că este un incapabil, deoarece avea un trecut strălucit. Dacă în prezent nu mai obţine nici un triumf, nu el putea fi socotit vinovatul. Şi astfel îşi oferea ocazia ca prin comportamentul său să facă oarecum dovada proastei educaţii primite de la tatăl său. Era judecător, acuzator şi acuzat, în una şi aceeaşi persoană; cum avea să renunţe la această poziţie? El trecea cu vederea peste faptul că tatăl lui nu era vinovat decât în măsura în care o voia fiul, folosind pârghia pe care o avea în mână.

5. VISELE.

Încă de mult s-a făcut afirmaţia că este posibil ca din vise să se tragă concluzii cu privire la viaţa psihică a oamenilor. Lichtenberg[5], un contemporan al lui Goethc, spunea să esenţa şi caracterul unui om pot fi mult mai bine deduse din visele, decât din vorbele sau actele acestuia. Desigur că este o exagerare, iar noi, care ne situăm pe poziţia potrivit căreia fenomenele *izolate* sunt de luat în considerare cu toată precauţia, interpretarea lor putând fi făcută doar în conexiune cu alte fenomene, suntem de părere că din visele unui om putem trage concluzii cu privire la caracterul său numai dacă interpretarea visului îşi găseşte o confirmare mai largă.

Cercetarea viselor datează din vremuri străvechi. Diversele momente din dezvoltarea civilizaţiei şi urmele acestora, îndeosebi în mituri şi legende, ne fac să admitem că în antichitate oamenii erau mult mai preocupaţi de vise decât astăzi. De asemenea, pe atunci visele erau şi mult mai bine înţelese. Să ne amintim de rolul enorm pe care 1-a avut visul în Grecia, de exemplu, ca şi de faptul că Cicero a scris despre vise o carte, iar Biblia povesteşte vise şi le interpretează cu o extraordinară agerime, sau pur şi simplu evocă un vis şi toată lumea ştie de îndată despre ce este vorba (de exemplu, visul lui Iosif, cu snopii, pe care el l-a povestit fraţilor săi). Din legenda Nibelungilor, generată de o cu totul altă civilizaţie, putem conchide că visele aveau odinioară putere probatoare.

Dacă ne preocupă descoperirea în vise a unor puncte de sprijin pentru cunoaşterea psihicului omenesc, trebuie precizat că suntem departe de acele orientări fantastice care presupun intervenţia în vis a unor forţe supranaturale. Noi mergem numai pe calea verificată a experienţei şi ne vom sprijini pe datele extrase din vise numai atunci când ele vor fi întărite, în ipotezele noastre, de observaţii provenind din alte domenii.

Este surprinzător faptul că până în zilele noastre s-a menţinut tendinţa de a atribui viselor o semnificaţie deosebită cu privire la viitor. Ne vom referi aici doar la acei fantaşti care merg atât de departe încât se lasă călăuziţi de visele lor. Aşa a ajuns unul din pacienţii noştri să renunţe la orice profesiune onorabilă, spre a juca la bursă. El a făcut lucrul acesta conformându-se viselor pe care le-a avut. Era chiar capabil să aducă dovezi „istorice" că, în cazul în care împrejurările nu-i erau întotdeauna favorabile, era pentru că nu dăduse curs indicaţiilor visului.

Este evident că nu visa despre nimic altceva decât despre ceea ce se afla mereu în centrul atenţiei sale în starea de veghe şi că, pe cât se pricepea, în vis el îşi dădea indicaţii. Aşa că poate afirma că, multă vreme, sub influenţa viselor a câştigat o mulţime de bani.

De mai mult timp însă, spune el, visele sale nu mai valorează nimic. Cu alte cuvinte, a ieşit numai în pierdere. Fireşte, asta se poate întâmpla şi fără vise; nu-i la mijloc nici un miracol. Un om preocupat intens de-ale lui nu are nici noaptea linişte. Unii au în general insomnii şi meditează fără încetare, pe când alţii dorm sănătos, fiind şi în visele lor cufundaţi în planurile care îi frământă.

Ceea ce se petrece, pe când dormim, în lumea gândurilor noastre, luând forme atât de bizare, nu este altceva decât o punte aruncată între o zi şi alta. Şi dacă ştim ce atitudine faţă de viaţă are un om, cum obişnuieşte el să arunce punţi spre viitor, putem de asemenea înţelege ciudata sa construcţie de pontoane efectuată în vis. trăgând concluziile care se impun. La baza visului, aşadar, stă *atitudinea faţă de viaţa (Stcllungsnahme zum Lcben).*

O tânără povesteşte următorul vis: bărbatul ei a uitat de aniversarea zilei nunţii şi i-a făcut reproşuri în legătură cu aceasta. Chiar şi privit în sine, acest vis poate semnifica un anumit lucru. Apariţia unei asemenea probleme ne spune că în acea căsnicie există anumite dificultăţi, în sensul că femeia cu pricina se simte subapreciată. Adaugă că şi ea uitase de aniversarea zilei nunţii. *Ea* a fost însă aceea care şi-a amintit în cele din urmă de eveniment, pe când soţul ei nici vorbă de aşa ceva. Deci avantajul este de partea ci. în cursul dialogului însă ca a arătat că în realitate nu se întâmplase nimic de felul acesta, bărbatul ei neuitând niciodată de aniversarea nunţii. Visul trădează, astfel, teama pentru viitor: s-ar putea ca o dată faptul să se petreacă. Mai departe, putem conchide că femeia aceasta era cusurgie, că înclina să avanseze argumente inconsistente, reproşân-du-i bărbatului ceea ce *poate* avea să se întâmple.

Am rămâne însă în incertitudine perpetuă, dacă nu am avea la îndemână şi alte dovezi care să ne confirme deducţiile. Interogând-o cu privire la primele sale impresii din copilărie, ea ne-a povestit o întâmplare care i-a rămas pentru totdeauna în memorie. Pe când avea trei ani, primise de la o mătuşă a ei o lingură de lemn sculptată, care i-a produs o mare bucurie. Jucându-se într-o zi cu ea, a scăpat-o în gârla şi dusă a fost. A jelit-o zile în şir, aşa de tare că a atras atenţia celor din jurul ei.

În legătură cu visul, să observăm doar că acum ea vede din nou posibilitatea ca un anumit lucru, căsătoria, să se „ducă pe apa sâmbetei"[6]. E posibil ca bărbatul ei să uite de aniversarea zilei nuntii!

Altădată pacienta noastră a visat că bărbatul ei a pus-o să urce într-o clădire înaltă. Urca mereu şi, la gândul că ar fi putut să urce prea sus, a apucat-o o ameţeală teribilă, i s-a făcut frică şi s-a prăbuşit. O senzaţie de acest fel se poate trăi şi în stare de veghe, când cineva suferă de rău de înălţime, caz în care se manifestă nu atât frica de înălţime, cât frica de a cădea în adâncuri. Dacă facem legătura între acest vis şi primul şi contopim ceea ce ele conţin din punct de vedere ideatic şi afectiv, se desprinde net impresia că avem de-a face cu o femeie care se teme să nu cadă într-o prăpastie, care se teme, aşadar, de o nenorocire. Putem bănui ce fel de nenorocire: că

soţul nu o va mai iubi, sau altele asemănătoare. Ce s-ar întâmpla dacă bărbatul, nu tocmai apt pentru viaţa matrimonială, ar călca pe de-lături? Ar putea avea loc acte de disperare, care să sfârşească cu o prăbuşire a femeii într-o stare vecină cu moartea? De fapt asta s-a şi întâmplat o dată, în cursul unei scene conjugale.

Cu aceasta ne-am apropiat de înţelegerea visului. Este indiferent în ce fel de elemente se materializează lumea de gânduri şi de sentimente a omului în timp ce el visează, în ce fel dă el expresie problemei sale, important este ca aceste elemente să-i fie într-un fel oarecare de ajutor, adică să-l exprime. în vis problema vieţii *(das Lebensproblem)* unui om se dezvăluie *ca într-o parabolă* (nu urca prea sus, ca să nu cazi cu atât mai jos!). Ne amintim de reproducerea poetică a unui vis într-un epitalam al lui Goethe. Un cavaler se întoarce acasă şi îşi găseşte castelul în părăsire. Ostenit,el se întinde în pat şi în vis îi apar, chiar sub patul în care dormea, mici făpturi; vede astfel desfăşurându-se sub ochii săi o nuntă de pitici. Visul îl impresionează plăcut. Era ca şi cum i-ar fi întărit propriul său gând, că arc nevoie alături de el de o femeie. Ceea ce a văzut în miniatură n-a întârziat să se realizeze la scara realităţii, el celebrându-şi în scurt timp propria nuntă.

Există în acest vis elemente pe care le cunoaştem. Pe fundal se ascunde negreşit propria amintire a poetului privind momentul în care el însuşi era preocupat de problema căsătoriei. Vedem cum autorul visului, dată fiind trebuinţa pe care o simţea, ia atitudine faţă de situaţia sa prezentă, o luare de atitudine care înseamnă opţiunea pentru căsătorie[7]. În vis el este preocupat de problema căsătoriei, pentru ca a doua zi să decidă că lucrul cel mai bun ar fi ca el însuşi să se căsătorească.

Iată, în cele ce urmează, visul unui om în vârstă de 28 de ani. Linia, ale cărei suişuri alternează cu coborâşurile, arată ca o curbă de temperatură, reflectând viaţa interioară a acestui om. Sentimentul de inferioritate, din care emană strădania de a atinge înălţimile, de a obţine superioritatea, se recunoaşte clar aici. El povesteşte:

Fac o excursie, cu un grup numeros. Dat fiind că vaporul cu care călătorim este prea mic, suntem obligaţi să coborâm într-o staţie intermediară şi să înnoptăm în oraş. în timpul nopţii vine vestea că vaporul se scufundă şi că toţi excursioniştii sunt chemaţi să pompeze apa ca să împiedice scufundarea. îmi amintesc că în bagajele mele am lucruri de valoare şi zoresc spre vapor, unde văd că toată lumea se află la pompe. Fac tot ce pot ca să mă eschivez de la această muncă şi caut magazia de bagaje. Reuşesc să-mi scot pe fereastră rucsacul. Deodată zăresc în apropiere un briceag, care îmi place foarte mult; îl vâr în buzunar. împreună cu un cunoscut, peste care am dat întâmplător, pe când vaporul se scufunda mereu, sar într-un loc ferit din mare şi imediat dau de fund. Aici digul portuar este prea înalt, plutesc mai departe şi dau de o prăpastie adâncă, abruptă, în care trebuie să cobor. Alunec acolo — pe însoţitorul meu nu l-am mai văzut de la părăsirea vaporului —, panta e tot mai periculoasă şi mi-e frică să nu fiu omorât. în sfârşit, ajung jos şi cad chiar în faţa unui alt cunoscut. Era un tânăr, pe care de altfel abia îl cunoscusem în timpul unei greve, în conducerea căreia el fusese foarte activ şi când am fost plăcut impresionat de purtarea sa prietenoasă. El m-a întâmpinat cu cuvinte de reproş, ca şi cum ar fi ştiut că i-am lăsat la ananghie pe ceilalţi de pe vapor: „Ce cauţi fu aici?" Caut să ies din prăpastie, care peste tot avea pereţi abrupţi, de care atârnau frânghii. Nu mă încumet să mă folosesc de ele, pentru că sunt foarte subţiri. La încercările mele de a mă căţăra, alunec din nou tot mai jos. în cele din urmă — habar n-am cum — iată-mă sus; mi se pare că această parte a visului intenţionat n-am mai visat-o, de parcă am vrut s-o omit, din nerăbdare. Sus, pe marginea prăpastiei, un drum protejat de un parapet. Oamenii trec pe lângă mine şi mă salută cu amabilitate.

Dacă ne informăm cu privire la antecedentele autorului visului, aflăm în primul rând că până la vârsta de 15 ani a suferit mereu de boli grave şi că mai târziu adesea a zăcut la pat. Dat fiind că părinţii vegheau cu îngrijorare asupra şubredei sale sănătăţi, el nu a avut aproape nici un contact cu alţi copii. Când voia să se apropie de adulţi, părinţii îi puneau în vedere că copiii nu au voie să fie indiscreţi, că locul lor nu este printre adulţi, şi era pus pe fugă. în felul acesta, de timpuriu, a fost lipsit de ceea ce nu se poate dobândi decât prin permanentul contact cu semenii. O altă urmare a fost aceea că a rămas mult în urma camarazilor săi de aceeaşi vârstă, neputând ţine pasul cu ei. Nu este de mirare că ei l-au socotit prost, neîntârziind să facă din el ţinta ironiilor şi a zeflemelilor. Aceasta l-aîmpiedicat să-şi caute sau să-şi găsească prieteni.

În aceste împrejurări, sentimentul său de inferioritate, extraordinar de pronunţat, a ajuns la paroxism. Educaţia sa a fost dirijată de un tată blajin însă irascibil (militar) şi de o mamă firavă, nepricepută, dar peste măsură de autoritară. Cu toate că părinţii nu conteneau să-şi sublinieze bunăvoinţa, trebuie să spunem despre această educaţie că era una destul de severă, în care un rol deosebit îl avea jignirea. Semnificativă este o

întâmplare care constituie prima sa amintire din copilărie: nu avea decât trei ani când mama sa l-apus să stea o jumătate de oră în genunchi pe nişte boabe de mazăre. Cauza a fost o nesupunere, motivată — mama o ştia prea bine, pentru că băiatul i-o mărturisea — de teama de un cavalerist imaginar, motiv pentru care refuzase să îndeplinească un ordin al mamei sale. Propriu-zis snopit în bătaie nu fusese decât rareori. Dar când a fost, fusese bătut cu un gârbaci din piele de câine şi asta nu fără ca apoi să fie pus să-şi ceară iertare şi să spună de ce i s-a aplicat pedeapsa. „Copilul trebuie să ştie ce trăsnaie a făcut !", îi spunea totdeauna tatăl. Şi cum într-o zi a fost biciuit pe nedrept, fără ca el să poată arăta motivul pentru care era bătut, pedeapsa a fost repetată până când şi-a găsit o vină oarecare.

Aşadar, de timpuriu s-a instalat o stare de spirit de ostilitate între părinţi şi copil. Sentimentul de inferioritate al acestuia a căpătat asemenea proporţii încât, într-adevăr, îi era cu neputinţă să-l depăşească[8]. La şcoală, ca şi acasă, viaţa sa era un lanţ aproape neîntrerupt de umiliri. Până şi cea mai mică izbândă — în sensul în care o înţelegea el — îi era refuzată. în şcoală, chiar şi la vârsta de 18 ani, a rămas cel care mereu era luat peste picior. Aceasta s-a întâmplat o dată până şi din partea unui profesor, care, în faţa întregii clase, a dat citire uneia din lucrările lui tâmpite, batjocorindu-l fără cruţare.

Asemenea păţanii l-au împins tot mai mult în izolare şi, treptat, a început să se ţină dinadins departe de ceilalţi. în lupta cu părinţii, el a recurs la un mijloc într-adevăr eficace, însă plin de grele consecinţe pentru dânsul, renunţând la orice comunicare verbală. S-a lipsit astfel de cel mai important mijloc de contact social. în scurt timp n-a mai putut conversa cu nimeni. A devenit un însingurat total. Mut, neînţeles, se ajunsese la situaţia ca nimeni să nu i se mai adreseze. Orice tentativă de a-l readuce la normal eşua. Mai târziu au eşuat — pricinuindu-i grele lovituri — toate încercările de relaţii erotice.

În felul acesta s-a scurs viaţa sa, până la vârsta de 28 de ani. Profundul sentiment de inferioritate, care îi impregna întreaga fiinţă, a avut drept urmare o ambiţie nemăsurată, o inflexibilă aspiraţie la superioritate şi preţuire, care nu-i lăsa nici o clipă de linişte, înăbu-şindu-i sentimentul de comuniune socială. Cu cât mai puţin vorbea, cu atât mai mult se agita în viaţa sa interioară, zi şi noapte visând la izbânzi şi triumfuri de tot felul.

în aceste condiţii, a visat visul redat mai sus, în care se reflectă limpede linia de evoluţie a vieţii sale psihice.

Ca să încheiem, să povestim încă un vis, unul din faimoasele vise profetice:

Poetul Simonide[9], care o dată a găsit la o margine de drum leşul unui necunoscut şi s-a îngrijit de înmormântarea lui onorabilă, era mai târziu pe cale să întreprindă o călătorie pe mare; atunci în vis i-a apărut mortul, recunoscător, avertizându-l că dacă va pleca în acea călătorie va pieri într-un naufragiu. Dând ascultare visului, poetul s-a salvat, pe când toţi cei care plecaseră au pierit în urma naufragiului (a se vedea Enne Nielsen, *Das Unerkannte aufseinem Weg durch die Jahrtausende,* Ebenhausen b. Miinchen, Verlag Langewiesche-Brandt). Aşa cum a fost relatat, evenimentul acesta şi corelarea sa cu visul trebuie să fi avut un enorm răsunet de-a lungul secolelor şi să fi exercitat o profundă impresie asupra oamenilor.

Luând atitudine faţă de acest caz, trebuie în primul rând să arătăm că în acele timpuri naufragiile erau extrem de frecvente şi că, în asemenea împrejurări, era posibil ca mulţi oameni să viseze că se impunea să renunţe la o călătorie şi ca printre aceştia să se găsească unul al cărui vis să fie confirmat de realitate şi care să fi transmis posterităţii această ciudăţenie. Se înţelege că oamenii care sunt înclinaţi să discearnă conexiuni misterioase au o slăbiciune aparte pentru asemenea povestiri, pe când noi interpretăm visul cu luciditate: poetul nostru, grijuliu faţă de bunăstarea sa trupească, nu a manifestat niciodată o plăcere deosebită pentru călătorii, şi cum ora deciziei se apropia, el s-a agăţat de ceva ce putea să-i *întărească* pornirea spre comoditate. A recurs la convocarea în vis a mortului care trebuia să se arate recunoscător. Bineînţeles că nu s-a ostenit să plece în călătorie. Iar dacă vasul nu s-ar fi scufundat, probabil că niciodată lumea nu ar fi aflat nimic de toată această istorie. Căci noi nu înregistrăm decât lucrurile care ne zguduie, care ne dau de înţeles că între cer şi pământ se ascunde mai multă înţelepciune decât am putea visa. Profeticul în vis este de înţeles în măsura în care atât visul cât şi realitatea includ aceeaşi atitudine a omului.

Ceea ce ne dă de gândit este şi faptul că nu toate visele sunt atât de uşor de înţeles, cele uşor de explicat fiind extrem de puţine. Fie că uităm imediat visul, fie că atunci când a lăsat în mintea noastră o anumită urmă de obicei nu înţelegem ce se ascunde sub aceasta, în afară de cazul în care, întâmplător, am studiat interpretarea viselor. Chiar şi acestor vise li se aplică cele spuse mai sus cu privire la caracterul de parabolă al visului, care reproduce în chip simbolic linia de mişcare a unui om. Sensul fundamental al unei parabole este acela că ne introduce într-o situaţie în care noi vibrăm la unison. Dacă ne preocupă rezolvarea unei probleme şi dacă

personalitatea noastră înclină într-o direcţie determinată, atunci, potrivit experienţei, avem nevoie de un *impuls.* Visul este cât se poate de apt să întărească afectivitatea, verva de care cineva are nevoie pentru a rezolva o problemă într-un sens determinat. Lucrul nu se schimbă cu nimic dacă autorul visului nu înţelege conexiunea. Este suficient ca el să aibă materialul şi impulsul. Visul va înregistra într-un fel oarecare urma pe care o imprimă ideaţia autorului visului, lăsând astfel să se întrevadă linia sa de mişcare. Este ca fumul care arată că undeva arde un foc. Un om experimentat va putea chiar să spună, după fumul pe care îl vede, ce fel de esenţă lemnoasă arde.

Rezumând, putem spune că visul arată că autorul său este preocupat de o problemă de viaţă, cât şi ce atitudine ia el faţă de aceasta. în vis intră în joc îndeosebi cei doi factori care se lasă recunoscuţi fie şi numai prin urmele lor, factori care influenţează atitudinea reală faţă de mediul ambiant a autorului visului: sentimentul de comuniune socială şi aspiraţia sa către putere.

6. APTITUDINI, TALENT.

Dintre fenomenele psihice care ne dau posibilitatea să tragem concluzii asupra firii unui om, să emitem judecăţi cu privire la personalitatea lui, le-am neglijat pe cele care ţin de sfera gândirii umane, care se referă la capacitatea omului de a cunoaşte. Am atribuit o valoare minimă celor gândite sau afirmate de cineva cu privire la propria sa persoană, pentru că avem convingerea că fiecare se poate înşela şi că fiecare se simte împins de diferite interese şi considerente egoiste de natură morală etc. să retuşeze imaginea sa în faţa celorlalţi. Cu toate acestea, ne este permis şi este posibil, în anumite limite, să tragem concluzii cu privire la unele procese de gândire şi la expresia lor verbală. Dacă vrem să ne formăm o opinie judicioasă despre un om, nu putem exclude din cercetarea noastră domeniul gândirii şi limbajul.

Există în legătură cu capacitatea de judecată a omului — ceea ce în general obişnuim să numim *„aptitudine"* — o mulţime de observaţii, controverse, analize, care sunt cunoscute în special din încercările de a stabili ce este inteligenţa la copii şi la adulţi. Mă refer la *testele de aptitudini.* Până în prezent aceste teste nu au corespuns aşteptărilor. Căci dacă le aplicăm unui lot de şcolari constatăm că rezultatele obţinute sunt de regulă identice cu cele pe care educatorul le-a stabilit fără ajutorul testelor, situaţie care la început a fost admisă cu multă trufie de psihologii experimentalişti, deşi de fapt aceasta dovedeşte că testele sunt, într-o anumită măsură, de prisos. O altă obiecţie împotriva adoptării acestor teste se referă la faptul că gândirea logică nu se dezvoltă uniform, aşa încât la mulţi copii la care testele de aptitudini au dat rezultate proaste după câţiva ani se dovedeşte că aptitudinile lor s-au dezvoltat deodată extrem de bine. Un alt factor demn de luat în considerare este acela că copiii din marile oraşe sau cei din anumite medii, care duc o viaţă mai cuprinzătoare, prin reacţiile lor prompte, determinate pur şi simplu de o anumită exersare, dau iluzia unor aptitudini superioare, punându-i în umbră pe copiii care nu dispun de un asemenea fond de pregătire. Este cunoscut că, de regulă, copiii din mediile burgheze dispun de o promptitudine în răspunsuri mult mai mare decât copiii din mediile proletare. Aceasta nu pledează însă pentru aptitudini superioare la cei dintâi, cauza fiind doar antecedentele diferite. în felul acesta, nu s-a ajuns prea departe'cu testele de aptitudini, mai ales dacă ţinem seama de tristele rezultate obţinute la Berlin şi Hamburg, unde copiii care au trecut cu succes aceste teste, ulterior, în mod surprinzător, cei mai mulţi dintre ei nu au mai corespuns evaluărilor făcute. Aceasta ne arată că testele de aptitudini nu ne pot da nici o garanţie sigură cu privire la buna dezvoltare a copilului. în schimb, cercetările de psihologie individuală îşi confirmă pe deplin valabilitatea, pentru că ele nu urmăresc doar să stabilească o concepţie despre dezvoltare, ci să pună în evidenţă temeiul, cauzele acesteia şi, atunci când este necesar, să pună la dispoziţie mijloace de îndreptare; totodată, psihologia individuală nu izolează capacitatea de gândire logică a copilului de ansamblul vieţii sale psihice, ci o examinează în contextul acesteia.

NOTE

1. Filosof, psihopedagog şi estetician german de orientare neokantiană, Karl Groos (1861-1946), al cărui nume este uneori grafiat Gross, autor al unor importante studii asupra jocului la animale *(Die Spiele der Tiere,* 1896) şi la om (Die *Spiele derMenschen,* 1899), considera acest fenomen drept un exerciţiu fundamental de dezvoltare a instinctelor şi predispoziţiilor ereditare, în sensul pregătirii pentru existenţa de mai târziu, ca adult. Influenţat de psihanaliza freudiană, ulterior şi-a revizuit teoria, văzând în joc un katharsis, un mijloc de „purificare" *(Das Spiel,* Jena, 1922). (Nota trad.)
2. *„das Ziel der Uberlegenheit",* în textul original. (Nota trad.)
3. *derBeurteilung",* în textul original. (Nota trad.)
4. *„wie andere, die gute Mitspieler sind",* în textul original. (Nota trad.)
5. Georg Cristoph Lichtenber (1742-1799), fizician şi scriitor german, profesor la Universitatea din Gottingen. A criticat *fiziognomonia* lui J. C. Lavater, care susţinea că, analizând trăsăturile feţei unui om, pot fi emise judecăţi valabile asupra caracterului acestuia. (Nota trad.)
6. *„davonschwimmen"*,în textul original. (Nota trad.)
7. „e/ne *Stellungsnahme, die nach einer Hochzeit schreit",* în textul original. (Nota trad.)
8. *„dass es ein Geîiihl des Obenscins iiberhaupl nicht konnte",* în textul original. (Nota trad.)
9. Poet liric grec (556-467 î.Chr.), care a scris, între altele, o faimoasă elegie dedicată eroilor bătăliei de la Maraton (490 î.Chr.), pentru care i s-a acordat premiul la un concurs la care participa şi marele Eschil. La bătrâneţe a trăit în Sicilia, la curtea tiranului de la Siracuza. Din opera sa, foarte preţuită, s-au păstrat până astăzi doar unele epigrame şi fragmente din poemele lirice. (Nota trad.)

Capitolul VII

RELAŢIILE DINTRE SEXE

1. DIVIZIUNEA MUNCII ŞI CELE DOUĂ SEXE.

Din cele expuse până aici rezultă că în viaţa psihică prevalează două linii directoare, care influenţează toate procesele psihice, făcând ca omul, prin realizarea şi asigurarea condiţiilor sale de viaţă, prin îndeplinirea celor trei îndatoriri capitale ale vieţii (dragoste, vocaţie, societate), să-şi satisfacă atât sentimentul de comuniune socială, cât şi străduinţa de a se pune în valoare, aspiraţia la putere şi la superioritate. Va trebui să ne obişnuim să apreciem fiecare fenomen psihic prin prisma raporturilor cantitative şi calitative ale acestor doi factori şi, dacă vrem să ne apropiem de înţelegerea psihicului, să-l cercetăm totdeauna potrivit acestei reguli. Căci existenţa acestor doi factori determină măsura în care un om este capabil să sesizeze logica vieţii umane colective şi să se integreze în diviziunea muncii impusă de aceasta.

Diviziunea muncii este un factor absolut necesar pentru menţinerea societăţii omeneşti. Aceasta presupune ca fiecare să-şi aibă locul său într-o funcţie oarecare. Cine nu dă curs acestei cerinţe neagă continuitatea vieţii sociale, a genului uman în general, abdică de la rolul său de om între oameni şi devine un zurbagiu. în cazurile mai benigne vorbim de proaste maniere, indisciplină, capriciu, iar în cele mai grave de excentricitate, decădere şi, în cele din urmă, delincventă. Condamnarea unor atari fenomene se explică prin faptul că ele sunt incompatibile cu exigenţele vieţii în comun.

Valoarea unui om este dată de felul în care îşi onorează locul atribuit de societate în diviziunea muncii. Prin integrarea în viaţa comună el devine important pentru ceilalţi, este una din verigile unui lanţ cu nenumărate articulaţii, pe care se bazează alcătuirea vieţii umane şi pe care nu ni le putem imagina în număr mai mare înlăturate fără ca viaţa socială să se prăbuşească. Capacităţile individului sunt acelea pe care i le desemnează locul său în procesul de producţie comun al societăţii omeneşti. Firește, intervin pe acest plan multe încurcături, aspiraţia către putere, pofta de dominare şi tot felul de alte rătăciri stânjenind sau zădărnicind accesul la diviziunea muncii sau stabilind false criterii de judecare a valorii omului, după cum încurcături intervin şi atunci când un individ ocupă un loc pentru care este inapt. Dificultăţi pot fi generate, de asemenea, de apetitul de putere, de ambiţia calpă a unor indivizi care, în profitul intereselor lor egoiste, pun piedici vieţii şi muncii colective. Alte complicaţii îşi au cauza în stratificarea societăţii în clase, situaţie în care puterea personală şi interesele economice influenţează distribuirea domeniilor de muncă, în aşa fel încât posturile cele mai grase, care conferă mai multă putere, sunt acordate anumitor grupuri sociale, pe când altele sunt excluse de la acestea. Cunoaşterea rolului imens pe care îl joacă în această privinţă aspiraţia către putere ne permite să înţelegem de ce procesul diviziunii muncii nu a avut niciodată o evoluţie nelipsită de accidente. Forţa a intervenit mereu spre a face din muncă pentru unii un soi de privilegiu, pentru alţii un mod de oprimare.

O asemenea diviziune a muncii este transmisă şi prin *situaţia celor două sexe.* Femeia, ca urmare a conformaţiei ei corporale, este din capul locului exclusă de la anumite activităţi, pe când, pe de altă parte, există munci care nu sunt repartizate bărbaţilor, pentru că ei nu dau aici un randament bun, nefiind de fapt acolo la locul potrivit pentru dânşii. Această diviziune a muncii ar fi fost realizată fără nici un fel de idei preconcepute şi, în măsura în care mişcarea feministă nu a întins prea tare coarda în focul luptei, a admis şi ea logica acestui punct de vedere. Ea este departe de a defeminiza femeia sau de a distruge raporturile naturale dintre bărbat şi femeie în ceea ce priveşte convenabilitatea locurilor de muncă. Pe parcursul evoluţiei umane, diviziunea muncii s-a configurat în aşa fel, încât femeia a preluat o parte din acele activităţi pe care de obicei le efectuau şi bărbaţii, pentru ca aceştia din urmă să aibă posibilitatea să-şi valorifice forţele mai cu folos. Această diviziune a muncii nu poate fi numită neraţională atât timp cât nu lasă neutilizate forţele de muncă şi nu va conduce la folosirea abuzivă a forţelor spirituale şi fizice ale omului.

2. SUPREMAŢIA BĂRBATULUI ÎN CIVILIZAŢIA ACTUALĂ.

Dat fiind faptul că civilizaţia s-a dezvoltat în direcţia aspiraţiei către putere, îndeosebi datorită eforturilor unor indivizi sau puteri sociale care au vrut să-şi asigure privilegii, diviziunea muncii a fost orientată pe căi specifice, care predomină şi astăzi, făcând ca societatea omenească să se caracterizeze prin importanţa preponderentă acordată bărbatului. Diviziunea muncii este de aşa natură, încât asigură prerogative grupului privilegiat al bărbaţilor, care, ca urmare a hegemoniei, stabilesc în propriul lor interes poziţia femeii în procesul de producţie, prescnindu-i acesteia orizontul vieţii şi fiind în măsură să impună forme de existenţă care corespund în primul rând viziunii masculine.

Aşa cum stau lucrurile în prezent, dăinuie o permanentă aspiraţie la superioritate a bărbaţilor faţă de femei şi, în mod corespunzător, o permanentă nemulţumire a femeii faţă de pnvilegiile bărbaţilor. Dincolo de strânsa solidaritate dintre cele două sexe, este evident că o asemenea tensiune conduce la o continuă subminare a armoniei lor psihice, la ample perturbaţii din care rezultă un climat psihic general[1] resimţit ca extrem de chinuitor pentru ambele părţi ale neamului omenesc.

Toate instituţiile, ca şi toate regulile tradiţionale, legile, moravurile şi obiceiurile noastre depun mărturie cu privire la poziţia privilegiată a bărbatului, pe care o ajustează şi o fac să dureze. Ele pătrund până în camera copiilor şi exercită o extraordinară influenţă asupra psihicului acestora. Desigur că nu putem arăta cu exactitate ce înţelege copilul din aceste raporturi, dar se impune să simţim că fondul său afectiv este înrâurit în adâncime. Este edificator, în acest sens, cazul bărbatului care, când i s-a cerut să îmbrace haine de fată, a ripostat prin accese de furie, ceea ce arată clar ca lumina zilei că avem tot temeiul să cercetăm aceste raporturi. Faptul ne readuce, pe o altă cale, la problema aspiraţiei către putere.

Dacă tendinţa băiatului de a se pune în valoare a atins un anumit grad, el va apuca de predilecţie pe acel drum care i se pare că îi garantează privilegiile masculinităţii, pe care el le sesizează peste tot. După cum am menţionat, educaţia care se practică azi în familie este axată pe aspiraţia către putere şi pe înclinaţia de a preţui privilegiile masculine şi de a le promova. Căci de obicei copilul îl are în faţa ochilor pe bărbat,pe tată, ca simbol al puterii. Al său enigmatic du-te-vino stârneşte mult mai mult interesul copilului decât mama. El remarcă repede rolul dominant pe care îl deţine tatăl, care dă tonul, face rânduială, conduce totul; vede că toţi se supun poruncilor sale şi că mama face totdeauna referire la ele. Bărbatul îi apare copilului, în toate privinţele, drept cel mare şi puternic. Sunt copii cărora tatăl le pare atât de competent în toate, încât tot ce spune el trebuie să fie sfânt, ei întărindu-şi adesea propriile afirmaţii doar cu precizarea că tata a spus-o. Chiar şi acolo unde influenţa paternă nu iese clar în evidenţă, copiii ajung la ideea superiorităţii tatălui, pentru că întreaga povară a casei pare a se sprijini pe umerii săi, pe când în realitate numai diviziunea muncii îi dă bărbatului posibilitatea de a-şi pune mai bine în valoare forţele.

Cât priveşte originile istorice ale poziţiei hegemonice a bărbatului, trebuie să arătăm că aceasta nu a apărut ca un fapt natural. A fost necesar ca mai întâi să se instituie o serie de legi, pentru ca dominaţia bărbatului sa fie asigurată. Aceasta înseamnă, totodată, că, înainte de legiferarea hegemoniei masculine, trebuie să fi fost o vreme în care privilegiul masculin nu era un lucru atât de sigur. Este vorba, de fapt. de o perioadă istoriceşte atestată. A fost vremea *matriarhatului,* când mama, femeia, îndeplinea în viaţă rolul principal, faţă de copil înainte de toate, faţă de care şi toţi bărbaţii tribului aveau o anumită datorie. Acest lucru îl sugerează şi unele moravuri şi datini de azi, ca, de exemplu, obiceiul nostim potrivit căruia copilul se adresează cu „nene" fiecărui bărbat. Trecerea de la matriarhat la patriarhat a fost precedată de o straşnică luptă, ceea ce dovedeşte că supremaţia bărbatului, pe care el crede că o deţine de la natură, nu a avut-o de la început[2], ci a trebuit s-o cucerească. Victoria bărbatului a echivalat cu subjugarea femeii şi în special înscrisurile făcute de legislaţie de-a lungul timpului aduc despre acest proces de subjugare o mărturie elocventă.

Aşadar, supremaţia masculină nu este un fapt natural. Există izvoare istorice care arată că ea a apărut în mod necesar abia în cursul luptelor neîntrerupte între popoare vecine, lupte în care bărbatului i-a revenit un rol important, de care la urma urmei el a profitat spre a acapara definitiv conducerea. Mână în mână cu această evoluţie istorică a mers dezvoltarea *proprietăţii private*[3] şi a dreptului ereditar la moştenire, care până într-atât a fost elaborat pe baza supremaţiei masculine, încât partea care agoniseşte şi posedă este de regulă

bărbatul.

Copilul care creşte nu are nevoie să lectureze cărţi pe această temă. Chiar dacă nu ştie nimic despre aceste lucruri, el sesizează din practica vieţii că bărbatul este partea care agoniseşte şi care este favorizată, fie şi atunci când nişte părinţi cu judecată sunt gata să renunţe cu plăcere la privilegiile moştenite din vremuri vechi, în favoarea egalităţii în drepturi. Este foarte greu să-l lămureşti pe copil că mama, care îndeplineşte treburile gospodăreşti, este partenera egală în drepturi a bărbatului. Să ne imaginăm ce înseamnă aceasta pentru un băiat căruia, începând din leagăn, supremaţia bărbatului îi sare în ochi. încă de la naştere el este primit cu mai multă bucurie decât o fată şi este sărbătorit ca un prinţ. Este un fapt arhicunoscut că părinţii doresc să dea naştere mai degrabă la băieţi. Băiatul ajunge să-şi dea seama la fiecare pas cât de avantajat este ca descendent masculin şi îşi supralicitează valoarea. Diversele cuvinte care i se adresează sau pe care ocazional le prinde din zbor, cu privire la sine, îl fac să înţeleagă zi de zi importanţa mai mare a rolului bărbatului. Superioritatea principiului masculin îi apare de asemenea în situaţia femeilor din casă, care sunt folosite la munci considerate ordinare, ca şi în faptul că,în definitiv,nici femeile din anturajul copilului nu nutresc totdeauna convingerea că sunt egale cu bărbaţii. Ele îndeplinesc de cele mai multe ori un rol subaltern şi inferior. în majoritatea cazurilor, va rămâne fără nici un răspuns atât de importanta întrebare pe care femeia o are de pus bărbatului înaintea căsătoriei: ce gândeşti tu despre copleşitorul principiu al supremaţiei masculine în societate,îndeosebi în cadrul familiei. în unele cazuri urmarea va fi o manifestare mai puternică a aspiraţiei către o poziţie de egalitate cu bărbatul, în alte cazuri un soi de resemnare, mai mult sau mai puţin pronunţată. De cealaltă parte a baricadei stă bărbatul, tatăl, care încă de copil a crescut cu convingerea că, în calitatea sa de bărbat, are de jucat un rol mai însemnat şi, în virtutea acestei convingeri, el simte ca un fel de datorie, conform căreia, la întrebările puse de viaţă şi de societate, va răspunde totdeauna în favoarea privilegiilor masculine.

Copilul trăieşte toate situaţiile care rezultă din aceste relaţii familiale. Se degajă pentru el o mulţime de imagini şi de puncte de vedere asupra existenţei femeii, din care, în general, femeia iese prost. Dezvoltarea psihică a bărbatului capătă în acest fel un caracter masculin. Ceea ce, în aspiraţia sa către putere, el poate percepe drept ţel demn de a fi urmărit, constituie, aproape fără excepţie, însuşiri şi atitudini masculine. Din relaţiile de putere evocate se dezvoltă un fel de virtute virilă, care ea însăşi îşi dezvăluie în întregime originea. Anumite trăsături de caracter trec drept „masculine", altele drept „feminine", fără ca vreun fapt fundamental să justifice aceste taxări. Căci, dacă comparăm starea psihică a băieţilor cu aceea a fetelor şi găsim argumente în favoarea acestei clasificări, nu vom putea totuşi vorbi de fapte naturale, de vreme ce aceste fenomene le constatăm la oameni care sunt de-acum cuprinşi în cadre bine determinate şi ale căror plan de viaţă şi linie directoare sunt de-acum îngustate de judecăţile lor unilaterale cu privire la putere. Aceste relaţii de putere au fixat în mod imperios spaţiul în care ei trebuie să încerce să se dezvolte. Distincţia între trăsături de caracter masculine şi feminine nu este deci îndreptăţită. Vom vedea cum ambele categorii de trăsături pot satisface cerinţele aspiraţiei către putere, cum şi cu mijloace „feminine", ca, de exemplu, ascultarea şi supunerea, cineva poate fi capabil să uzeze de putere. Datorită avantajelor de care se bucură un copil ascultător, el poate eventual să o ia mult înaintea unuia neascultător, cu toate că în ambele cazuri la lucru este aceeaşi aspiraţie către putere. Judecata noastră cu privire la viaţa psihică a unui individ este adesea complicată de faptul că, pentru a se impune, aspiraţia către putere recurge la cele mai diferite trăsături de caracter.

Pe măsură ce copilul creşte, sublinierea masculinităţii sale devine pentru el aproape o datorie. Ambiţia, setea sa de putere şi de superioritate se asociază total, devin de-a dreptul identice cu datoria faţă de masculinitate *(der Verpflichtung zur Männlichkeif).* Mulţi dintre copiii care aspiră la putere nu se mulţumesc doar cu conştientizarea masculinităţii, ci vor să arate şi să dovedească în permanenţă că sunt bărbaţi şi că, în această calitate, ei trebuie să aibă privilegii, căutând, pe de o parte, să se evidenţieze şi să-şi exagereze trăsăturile de caracter masculine, iar pe de altă parte încercând, în maniera tuturor tiranilor, să se opună anturajului feminin şi, după gradul de rezistenţă de care se lovesc, să-şi demonstreze superioritatea fie prin încăpăţânare sau revoltă nestăpânită, fie prin rafinată viclenie.

Fiindcă fiece individ este evaluat în raport cu etalonul masculinităţii privilegiate, nu este de mirare că băiatului i se pune mereu în faţă acest etalon şi că, în cele din urmă, el însuşi îl ia ca instrument de .măsură, observându-se şi întrebându-se în permanenţă dacă cursul vieţii lui este acela al unui bărbat, dacă el însuşi este suficient de bărbătesc în manifestări şi altele de acest fel. Ceea ce înţelege toată lumea în zilele noastre prin „bărbătesc", se ştie. Este, înainte de toate, purul egoism, ceea ce satisface amorul propriu, ca şi superioritatea

faţă de ceilalţi, întâietatea, toate acestea în contextul unor impresionante trăsături de caracter active, cum sunt curajul, dârze-nia, mândria, simţul invincibilităţii (îndeosebi în faţa femeilor), accesul la funcţii, ranguri sociale şi titluri, predilecţia de a se căli împotriva emoţiilor „feminine" şi aşa mai departe. Este o bătălie neîntreruptă pentru superioritatea personală, deoarece a fi superior este apanajul bărbatului.

În această perspectivă, băiatul îşi va însuşi trăsături al căror model el îl poate lua, fireşte, exclusiv de la bărbaţii adulţi, în primul rând de la tată. Peste tot putem descoperi urmele acestei grandomanii cultivate artificial. Băiatul va fi de timpuriu ademenit să urmărească a-şi asigura un surplus de putere şi privilegii. Acestea echivalează pentru dânsul cu „bărbăţia". în cazurile patologice se ajunge adesea la o degenerare a „bărbăţiei" până la cruzime şi brutalitate.

Avantajele pe care le oferă de multe ori masculinitatea[4] sunt extrem de seducătoare. Nu trebuie să ne surprindă faptul că şi la fete găsim adesea cazuri când linia lor directoare are în vedere un ideal masculin, fie ca o dorinţă irealizabilă sau ca etalon de evaluare a propriei conduite, fie ca mod de a se prezenta şi acţiona („în societatea civilizată, fiece femeie va voi să fie bărbat"). Acestei categorii aparţin acele fete care, cu un aprig elan, preferă tocmai jocurile şi activităţile care, în ceea ce priveşte capacitatea fizică, convin mai degrabă băieţilor. Aşa, de exemplu, ele se caţără în copaci, le place să se afle în societatea băieţilor şi refuză ca pe o ocară orice ocupaţie feminină. Nu-şi găsesc mulţumirea decât în roluri masculine. Toate aceste fenomene trebuie înţelese ca un efect al privilegiilor pe care le comportă calitatea de bărbat. Vedem aici clar cum lupta pentru o poziţie proeminentă, cum aspiraţia la superioritate vizează mai mult speranţa decât realitatea şi situaţia reală în viaţă.

3. PREJUDECATA INFERIORITĂŢII FEMEII.

Întru justificarea hegemoniei sale, în afară de argumentul potrivit căruia situaţia sa provine de la natură, în favoarea bărbatului se mai invocă ideea că femeia ar fi o fiinţă inferioară. Această idee este atât de larg răspândită, încât apare ca un bun comun al umanităţii. La aceasta se asociază o anumită nelinişte a bărbatului, care s-ar putea trage încă de pe timpul luptei împotriva matriarhatului, când într-adevăr femeia reprezenta pentru bărbat un motiv de îngrijorare. în istorie şi literatură descoperim mereu referiri de acest fel. Un scriitor latin, bunăoară, spune: *„mulier est hominis confusio"*[5]*.* La sinodurile bisericii s-a discutat aprins dacă femeia arc suflet, iar în tratatele învăţaţilor s-a pus problema dacă ea este sau nu o fiinţă omenească[6]. Credinţa iluzorie în vrăjitorie, secole de-a rândul, cu a sa ardere pe rug a vrăjitoarelor, oferă o tristă mărturie despre aberaţiile, enorma nesiguranţă şi confuzia care domneau pe atunci în această privinţă. Adesea femeia era socotită pricina tuturor nenorocirilor, ca în povestea biblică a păcatului originar sau ca în *Iliada* lui Homer, unde se povesteşte cum a fost de ajuns să intervină o femeie, pentru ca popoare întregi să cadă în dezastru. Legende şi basme din toate timpurile vorbesc despre inferioritatea morală a femeii, despre perversitatea, răutatea, prefăcătoria, inconstanţa şi neseriozitatea ei.

„Uşurătatea feminină" a fost chiar luată ca argument în fundamentarea unor legi. Tot aşa, femeia a fost subapreciată în ceea ce priveşte rezistenţa, destoinicia şi randamentul ei. La toate popoarele, zicalele, anecdotele, proverbele şi glumele sunt saturate de critici înjositoare la adresa femeii, imputându-i-se arţagul, nepunctualitatea, orizontul limitat, prostia („minte scurtă, haine lungi"). S-a făcut uz de o nemaipomenită ingeniozitate ca să se dovedească inferioritatea femeii, iar rândurile misoginilor — ne gândim la Strindberg, Moebius, Schopenhauer, Weininger — au fost îngroşate de un număr deloc neglijabil de femei care, în resemnarea lor, au împărtăşit concepţia despre inferioritatea femeii şi rolul secundar ce-i revine. Aceeaşi subestimare se reflectă în retribuirea muncii femeii care, indiferent dacă este sau nu echivalentă cu aceea a bărbatului, este mult mai slab plătită.

Comparându-se rezultatele la testele de aptitudini, s-a constatat că pentru anumite materii, de exemplu, matematica, mai dotaţi se dovedesc băieţii, pe când pentru altele, ca de exemplu studiul limbilor, mai apte se arată fetele. S-a demonstrat că de fapt băieţii au un plus de înzestrare, faţă de fete, la acele obiecte de studiu care pregătesc pentru profesiunile masculine *(Männerberufc).* Dar faptul acesta numai în aparenţă pledează pentru dotarea lor superioară. Dacă examinăm mai îndeaproape situaţia fetelor, rezultă că afirmaţiile privind slaba capacitate a femeii sunt născociri, o minciună cu mască de adevăr.

O fată aude zi de zi, la fiece pas, pe toate tonurile, repetându-se că fiinţele de sexul ei sunt incapabile, apte doar pentru munci mai uşoare, auxiliare. Este absolut clar că fetiţa, în imposibilitatea ei infantilă de a verifica adevărul unor asemenea judecăţi, va socoti ca pe un destin implacabil incapacitatea feminină şi, în cele din urmă, se va supune ea însăşi acestui pretins destin. Demoralizată, dacă cumva abordează studii de specialitate — ceea ce, în general, nu se întâmplă —, încă de la început nu va manifesta interesul necesar, sau dacă manifestă un asemenea interes, îl pierde pe parcurs. Atât motivaţia exterioară, cât şi cea interioară îi lipsesc.
în asemenea circumstanţe, fireşte, dovada incapacităţii feminine pare evidentă. Eroarea are două cauze. Ceea ce o favorizează este faptul că — adesea pe baza unor mobiluri unilaterale, pur egoiste — apreciem valoarea omului după propriile noastre performanţe, dintr-un punct de vedere comercial, punct de vedere din care, desigur, putem omite să ne punem întrebarea în ce măsură performanţele şi randamentul corelează cu dezvoltarea psihică. Dacă am acorda mai multă atenţie acestui aspect, am distinge şi cealaltă cauză principală a concepţiei eronate potrivit căreia randamentul mai redus al femeii s-ar datora în cea mai mare parte naturii sale existenţiale[7]. Pierdem adesea din vedere faptul că femeii, încă din copilărie, întreaga lume îi împuiază urechile cu o prejudecată care nu face decât să-i zdruncine încrederea în sine şi să-i submineze speranţa că ar fi capabilă să realizeze ceva. Când toţi şi toate îi întăresc această prejudecată, când ea vede cum femeilor le sunt distribuite doar roluri subordonate, atunci este de înţeles că îşi pierde curajul, că nu mai vrea să muncească cumsecade şi că, în final, se retrage înspăimântată din faţa îndatoririlor vieţii. *Atunci,* ce-i drept, ea este inaptă şi nefolositoare. Dar când înţelegem că noi suntem cei care am deformat o fiinţă omenească, insuflându-i respectul datorat vocii colectivităţii[8], şi când îi răpim orice speranţă de a putea înfăptui ceva, când astfel îi nimicim cutezanţa, ca apoi să constatăm că această fiinţă omenească nu este bună de nimic, atunci să nu ne permitem să spunem că dreptatea este de partea noastră, ci să recunoaştem că *noi* am provocat întregul dezastru.

Aşadar, în societatea noastră nu este uşor pentru o fată să-şi menţină încrederea în sine şi îndrăzneala. De altfel, chiar cu prilejul aplicării unor teste de aptitudini a ieşit în evidenţă un fapt remarcabil: o grupă de fete, în vârstă de 14 până la 18 ani, a obţinut rezultate superioare celor ale tuturor celorlalte grupe, inclusiv cele de băieţi. Cercetări ulterioare au arătat că toate acele fete erau din familii unde şi femeia, mama, sau numai ea exercita o profesie în mod independent. înseamnă că în acele familii prejudecata cu privire la incapacitatea femeii nu avea trecere sau abia dacă se făcea simţită, deoarece fetele vedeau cu ochii lor cum mama îşi câştiga existenţa prin propriile ei strădanii. Prin urmare, ele se puteau dezvolta mult mai liber şi mai independent, aproape neinfluenţate de toate acele inhibiţii legate de prejudecata la care ne referim.

Un alt argument împotriva acestei prejudecăţi este numărul destul de mare de femei care, în diferite domenii, îndeosebi în literatură, artă, tehnică şi medicină, au obţinut realizări proeminente, care pot sta fără nici o rezervă alături de acelea ale bărbaţilor. Pe de altă parte, numărul bărbaţilor care nu numai ca nu fac dovada vreunor realizări, ci se arată incapabili în cel mai înalt grad, este atât de mare încât s-ar putea vorbi de o inferioritate a bărbaţilor, în mod la fel de nedrept, fireşte, şi invocând acelaşi număr de dovezi.

Una din consecinţele importante ale fenomenului este faptul, pe care l-am şi menţionat, că această prejudecată cu privire la inferioritatea a tot ce este feminin conduce la o bipolaritate noţională specifică, manifestată în obişnuinţa de a identifica pur şi simplu în noţiunea de masculin ceea ce este valoros-viguros-biruitor, iar în noţiunea de feminin ceea ce este supunere-servilitate-subordonare. Această concepţie s-a implantat atât de adânc în gândirea umană încât, în societatea noastră, tot ceea ce este excelent are o coloratură masculină, pe când ceea ce este mai puţin valoros şi demn de respins este considerat feminin. După cum este ştiut, există bărbaţi pentru care nu poate fi ofensă mai supărătoare decât a spune că au în ei ceva de femeie, în timp ce a spune despre o fată că este baieţoasă nu înseamnă nimic dezavantajos. Accentul cade în aşa fel încât ceea ce aminteşte de femeie este totdeauna privit ca fiind mediocru.

La o examinare mai atentă, faptele care pledează atât de clar în favoarea acestei prejudecăţi se dovedesc a nu fi decât efectele unei dezvoltări psihice inhibate. Nu vrem să spunem că din fiecare copil putem face un om „dotat" în adevăratul înţeles al cuvântului, care să treacă drept capabil într-un grad ridicat, dar avem încredere în capacitatea noastră de a-i înnobila aptitudinile. Ce-i drept, nu ne putem lăuda cu reuşite personale în această privinţă, dar ştim că alţii au reuşit. Mai ales fetele sunt, astăzi, beneficiarele unui asemenea destin. Am avut ocazia să vedem copii aşa-zis „neînzestraţi"' care, într-o bună zi, au devenit înzestraţi într-o asemenea măsură, de parcă ar fi suferit o întreagă metamorfoză.

4. FUGA DE ROLUL DE FEMEIE.

Importanţa capitală a bărbatului a provocat o gravă perturbaţie în dezvoltarea psihică a femeii, având drept consecinţă o insatisfacţie aproape generală faţă de rolul de femeie. Viaţa psihică se mişcă pe aceleaşi coordonate şi în aceleaşi condiţii în care evoluează şi aceea a tuturor bărbaţilor, poziţia sa inspirându-i un puternic sentiment de inferioritate. Se adaugă, ca un element agravant, prejudecata pretinsei sale inferiorităţi naturale. Dacă, cu toate acestea, multe fete găsesc oarecum o compensare, faptul se datorează educării caracterului, inteligenţei lor şi, eventual, anumitor privilegii, ceea ce demonstrează clar că o greşeală atrage imediat după ea o altă greşeală. Privilegiile cu pricina sunt libertinajul, luxul, aventurile galante, care cel puţin au aparenţa unor avantaje, prin faptul că dau iluzia înaltei consideraţii de care s-ar bucura femeia şi, în definitiv, a unei anumite idealizări care, la urma urmei, tot acolo duce, adică la formarea unui ideal de femeie care, propriu-zis, este în profitul bărbatului. O femeie a făcut o dată această observaţie exactă: virtutea femeii este o frumoasă născocire a bărbatului.

În opoziţia faţă de rolul de femeie se pot distinge, în general, două tipuri de femei. Primul tip a şi fost schiţat. Sunt acele fete care în dezvoltarea lor adoptă o orientare activă, „masculină". Ele sunt foarte energice, ambiţioase şi tind să culeagă lauri. încearcă să-şi depăşească fraţii şi colegii de sex masculin, preferă ocupaţiile rezervate bărbaţilor, practică tot felul de sporturi etc. Adesea manifestă opoziţie faţă de relaţiile erotice şi faţă de căsătorie. Dacă intră totuşi în asemenea relaţii, le perturbă prin străduinţa de a-şi impune dominaţia, de a fi superioare partenerului. Faţă de orice îndeletnicire gospodărească îşi manifestă totala aversiune, fie că o declară făţiş, fie contestându-şi orice talent în materie şi încercând uneori să aducă şi dovezi privind incapacitatea lor într-ale menajului.

Acesta este tipul de femeie care, cu un fel de bărbăţie, caută să îndrepte răul. Una din trăsăturile ei principale este atitudinea de respingere a rolului de femeie. Câteodată i se aplică expresia „femeie bărbătoasă" *(Mannweiber).* Aceasta se bazează pe o teorie greşită, potrivit căreia se admite că la asemenea femei există un factor ereditar, o substanţă masculină care le constrânge la o atitudine de acest fel. întreaga istorie a civilizaţiei ne arată însă că asuprirea femeii şi restricţiile la care încă şi astăzi este supusă sunt de nesuportat pentru om şi îl împing la revoltă. Dacă femeia adoptă o orientare percepută ca fiind „bărbătească", opţiunea se bazează pe faptul că există doar două posibilităţi de a se orienta în lumea aceasta; fie în maniera femeii, fie în aceea a bărbatului, luate ca ideal. Fiecare deviere de la rolul de femeie trebuie, prin urmare, să apară ca masculină, şi invers. Nu pentru că ar interveni aici nu ştiu ce substanţă misterioasă, ci pentru că în spaţiu şi pe plan psihic nu există altă posibilitate. De aceea trebuie avute în vedere dificultăţile inerente dezvoltării psihice a fetelor, aşa încât să nu ne aşteptăm la o deplină reconciliere a femeii cu viaţa, cu realităţile societăţii noastre şi cu formele vieţii noastre obşteşti, atâta timp cât nu i se acordă egalitatea cu bărbatul.

Celuilalt tip îi aparţin femeile care îşi trăiesc viaţa cu un fel de resemnare şi pun în evidenţă un incredibil grad de acomodare, de supunere şi smerenie. După cât se pare, ele se adaptează pretutindeni şi, de asemenea, prind rădăcini pretutindeni, dar văzând o atare inaptitudine şi mărginire încât nimic nu le mai face să progreseze, aşa încât trebuie să intrăm la bănuială. Pe de altă parte, pot să prezinte simptome de patologie nervoasă, determinate chiar de slăbiciunile lor şi de nevoia de a fi luate în seamă, simptome prin care,în acelaşi timp, vor dovedi cum un asemenea dresaj şi siluire se pedepsesc, de regulă, cu suferinţe nervoase şi cu incapacitatea de a trăi în societate. Ele ar fi, chipurile, cele mai bune fiinţe omeneşti din lume, dar, din păcate, sunt bolnave şi în neputinţă de a răspunde pretenţiilor care se manifestă faţă de persoana lor. Ele nu sunt în stare să aducă celor apropiaţi vreo mulţumire de durată. La baza supunerii, umilinţei şi a autorestricţiilor stă aceeaşi revoltă ca şi la semenele lor din prima categorie, revoltă care pare să spună răspicat: asta nu-i o viaţă plină de bucurie.

Un al treilea tip pare să includă acele femei care de fapt nu refuză rolul lor feminin, dar care, în consecinţă, sunt chinuite de conştiinţa faptului că sunt nişte fiinţe inferioare, osândite să joace un rol secundar. Ele sunt pe deplin convinse de inferioritatea femeii, socotind că numai bărbatul ar fi chemat să realizeze lucruri de ispravă. De aceea ele avizează favorabil poziţia privilegiată a bărbatului. Deci ele întăresc corul acelor voci care atribuie doar bărbatului capacitatea de a obţine performanţe, reclamând pentru el o poziţie excepţională. Ele îşi arată atât de deschis sentimentul debilităţii, ca şi cum ar căuta în acest fel o certificare şi o protecţie. Această atitudine nu este însă decât expresia unei revolte mocnite şi care, la femeia măritată, se manifestă în

încărcarea bărbatului cu acele treburi pe care ea însăşi ar trebui să le ducă la îndeplinire, manieră însoţită de declaraţia măgulitoare că numai un bărbat poate face treaba cum se cuvine.

Ţinând seama de faptul că una din cele mai importante şi mai dificile îndatoriri ale vieţii, educaţia,în pofida prejudecăţii predominante cu privire la inferioritatea femeii, îi revine în cea mai mare parte tocmai femeii, să vedem acum cum se comportă ca educatori tipurile pe care le-am descris. în aceste împrejurări deosebirile se reliefează şi mai mult. Femeile aparţinând primului tip, cu atitudinea lor masculină în faţa vieţii, vor proceda tiranic, făcând totul după bunul lor plac, aplicând mereu pedepse cu mare tărăboi şi exercitând, astfel, o puternică presiune asupra copiilor care, fireşte, vor căuta să scape de acest tratament. Ceea ce se va obţine, în cel mai bun caz, va fi doar o dresură fără nici o valoare. Impresia produsă de obicei asupra copiilor este aceea că asemenea mame nu se simt de fapt capabile să facă educaţie. Zarva, scandalul şi agitaţia produc un efect cu totul negativ şi există pericolul ca fetele să fie incitate să copieze acest stil, pe când băieţii vor fi marcaţi pentru totdeauna de groaza de a avea de-a face cu femeile. Dintre bărbaţii care au stat sub dominaţia unor asemenea mame, foarte mulţi vor ocoli cât de colo femeile, ca şi cum, cunoscând de-acum amărăciunea traiului cu ele, ei nu ar mai putea acorda nici o încredere unei fiinţe feminine. Aşa se ajunge la o dezbinare continuă între cele două sexe, căreia îi sesizăm clar tenta patologică, deşi şi în această privinţă se găsesc dintre cei care vorbesc despre o „proastă distribuire a substanţei masculine şi feminine"[9].

Celelalte două tipuri sunt şi ele la fel de infructuoase în materie de educaţie. Pe de o parte, ele manifestă atâta scepticism încât copiii, care sesizează numaidecât lipsa de încredere în sine a mamei, îi scapă de sub control. Aceasta îşi reînnoieşte tentativele de a trece la cârmă, dă avertismente şi, din când în când, ameninţă că va spune totul tatălui. îndreptându-şi însă privirea spre autoritatea pedagogică a bărbatului, ea îşi trădează din nou lipsa de încredere în succesul activităţii sale educaţionale. Astfel, are în vedere o linie defensivă în educaţie, ca şi cum de datoria ei ar fi să justifice punctul de vedere potrivit căruia bărbatul este singurul capabil în toate şi, de asemenea, indispensabil în educaţie. Pe de altă parte, sentimentul de neputinţă le va face pe aceste femei să respingă activitatea pedagogică şi s-o treacă în responsabilitatea bărbatului, a guvernantelor etc.

Şi mai izbitor se manifestă insatisfacţia faţă de rolul de femeie la fetele care, din motive deosebite, „superioare", se retrag din viaţa de familie, intrând de pildă într-o mănăstire sau adoptând o profesiune legată de celibat. Ele aparţin acelui tip de femeie care, în neîm-păcarea lor cu rolul de femeie, ajung de fapt să abandoneze orice pregătire în sensul propriei lor vocaţii profesionale. Tot aşa, se poate întâmpla ca multe fete să se grăbească să ocupe o slujbă, spre a-şi apăra astfel independenţa şi spre a nu ajunge prea uşor la căsătorie. Şi în cazul acestei atitudini intervine, ca factor propulsor, aceeaşi aversiune faţă de rolul tradiţional al femeii.

Chiar şi în cazul în care s-a ajuns la căsătorie, caz în care ne-am putea gândi că acest rol a fost acceptat benevol, adesea se dovedeşte că încheierea căsătoriei nu este în realitate o probă de reconciliere cu rostul tradiţional al femeii. Iată exemplul tipic al unei femei în vârstă de vreo 36 de ani. Ea a venit să se plângă de diferite tulburări nervoase. Era fiica cea mai mare, rezultată din căsătoria unui bărbat mai în vârstă cu o femeie extrem de dornică de a domina. Chiar şi faptul că mama, care fusese o fată foarte frumoasă, acceptase să se căsătorească cu un bărbat mai în vârstă, duce la presupunerea că avea oroare de rolul de femeie şi că aceasta a influenţat alegerea soţului. Căsnicia părinţilor nu mergea bine. Femeia conducea casa într-un mod strigător la cer, impunându-şi cu brutalitate voinţa. Soţul bătrân a fost repede pus la locul său. Fiica povestea că adesea mama sa nu-i permitea tatălui să se întindă din când în când pe o bancă, spre a se odihni. Ea se silea să-şi conducă gospodăria după un principiu pe care ea însăşi îl instituise şi care trebuia socotit inviolabil de către toţi ceilalţi.

Copil foarte dotat, pacienta noastră a crescut în condiţiile unui răsfăţ exagerat din partea tatălui. Dimpotrivă, mama nu era mulţumită de ea şi îi era în permanenţă opozantă. Cum mai târziu ea a adus pe lume şi un băiat, pe care îl trata cu mult mai multă grijă, relaţiile dintre mamă şi fiică au devenit complet insuportabile. Fata era conştientă de faptul că are un sprijin în tatăl ei, care, oricât de moale şi împăciuitor, putea să opună o rezistenţă îndârjită când la mijloc era fiica lui. Aceasta, în conflictele ei înverşunate cu mama, ajunsese s-o urască. Una din ţintele preferate ale agresivităţii fetei era ripofo-bia[10] mamei, a cărei pedanterie mergea până într-acolo încât, de exemplu, nu-i îngăduia servitoarei să atingă clanţa uşii, fără ca apoi să o şteargă cu o cârpă curată. Devenise un amuzament pentru fată să umble încolo şi-ncoace totdeauna jegoasă şi şleampătă, murdă-rind totul. în general, ea îşi dezvolta doar însuşirile care erau tocmai contrariul a ceea ce aştepta de la dânsa mama sa. Acest fapt pledează foarte clar împotriva ipotezei trăsăturilor de caracter înnăscute. Dacă copilul nu-şi

cultivă decât însuşiri menite s-o scoată din sărite pe mama sa, la baza acestui mod de a proceda nu poate sta decât un plan, conştient sau inconştient. Ostilităţile între cele două continuă şi astăzi şi cu greu se poate concepe o mai mare duşmănie.

Pe când fata era în vârstă de 8 ani, situaţia se prezenta, în linii mari, în felul următor: tatăl se situa invariabil de partea fiicei, mama, cu o faţă severă şi încruntată, făcea observaţii necruţătoare, formula reproşuri, pe când fata, obraznică, promptă în riposte şi cu un nemaipomenit umor, paraliza toate ostenelile mamei. Situaţia a devenit şi mai grea din momentul în care fratele mai mic, preferatul şi răsfăţatul mamei, a fost lovit de o afecţiune a valvulelor cardiace, ceea ce a intensificat şi mai mult grija maternă pentru dânsul. Să se remarce continua interferenţă a strădaniilor părinţilor pentru copiii lor preferaţi, în asemenea condiţii a crescut fata.
în acest context a apărut grava tulburare nervoasă a fetei, pe care nimeni nu şi-o putea explica. Suferinţa consta în aceea că ea se simţea mereu torturată de gânduri rele îndreptate împotriva mamei, gânduri care, credea ea, o acaparau total. în cele din urmă, pe neaşteptate, s-a cufundat în religie, fără nici un rezultat. După câtva timp aceste gânduri au regresat, efect care a fost atribuit unui medicament; probabil însă că mama bătuse puţin în retragere. Nu rămăsese, ca sechelă a tulburării nervoase, decât o bizară teamă de furtună.

Fata îşi închipuia că furtuna nu putea veni decât din pricina cugetului ei încărcat şi că într-o zi avea să se întâmple o nenorocire din cauza aceasta. Vedem cum copilul însuşi făcea eforturi să se elibereze de ura împotriva mamei sale. Fata a continuat să se dezvolte şi la un moment dat a părut să-i surâdă un viitor frumos. O impresie deosebită a făcut asupra ei vorba unei învăţătoare care spusese: fata asta va putea să reuşească în toate, numai să vrea. Asemenea cuvinte sunt în ele însele lipsite de importanţă, dar pentru dânsa însemnau: dacă vrei să-fi *asumi* ceva, e imposibil să nu ai succes. Această interpretare a avut drept urmare dorinţa de a continua lupta împotriva mamei sale.

A venit vârsta pubertăţii şi ea s-a făcut o fată frumoasă, bună de măritat şi a avut mulţi pretendenţi. Dar limba ei ascuţită tăia mereu orice posibilitate de relaţie. Numai un bărbat mai în vârstă a izbutit să se apropie de dânsa şi ea se simţea atât de atrasă de el, încât a existat temerea că s-ar fi putut căsători cu dânsul. Dar până şi acest bărbat s-a retras după câtva timp şi fata a rămas fără pretendent până la 26 de ani. în cercul de care aparţinea ea faptul trecea drept surprinzător şi nimeni nu şi-1 putea explica, deoarece nu se cunoştea trecutul fetei. Lupta dură pe care o dusese încă din copilărie împotriva mamei sale făcuse din ea o fiinţă gâlcevitoare, insuportabilă. Lupta era comportarea ei de predilecţie, poziţia care o avantaja: Purtările mamei o aţâţaseră şi o orientaseră spre vânarea de noi şi noi triumfuri. Cearta la cuţite era domeniul ei preferat. Se reflecta aici vanitatea fetei. Atitudinea ei „masculină" se trăda în preferinţa pentru acele jocuri în care avea posibilitatea să înfrângă un adversar.

La 26 de ani a făcut cunoştinţă cu un bărbat foarte onorabil, care nu s-a arătat deranjat de firea ei arţăgoasă şi care i-a cerut în mod serios mâna. El s-a dat drept foarte modest şi supus. La presiunile rudelor ei de a-l lua de bărbat, ea a explicat în repetate rânduri că simte o mare aversiune împotriva lui şi că o căsătorie cu dânsul nu ar putea ieşi bine. Dată fiind firea ei, o asemenea prezicere nu era, desigur, greu de făcut. După ce s-a opus timp de doi ani, a sfârşit prin a spune da, ferm convinsă că în acest om dobândise un sclav, cu care va putea face ce doreşte. în taină ea sperase să găsească în el o a doua ediţie a tatălui ei, care îi făcea concesii totdeauna şi în toate privinţele.

În scurt timp a fost limpede că se înşelase. La numai câteva zile după nuntă soţul putea fi văzut şezând în camera lui, cu pipa în gură şi citindu-şi confortabil ziarul. Dimineaţa dispărea în biroul său, venind punctual la masă şi bombănind dacă nu era totul gata. Pretindea curăţenie, duioşie, punctualitate — lucruri exagerate, după cum gândea ea, lucruri care nu-i stăteau în obicei. Relaţiile nu erau nici pe departe comparabile cu acelea care existaseră între ea şi tatăl ei. Visurile i se spulberaseră. Cu cât i-o cerea mai mult, cu atât mai puţin îi îndeplinea el dorinţele şi, invers, cu cât mai mult îi atrăgea el atenţia asupra rolului ei de gospodină, cu atât mai puţin o vedea îndeplinindu-şi-1. De altfel nu pierdea ocazia să-i amintească în permanenţă că de fapt el nu are nici un drept la asemenea revendicări, din moment ce ea îi spusese categoric că nu-i este drag. Aceasta însă nu-1 impresiona. El îşi etala mai departe pretenţiile, cu o neîndu-plecare care ei îi deschidea o perspectivă foarte tulbure pentru viitor. Cinstit, pătruns de sentimentul datoriei, bărbatul îi ceruse mâna într-un acces de uitare de sine, uitare de sine care s-a risipit repede, de îndată ce s-a considerat stăpân pe o poziţie sigură.

Discordia existentă între ei nu s-a atenuat când femeia a devenit mamă. Ea a trebuit să ia asupra-şi noi îndatoriri. Pe de altă parte, raporturile ei cu propria-i mamă, care trecuse energic de partea ginerelui, se

înrăutăţeau continuu. Neîntreruptul război domestic se ducea cu arme de asemenea calibru încât nu este de mirare că bărbatul se purta uneori urât şi fără menajamente, iar femeia avea în acest caz dreptatea de partea ei. Comportarea bărbatului era o consecinţă a propriei ei inaccesibilităţi şi neîmpăcări cu rolul de femeie. Iniţial ea îşi imaginase că nu va fi greu să ocupe o poziţie de suverană şi că va parcurge viaţa alături de un sclav care să-i îndeplinească toate dorinţele. Probabil că în acest caz acordul ar fi fost posibil.

Dar ce era acum de făcut? Trebuia să divorţeze, să se întoarcă la mama sa şi să se declare învinsă. Să trăiască singură şi independentă, nu se putea, pentru că nu era pregătită în acest sens. Divorţul i-ar fi rănit mândria, vanitatea. Viaţa îi era un chin. De-o parte soţul care o boscorodea într-una, de alta mama cu artileria ei grea, predicând fără încetare curăţenia şi spiritul de ordine.

Iat-o şi pe ea, dintr-o dată, adepta curăţeniei şi ordinii. S-a apucat să spele şi să cureţe, cât era ziua de lungă. Se pare că înţelesese, în sfârşit, lecţiile cu care mama îi împuiase urechile. La început mama desigur că a putut surâde binevoitor, iar bărbatul s-a bucurat întrucâtva văzându-şi soţia devenită deodată atât de iubitoare de ordine, aranjând dulapurile, golind şi rânduind sertarele. Dar se poate şi exagera; ceea ce s-a şi întâmplat în cazul nostru. Ea spăla, freca, curăţa şi lustruia atât de stăruitor, până ce în întreaga casă n-a rămas fir de praf, şi depunea atâta zel încât fiecare era stânjenit de dereti-cările ei şi,de asemenea, ceilalţi o stânjeneau pe dânsa. Dacă spălase ceva şi cineva se şi atinsese de acel lucru trebuia să se apuce să-l spele din nou şi *numai ea* o putea face.

Această aşa-numită *manie a spălatului (Waschkrankheit)* este un fenomen extrem de frecvent. Toate aceste femei, care încearcă în felul acesta să afişeze un soi de perfecţiune şi să le privească de sus pe altele, care nu spală atât de des ca dânsele, în fiecare zi, sunt în război împotriva rolului lor de femeie. La urma urmelor însă rar se vede.la un om atâta murdărie ca la o asemenea femeie. Ceea ce o interesează nu este curăţenia, ci perturbarea pe care o poate determina pe această cale.

Am putea demonstra, cu ajutorul a numeroase cazuri, că o reconciliere reală cu rolul de femeie este cel mai adesea o simplă aparenţă. Dacă auzim că o asemenea femeie nu are în general prietene, că nu se înţelege cu nimeni şi nu are vreo consideraţie pentru careva, toate acestea decurg din firea ei. Ceea ce trebuie să ne dea viitorul apropiat este o cale de educare a fetelor care să le conducă la o mai bună reconciliere cu viaţa. Căci astăzi nu constatăm decât că, până şi în condiţiile cele mai favorabile, această reconciliere de multe ori nu este obţinută. în societatea noastră inferioritatea femeii, deşi nu are o existenţă reală şi toţi oamenii cu judecată o tăgăduiesc, este sistematic stabilită prin lege şi prin tradiţie. Motiv pentru care trebuie să fim mereu cu ochii deschişi şi să identificăm întreaga tehnică a acestor conduite greşite ale orânduirii noastre sociale, spre a o combate. Totul nu pentru o exagerată venerare maladivă a femeii, ci pentru că o atare situaţie distruge viaţa noastră socială.

În această ordine de idei se cuvine menţionat încă un fenomen, întrucât prilejuieşte adesea o critică înjositoare a femeii, anume *vârsta periculoasă,* care se manifestă cam pe la 50 de ani, aducând cu sine modificări ale psihicului, în sensul exacerbării anumitor trăsături de caracter. Sub influenţa decăderii fizice, femeia este persecutată de gândul că a venit timpul când ea va pierde şi ultimele resturi de valoare, trudnic păstrate, care şi aşa sunt neînsemnate. Cu mare cheltuială de energie, ea încearcă tot ce i-ar putea fi de folos în menţinerea poziţiei sale, în condiţii care de-acum se înăspresc. Dacă în societatea noastră de azi principiul dominant al retribuirii după muncă lucrează în general în defavoarea oamenilor în vârstă, faptul este însă şi mai alarmant în privinţa femeilor în vârstă. Deteriorarea care survine la femeile în vârstă şi care le subminează cu totul valoarea, într-o altă formă atinge universalitatea, în aşa fel încât valoarea vieţii noastre nu este de apreciat după numărul zilelor trăite. Ceea ce cineva a realizat în deplinătatea forţelor sale, va trebui trecut în contul său, pentru timpul în care forţele şi influenţa îi vor fi mult scăzute. Nu este admisibil ca un om, pentru că a îmbătrânit, să fie de acum încolo pur şi simplu exclus de la beneficiile spirituale şi materiale, într-o manieră care în cazul femeii bătrâne degenerează de-a dreptul în batjocură. Se cuvine să ne reprezentăm cu ce anxietate se poate gândi o adolescentă la o asemenea perioadă a vieţii, care şi pe ea o aşteaptă. Faptul de a fi femeie *(das Weib-Sein)* nu este mai puţin valabil la vârsta de 50 de ani, demnitatea umană persistă în toată deplinătatea ei şi dincolo de acest moment şi ea trebuie păzită.

5. TENSIUNEA DINTRE CELE DOUĂ SEXE.

La baza tuturor acestor fenomene, pe care le-am examinat, se află distorsiuni ale civilizaţiei noastre. De îndată ce o prejudecată şi-a făcut drum aici, ea se extinde şi este de regăsit pretutindeni. Aşa stau lucrurile cu prejudecata referitoare la inferioritatea femeii, ca şi cu complementul acestei prejudecăţi, anume aroganţa bărbatului, care tulbură în permanenţă armonia sexelor. Urmarea este o extraordinară tensiune, care se infiltrează îndeosebi în relaţiile erotice şi care ameninţă continuu, când nu o distruge pur şi simplu, orice posibilitate de a fi fericit. înveninată de această tensiune, întreaga noastră viaţă erotică se usucă şi se pustieşte. Aşa se explică faptul că rar se întâlneşte o căsnicie armonioasă, iar copiii cresc cu ideea că o căsătorie este ceva nemaipomenit de complicat şi de periculos. Prejudecăţi ca acelea pe care le-am înfăţişat şi succesiuni de idei de acelaşi ordin îi împiedică adesea pe copii să ajungă la o corectă înţelegere a vieţii. Să ne gândim numai la acele fete, nu puţin la număr, care consideră căsătoria doar ca pe un fel de „ieşire în caz de incendiu", la acei bărbaţi şi la acele femei care o privesc pur şi simplu ca pe un rău necesar. Dificultăţile generate de această tensiune dintre sexe au căpătat astăzi proporţii uriaşe, crescând cu atât mai mult cu cât la fete încă din copilărie se manifestă înclinaţia de a se revolta împotriva rolului la care sunt constrânse, şi cu cât la bărbat devine mai puternică pofta de a se bucura de privilegii, în pofida oricărei logici.

Semnul caracteristic al unei reconcilieri, al unui echilibru psihic al sexelor este *colegialitatea.* în relaţiile dintre sexe subordonarea este la fel de puţin suportabilă ca şi în viaţa popoarelor. Dificultăţile şi poverile generate de ambele părţi sunt atât de mari, încât toată lumea trebuie să acorde atenţie acestei probleme. Domeniul este atât de vast, încât cuprinde viaţa fiecărui individ. Iar aceasta s-a complicat atât de mult, din cauză că societatea noastră i-a trasat copilului misiunea de a-şi alege poziţia în viaţă ca rezultat al antagonismului faţă de celălalt sex. O educaţie paşnică poate lichida aceste dificultăţi. Ritmul trepidant al zilelor noastre, lipsa unor principii pedagogice realmente corespunzătoare şi îndeosebi concurenţa care impregnează întreaga noastră viaţă pătrund până în camerele copiilor şi le trasează linia de orientare pentru mai târziu. Pericolele, care îi fac pe atâţia să dea înapoi în faţa dragostei, constau în aceea că bărbatul caută, în toate împrejurările, să-şi dovedească bărbăţia prin viclenie, prin „cuceriri" care distrug candoarea şi încrederea care sunt proprii iubirii. Cu siguranţă că Don Juan este un ins care nu se crede suficient de bărbat şi care, în consecinţă, prin cuceririle sale, încearcă să-şi aducă mereu noi dovezi în această privinţă. Neîncrederea care domneşte între sexe subminează orice apropiere, iar de pe urma acestui fapt suferă întreaga umanitate. Idealul excesiv al masculinităţii înseamnă provocare, permanentă seducţie, veşnic neastâmpăr, din care nu rezultă decât pretenţii ale vanităţii, satisfacţii unilaterale[1]', o poziţie privilegiată, ceea ce contrazice condiţiile naturale ale vieţii umane în comun. Neavând nici un motiv de a contesta ţelurile de până acum ale mişcării feministe neferitoare la libertate şi egalitate în drepturi, se impune să o sprijinim mult mai energic, pentru că, în definitiv, fericirea şi bucuria de a trăi a întregii omeniri depind de crearea unor condiţii care să permită femeii să se reconcilieze cu rolul ei, iar bărbatului să-i dea posibilitatea de a rezolva problema raporturilor sale cu femeia.

6. ÎNCERCARE DE REFORMĂ.

Dintre încercările întreprinse până acum în direcţia unei îmbunătăţiri a relaţiilor dintre sexe, *coeducaţia* este cea mai importantă. Nu este o instituţie necontestată, având adversarii şi partizanii săi. Aceştia din urmă accentuează ca principal avantaj al coeducaţiei faptul că sexele au în acest fel prilejul de a se cunoaşte din timp, putându-se preveni cel mai bine apariţia acelor prejudecăţi nedrepte, cu consecinţele lor nefaste. Adversarii susţin, în principal, că opoziţia dintre băieţi şi fete, adesea extrem de puternică chiar în momentul în care ei intră la şcoală, nu face decât să se accentueze şi mai mult în condiţiile educaţiei în comun, deoarece băieţii se simt aici oprimaţi. Aceasta corelează cu faptul că în această perioadă dezvoltarea psihică a fetelor progresează mai rapid, aşa încât băieţii, care poartă întreaga povară a privilegiilor lor şi trebuie să demonstreze cât de grozavi sunt ei, sunt deodată puşi în situaţia de a recunoaşte că privilegiile lor sunt doar nişte baloane de săpun, care se sparg în faţa realităţii. Unii cercetători pretind a fi stabilit că, în condiţiile coeducaţiei, băieţii devin timoraţi în faţa fetelor şi îşi pierd conştiinţa de sine.

Nu încape îndoială că în aceste constatări şi în această argumentaţie este şi ceva adevăr. Argumentaţia

este valabilă în cazul în care coeducaţia este concepută în sensul unei concurenţe a sexelor, pentru laurii unei mai mari destoinicii. înţeleasă în acest mod de către dascăli şi elevi, fireşte că educaţia mixtă va fi dăunătoare. Dacă nu se vor găsi oameni competenţi care să determine o mai bună înţelegere a coeducaţiei, făcând din ea o exersare, o pregătire pentru colaborarea viitoare a sexelor, în vederea unor misiuni comune, oameni care să pună această concepţie la baza activităţii lor pedagogice, atunci încercările de educaţie mixtă vor suferi întotdeauna eşecuri. Adversarii nu vor vedea în eşecuri decât confirmarea faptului că luările lor de poziţie sunt întemeiate.

Ar trebui să ai forţa creatoare a unui poet ca să zugrăveşti lucrurile în toată complexitatea lor. Trebuie să ne mulţumim cu indicarea punctelor principale. Se poate face legătura cu tipurile descrise mai sus şi unii îşi vor aminti cum şi în acest caz ies la suprafaţă aceleaşi succesiuni de idei ca în descrierea acelor copii veniţi pe lume cu organe deficiente. Fata aflată în plin proces de creştere se comportă adesea ca şi cum ar fi handicapată şi în cazul ei este valabil ceea ce s-a spus despre compensarea sentimentului de inferioritate. Deosebirea stă doar în aceea că credinţa fetei în inferioritatea ei provine din afară. Viaţa ei este atât de canalizată în acest sens, încât până şi oameni de ştiinţă avizaţi au subscris uneori la această prejudecată. Efectul general al acestei prejudecăţi este, în cele din urmă, atragerea celor două sexe în vâltoarea *politicii prestigiului,* ambele părţi jucând un rol care nu convine nici uneia din ele şi care conduce la sofisticarea naivităţii lor, la risipirea spontaneităţii relaţiilor reciproce, la satisfacerea cu idei preconcepute, care fac să piară orice perspectivă de fericire.

NOTE

1. *„eine allgemeine Psyche",* în textul original. (Nota trad.)
2. O bună descriere a acestui proces de dezvoltare, cu detaliile de rigoare, găsim în cartea lui August Bebel *Die Frâu und der Sozialismus.*
3. „Prin instaurarea domniei proprietăţii private — scrie acelaşi August Bebel, citat şi de Adler mai sus — a fost pecetluită subjugarea femeii de către bărbat. A început perioada în care femeia era desconsiderată şi chiar dispreţuită. *Matriarhatul* a *însemnat comunism, egalitatea tuturor; apariţia patriarhatului a însemnat domnia proprietăţii private şi, o dată cu aceasta, oprimarea şi înrobirea femeii.* De acest lucru şi-a dat seama până şi conservatorul Aristofan. în comedia sa *Adunarea populară* a *femeilor,* el arată că, atunci când femeile ajung să deţină puterea în stat, ele introduc comunismul" (August Bebel, *Femeia şi socialismul.* Editura Politică, Bucureşti, 1983, p. 67). (Nota trad.)
4. *„diemănnlickes Wesen",în* textul original. (Nota trad.)
5. „femeia este motiv de tulburare Pentru bărbat". (Nota trad.)
6. „Conciliul din Mâcon, care în secolul al VI-lea a pus în discuţie dacă femeia are sau nu suflet şi s-a pronunţat afirmativ cu o majoritate de numai un vot, ceea ce dovedeşte... că biserica nu prea a avut o atitudine favorabilă femeii. Introducerea celibatului pentru cler de către Grigore al VH-lea, prin care se urmărea crearea unei tagme preoţeşti pe care nici un fel de interese familiale să nu o sustragă de la slujirea bisericii, a fost posibilă numai fiindcă la temelia bisericii stătea concepţia despre păcătoşenia poftelor trupeşti" (August Bebel, *op. cit.,p.* 94). (Nota trad.)
7. *„seinen Dasein",m* textul original. (Nota trad.)
8. *„der Stimme der Gesamtheit",* în textul original. (Nota trad.)
9. Aluzie transparentă la concepţia biologizantă a lui C. G. Jung referitoare la *„anima"* şi *„animus"* ca principii arhetipale, înnăscute, inconştiente, care s-ar manifesta cu o forţă de destin implacabil în viaţa oamenilor, dincolo de orice experienţă existenţială, de orice amprentă socioculturală. (Nota trad.)
10. *Ripofobie* — teamă de gunoaie, de murdărie. *„Die Reinlichkeit der Mutter".* în textul original. (Nota trad.)
11. *„Selbstbcreicherung",* în textul original. (Nota trad.)

Capitolul VIII

FRAŢI ŞI SURORI

Am amintit adesea că, pentru aprecierea unui om, este important să se cunoască împrejurările vieţii sale. O împrejurare de acest fel este poziţia pe care copilul a ocupat-o în rândul fraţilor şi surorilor sale. Oamenii pot fi clasificaţi şi din acest punct de vedere şi, dacă avem suficientă experienţă, vom fi în stare să recunoaştem că cutare este prim-născut, cutare unicul copil la părinţi, sau mezinul ş.a.m.d.

Se pare că oamenii ştiu de mult că *prâslea* este de cele mai multe ori un tip deosebit. Aşa se vede dintr-o mulţime de basme, legende, din istorisirile biblice, în care ultimul născut este totdeauna prezentat şi descris în acelaşi mod. De fapt el creşte în cu totul alte împrejurări decât toţi ceilalţi copii. Pentru părinţi el este un copil aparte şi, ca mezin, are parte de un tratament deosebit. Ca mezin, el este totodată şi cel mai mic şi, ca atare, cel care are cel mai mult nevoie de grijă, pe când ceilalţi fraţi şi surori se descurcă de-acum, sunt copii mari. De aceea, el creşte într-o atmosferă familială mai caldă decât ceilalţi.

Din această situaţie rezultă pentru el anumite trăsături de caracter care îi influenţează în mod deosebit atitudinea faţă de viaţă, formându-se ca o personalitate distinctă. Se adaugă la acestea o circumstanţă contradictorie în aparenţă. Pentru un copil nu este deloc o situaţie plăcută să se vadă totdeauna tratat ca un puşti, în care nimeni nu are încredere şi căruia nu i se încredinţează nimic. Asta îl întărâtă foarte mult pe copil care, de obicei, se străduieşte să arate că el poate face totul. Aspiraţia sa către putere se intensifică. Astfel, mezinul va fi de cele mai multe ori un individ nesatisfăcut decât de o situaţie optimă, dezvoltând în sine tendinţa de a-i depăşi pe toţi ceilalţi.

Acest tip se întâlneşte foarte frecvent în viaţă. Există o categorie de mezini care îi depăşesc pe toţi, care au realizat mult mai mult decât fraţii şi surorile lor. Mai puţin fericit este cazul acelei categorii de mezini care, deşi au avut aceeaşi tendinţă, nu au desfăşurat o activitate bogată şi nu au manifestat încredere în sine, ceea ce li se poate trage, de asemenea, din relaţiile cu fraţii mai mari. Dacă aceştia nu se lasă depăşiţi, se poate întâmpla ca mezinul, laş şi plângăreţ, să dea bir cu fugiţii din faţa îndatoririlor ce-i revin, să fie mereu în căutarea unui pretext de a se eschiva de la aceste îndatoriri. El nu este mai puţin ambiţios, dar este o ambiţie din cele care îi fac pe oameni doar să se descurce, încercând să şi-o satisfacă pe un teren alături de îndatoririle vieţii şi evitând riscul de a trebui să facă proba capacităţilor lor.

Mulţi au fost surprinşi de constatarea că un mezin se comportă de obicei ca şi cum ar fi handicapat şi ar purta în el un sentiment de inferioritate. în cursul cercetărilor noastre am constatat întotdeauna acest sentiment chinuitor şi alarmant, în care se poate identifica un puternic impuls pentru dezvoltarea psihică. în acest sens, mezinul este perfect comparabil cu un copil care a venit pe lume cu organe deficiente. Cazul poate să nu stea aşa în realitate, nu este aici vorba de existenţa obiectivă a inferiorităţii, ci de ceea ce simte omul. Ştim cu ce nespusă uşurinţă se comit erori în viaţa copilului. Ne aflăm în faţa a o mulţime de probleme, posibilităţi şi consecinţe. Cum se impune să se comporte educatorul? Să invoce el noi stimulente, care să suscite mai departe vanitatea unui asemenea copil? A insista doar asupra necesităţii ca un asemenea copil să fie mereu primul ar fi mult prea puţin pentru o viaţă de om, iar experienţa ne învaţă că în viaţă nu totul depinde de a fi primul. Mai bine este ca, exagerându-se întrucâtva, să se spună: nu avem nevoie de primi-clasaţi[1]. De fapt ni se şi face rău de ei. Dacă trecem în revistă istoria, precum şi experienţa noastră, trebuie să constatăm că fenomenul nu este benefic. Un astfel de principiu face din copil un unilateral şi, înainte de toate, îl împiedică să devină un bun semen. Prima consecinţă este, de cele mai multe ori, faptul că el se gândeşte numai la sine şi cum să procedeze ca alţii să nu i-o ia înainte. El devine invidios, îl macină ura şi teama de a nu fi întotdeauna cel dintâi. Prin însăşi poziţia sa, ultimul născut este înclinat să devină recordman, să-i întreacă în performanţe pe toţi ceilalţi. Alergătorul de cursă se trădează în întreaga sa conduită, adesea în aspecte insignifiante, care de obicei nu bat la ochi dacă nu cunoşti întregul angrenaj al acestei vieţi psihice. Un asemenea copil se va sili, de exemplu, să meargă totdeauna în fruntea unui grup sau nu va putea suferi ca vreun altul să se aşeze în faţa sa. Spiritul de competiţie este pe departe caracteristic pentru marea majoritate a mezinilor.

Acest tip de mezin, care uneori degenerează, poate fi de asemenea găsit în toată puritatea sa. Include adesea oameni energici, socotiţi salvatorii întregii lor familii. Să privim în trecut şi să ne referim, bunăoară, la istoria biblică, la legenda lui Iosif; vom găsi toate acestea descrise într-un mod absolut uimitor, cu o intenţionalitate şi o claritate de aşa natură încât s-ar spune că autorul acelei legende dispunea de toate acele cunoştinţe pe care noi, astăzi, le obţinem cu atâta osteneală. Cu siguranţă că în decursul secolelor s-a pierdut mult material valoros şi că acum trebuie găsite lucruri noi.

Alături de acesta există încă un tip, ca o derivaţie a celui dintâi. Imaginaţi-vă că alergătorul nostru dă deodată peste un obstacol şi, necrezându-se capabil să-l escaladeze,îl ocoleşte. Când un asemenea mezin îşi pierde curajul, el devine cel mai mare laş. îl găsim totdeauna dând bir cu fugiţii, orice treabă este pentru dânsul prea grea, are pentru toate scuze, nu îndrăzneşte să abordeze nimic şi aşa îşi iroseşte timpul. De cele mai multe ori va da greş şi abia cu chiu cu vai va găsi el un domeniu în care orice concurenţă să fie dinainte exclusă. Pentru insuccesele sale vor fi invocate tot felul de pretexte, de pildă, că este prea firav, că a fost neglijat sau răsfăţat, că fraţii şi surorile nu i-au permis să se afirme şi altele de felul acesta. Asemenea destine se pot complica atunci când respectivul are realmente o infirmitate. Pe tema aceasta el va bate multă monedă pentru evaziunile sale.

Nici unul din aceste două tipuri nu include de obicei oameni de nădejde. Ce-i drept, cei care constituie primul tip se descurcă mai bine într-o perioadă în care concurenţa se mai bucură de o oarecare apreciere. Acest tip îşi va găsi echilibrul doar în dauna celorlalţi, pe când cel de-al doilea va trăi toată viaţa sub apăsarea sentimentului de inferioritate şi va suferi de pe urma imposibilităţii de a se împăca cu viaţa.

Şi *primul-născut* are caracteristicile sale. înainte de toate el are avantajul unei poziţii excelente pentru dezvoltarea sa psihică. Cunoaştem din istorie că este o poziţie aparte, favorizată. Această situaţie privilegiată s-a păstrat ca o tradiţie la multe popoare şi pături sociale. La ţărani, de exemplu, în mod indiscutabil primul-născut îşi cunoaşte încă din copilărie chemarea, anume că într-o zi el va prelua gospodăria şi că, prin aceasta, va avea o situaţie mult mai bună decât ceilalţi, care cresc cu sentimentul că va sosi şi ziua în care vor trebui să părăsească casa părintească. Şi în alte părţi, în multe familii se contează pe faptul că fiul cel mai mare va fi la un moment dat stăpânul casei. Chiar şi acolo unde tradiţia aceasta nu are greutate, ca de exemplu în familiile burgheze modeste sau în cele proletare, primul-născut este în orice caz cel căruia i se atribuie destulă putere şi înţelepciune, încât să se facă din el un ajutor şi o persoană capabilă să-i supravegheze pe cei mai mici. Ne putem reprezenta ce înseamnă pentru un copil să fie în permanenţă învestit cu întreaga încredere a celor din jurul său. Aceasta va genera în el o stare de spirit care se va exprima aproximativ în gânduri de felul: tu eşti cel mai mare, cel mai tare, cel mai în vârstă, de aceea trebuie să fii mai deştept decât ceilalţi etc.

Dacă dezvoltarea în această direcţie nu este stingherită, vom găsi la primul-născut trăsăturile caracteristice apărătorului ordinii existente. Asemenea oameni apreciază în mod cu totul deosebit puterea, atât puterea lor personală, cât şi ideea de putere ca atare. Pentru primii-născuţi puterea este ceva de la sine înţeles, ceva de maximă importanţă şi de care trebuie să se pătrundă. Nu este de trecut cu vederea faptul că, de regulă, asemenea oameni sunt conservatori.

La secunzi *(Zweigeborenen)* găsim aceeaşi aspiraţie către putere şi superioritate, cu nuanţele de rigoare. Ei stau tot timpul sub presiune, se străduiesc să ajungă în prim-plan, comportamentul lor fiind de asemenea al unui concurent intrat în cursa pentru viaţă. Secundul se simte puternic îmboldit de faptul că cineva este înaintea lui şi se pune în valoare. Dacă este în stare să-şi mobilizeze forţele şi să accepte competiţia cu primul-născut, de obicei va porni cu tot elanul înainte, în timp ce primul-născut, în posesia puterii sale, se simte relativ sigur, până când celălalt ameninţă să i se urce în cap. Acest portret ni-1 evocă în mod expresiv legenda despre Esau[2] şi Iacob. Vedem aici neastâmpărul, strădania, mai puţin evidente în fapte, cât mai ales în atitudini incoercibile, până când fie că ţelul este atins, adică înaintaşul este depăşit, fie că se bate în retragere după eşec, ceea ce adesea se termină cu o boală nervoasă. Starea de spirit a secundului este comparabilă cu pizma claselor neposedante, dominată de sentimentul umilirii. Se poate ca el să-şi fi fixat un scop atât de înalt, încât să sufere întreaga viaţă din cauza aceasta şi ca armonia sa interioară să fie distrusă ca urmare a acestui lucru, a faptului că şi-a sacrificat viaţa pentru o idee, pentru o ficţiune, pentru o himeră lipsită de valoare.

Copilul unic are şi el o situaţie specifică. El este expus cu totul demersurilor pedagogice ale celor din jurul său. Părinţii nu au, ca să spunem aşa, nici o posibilitate de alegere, ei aruncându-se cu tot elanul lor pedagogic

asupra acestui singur copil. Acesta va fi cu totul lipsit de independenţă, va aştepta mereu ca cineva să-i arate drumul de urmat, va fi în permanenţă în căutarea unui sprijin. Adesea răzgâiat, el nu este obişnuit să se aştepte la nici o dificultate, deoarece întotdeauna i-a fost netezit drumul. Cum se află mereu în centrul atenţiei, el capătă cu uşurinţă sentimentul că are o valoare deosebită. Poziţia sa este atât de delicată, încât luările de atitudine greşite sunt aproape inevitabile. Fireşte, dacă părinţii ştiu ce importanţă au asemenea situaţii, şi ce pericole ascund, atunci există posibilitatea contracarării lor. Rămâne, totuşi, o problemă dificilă. Adesea părinţi extrem de circumspecţi, care socot că viaţa este deosebit de grea şi, drept urmare, fac toate lucrurile cu o prudenţă exagerată, influenţează în acest sens şi sensibilitatea copilului. Îngrijorarea permanentă pentru sănătatea copilului îl va face pe acesta să privească lumea ca pe o realitate ostilă. în acest fel copilul evoluează cu veşnica teamă de greutăţi, în faţa cărora el stă lipsit de experienţă, nepregătit, pentru că nu a fost lăsat să guste decât ceea ce este agreabil. Asemenea copii vor întâmpina dificultăţi în cazul oricărei activităţi independente şi vor deveni inapţi pentru viaţă. Ei sunt sortiţi să sufere eşecuri. Uneori existenţa lor seamănă cu aceea a unor paraziţi care nu fac decât să savureze plăceri, pe când ceilalţi le poartă de grijă.

În familii sunt posibile diferite combinaţii, după cum există mai mulţi copii de acelaşi sex, sau fraţi şi surori, concurându-se într-un fel sau altul între dânşii. De aici complexitatea judecării şi evaluării fiecărui caz particular. Deosebit de dificilă este situaţia băiatului unic care creşte în mijlocul mai multor surori. într-o asemenea casă, dominantă este influenţa feminină, băiatul fiind împins pe ultimul plan, mai ales dacă este cel mai mic dintre copii şi se trezeşte în faţa unei falange feminine solidare. Tendinţa sa de a se pune în valoare se izbeşte de mari obstacole. Atacat din toate părţile, el nu va ajunge niciodată propriu-zis conştient de privilegiile pe care societatea noastră anacronică le rezervă bărbaţilor şi va arăta incertitudine în acţiunile sale. Intimidarea poate merge atât de departe încât, uneori, el să resimtă ca mai slabă poziţia bărbatului faţă de aceea a femeii. Curajul şi încrederea sa în sine ajung să se clatine sau, dimpotrivă, un puternic impuls îl împinge la mari înfăptuiri. Amândouă cazurile sunt generate de aceeaşi situaţie. Ce va deveni în final un asemenea băiat depinde de condiţiile şi împrejurările vieţii. Nu se poate însă să nu se observe la el persistenţa unei trăsături tipice.

După cum vedem, tot ceea ce aduce în viaţă copilul se formează şi se colorează în conformitate cu poziţia sa în constelaţia familiei. Această constatare face să pălească *doctrina eredităţii,* atât de dăunătoare pentru activitatea pedagogică. Există, ce-i drept, cazuri în care influenţa eredităţii este în afară de orice îndoială, ca de exemplu atunci când un copil crescut în afara oricărei relaţii cu părinţii săi manifestă totuşi trăsături similare sau identice. Uimirea în faţa acestui fapt face loc imediat unei mai bune înţelegeri, dacă ne amintim cât de uşor de interpretat sunt anumite distorsiuni în dezvoltarea copilului care, de exemplu, vine pe lume cu deficienţe corporale, stare care determină o tensiune între el şi cerinţele mediului, exact ca la tatăl său, care şi el poate că a venit pe lume cu organe deficiente. Din acest punct de vedere, teoria transmiterii ereditare a trăsăturilor de caracter se dovedeşte lipsită de întemeiere.

Din expunerea de mai sus rezultă că dintre distorsiunile care intervin în dezvoltarea copilului cea mai gravă priveşte aspiraţia sa de a se ridica deasupra celorlalţi şi de a tinde la o poziţie de forţă, care să-i aducă avantaje personale. Dacă această tendinţă proprie societăţii noastre pune stăpânire pe sufletul omului, dezvoltarea sa ia un curs obligatoriu. O profilaxie pedagogică în acest domeniu întâmpină dificultăţi care reclamă o înţelegere mai profundă a situaţiilor. Şi dacă există un punct de vedere coerent, care să ne ajute la înlăturarea tuturor dificultăţilor, acesta se referă la cultivarea sentimentului de comuniune umană. Dacă lucrul acesta reuşeşte, toate dificultăţile devin insignifiante. Cum însă în vremea noastră reuşitele în acest sens sunt relativ rare, dificultăţile atârnă greu în balanţă. Recunoscând faptul acesta, nu ne vom mai mira că întâlnim atâţia oameni care se luptă de-a lungul vieţii să se menţină pe linia de plutire, existenţa fiind dură pentru ei. Ştim că ei sunt victimele unei dezvoltări greşite şi că, în consecinţă, şi atitudinea lor faţă de viaţă este greşită. De aceea judecata noastră referitoare la ei trebuie să fie foarte reţinută şi, mai presus de orice, să nu fie o *judecată morală,* o judecată asupra valorii (morale) a omului. Mai degrabă se impune să încercăm să valorificăm cunoştinţele pe care le-am dobândit, să abordăm altfel omul, dat fiind că acum suntem în stare să ne facem o imagine mult mai exactă despre viaţa sa interioară. Pentru educaţie, de asemenea, rezultă importante puncte de vedere, deoarece cunoaşterea surselor de eroare ne oferă multiple posibilităţi de intervenţie. Având o viziune cuprinzătoare şi profundă a dezvoltării psihice a omului, în trăsăturile pe care le examinăm putem discerne nu numai trecutul, ci, întrucâtva, şi viitorul său. Numai aşa omul devine pentru noi cu adevărat viu. El va fi pentru noi mai mult decât o simplă siluetă şi vom obţine o altă idee despre valoarea sa

decât ideea care are adesea curs în societatea noastră.

NOTE

[1] *„wir brauchen keine Ersten",*în textul original. (Nota trad.)

[2] Fiul lui Isac şi al Rebecăi, fratele mai mare al lui Iacob, care, după cum spune Biblia, şi-a vândut pe un blid de linte dreptul de prim-născut.(Nota trad.)

CARACTEROLOGIE

Capitolul I

GENERALITĂŢI

1. ESENŢA CARACTERULUI ŞI FORMAREA SA.

Prin trăsătură de caracter înţelegem o anumită formă de manifestare psihică a omului, în încercarea sa de adaptare la sarcinile vieţii. „Caracterul" este, aşadar, o *noţiune socială.* Putem vorbi de o trăsătură de caracter numai dacă ţinem seama de conexiunea omului cu mediul său specific. în cazul unui Robinson, bunăoară, ar fi lipsit de importanţă să ştim ce caracter are. Caracterul este luarea de atitudine, modul în care omul se raportează la mediul său, o linie directoare impregnată de impulsul de afirmare asociat cu sentimentul de comuniune socială.

Am şi stabilit că întregul comportament al omului este axat pe un scop care nu vizează altceva decât obţinerea superiorităţii, a puterii, învingerea altora. Scopul influenţează concepţia despre lume, modul de a fi, tiparul de viaţă al omului, dirijând gesturile care îl exprimă. Trăsăturile de caracter sunt, de aceea, doar formele aparente, exterioare ale liniei de mişcare a omului. Ca atare, ele ne mijlocesc cunoaşterea atitudinii sale faţă de mediu, faţă de semeni, în general faţă de comunitate şi faţă de problemele sale de viaţă. Avem de-a face cu fenomene care ni se înfăţişează ca *mijloace* de a pune în valoare personalitatea, elemente care se asamblează într-o metodă de viaţă *(Methode des Lebens).*

Trăsăturile de caracter nu sunt înnăscute, aşa cum mulţi consideră, nu sunt date de la natură, fiind comparabile cu linia directoare, care intră în constituţia omului ca un şablon şi îi permite, fără a medita prea mult, să-şi exprime în orice situaţie propria personalitate. Ele nu corespund unor forţe sau substraturi native, ci sunt *dobândite* încă în primii ani de viaţă, determinând un mod constant şi bine definit de a fi. Lenea unui copil, de pildă, nu este înnăscută, ci el este leneş pentru că această însuşire i se pare mijlocul convenabil de a-şi uşura viaţa şi de a-şi da importanţă. Căci — într-un anumit sens — aspiraţia către putere se face simţită la om chiar şi atunci când el evoluează pe o linie a trândăviei. El se poate referi mereu la aceasta ca la o deficienţă nativă şi atunci valoarea sa interioară apare ca intactă. Rezultatul final al unei asemenea introspecţii arată, invariabil, cam în felul următor: „Dacă nu aş avea această deficienţă, mi-aş putea desfăşura în mod strălucit capacităţile, din păcate însă am acest neajuns". Un altul, angajat într-o luptă continuă cu anturajul său, la care îl împinge o sălbatică aspiraţie către putere, îşi va dezvolta trăsături de caracter necesare susţinerii unei astfel de lupte, cum sunt ambiţia, invidia, suspiciunea, şi altele de felul acesta. S-ar crede că asemenea fenomene sunt topite laolaltă în magma personalităţii, având un caracter nativ şi irevocabil, pe când la o examinare mai aprofundată reiese că ele sunt necesare doar pentru linia de mişcare a individului şi au fost adoptate ca atare. Nu sunt factori primari, ci secundari, obţinuţi în virtutea scopului secret al individului, având, prin urmare, un caracter *teleologic.* Să ne amintim de cele expuse mai sus, potrivit cărora modul uman de a trăi, de a acţiona, de a-şi stabili o poziţie este în chip necesar legat de fixarea unui scop. Nu putem nimic concepe şi pune în aplicare, fără a prefigura un anumit ţel. Acesta se întrezăreşte încă în contururile confuze ale psihicului infantil şi direcţionează dezvoltarea întregii sale vieţi psihice. Este forţa diriguitoare, formativă, care face ca fiecare individ să fie o unitate distinctă, o personalitate diferită, dat fiind că toate actele şi formele de expresie se îndreaptă spre unul şi acelaşi punct, în aşa fel încât pentru noi el este inconfundabil, acolo unde îşi urmează propria sa cale.

Se impune să părăsim cu totul ideea importanţei *eredităţii* cu privire la fenomenele psihice şi îndeosebi în ceea ce priveşte geneza trăsăturilor de caracter. Nu există nici un argument care să poată susţine acceptarea teoriei eredităţii în acest domeniu. Dacă urmărim retrospectiv un fenomen oarecare din viaţa unui om, ajungem, firește, la prima zi de viaţă şi avem iluzia că toate sunt înnăscute. Faptul că există trăsături de caracter comune unei întregi familii, unui popor sau rase se explică pur şi simplu prin aceea că oamenii trăiesc unii lângă alţii, că trăsăturile pe care ei şi le cultivă sunt învăţate de la ceilalţi, imitate. Există anumite realităţi, particularităţi psihice şi gesturi expresive care în societatea noastră îi incită pe tineri la imitare. Aşa, de exemplu, setea de cunoaştere, care adesea se exteriorizează sub forma curiozităţii, la copiii care au de luptat cu anumite deficienţe ale aparatului vizual conduc la formarea unei veritabile trăsături de caracter. Dar în realitate nu este vorba de o necesitate imperioasă a dezvoltării acestei trăsături de caracter; dacă ar cere-o linia directoare a copilului, în sfera setei sale de cunoaştere s-ar putea dezvolta o trăsătură de caracter care l-ar determina să cerceteze toate lucrurile, să le demonteze sau să le spargă. Sau ar devora cărţile, şi altele de acest fel. Procese similare au loc în privinţa neîncrederii în oameni de care suferă cei cu infirmităţi de auz. în civilizaţia de azi asemenea oameni sunt expuşi unor riscuri extraordinare. Ei devin, de asemenea, ţinta a tot felul de înţepături (luare în râs, taxări peiorative, cum ar fi netot etc), ceea ce favorizează dezvoltarea unui caracter suspicios. Cum sunt ocoliţi, este de înţeles faptul că ajung să nutrească sentimente ostile. Ipoteza transmiterii ereditare a caracterului lor suspicios este neîntemeiată. Acelaşi lucru se poate spune referitor la ipoteza nativităţii trăsăturilor de caracter care ţin de criminalitate. Argumentului că în una şi aceeaşi familie s-a constatat prezenţa a mai multor criminali trebuie să i se opună argumentul că tradiţia, concepţia de viaţă şi exemplul negativ merg mână în mână şi că, de pildă, copilului furtişajul i se prezintă de-a dreptul ca o modalitate de a-şi duce existenţa.

La fel se petrec lucrurile îndeosebi în ceea ce priveşte tendinţa de a se pune în valoare *(Geltungsstreben).* Dificultăţile cu care se confruntă fiece copil fac ca această tendinţă să fie indispensabilă pentru dezvoltare. Formele în care apare tendinţa sunt, la urma urmei, interşanjabile, ele alternând, modificându-se, luând aspecte diferite de la un individ la altul. La afirmaţia că, în ceea ce priveşte trăsăturile lor de caracter, copiii seamănă cu părinţii, trebuie să răspundem că, în tendinţa sa de a se pune în valoare, copilul este ispitit de modelul reprezentat de cineva din anturajul său, care revendică şi posedă aceeaşi valoare. Fiecare generaţie învaţă în felul acesta de la premergătorii ei şi, chiar şi în perioadele cele mai vitrege, implicată în complicaţiile extreme la care conduce aspiraţia către putere, rămâne întotdeauna la cele învăţate.

Scopul de a obţine superioritatea este un scop secret. Ca urmare a influenţei sentimentului de comuniune socială, nu se poate desfăşura decât în taină, ascunzându-se în permanenţă sub o mască prietenoasă. Trebuie totuşi să arătăm că el nu ar putea evolua într-o formă atât de transfigurată în cazul în care ne-am cunoaşte mai bine unii pe alţii. Dacă am progresa atât de mult în acest sens încât fiecare să fie în măsură să discearnă cu claritate caracterul semenului său, nu numai că s-ar proteja mai bine, ci în acelaşi timp ar face atât de anevoioasă osteneala celorlalţi, încât i-ar anula orice avantaj. Vălul aspiraţiei către putere ar trebui atunci să cadă. De aceea merită cu prisosinţă să privim mai în profunzime aceste structuri şi să încercăm o utilizare practică a cunoştinţelor dobândite. Căci a noastră cunoaştere a omului nu ne-a dus prea departe. Trăim într-o ţesătură complicată de relaţii socioculturale, care ridică obstacole în calea unei corecte pregătiri pentru viaţa. La drept vorbind, mijloacele esenţiale de cultivare a perspicacităţii le sunt refuzate celor mulţi, iar şcoala nu a realizat prea multe până astăzi, în afară de răspândirea unui anumit volum de cunoştinţe pe care copiii le „înghit" cum pot, fără ca acestea să le suscite interesul. Şi chiar şi o asemenea şcoală rămâne pentru majoritatea populaţiei un pios deziderat. Până în prezent s-a pus mult prea puţin accentul pe premisa majoră a obţinerii cunoaşterii omului. în aceste şcoli, aşa cum sunt ele, am primit noi etaloanele de evaluare a oamenilor. Acolo am învăţat noi, cumva, să distingem lucrurile unul de altul, să le categorisim în bune şi rele, dar fără a recurge la verificarea necesară. Intraţi în viaţă cu această lacună, persistăm în ea. Adulţi, ne conducem după prejudecăţile din anii copilăriei, ca şi cum ar fi legi scrise. Nu observăm că, antrenaţi în vârtejul acestei civilizaţii complexe, acceptăm puncte de vedere cât se poate de dăunătoare unei veritabile cunoaşteri a lucrurilor, pentru că, în ultimă instanţă, nu le privim decât din unghiul de vedere al exacerbării sentimentului propriei noastre personalităţi, în sensul de a ajunge să ocupăm o poziţie care să ne permită un surplus de putere.

2. IMPORTANŢA SENTIMENTULUI DE COMUNIUNE SOCIALĂ PENTRU DEZVOLTAREA CARACTERULUI.

În dezvoltarea caracterului un rol proeminent îndeplineşte, alături de aspiraţia către putere, un al doilea factor, anume sentimentul de comuniune socială. Ca şi tendinţa de a se pune în valoare, acest sentiment apare o dată cu primele impulsuri psihice ale copilului, exprimându-se mai ales în actele de tandreţe, în căutarea de contacte umane. Cu condiţiile de dezvoltare ale sentimentului de comuniune socială am făcut cunoştinţă în altă parte, aşa că nu vom face decât să le recapitulăm pe scurt. Mai înainte de toate el stă sub influenţa constantă a sentimentului de inferioritate şi a aspiraţiei către putere care derivă de aici. Fiinţa umană este extraordinar de sensibilă la sentimentele de inferioritate de tot felul. Din momentul în care apare sentimentul inferiorităţii începe, propriu-zis, cel dintâi proces al vieţii sale psihice, neliniştea care îşi caută echilibrul, care jinduieşte după securitate şi împlinire, spre a putea să aibă parte de o viaţă tihnită şi plină de bucurie. Pe cunoaşterea sentimentului de inferioritate se bazează regulile de comportare faţă de copil, care culminează în cerinţa generală de a nu-i face acestuia viaţa amară, de a-l feri de părţile întunecate ale existenţei şi de a-i prezenta, pe cât posibil, părţile luminoase ale vieţii. La acestea se adaugă o altă grupă de condiţii, de natură economică, care îl fac pe copil să crească în cadrul unor relaţii necorespunzătoare, generatoare de fenomene care se impun remediate: deformări, nepricepere şi mizerie. Un rol important joacă deficienţele corporale, care fac ca un asemenea copil să nu fie apt pentru un mod de viaţă normal, recunoscându-i-se privilegii şi trebuind a fi luate măsuri speciale de asigurare a existenţei sale. Chiar şi atunci când dispunem de toate posibilităţile, *ceea ce* nu putem împiedica este ca un asemenea copil să resimtă viaţa ca pe o povară, cu urmarea ca sentimentul său de comuniune să fie ameninţat de pericolul degenerării.

Nu putem aprecia un om decât raportând ideea de sentiment de comuniune socială la atitudinea sa de ansamblu, la gândurile şi actele sale, prin prisma unei cuantificări. Acest punct de vedere reflectă faptul că situaţia fiecărui individ în societate pretinde un sentiment profund al structurii vieţii, care ne face să intuim mai mult sau mai puţin limpede, câteodată uimitor de clar, ceea ce datorăm celorlalţi. Faptul că ne aflăm în mijlocul angrenajului vieţii, supuşi logicii convieţuirii umane, ne obligă la certitudine în judecăţile noastre, iar pentru aceasta nu am putea cunoaşte altă măsură decât chiar dimensiunile sentimentului de comuniune socială. Ne este imposibil să negăm dependenţa noastră spirituală de acest sentiment. Nici un om nu ar fi capabil să conteste în mod serios aderenţa sa la sentimentul de comuniune socială. Nu există nici o cale de a ne degaja de îndatoririle noastre faţă de semeni. Sentimentul de comuniune socială ne aduce întotdeauna în conştiinţă vocea sa avertizatoare. Nu vrem să spunem că am merge mereu pe drumul indicat de sentimentul de comuniune, dar că e nevoie de cheltuirea unei anumite energii ca să înăbuşi acest sentiment şi că, pe de altă parte, dată fiind valabilitatea sa universală, nimeni nu poate întreprinde vreo acţiune fără a se justifica într-un fel oarecare în faţa acestui sentiment. De aceea oamenii sunt înclinaţi ca, pentru tot ceea ce gândesc şi fac, să invoce temeiuri, sau cel puţin circumstanţe atenuante, tehnica specifică a vieţii, gândirii şi acţiunii rezultând din faptul că vrem să fim totdeauna cuplaţi la sentimentul de comuniune socială, fie că o credem cu adevărat, fie că vrem doar să producem aparenţa acestei cuplări. Pe scurt, aceste analize trebuie să ne arate că există un fel de fantomă a sentimentului de comuniune socială[1], care ascunde ca un văl cealaltă tendinţă, a cărei dezvăluire abia ne-ar da posibilitatea să apreciem în chip corect omul. Posibilitatea de a ne înşela face dificilă evaluarea dimensiunilor sentimentului de comuniune socială. Cunoaşterea omului este însă o treabă grea şi tocmai de aceea trebuie s-o ridicăm la rangul de ştiinţă. Pentru a arăta ce abuzuri pot surveni în acest domeniu, să înfăţişăm în cele ce urmează câteva cazuri întâlnite în experienţa noastră.

Un tânăr povesteşte că într-o zi a înotat în mare cu mai mulţi camarazi spre o insulă, unde au rămas câtva timp. S-a întâmplat ca unul din ei, aplecându-se la marginea stâncii, să-şi piardă echilibrul şi să cadă în mare. Tânărul nostru, aplecându-se şi el, l-avăzut pe camaradul său ducându-se la fund. Reflectând mai târziu asupra acestui fapt, a înţeles că nu a simţit atunci nimic altceva decât curiozitate. în treacăt fie spus, accidentul nu a fost mortal. Dar, în ceea ce îl priveşte pe povestitor, trebuie să conchidem că el este în bună parte lipsit de sentimentul de comuniune socială. Chiar dacă auzim mai apoi că, de fapt, în viaţa lui n-a făcut nimănui nici un rău, ba chiar că se întâmplă să fie în bune raporturi cu câte cineva, aceasta nu ne împiedică să socotim că sentimentul său de comuniune socială este slab. Fireşte că pentru o asemenea concluzie riscantă este necesar să ne mai informăm. Să mai examinăm, în acest scop, o secvenţă preferată a reveriilor sale zilnice. El se imagina într-o căsuţă din inima codrului, departe de toţi oamenii. Acesta era şi motivul preferat al desenelor sale. Cine se pricepe să interpreteze reveriile, cunoscând antecedentele, va recunoaşte aici lesne carenţa sentimentului de comuniune socială. Şi dacă, fără a face paradă de morală, constatăm că asupra lui a influenţat o formare întrucâtva eronată, împiedicând dezvoltarea sentimentului comuniunii sociale, nu vom fi departe de adevăr.

O altă istorie, despre care am vrea să putem spera că este doar o anecdotă, ne va arăta încă şi mai clar deosebirea dintre sentimentul de comuniune socială autentic şi cel fals. încercând să urce în tramvai, o bătrână a alunecat şi a căzut în zăpadă. Ea nu se putea ridica şi o grămadă de oameni s-a adunat în jurul ei, fără a-i veni în ajutor, până când, în sfârşit, s-a găsit cineva s-o ridice. în aceeaşi clipă a sărit şi un altul, care până atunci se ţinuse ascuns în mulţime, gratu-lându-1 pe salvator cu cuvintele: „Iată, în fine, un om cumsecade; de cinci minute stau aici şi aştept să văd dacă cineva o va ridica pe această doamnă. Sunteţi primul care i-a sărit în ajutor". Se vede clar aici cum, printr-un soi de trufie, simulând sentimentul de comuniune socială, acest om se erijează în judecător al altora, distribuind laude şi mustrări, fără ca el însuşi să fi mişcat vreun deget.

Există cazuri atât de complicate încât nu este deloc uşor să ne pronunţăm asupra dimensiunilor sentimentului de comuniune socială. Nu ne rămâne decât să-i căutăm rădăcinile. Nu vom pluti în ceaţă dacă, de exemplu, se pune problema să judecăm cazul unui comandant suprem de armată care, cu toate că socoate că războiul este aproape pierdut, mână încă mii de soldaţi la moarte. Fireşte că el va susţine că a acţionat în interesul obştei, şi mulţi vor fi de acord cu dânsul. Noi suntem însă, azi, prea puţin înclinaţi să vedem în el omul realmente preocupat de semenii săi, orice motiv ar invoca el.

În asemenea cazuri, spre a putea emite judecăţi corecte, avem nevoie de un punct de vedere care să prezinte o valabilitate generală. Pentru noi acest punct de vedere este acela al *utilităţii pentru obşte,* al *binelui general.* Dacă adoptăm acest punct de vedere, foarte rareori vom întâmpina dificultăţi în formularea unui verdict.

Dimensiunile sentimentului de comuniune socială vor apărea în toate manifestările omului. Ele se vor exprima foarte clar, de exemplu, în felul în care cineva se uită la un semen al său, în felul în care îi întinde mâna sau îi vorbeşte. întreaga sa fiinţă ne va produce o impresie pur intuitivă. Din comportamentul unui om tragem uneori în mod cu totul inconştient concluzii de care după aceea depinde propria noastră atitudine faţă de dânsul. în expunerea noastră nu facem decât sa transpunem acest proces în sfera conştiinţei, spre a putea, pe această cale, să facem analizele şi evaluările de rigoare, fără a avea a ne teme de erori. Astfel nu ne vom mai lăsa conduşi pe drumuri greşite de idei preconcepute, idei care apar mult mai uşor atunci când procesul are loc în inconştient, unde nu putem exercita nici un control şi nu avem nici o posibilitate de revizuire.

Se cuvine să insistăm asupra faptului că, spre a aprecia caracterul unui om, întotdeauna trebuie să avem în vedere poziţia sa totală, ca factor esenţial, nefiind suficientă examinarea unor fenomene izolate, cum ar fi *doar* substratul corporal, *doar* mediul sau *doar* educaţia. Stabilind această metodă, scutim lumea de un coşmar. într-adevăr, dacă reuşim să stabilim şi să perfectăm metoda, devenind conştienţi de faptul că printr-o mai profundă autocunoaştere ajungem să ne şi comportăm într-un mod mai corespunzător, atunci, de asemenea, este posibil să acţionăm cu succes asupra altora, în special asupra copiilor, evitând ca destinul lor să devină un *fatum orb,* evitând ca ei să rămână pe veci nefericiţi, pentru că au avut nenorocul să se tragă dintr-o familie în care atmosfera era tenebroasă. Dacă vom fi în stare să facem acest lucru, civilizaţia umană va face un pas decisiv înainte, va exista posibilitatea de a creşte generaţii conştiente de a fi stăpâne pe propriul lor destin.

3. DIRECŢII ALE DEZVOLTĂRII CARACTERULUI.

Corespunzător cu orientarea pe care copilul o va urma în dezvoltarea sa psihică, va avea loc şi formarea trăsăturilor sale de caracter. Această orientare se va înfăţişa fie sub forma unei linii drepte, fie sub forma uneia cu cotituri. în primul caz copilul va tinde la realizarea rectilinie a scopului său şi îşi va dezvolta, în această perspectivă, un caracter agresiv, curajos. Se poate spune că dezvoltarea iniţială a caracterului are totdeauna ceva din această agresivitate şi fermitate, dar că dificultăţile vieţii ajung uşor să facă această linie mai flexibilă. Aceste dificultăţi, după cum este cunoscut, sunt determinate de puternica împotrivire a adversarilor, aşa încât copilul nu poate ajunge la superioritate în linie dreaptă. El va încerca să facă ocoluri, să evite, într-un fel oarecare, aceste dificultăţi. De-a lungul acestei căi cu ocolişuri el va dobândi, iarăşi, anumite trăsături de caracter. în acelaşi mod acţionează asupra formării caracterului şi toate celelalte dificultăţi cu care am şi făcut cunoştinţă, cum sunt deficienţele organelor, jignirile suferite din partea anturajului copilului şi altele de acest fel. Importante sunt, apoi, influenţele mediului mai larg, de dincolo de limitele familiei, influenţe care reprezintă o irezistibilă forţă pedagogică. Căci viaţa publică se reflectă în cerinţele, gândurile şi sentimentele educatorului însuşi, care orientează în aşa fel activitatea pedagogică încât aceasta să concorde cu viaţa socială şi cu cultura dominantă.

Dificultăţile de tot felul constituie totdeauna un pericol pentru dezvoltarea rectilinie a caracterului. De aceea drumul pe care apucă copilul întru atingerea scopului său privind puterea[2] se va abate mai mult sau mai puţin de la linia dreaptă. În timp ce, în primul caz, atitudinea copilului este neclintită, pe una şi aceeaşi linie, greutăţile fiind înfruntate direct, în al doilea caz apare un cu totul alt copil, care de-acum a învăţat că focul te arde, că există adversari, că trebuie să fii prevăzător. El va încerca să-şi atingă pe căi ocolite, prin viclenie, ţelul privind punerea sa în valoare şi situarea pe o poziţie de forţă. Dezvoltarea sa ulterioară va depine de gradul de diviere de la linia dreaptă, de faptul că este prea prudent sau, dimpotrivă, imprudent, de concordanţa cu nevoile vieţii sau de abandonarea lor. Nu-şi va mai aborda direct îndatoririle, va deveni poltron sau timid, nu te va mai privi în ochi, nu va mai spune adevărul. Alt tip de copil, dar, cu toate acestea, acelaşi scop. Comportamentul diferă, nu însă şi intenţionalitatea[3].

Ambele direcţii de dezvoltare sunt, până la un anumit punct, valabile, mai ales dacă copilul nu a adoptat încă forme rigide, dacă principiile sale sunt încă flexibile, încât să nu bătătorească aceeaşi cale, ci are suficientă iniţiativă şi supleţe pentru a găsi o altă formă atunci când cealaltă s-a dovedit infructuoasă.

Adaptarea la cerinţele colectivităţii presupune, aşadar, o viaţă în comun armonioasă. Copilul poate fi uşor făcut să se adapteze, atâta timp cât nu a adoptat o atitudine ostilă faţă de anturajul său. Iar conflictul în interiorul familiei este evitabil doar dacă educatorii îşi pot înfrâna propria lor aspiraţie către putere, aşa încât aceasta să nu devină o povară apăsătoare pentru copil. Dacă ei, de asemenea, au o bună înţelegere a dezvoltării copilului, vor putea evita apariţia unor trăsături de caracter unidirecţionate, degenerarea curajului în impertinenţă, a independenţei în egoism brutal. Tot aşa, vor putea să preîntâmpine trecerea de la adaptare la o ascultare de sclav, determinată de o autoritate care uzează de mijloace violente, caz în care copilul se închide în sine şi ocoleşte adevărul, pentru că se teme de urmările sincerităţii. Căci constrângerea practicată adesea în educaţie este un procedeu temerar şi determină cel mai adesea numai o falsă adaptare, ascultarea obţinută cu de-a sila fiind doar una aparentă. Chiar dacă ar acţiona asupra copilului, mijlocit sau nemijlocit, toate dificultăţile imaginabile, totdeauna în sufletul acestuia va răzbate un reflex al situaţiei generale, luând forma corespunzătoare, fără spiritul critic de rigoare, fie pentru că copilul nu izbuteşte aceasta, fie pentru că adulţii din preajma copilului ignoră cu totul aceste procese psihice care au loc la copil, sau nu le înţeleg.

Putem clasifica oamenii şi altfel, adică potrivit modului în care înfruntă dificultăţile. *Optimiştii* sunt acei oameni la care dezvoltarea caracterului urmează, în ansamblu, o direcţie lipsită de ocoluri. Ei înfruntă cu curaj toate greutăţile, fără a le lua în tragic. Au o statornică încredere în sine şi îşi formează cu uşurinţă o atitudine favorabilă vieţii. Ei nu sunt peste măsură de pretenţioşi, pentru că se auto-estimează în chip judicios şi nu se simt frustraţi. Suportă mai uşor necazurile decât ceilalţi, care totdeauna găsesc motive să se considere slabi şi neputincioşi. în situaţiile critice ei rămân fermi în convingerea că răul poate fi îndreptat.

Optimiştii pot fi recunoscuţi şi după aspectul lor exterior. Ei nu se arată temători, vorbesc deschis şi liber, fără a se jena. Ar putea fi zugrăviţi plastic ca nişte oameni care îşi întâmpină semenii cu braţele deschise.

Contactează cu uşurinţă pe ceilalţi şi se împrietenesc repede, pentru că nu sunt suspicioşi. Vorbesc cursiv, ţinuta şi umbletul le sunt naturale. Acest tip nu se întâlneşte decât rareori în stare pură, aproape exclusiv în primii ani ai copilăriei. Există însă diferite grade de optimism şi de seninătate, cu care ne putem declara mulţumiţi.

La polul opus găsim tipul *pesimiştilor,* care pun cele mai dificile probleme pedagogice. Sunt cei care, ca urmare a evenimentelor şi impresiilor din copilărie, au rămas cu un sentiment de inferioritate, dificultăţile de tot felul dându-le senzaţia că viaţa nu este uşoară. O dată intrată în orbita concepţiei pesimiste despre lume, alimentată de tratamentul nedrept care li se aplică, privirea pesimiştilor va cădea fără încetare asupra părţilor întunecate ale vieţii. Mult mai conştienţi decât optimiştii cu privire la greutăţile vieţii, ei îşi pierd lesne curajul. Adesea, sub imperiul unui sentiment de incertitudine, caută un sprijin,'ceea ce de obicei se manifestă în exterior prin imposibilitatea de a rămâne singuri, ca în cazul copiilor care încearcă să se agate de fusta mamei sau o strigă într-una. De multe ori acest strigăt după mama poate persista până la vârste înaintate.

Circumspecţia deosebită a acestui tip se vădeşte în atitudinea sa, care de cele mai multe ori este sfioasă, temătoare, calmă, prudent calculată, pentru că mereu sunt adulmecate pericole. Somnul va fi agitat. în general, somnul este un excelent instrument de măsurare a gradului de dezvoltare psihică la om. *Tulburările de somn* sunt întotdeauna un semn de prudenţă şi incertitudine exagerate. Este ca şi cum aceşti oameni ar sta tot timpul de pază, ca să se apere cât mai bine contra ostilităţilor vieţii. Se poate vedea de aici, de asemenea, cât de puţin stăpânesc pesimiştii arta de a trăi, cât de puţin înţeleg ei viaţa şi relaţiile ei, cât timp nu pot avea parte măcar de un somn bun. Dacă ar avea realmente dreptate, atunci nu le-ar fi *permis* să doarmă. Dacă viaţa ar fi într-adevăr atât de grea, atunci somnul ar fi de fapt un fenomen dăunător[4]. în înclinaţia de a lua atitudine împotriva unor asemenea fenomene naturale se trădează incapacitatea vitală a acestui tip. Uneori nu se semnalează tulburări de somn, ci alte manifestări insignifiante, cum ar fi grija ca uşa să fie bine închisă, apariţia în vis a unor hoţi care sparg casa etc. Chiar şi în poziţiile pe care le ia în timp ce doarme este de recunoscut acest tip. Adesea asemenea oameni se strâng covrig pe o palmă de loc sau îşi trag plapuma peste cap.

Pornind de la un alt punct de vedere, putem clasifica oamenii în agresori şi agresaţi. *Atitudinea agresivă* se vădeşte, înainte de toate, în amplitudinea mişcărilor. Dacă indivizii respectivi sunt curajoşi, curajul lor va căpăta proporţii, ei voind să-şi demonstreze lor înşile şi să le demonstreze şi altora că sunt capabili de fapte mari. Ei îşi trădează astfel profundul sentiment de insecuritate care, în fond, îi stăpâneşte. Alţii vor încerca să reprime în ei blândeţea şi afecţiunea, care le apar drept semne de slăbiciune. Ei vor voi totdeauna s-o facă pe grozavii, adesea cu o grosolănie frapantă. Tipul agresorului va prezenta de multe ori şi trăsături cum sunt brutalitatea şi cruzimea. Dacă înclină spre pesimism, adesea toate relaţiile lor cu mediul se schimbă, ei neîmpărtăşind preocupările celor din jur, nesimpatizând cu aceştia şi opunându-se tuturor în mod ostil. Autoestimarea conştientă poate atinge la ei un grad considerabil, făcându-i să se umfle în pene de mândrie, aroganţă şi infatuare. Ei pot afişa o atare înfumurare, de parcă ar fi obţinut realmente mari izbânzi. Dar grosolănia cu care fac totul, superficialităţile lor, nu numai că perturbă viaţa în comun, ci lasă să se întrevadă că totul în ei nu este decât o construcţie artificială, ridicată pe o temelie nesigură şi clătinătoare. Aşa se înfiripă atitudinea lor agresivă, care se menţine câtva timp.

Dezvoltarea ulterioară a unor asemenea oameni nu este lipsită de asperităţi. Societatea omenească nu este favorabilă unor astfel de fiinţe. Fie şi numai prin faptul că şochează, ei se fac antipatici. Prin permanentele lor strădanii de a obţine supremaţia, intră repede în conflict cu ceilalţi, în special cu tovarăşii de idei, la care ei suscită spiritul de concurenţă. Viaţa lor va fi un lanţ neîntrerupt de lupte, iar când, cum este aproape de neînlăturat, suferă înfrângeri, adesea linia lor ofensivă se prăbuşeşte cu totul. Bat atunci repede în retragere, înspăimântaţi, îşi pierd tenacitatea şi numai cu mare greutate pot depăşi stagnarea. De asemenea, le este greu să mai revină în prim-plan. Eşecurile încep să-şi pună pecetea pe existenţa lor şi evoluţia lor sfârşeşte aproximativ acolo unde începe aceea a celuilalt tip, acela al oamenilor care se simt totdeauna atacaţi.

Acest al doilea tip, al „agresaţilor", include pe cei care, pentru a-şi depăşi sentimentul de slăbiciune, au adoptat nu linia atacului, ci pe aceea a anxietăţii, a precauţiei şi a laşităţii. Sigur că această atitudine nu se instituie fără ca mai întâi să fi fost urmată, fie şi pentru scurtă vreme, de linia primului tip, pe care am descris-o. „Agresaţii" sunt curând atât de zdrobiţi de experienţe nefericite şi trag din acestea concluzii atât de sumbre, încât iau lesne drumul fugii. Mulţi reuşesc să-şi ascundă lor înşile aceste dezertări, procedând ca şi cum în faţa lor s-ar fi deschis o nouă perspectivă, deosebit de fecundă. Când ei se cufundă în trecut, evocând din belşug amintiri şi dând frâu liber imaginaţiei, de fapt nu fac decât să scape de o realitate care le apare ameninţătoare. Dacă nu

şi-au pierdut orice spirit de iniţiativă, unii din aceşti oameni pot reuşi să realizeze în această situaţie lucruri care nu sunt lipsite de utilitate pentru societate. Cei care se interesează de *psihologia artistului,* vor găsi adesea acest tip printre artişti, care se desprind de realitate pentru a-şi clădi o a doua lume în imaginaţie, în imperiul ideilor, unde nu există nici un obstacol. Dar aceste cazuri ţin de sfera excepţiilor. Cei mai mulţi eşuează. Se tem de totul şi de toţi, devin nespus de suspicioşi şi se aşteaptă din partea celorlalţi doar la duşmănie. Din nefericire, societatea noastră favorizează nu de puţine ori această atitudine şi cei care o adoptă ajung să nu mai vadă însuşirile pozitive ale oamenilor şi nici părţile luminoase ale vieţii. O trăsătură de caracter frecventă la aceşti oameni este extraordinara dezvoltare a *spiritului critic,* perspicacitatea cu care sesizează imediat orice neajuns. Ei se erijează în judecători, fără a fi contribuit cu ceva în folosul colectivităţii. Sunt exclusiv critici, înveninând în permanenţă climatul social. Suspiciunea îi constrânge la o atitudine de expectativă, şovăitoare, înainte de a-şi asuma o sarcină, sunt bântuiţi de îndoială, tergiversează, ca şi cum ar voi să respingă luarea deciziei. Ca să ne reprezentăm în chip simbolic acest tip, ni-l putem imagina ca pe un om care întinde în faţă mâinile pentru a se apăra şi care uneori îşi întoarce ochii, ca pentru a nu fi obligat să privească în faţă primejdia. Asemenea oameni au şi alte trăsături antipatice. De regulă oamenii care nu au încredere în ei înşişi înclină să nu aibă încredere nici în ceilalţi. Această atitudine se asociază însă în mod inevitabil cu trăsături ca invidia şi zgârcenia. Izolarea în care adesea trăiesc arată că ei nu sunt dispuşi nici să facă, nici să împărtăşească altora bucurii. Adesea bucuriile celorlalţi îi îndurerează, ei simţindu-se de-a dreptul răniţi în amorul propriu. Unora dintre ei le reuşeşte de obicei trucul de a se simţi superiori altora, aşa încât este greu să le zdruncini acest sentiment. în dorinţa lor de a se arăta superiori pot interveni simţăminte atât de complicate încât, la o primă privire, să nu se distingă nici urmă de ostilitate.

4. DELIMITĂRI FAŢĂ DE VECHEA ŞCOALĂ PSIHOLOGICĂ.

Nu se poate realiza şi exercita cunoaşterea omului fără o orientare conştientă clară. De obicei se ia un moment *particular* al dezvoltării psihice şi, pornindu-se de aici, se încearcă stabilirea de tipuri, în scop de orientare. în acest fel, de exemplu, oamenii ar putea fi clasificaţi, pe de o parte, în categoria celor la care predomină gândirea sau imaginaţia, oameni prea puţin înclinaţi să intervină activ în viaţă şi care, de aceea, sunt greu de pus la treabă, iar, pe de altă parte, în categoria celor activi prin excelenţă, care meditează mai puţin şi fac mai puţin apel la imaginaţie, dar care sunt mereu ocupaţi, laborioşi, angrenaţi în viaţă. Aceste tipuri umane există efectiv. Stabilind acestea însă am ajunge la sfârşitul cercetărilor noastre, trebuind să ne mulţumim, cum face psihologia superfluă[5], cu stabilirea faptului că la unii se dezvoltă mai puternic activitatea imaginativă, iar la alţii forţa de acţiune. Cu greu ne-ar putea satisface, dintr-o perspectivă mai largă, asemenea rezultate. în realitate, noi avem nevoie să ne facem o imagine clară asupra *modului* în care s-a ajuns la această stare de lucruri, dacă ea era necesară şi cum ar fi putut fi evitată sau amendată. De aceea astfel de clasificări arbitrare, făcute după criterii superficiale, nu sunt utile pentru o cunoaştere raţională a omului, cu toate că asemenea tipuri întâlnim mereu.

Psihologia individuală a sesizat direcţiile dezvoltării studiind comportamentul expresiv acolo unde este el de găsit în stare iniţială, în anii celei mai fragede copilării[6]. Ea a stabilit că acest comportament expresiv, în întregul său, poartă fie pecetea sentimentului de comuniune socială predominant, fie pe aceea a aspiraţiei către putere. Cu aceasta psihologia individuală se vede pe neaşteptate în posesia unei chei, cu ajutorul căreia poate să analizeze şi să clasifice cu destulă precizie pe fiecare om, fireşte făcând uz întotdeauna de acel spirit de prevedere propriu psihologului conştient de faptul că operează într-un domeniu extrem de vast şi de complex. Presupunând îndeplinită această condiţie elementară, obţinem un instrument de măsură care ne permite să stabilim dacă un fenomen psihic se caracterizează printr-o importantă proporţie a sentimentului de comuniune socială, în care nu se amestecă decât în mică măsură aspiraţia către putere şi prestigiu politic, sau dacă nu cumva individul cercetat are o natură ambiţioasă, care vrea să-şi demonstreze sieşi şi celor din jurul său cât de mult îi întrece el pe ceilalţi. Pe această bază nu ne este greu să distingem cu mai multă claritate o anumită trăsătură de caracter, să ţinem seama de ea, s-o înţelegem prin prisma unităţii personalităţii respective şi, în acelaşi timp, dispunem de mijloacele de a clasifica un om şi de a acţiona asupra lui.

5. TEMPERAMENTELE ŞI SECREŢIA ENDOCRINĂ.

Una din cele mai vechi distincţii făcute în psihologie cu privire la formele de expresie ale psihicului se referă la *temperament.* Nu este uşor de spus ce anume trebuie să înţelegem prin temperament: viteza cu care cineva gândeşte, forţa sau ritmul proceselor sale interioare etc. Dacă trecem în revistă explicaţiile psihologilor asupra esenţei temperamentului, trebuie să spunem că, din cele mai vechi timpuri, ştiinţa care examinează viaţa psihică nu a trecut dincolo de stabilirea celor patru temperamente. Clasificarea oamenilor în oameni cu temperament sanguin, coleric, melancolic sau flegmatic îşi are originea în Grecia antică şi Hippocrate a fost cel care le-a denumit, pentru ca apoi să le preia romanii, păstrându-se până în ziua de azi în psihologie ca un principiu sacru şi venerat ca atare.

Temperamentul *sanguin* este atribuit omului care manifestă o anumită plăcere de a trăi, nu ia lucrurile în tragic şi, cum s-a spus, nu lasă uşor să-i crească peri albi, alegând în toate împrejurările partea cea mai frumoasă şi mai agreabilă a lucrurilor, dând tristeţii ce este al tristeţii, dar fără a se lăsa doborât, bucurându-se de evenimentele fericite, dar fără a ajunge la excese. Analiza detaliată arată că oamenii aparţinând acestui tip de temperament au o sănătate aproape perfectă, neştirbită de suferinţe grave. Despre celelalte trei tipuri nu se poate face aceeaşi afirmaţie. *Colericul* este înfăţişat, într-o veche parabolă, ca un om care, furios, aruncă cât colo o piatră care îi barează drumul, pe când sanguinul trece liniştit pe lângă ea. Tălmăcind cele de mai sus în limbajul psihologiei individuale, vom spune că tipul coleric este acela la care aspiraţia către putere este atât de intensă încât el trebuie totdeauna să facă gesturi ample, adevărate demonstraţii de forţă, şi prin procedee agresiv-rectilinii, să-i ia pe toţi cu asalt. Odinioară acest temperament a fost pus în legătură cu secreţia hepatică (bila) şi s-a vorbit de temperamentul bilios. Şi astăzi se vorbeşte despre oameni care „varsă fiere"[7]. în realitate, ei sunt oameni cu o gesticulaţie excesivă, cum se vede la ei încă din prima copilărie, oameni care nu numai că au un sentiment de forţă, ci vor să şi-l dea pe faţă.

Melancolicul lasă o cu totul altă impresie. în parabola menţionată, el este descris ca un om care, la vederea pietrei, „îşi aduce aminte de toate păcatele sale", e cuprins de gânduri negre şi face cale întoarsă. Psihologia individuală vede în acest tip omul manifest şovăitor, care nu este sigur că va birui greutăţile şi că va merge înainte, măsurându-şi cu mare precauţie paşii, bucuros mai degrabă să stea locului sau să se retragă, decât să rişte. Este, aşadar, un om la care predomină îndoiala, care de obicei înclină să se gândească mai mult la sine decât la alţii, aşa încât nici acest tip nu are căi de acces la marile posibilităţi ale vieţii. îl împovărează propriile sale griji, fiindu-i caracteristice retrospecţiile sau introspecţia.

Flegmaticul pare străin de viaţă, fără a trage concluzii deosebite din impresiile trăite, fără a se lăsa prea impresionat sau interesat, fără a depune nu ştiu ce eforturi, pe scurt, este poate cel mai departe de viaţă.

Prin urmare, numai sanguinul poate fi considerat un om ideal. Trebuie arătat însă că temperamentele nu se întâlnesc decât extrem de rar în formele pure descrise mai sus: de cele mai multe ori întâlnim nişte mixturi, ceea ce face ca tipurile definite ca atare să-şi piardă valoarea. Se întâmplă, de asemenea, ca diferitele temperamente să treacă unul în altul, aşa încât, de exemplu, un copil să fie la început coleric, mai târziu melancolic şi să sfârşească prin a deveni flegmatic. Cât priveşte sanguinul, trebuie arătat că în copilărie el a fost cel mai puţin bântuit de sentimentul de inferioritate, prea puţin afectat de deficienţe organice şi n-a fost îngenuncheat de excitaţii puternice, aşa încât s-a dezvoltat armonios, iubind viaţa şi păşind în ea cu încredere.

Aici intervine ştiinţa, lămurindu-ne că temperamentul omului depinde de secreţiile glandelor endocrine[8]. Noile cercetări în domeniul medicinei se ocupă de aşa-zisele glande cu secreţie internă. Cele mai importante din acestea sunt tiroida, hipofiza, capsulele suprarenale, paratiroidele şi glandele sexuale (gonadele). Sunt glande lipsite de canal excretor, structuri tisulare care îşi varsă sucul direct în sânge.

Este astăzi unanim admisă concepţia potrivit căreia toate organele şi ţesuturile corpului sunt influenţate de aceste secreţii care, prin sânge, ajung la fiecare celulă, producând efecte de stimulare şi dezintoxicare şi fiind, deci, absolut necesare întreţinerii vieţii. Rolul „glandelor endocrine" nu este complet elucidat. întreagă această ştiinţă este încă la începuturile sale[9] şi nu dispunem de date absolut pozitive în acest domeniu. Cum însă se pretinde că pe baza acestora se poate determina o orientare psihologică, putându-se clarifica problemele caracterului şi temperamentului la oameni, se impune să mai spunem câteva cuvinte.

Este mai întâi necesar să exprimăm o temere serioasă. Dacă ne aflăm în faţa unui caz de îmbolnăvire reală, ca, de exemplu, funcţionarea deficientă a tiroidei, este desigur exact că întâlnim şi manifestări psihice care par să ţină de temperamentul flegmatic. Bolnavii nu numai că au un aspect de buhăială, pielea deosebit de aspră şi prezintă tulburări în creşterea părului, ci sunt extraordinar de lenţi în mişcări. Sensibilitatea lor psihică este puternic diminuată şi iniţiativa este slabă.

Dacă comparăm hipotiroidismul cu trăsăturile temperamentului flegmatic, pe care îl definim ca atare *fără* a putea spune că avem de-a face cu o pierdere patologică de substanţă din partea glandei tiroide, vedem că aceste cazuri nu sunt deloc asemănătoare, că avem în faţă tablouri total diferite. Deci s-ar putea spune: probabil că există în secreţiile pe care tiroida le varsă în sânge ceva care contribuie la o funcţionare psihică ireproşabilă. Nu putem însă merge atât de departe încât să identificăm temperamentul flegmatic cu deficitul de secreţie tiroidiană în sânge[10].

Tipul *patologic* al flegmaticului este deci cu totul diferit de acela pe care îl considerăm flegmatic în viaţa de toate zilele, ale cărui temperament şi caracter se detaşează de fapt prin antecedentele psihologice. Aceşti flegmatici, care intră în discuţie pentru noi, ca psihologi, nu sunt tipuri imuabile şi adesea suntem surprinşi de reacţiile lor profunde şi vehemente. în general nu există flegmatici care să nu-şi dea în petic şi vom constata nu o dată că acest temperament nu este altceva decât o mască artificială, un dispozitiv de siguranţă pe care şi l-afăurit un om extrem de impresionabil, inter-calându-1 între dânsul şi lumea din afară, mod de a proceda pentru care are, probabil, o înclinaţie originară, constitutivă. Temperamentul flegmatic este un mecanism de siguranţă, o soluţie ingenioasă la problemele vieţii şi,în acest sens, fireşte, cu totul discrepantă faţă de lentoarea fără rost, inerţia şi insuficienţa unui om lipsit parţial sau în întregime de glanda tiroidă.

Nu putem trece uşor peste această observaţie semnificativă, chiar dacă s-ar ajunge să se demonstreze că au temperament flegmatic doar cei la care s-a dovedit o tulburare patologică a secreţiei glandei tiroide. Nu aceasta este esenţa fenomenului, ci avem aici de-a face cu un întreg fascicul de cauze şi de scopuri, cu un întreg complex de funcţiuni organice şi de influenţe exterioare, care generează mai întâi un sentiment de inferioritate organică, de unde pornesc apoi tentativele individului, dintre care una *poate* fi protejarea, cu ajutorul unui temperament flegmatic, a sentimentului personalităţii, împotriva lezării acestuia. Cu alte cuvinte, ne regăsim aici în faţa unui tip despre care am mai discutat, numai că acum trebuie să specificăm că pe primul plan trec inferioritatea organică a glandei tiroide şi consecinţele sale, inferioritate care determină situarea pe o poziţie mai modestă în viaţă şi pe care acum încearcă să o compenseze printr-un artificiu psihic, cum este nepăsarea *(das Phlegma).*

Concepţia noastră se consolidează dacă luăm în considerare şi alte anomalii ale secreţiei endocrine şi examinăm temperamentele „corespunzătoare". Există şi oameni la care secreţia glandei tiroide se dovedeşte în exces, ca în cazul bolii lui Basedow. Din punct de vedere corporal, la asemenea bolnavi se observă o intensificare a activităţii cardiace, în special o creştere a frecvenţei pulsului, ieşirea ochilor din orbite, hipertrofierea glandei tiroide, precum şi tremură-turi mai mult sau mai puţin permanente ale întregului corp, în special ale mâinilor. Se transpiră cu uşurinţă şi adesea survin tulburări digestive, probabil sub influenţa pancreasului. Bolnavii sunt agitaţi, nervoşi şi suferă adesea de stări anxioase. Faţa unei persoane suferinde de boala lui Basedow oferă aspectul neîndoielnic al unui om anxios în cel mai înalt grad.

Cine va găsi însă aici o identitate cu aspectul psihologic al anxietăţii va comite o gravă eroare. Faptele psihologice observate în asemenea cazuri sunt, cum am şi menţionat, starea de agitaţie şi o anumită incapacitate privind activităţile spirituale sau corporale, o stare de slăbiciune, condiţionată atât pe plan organic, cât şi pe plan psihic. Dar comparaţia cu oamenii care, *în afară de* agitaţie, suferă de o stare de excitaţie şi de anxietate, pune în evidenţă o mare deosebire. Pe când despre hipertiroidieni, oameni cu o secreţie tiroidiană excesivă, putem spune că prezintă fenomenul unei intoxicaţii cronice, similar cu starea de beţie, sunt şi oameni care, pe lângă iritabi-litate, manifestă o nerăbdare specifică şi cad uşor pradă angoasei, aşa încât, situaţia fiind cu totul alta, putem developa antecedente psihice. Aşadar, avem de-a face doar cu *analogii,* pe când elementele de *planificare*[11]*,* corespunzătoare caracterului şi temperamentului, lipsesc.

Se cuvine să menţionăm şi alte glande cu secreţie internă. Caracteristice sunt raporturile dintre toate aceste evoluţii glandulare şi *glandele sexuale.* (A se vedea şi Adler, *Studie iiber die Minder-wertigkeit von Organen.)* Această constatare reprezintă astăzi un veritabil principiu al cercetării biologice, în aşa fel încât nu

există anomalie a unei glande oarecare care să nu fie în acelaşi timp asociată cu anomalii ale glandelor sexuale. încă nu s-a identificat esenţa acestei interdependenţe, baza care corespunde acestei inferiorităţi. Dar nici referitor la aceste glande nu putem vorbi despre influenţe psihice, tabloul la care ajungem fiind acela pe care îl şi cunoaştem, adică acela al unui om cu organe deficiente, care întâmpină greutăţi în ceea ce priveşte orientarea sa în viaţă şi, în consecinţă, va recurge la o mulţime de artificii psihice şi supape de siguranţă.

S-a crezut că secreţia endocrină a glandelor sexuale influenţează în special caracterul şi temperamentul. Constatându-se însă că anomaliile substanţei glandelor sexuale cu urmări mai importante nu sunt, în general, frecvente la om, s-a tras în mod necesar concluzia că, acolo unde există astfel de fenomene patologice, avem de-a face cu cazuri excepţionale. Dat fiind apoi faptul că suntem obligaţi să admitem că, în realitate, nu există nici un aspect al vieţii psihice care să se poată raporta direct la funcţiile glandelor sexuale, că nu există aspecte care să rezulte dintr-o situaţie determinată de raportul glande sexuale-boală, înseamnă că şi aici ne lipseşte baza solidă pentru o fundamentare psihologică. Ceea ce putem stabili este doar faptul că şi de la glandele sexuale emană anumite impulsuri necesare vieţii, impulsuri care pun bazele poziţiei copilului în mediul său specific, dar care pot proveni şi de la alte organe şi care nu conduc în mod necesar la o structură psihică clară (Carlyle).
Cunoscând cât de delicată şi de dificilă sarcină este evaluarea unui om, greşelile în această privinţă putând avea consecinţe de-a dreptul dezastruoase, se impune să formulăm o avertizare: *ispita* copiilor care vin pe lume cu debilităţi corporale congenitale de a uza de artificii speciale, vizând o dezvoltare psihică particulară, este mare, *dar ea poate fi în vinsă.* Nu există nici un organ, fie el şi într-o perpetuă stare de inferioritate, care să-l constrângă pe un om la un comportament determinat. îl instigă numai, ceea ce este altceva. Puncte de vedere ca acelea menţionate mai sus pot să persiste numai pentru că nimeni nu s-a gândit să pună capăt de la bun început dificultăţilor întâmpinate în dezvoltarea copiilor cu deficienţe organice, pentru că aceştia sunt lăsaţi să cadă în greşeli uşor de depistat şi, la drept vorbind, se asistă pasiv la acest proces, în loc să se intervină pentru a favoriza o dezvoltare corespunzătoare. De aceea va trebui să avem grijă ca *psihologia de atitudine (Positions-psychologie),* întemeiată pe psihologia individuală, să-şi păstreze drepturile sale, împotriva pretenţiilor unei noi *psihologii de dispoziţie (Dispositionspsychologie).*

6. RECAPITULARE.

Înainte de a trece la examinarea în detaliu a trăsăturilor de caracter, să recapitulăm succint punctele de vedere însuşite până aici.

Un principiu important se referă la faptul că nu putem realiza cunoaşterea omului pe baza unui fenomen izolat, desprins din complexul de conexiuni psihice. Este imperios necesar să comparăm şi să aducem la un numitor comun cel puţin două fenomene, între care să se întindă un interval de timp cât mai lung posibil. Această indicaţie practică s-a dovedit foarte utilă. Ea ne permite să cumulăm un mai mare număr de impresii care, supuse unei evaluări sistematice, se condensează într-o judecată mai sigură. Dacă ne-am întemeia judecata pe un fenomen singular, ne-am găsi în aceeaşi încurcătură ca psihologii şi pedagogii de alte orientări, revenind la utilizarea unor mijloace larg răspândite, a căror sterilitate am constatat-o nu o dată. Dacă, dimpotrivă, reuşim să obţinem cât mai multe puncte de sprijin posibile, legându-le apoi între ele, avem în faţă un sistem ale cărui linii de forţă ne permit să ne facem despre un om o impresie clară şi unitară. Ne simţim pe un teren solid. Firește, pe măsură ce cunoaştem tot mai îndeaproape un om, apare necesitatea de a ne modifica mai mult sau mai puţin judecata făcută despre dânsul. Oricum, înainte de orice intervenţie pedagogică, este indispensabil să ne facem în prealabil o imagine absolut clară a obiectului educaţiei.

Am discutat, de asemenea, despre diferite mijloace şi procedee de a ajunge la un astfel de sistem şi, în acest scop, am apelat la fenomene aşa cum le găsim în noi înşine sau cum am dori ca ele să existe la omul ideal. Mergând mai departe, am cerut ca din acest sistem elaborat de noi să nu poată lipsi anumiţi factori, adică factorii sociali. Nu este suficient să considerăm fenomenele vieţii psihice pur şi simplu prin prisma individului, ci trebuie să le înţelegem în conexiunea lor cu viaţa socială. în cele ce urmează, formulăm un principiu de o mare importanţă pentru convieţuirea umană: *caracterul unui om nu constituie niciodată pentru noi baza unei judecăţi morale, ci o cunoaştere socială a modului în care omul acţionează asupra mediului său şi se raportează la acesta.*

Urmărind această succesiune de idei, descoperim două fenomene general umane: unul este sentimentul de comuniune socială, prezent pretutindeni, unindu-i pe oameni, constituind fermentul marilor realizări ale

culturii şi civilizaţiei. Este unul din etaloanele pe care le-am aplicat fenomenelor vieţii psihice şi care ne permite să determinăm intensitatea sentimentului de comuniune socială. Reuşim să ne facem o impresie plastică despre psihicul uman dacă ştiim cum intră cineva în relaţie cu semenii, cum îşi manifestă omenia[12], făcând-o vie şi roditoare. în sfârşit, ajungem — iar acesta este cel de al doilea etalon de judecare a unui caracter — la constatarea că acele forţe capabile să exercite cea mai puternică influenţă negativă asupra sentimentului de comuniune socială sunt aspiraţia către putere şi către superioritate.

Având aceste două puncte de sprijin, înţelegem că deosebirile dintre oameni sunt condiţionate de intensitatea sentimentului de comuniune socială şi de aspiraţia către putere, factori care se influenţează reciproc. Este un joc de forţe a cărui manifestare vizibilă este ceea ce numim caracter.

NOTE

1 *„etwas wie einen Schein des Gemeinschaftsgefuhl",* în textul original. (Nota trad.)

2 *„seinem Machtziel",* în textul original. (Nota trad.)

3 *„ Wenn zwei nicht dasselbe tun, so kann es doch dasselbe sein",* în textul original. (Nota trad.)

4 *„eine schădliche Einrichtung",* în textul original. (Nota trad.)

5 *„die tibrige Psychologie",*în textul original. (Nota trad.)

6 *„in den fruhesten Kindheitstagen",*în textul original. (Nota trad.)

7 *„Menschen, denen die «Galle iibeigeht»",* în textul original, adică „oameni pe care îi podideşte fierea". (Nota trad.)

8 Vezi Kretschmer, *Charakter und Temperament,* Berlin, 1921.

9 După cum este cunoscut, prima carte de endocrinologie pe plan mondial a fost cea intitulată *Secreţiile interne* (1909), scrisă de C. I. Parhon în colaborare cu M. Goldstein. (Nota trad.)

10 Foarte departe în această direcţie merge L. Brucăr care, în a sa *Psihologie* (Editura de Stat, 1947), susţine pur şi simplu că „datorită funcţiilor glandelor sale endocrine, omul are o psihologie individuală, temperamentală. Datorită funcţiei glandelor endocrine destinul fiecăruia nu se amestecă şi nu este identic cu destinul altuia. Funcţiile sunt aceleaşi, dar o dozare în plus sau în minus a secreţiilor creează o individualitate aparte, cu un destin propriu... Aceasta înseamnă că omul se naşte cu norocul sau nenorocul de a avea o funcţionare normală sau anormală a glandelor endocrine" (p. 40). Acelaşi autor, după ce citează cartea lui Gerhard Wentzmer *Deine Hormone, dein Schicksal,* conchide speculativ: „Nu mai spunem că stelele şi zeii pot să făurească destinul nostru, ci spunem că miracolul funcţiei glandelor endocrine făureşte acest destin. Miracolul acestor funcţii se aseamănă voinţei zeilor sau mersului stelelor..., făcându-ne fericiţi sau nefericiţi" (p. 41). (Nota trad.)

11 Este vorba de acea planificare în care se include aşa-numitul „plan al vieţii" *(Lebensplan)* invocat de teoria adleriană a psihicului. (Nota trad.)

12 *„seine Mitmenschilchkeit",* în textul original. (Nota trad.)

Capitolul II

TRĂSĂTURI DE CARACTER DE NATURĂ AGRESIVĂ

1. VANITATEA (AMBIŢIA).

De îndată ce tendinţa de a se pune în valoare devine predominantă, aceasta determină o tensiune crescută în viaţa psihică, ceea ce face ca omul să-şi contureze mai limpede scopul de a obţine putere şi superioritate, intensificându-şi totodată acţiunile în acest sens. Viaţa sa devine un fel de speranţă a marelui triumf. Un asemenea om devine în mod necesar neobiectiv, deoarece îşi pierde legătura cu viaţa, fiind în permanenţă preocupat de impresia produsă altora, de ceea ce gândesc ceilalţi despre dânsul. Libertatea sa de acţiune este astfel inhibată la maximum şi în caracterul său îşi face loc cea mai răspândită trăsătură, vanitatea.

Se poate afirma că nu există om la care vanitatea să nu fie prezentă, fie şi doar sub o formă puţin pronunţată. Şi dat fiind faptul că nu te poţi impune dacă îţi afişezi ostentativ vanitatea, de cele mai multe ori aceasta se camuflează, luând diferite înfăţişări. Poţi fi vanitos şi sub masca unei anumite modestii. Un om poate fi atât de vanitos încât să nu-i pese de felul în care îl judecă ceilalţi, sau, tocmai în virtutea atitudinii sale, să-i captiveze şi să caute să-i folosească avid în profitul său.

Când vanitatea depăşeşte un anumit grad, ea devine extrem de periculoasă. Făcând abstracţie de faptul că îl constrânge pe om la tot felul de demersuri şi eforturi inutile, care vizează mai mult aparenţa decât fiinţarea autentică şi care îl face să se gândească mai mult la sine şi să nu ţină seama decât, cel mult, de felul în care este judecat de alţii, vanitatea îl duce cu uşurinţă la pierderea contactului cu realitatea. Comportamentul său trădează o lipsă de înţelegere a relaţiilor interumane, îndepărtarea de viaţă, uitarea cerinţelor acesteia, a îndatoririlor sale de om. Ca nici un alt viciu, vanitatea este capabilă să-l stopeze pe om de la orice dezvoltare spontană, dat fiind că nu-l face decât să se gândească în permanenţă care este, în definitiv, *avantajul* său.

De multe ori oamenii sunt încurajaţi în această direcţie, termenul vanitate sau trufie fiind înlocuit prin cel de *ambiţie,* care sună mai frumos. Aşa se face că există o mulţime de oameni care declară cu mândrie că ei sunt ambiţioşi. Adesea se foloseşte şi termenul de „tenacitate". Acest mod de a proceda este acceptabil în măsura în care rezultă vreun avantaj pentru colectivitate. De regulă însă aceste expresii nu fac decât să ascundă o nemaipomenită vanitate.

Vanitatea face de timpuriu din asemenea oameni nu nişte parteneri corecţi, ci mai degrabă nişte oameni care pun beţe-n roate. Când ei îşi văd nesatisfăcută vanitatea, caută cel puţin să facă în aşa fel încât ceilalţi să sufere. La copiii la care vanitatea este în plină dezvoltare, adesea se observă, atunci când ei îşi văd serios ameninţată situaţia, o puternică etalare a propriei valori şi o demonstraţie de forţă pe spinarea celor slabi. Ţin de aceasta şi cazurile de cruzime faţă de animale. Unii, ceva mai demoralizaţilor încerca să-şi satisfacă vanitatea cu flecuşteţe lipsite de noimă şi vor căuta să-şi mulţumească tendinţa de a se impune alături de marile arene ale muncii, pe câte un teatru de operaţii secundar, creat după capriciul lor. Sunt de găsit aici cei care se plâng mereu de povara vieţii, susţinând că ceilalţi le sunt îndatoraţi. Dacă nu ar fi fost atât de prost educaţi sau dacă nu ar fi intervenit nu ştiu ce impasuri, atunci ei s-ar afla — pe cât o afirmă ei — la loc de vază. Cam acestea sunt, între altele, tânguirile lor. Ei găsesc întotdeauna pretexte pentru a nu se situa în linia întâi a vieţii. în visurile lor însă îşi făuresc pururea imagini care să le mulţumească vanitatea.

Oricine se află în preajma lor se simte, în general, cât se poate de rău. Ei sunt expuşi în cel mai înalt grad criticii celor din jur. De obicei vanitosul se străduieşte să-şi absolve propria persoană de responsabilitatea oricărui eşec. El are totdeauna dreptate, iar ceilalţi nu, pe când în viaţă nu aceasta este problema, ci aceea de a-ţi face datoria cum se cuvine şi de a contribui la progresul general. în loc de aceasta, din gura vanitosului auzi numai căinări şi justificări.

Avem aici de-a face cu artificiile spiritului omenesc, cu încercările sale de a-şi proteja vanitatea împotriva a ceea ce o lezează şi de a-şi menţine astfel intact sentimentul superiorităţii, ca nimic să nu-l clatine.

Ni se ripostează adesea că marile realizări ale umanităţii nu ar fi avut loc fără existenţa ambiţiei. Este însă o aparenţă la mijloc, o falsă perspectivă. Cum nici un om nu este lipsit de vanitate, desigur că fiecare este întrucâtva şi ambiţios. Dar cu siguranţă că nu aceasta dă orientarea şi nu aceasta îi conferă forţa de a realiza

lucruri utile, lucruri care pot fi generate doar de sentimentul comuniunii sociale. O operă de geniu nu este cu putinţă fără a fi avută în vedere, într-un fel sau altul, comunitatea. O asemenea operă presupune întotdeauna o legătură cu obştea, voinţa de a-i promova interesele. Altfel nu am reuşi să-i atribuim vreo valoare. Fără îndoială că vanitatea este o prezenţă stingheritoare, inhibitoare pe acest plan, iar influenţa ei pozitivă nu poate fi mare. în climatul nostru social actual o lichidare a vanităţii este însă irealizabilă. Cunoaşterea fenomenului constituie, totuşi, un avantaj prin ea însăşi. Cu aceasta atingem deodată punctul nevralgic al societăţii noastre, faptul că ea aduce decăderea atâtor oameni, nefericirea lor pe toată viaţa, aceşti oameni găsindu-se totdeauna tocmai acolo unde apare nenorocirea. Oameni care nu se mai acomodează cu ceilalţi, care nu-şi găsesc locul în viaţă, pentru că au alte obiective, urmărind să pară mai mult decât sunt. în felul acesta ei intră uşor în conflict cu realitatea, căreia nu-i pasă de înalta idee pe care cineva şi-o face despre sine însuşi. Asemenea oameni vor fi cel mai bine abordaţi doar pe latura vanităţii lor. în toate marile complicaţii pe care le-a cunoscut omenirea, este de găsit ca factor fundamental încercarea nereuşită a unora de a-şi satisface vanitatea. Un procedeu important, la care putem recurge atunci când vrem să ajungem la descifrarea unei personalităţi complexe, este acela de a stabili până unde merge vanitatea sa, încotro se orientează şi care sunt mijloacele de care uzează. Aceasta ne va face să descoperim cu regularitate cât de mult prejudiciază vanitatea sentimentul de comuniune socială. Vanitatea şi sentimentul de comuniune socială sunt incompatibile, întrucât vanitatea nu se poate subordona principiului comunităţii.

Vanitatea însă îşi găseşte în ea însăşi propriu-i destin. Căci existenţa sa este în permanenţă şi logic ameninţată de factori contrari, care se dezvoltă de la sine în viaţa socială, ca un adevăr absolut căruia nimic nu i se poate opune. Iată de ce se constată că de timpuriu este necesar ca vanitatea să se ascundă, să se deghizeze, s-o ia pe căi ocolite, purtătorul ei neîncetând să resimtă îndoieli neliniştitoare privind faptul dacă el va ajunge să răzbată victorios prin viaţă, dacă va cuceri atâta triumf şi strălucire cât pare să ceară satisfacerea vanităţii sale. Şi pe când el visează şi speculează în felul acesta, timpul trece. Când *totul* s-a dus, în cel mai bun caz el invocă scuza că nu mai are nici un prilej nimerit de a trece la acţiune. De obicei un asemenea caz se manifestă după cum urmează: oamenii cu pricina caută mereu o poziţie privilegiată, ţinându-se de-o parte, pe post de observatori, suspicioşi şi înclinând să-şi considere semenii drept inamici. Atitudinea lor va fi aceea de oameni care se apără şi care sunt gata să sară la bătaie. Adesea îi găsim împotmoliţi în dubii, emiţând reflecţii profunde, care încântă prin logica lor impecabilă şi în care ei par să aibă dreptate. între timp însă ei ratează din nou actele esenţiale ale existenţei lor, ataşamentul faţă de viaţă, faţă de societate, faţă de îndatoririle ce le revin. Dacă privim mai îndeaproape, constatăm un abis de vanitate, dorinţa fierbinte de a-i depăşi pe toţi, reflectată în toate formele posibile. Aceasta se face simţită în atitudinea lor, în felul de a se îmbrăca, de a vorbi, de a se purta cu semenii. Pe scurt, din orice unghi de vedere l-am privi, avem în faţa ochilor un vanitos, care se sileşte să fie mai sus ca toţi şi care, de cele mai multe ori, nu stă să-şi aleagă mijloacele. Cum asemenea manifestări nu stârnesc simpatie şi cum vanitoşii, când nu sunt proşti, prind repede de veste că au greşit intrând în conflict cu societatea, ei fac tot ce pot spre a se acomoda. E posibil atunci ca unii dintre ei să se arate extraordinar de modeşti, neglijându-şi în bună măsură aspectul exterior, pur şi simplu pentru a demonstra că nu sunt vanitoşi. Se spune că Socrate, văzând o dată pe un orator păşind la tribună în haine roase, i-a strigat: „Tinere atenian, vanitatea dă afară prin toate găurile ţoalelor tale!"

Mulţi dintre aceşti oameni sunt convinşi că nu au nici umbră de vanitate. Ei au în vedere doar aparenţele, neînţelegând că vanitatea zace în adâncuri. Ea se poate manifesta, de exemplu, în încercarea de a monopoliza conversaţia în societate, în judecarea succesului unei reuniuni, de către vanitos, prin prisma faptului dacă el a luat sau nu cuvântul acolo. Alţi vanitoşi nu apar în general în prim-plan, ba chiar se poate ca ei să nu iasă în societate şi s-o evite. Această evaziune poate lua şi ea diferite forme. Dacă este invitat undeva, vanitosul nu se duce, se lasă rugat în mod special, sau soseşte cu întârziere. Alţii nu apar în societate decât în anumite condiţii, se arată extrem de „exclusivişti" în aroganţa lor, se umflă uneori în pene. Alţii, în schimb, îşi vor face un punct de onoare din a frecventa *orice* societate.

Să nu ne îngăduim să considerăm că asemenea fenomene sunt fleacuri lipsite de importanţă. Ele au rădăcini profunde. în realitate un asemenea om nu este prea util pentru viaţa socială, fiind mai degrabă înclinat s-o tulbure decât s-o stimuleze. Descrierea completă a tuturor acestor tipuri umane ar cere forţa poetică a marilor noştri scriitori.

În cazul vanităţii apare cu claritate acea linie directoare ascensională care arată că omul, măcinat de sentimentul insuficienţei, şi-a fixat un scop exagerat şi că el vrea să se situeze deasupra celorlalţi. Să ne fie permis să presupunem că omul la care vanitatea se vede cât de colo nu are *o prea bună părere despre sine,* fapt de care de cele mai multe ori el nu este conştient. Desigur, există şi oameni conştienţi de faptul că această autoapreciere constituie punctul de pornire al vanităţii lor. Dar această cunoaştere este prea puţin lucru pentru ca ei să-i poată da o întrebuinţare fructuoasă.

Vanitatea îşi face apariţia foarte devreme în viaţa psihică a omului. La drept vorbind, ea comportă totdeauna ceva infantil; aproape întotdeauna vanitoşii ni se par copilăroşi. Situaţiile care pot conduce la formarea acestei trăsături de caracter sunt dintre cele mai diverse. Cutare copil se crede desconsiderat pentru că, drept urmare a unei educaţii deficiente, îl apasă ideea că este mic de statură. La alţii, un fel de tradiţie familială va favoriza dezvoltarea trufiei. Din gura unor asemenea oameni adesea putem auzi că şi părinţii lor aveau o asemenea ţinută „aristocratică" care trebuia să-i distingă de ceilalţi. Aceste aspiraţii generoase nu ascund însă decât tentaţia de a se simţi un om cu totul excepţional, altfel decât ceilalţi, care se trage dintr-o familie „cât se poate de bună", nutrind trebuinţe şi simţăminte superioare, ideea că este în cel mai înalt grad predestinat să se bucure de privilegii. Revendicarea de privilegii este aceea care îi determină orientarea, modul de a acţiona şi formele de exprimare. Dat fiind însă faptul că viaţa favorizează prea puţin dezvoltarea unor asemenea tipuri de oameni, mulţi dintre ei, văzându-se fie duşmăniţi, fie luaţi în râs, se retrag în sine, ducând o viaţă de excentrici. Atât timp cât stau acasă, unde nimeni nu le cere socoteală, ei pot persista în iluzia lor, ba chiar să şi-o intensifice, gândindu-se la tot ce ar fi putut dobândi dacă lucrurile s-ar fi petrecut altfel. Printre ei se găsesc adesea oameni foarte capabili, cu o cultură dintre cele mai înalte. Dacă şi-ar valorifica potenţialul, ar obţine realizări importante. Ei abuzează însă de această situaţie numai pentru a se iluziona. Condiţiile pe care ei le pun societăţii, pentru o activă colaborare, nu sunt neînsemnate. Ei susţin că odinioară li s-au pretins lucruri irealizabile la acea vreme sau pe care nu le-ar fi putut realiza decât pe o anumită bază. Exigenţe gălăgioase, cărora nici cea mai puternică voinţă nu le-ar fi dat de capăt, aşa încât trebuie să recunoaştem că nu avem aici de-a face decât cu scuze neîntemeiate, având efectul unui narcotic, ca să nu mai trebuiască să gândeşti la ocaziile pe care le-ai pierdut.

În aceşti oameni se ascunde multă duşmănie, ei fiind înclinaţi să ia uşor durerile altora, ignorându-le, aşa încât odinioară marele cunoscător de oameni care era La Rochefoucauld a putut să facă următoarea remarcă: lor le este uşor să suporte durerile altora. Adesea ostilitatea lor se exprimă într-un *spirit critic ascuţit.* Ei nu găsesc nimic bun, au într-una pe buze zeflemeaua şi dojana, dau dovadă de încăpăţânare şi împart osânde în stânga şi-n dreapta. în legătură cu aceasta, este necesar să spunem că este prea puţin doar să vezi răul şi să-l condamni; se impune să te întrebi întotdeauna ce ai de făcut fu *însuţi* spre a îmbunătăţi situaţia. Naturile vanitoase se mulţumesc.

Într-adevăr, să-i îndemne pe alţii la treabă, arzându-i cu acidul unei critici corozive. Ei sunt experţi în această materie. Găsim printre ei persoane dotate cu o ironie dintre cele mai ascuţite şi cu o uimitoare promptitudine în ripostă. Ca în toate cele, este posibil ca ironia şi combativitatea să ducă la abuzuri, la proaste maniere sau, pe un plan pozitiv, la artă, cum este cazul marilor satirici. Dispreţul şi denigrarea, pe care asemenea oameni le supralicitează, sunt în cazul acestei trăsături de caracter expresia unui fenomen extrem de răspândit, pe care noi îl numim *tendinţa de devalorizare.* Aceasta arată care este de fapt ţinta atacurilor vanitosului: valoarea, importanţa celorlalţi. El încearcă să obţină sentimentul superiorităţii prin doborârea altora. Recunoaşterea unei valori are asupra sa efectul unei ofense personale. Putem distinge aici, de asemenea, un sentiment de slăbiciune profund ancorat în fiinţa omului vanitos.

Dat fiind că nimeni nu este scutit de astfel de manifestări, am putea prea bine să folosim aceste cunoştinţe pentru a ne aplica nouă înşine o normă de comportament. Deoarece nu putem stârpi de la o zi la alta tot ceea ce a sădit în noi o cultură de mii de ani, ar fi desigur un progres dacă vom încerca să ne mai legăm la ochi şi nu ne vom mai lăsa pradă judecăţilor care chiar în momentul următor se dovedesc dăunătoare. Nu că am dori să devenim oameni de o cu totul altă factură sau să avem de-a face cu astfel de oameni, dar legea care ne guvernează ne cere să ne întindem mâinile unii altora, să ne asociem şi să cooperăm. într-o vreme ca a noastră, al cărei imperativ este colaborarea, nu mai este loc pentru aspiraţiile personale dictate de vanitate. Tocmai într-o asemenea vreme se arată mai necruţătoare opoziţiile în care se implică oamenii cu astfel de atitudini şi care

eşuează extrem de uşor, sfârşind prin a fi combătuţi sau compătimiţi. Se pare că tocmai în vremea noastră vanitatea este deosebit de dezavantajoasă, că ar trebui măcar să-şi găsească forme mai atrăgătoare pentru conţinutul pe care îl are sau să-şi afle satisfacţia în concordanţă cu ceea ce este util pentru colectivitate.
Cum operează vanitatea, vom vedea din cazul pe care îl înfăţişăm mai jos. O tânără femeie, care era cea mai mică dintre fraţii şi surorile ei, fusese răsfăţată încă din leagăn. Mama, îndeosebi, era mereu la cheremul ei, îndeplinindu-i orice dorinţă.

Aşa se face că dorinţele fetiţei, care era şi foarte plăpândă, luară proporţii nemăsurate. într-o zi ea a descoperit că puterea pe care o exercita asupra celor din jur creştea atunci când se întâmpla să cadă bolnavă. Curând boala a început să i se pară un lucru cât se poate de bun. Ea n-a mai simţit faţă de boală aversiunea pe care o au oamenii sănătoşi şi nu-i era deloc dezagreabil ca, din când în când, să se îmbolnăvească. în scurt timp a căpătat atâta experienţă în această privinţă încât se putea îmbolnăvi ori de câte ori o dorea, îndeosebi atunci când voia să obţină ceva. Dar cum totdeauna avea ceva de obţinut, pentru ceilalţi ea era de fapt mereu bolnavă. Aceste forme ale *sentimentului bolii (Krankheitsgefuhl)* sunt foarte frecvente la copii şi la adulţi, care, în felul acesta, simt cum le creşte influenţa, situându-se în prim-planul familiei, de unde exercită o dominaţie' nelimitată asupra celorlalţi. Când are de-a face cu oameni slabi, impresionabili, acest procedeu cucereşte un câmp larg şi, fireşte, vanitosul învaţă numaidecât să facă din grija celorlalţi pentru propria-i persoană un motiv de savuroasă satisfacţie. Procedeul poate fi potenţat în fel şi chip, ca de exemplu atunci când începi să faci nazuri la mâncare, ceea ce îţi poate aduce destule profituri: lipsa de poftă de mâncare te face să slăbeşti, iar ceilalţi trebuie să-ţi ofere tot soiul de delicatese. Ţi se deschide astfel pofta de a avea mereu pe cineva care să-ţi stea la dispoziţie. Asemenea oameni nu suferă să fie lăsaţi singuri. O atare poziţie se cucereşte uşor dacă te declari bolnav sau ţinta unei ameninţări oarecare, ceea ce pe ceilalţi îi impresionează, ca şi cum chiar ei s-ar afla într-o situaţie periculoasă, pândiţi de o boală sau de nu ştiu ce altă nenorocire. Cât de capabil este omul de o asemenea *transpunere empatică,* ne-o arată visele, unde ai impresia că trăieşti aievea o anumită situaţie.

Asemenea oameni reuşesc să invoce atât de bine sentimentul bolii, încât nici vorbă nu poate fi să-i acuzi de minciună, de prefăcătorie sau de iluzie. După cum am şi arătat, din transpunerea într-o situaţie poate rezulta un efect echivalent cu acela obţinut în cazul trăirii în realitate a situaţiei cu pricina. Aceşti oameni sunt în stare să vomite cu adevărat sau să manifeste în aşa măsură frica, de parcă ar suferi realmente de greaţă sau, respectiv, s-ar găsi realmente în pericol. De obicei însă ei se dau de gol, trădându-şi procedeele.

Astfel, tânăra noastră femeie declara că de multe ori o apuca în aşa hal frica, „de parcă în clipa următoare ar fi trebuit să fie victima unui atac apoplectic". Există oameni care îşi pot reprezenta atât de viu aceste stări încât să-şi piardă cu adevărat echilibrul, fără a li se putea imputa că simulează. Dacă cineva reuşeşte pe această cale să reproducă simptome de boală sau cel puţin de dereglare psihică, ceilalţi se vor vedea obligaţi să nu-1 piardă din vedere, să fie atenţi cu el, să-i intre în voie. Va să zică se face apel la sentimentul lor de comuniune socială. Iar cu aceasta se întemeiază poziţia de forţă a unui asemenea bolnav.

În aceste împrejurări se reliefează clar opoziţia faţă de legea existenţei în comun, care pretinde o deplină consideraţie faţă de semeni. Vom constata că, de regulă, aceşti oameni numai cu greu pot lua parte la bucuriile şi necazurile semenilor, că nu le este greu să le aducă prejudicii, şi cu atât mai puţin le pot fi de folos. Poate că, cu preţul unor eforturi maxime, mobilizându-şi toate resursele culturii şi educaţiei în comun primite, vor reuşi turul de forţă de a fi întrucâtva utili, sau, cum se întâmplă cel mai adesea, să lase cel puţin impresia că se interesează în mod cu totul special de vreunul dintre semeni. Altminteri comportamentul lor nu are la bază altceva decât egoism şi vanitate. Aşa stăteau lucrurile şi în cazul pacientei noastre. Grija ei pentru ai săi depăşea, în aparenţă, orice limită. A fost de ajuns ca mama să-i aducă într-o zi micul dejun la pat cu o jumătate de oră întârziere, pentru ca ea să fie cuprinsă de cea mai mare îngrijorare. Nu s-a putut linişti fără ca soţul ei să coboare să vadă dacă nu cumva mamei i s-a întâmplat ceva rău. Aceasta s-a obişnuit, cu timpul, să fie de o punctualitate ireproşabilă. Cam la fel s-au petrecut lucrurile şi cu soţul ei, care, ca om de afaceri, trebuia să ţină seama de clienţi, de prieteni şi care, ori de câte ori venea acasă mai târziu de ora stabilită, îşi găsea femeia abătută, de multe ori moartă de frică, într-o stare de-a dreptul lamentabilă, plângându-se că a îndurat cele mai îngrozitoare chinuri. în asemenea situaţie, el însuşi n-a putut face altceva decât să devină punctual.

Poate că mulţi vor obiecta că, procedând aşa, femeia aceasta nu obţine triumfuri prea mari. Dar să avem în vedere că procedeul ei constituie doar o *mică parte dintr-un întreg,* un „la seama !" aplicat tuturor relaţiilor vieţii, că în felul acesta ea are un rol de dirijor şi realizează o dresare a celorlalţi, că, în definitiv, această femeie

este animată de o neînfrânată sete de dominaţie, a cărei satisfacere îi mulţumeşte şi vanitatea. Dacă reflectăm, acum, câte eforturi îl costă pe un asemenea om să-şi impună voinţa, înţelegem că pentru *această* femeie un astfel de comportament a devenit aproape o necesitate. Ea nu ar putea trăi liniştită dacă cuvintele ei nu ar fi respectate punct cu punct şi necondiţionat. Desigur că o convieţuire nu se bazează doar pe punctualitatea celuilalt, dar o mulţime de alte raporturi sunt reglate prin această conduită imperativă a femeii, care îşi susţine ordinele prin stările sale de anxietate. Ea se arată atât de îngrijorată, încât i se face în mod necondiţionat pe voie. Aşadar, este evident, *a purta astfel* de *grijă altuia este un mijloc de a-ţi satisface propria vanitate.*

Această atitudine merge atât de departe încât pentru un om ajunge să devină mai importantă impunerea propriei sale voinţe decât lucrul voit. Este ceea ce demonstrează cazul unei fetiţe în vârstă de 6 ani, extraordinar de *încăpăţânată,* care nu concepea să nu i se îndeplinească orice dorinţă i-ar li trecut prin cap şi care era cu totul pătrunsă de aspiraţia de a-şi dovedi puterea şi de a-i umili pe ceilalţi; ceea ce se şi întâmpla totdeauna. Mama, care ar fi fost bucuroasă să se afle în bune raporturi cu dânsa, numai să fi ştiut „cum", a făcut o dată încercarea de a-i face o surpriză plăcută, aducându-i desertul favorit şi adresându-i cuvintele: „Pentru că ştiu cât de mult îţi place, iată că ţi l-am adus". Fata însă a aruncat dulciurile pe podele, a bătut din picior şi a strigat: „Tocmai pentru că mi le-ai adus, nu le mai vreau, căci eu le vreau pentru că le vreau". Altădată mama a întrebat-o ce ar vrea să aibă la gustare, cafea sau lapte; la care copilul s-a oprit în uşă, murmurând absolut perceptibil: „Dacă zice lapte, atunci beau cafea, iar dacă zice cafea, o să beau lapte".
Era un copil care îşi exprima clar capriciile. Să nu uităm însă că mulţi nu-şi dezvăluie gândurile în felul acesta şi că poate în fiece copil zace ceva din acea trăsătură care îl împinge să desfăşoare o extraordinară energie pentru a-şi impune voinţa, chiar dacă aceasta nu-i aduce nici un folos sau nu-i aduce decât pagubă. Este cel mai adesea cazul acelor copii care, într-un fel, dispun de privilegiul unei voinţe proprii. Ocazii pentru exersarea acesteia nu lipsesc în zilele noastre. Urmarea este că printre adulţi găsim mult mai mulţi oameni care vor să-şi impună propria voinţă, decât din cei care se străduiesc să-şi ajute aproapele. Mulţi sunt atât de vanitoşi încât nu sunt capabili să dea curs recomandărilor venite din partea altora, chiar dacă este vorba de lucrul cel mai de la sine înţeles din lume şi chiar dacă este spre propriul lor bine; sunt oameni care, în orice conversaţie, pândesc într-una momentul prielnic unei intervenţii în contradictoriu. Sub pintenul vanităţii, mulţi dintre ei spun „nu", când ar trebui să spună „da".

Permanenta impunere a propriei voinţe nu reuşeşte de fapt decât în cadrul familiei, şi nici aici în toate cazurile. De obicei aparţin acestui tip oamenii care, în raporturile cu străinii, oferă imaginea unei extraordinare amabilităţi şi complezenţe. Ce-i drept, aceste raporturi nu sunt de durată, curând sunt întrerupte şi, de altfel, nici n-au fost dorite. Viaţa fiind însă aşa cum este şi punându-i mereu pe oameni în legătură unii cu alţii, nu rareori se poate vedea câte unul care câştigă toate inimile, pentru ca apoi să le pună de îndată pe toate pe jăratic. Aproape întotdeauna aceşti oameni *tind să se limiteze la cercul familiei.* Era şi cazul pacientei noastre. Ca urmare a amabilităţii pe care o manifesta în societate, a fost pretutindeni îndrăgită. Dar ori de câte ori ieşea de acasă, repede simţea nevoia de a se reîntoarce. Tendinţa de a reveni în familie şi-o trăda în diferite chipuri. De cum ieşea în societate, o apucau durerile de cap şi era nevoită să plece acasă. Asta pentru că, în afara familiei, nu avea acelaşi sentiment al superiorităţii ei absolute. Dat fiind faptul că femeia aceasta nu-şi putea rezolva problema ei vitală, problema vanităţii, decât în familie, trebuia să se întâmple mereu câte ceva care s-o readucă aici, ceva care, în afara familiei, o tulbura. Lucrurile au evoluat până într-acolo încât, de fiecare dată când se afla printre străini, avea stări de anxietate şi de agitaţie. Nu mai putea merge la teatru şi, în curând, nici măcar pe stradă nu mai putea ieşi. Aici ea îşi pierdea sentimentul că ceilalţi se supun voinţei sale. Situaţia după care jinduia ea nu se găsea *în afara* familiei şi în special nu pe stradă. Aşa se explică aversiunea ei faţă de orice ieşire de acasă, cu excepţia cazurilor în care era însoţită de cineva din „suita" sa. De fapt aceasta era pentru dânsa situaţia ideală, care îi plăcea: să aibă oameni în jurul ei, care să se ocupe în permanenţă de dânsa. După cum a reieşit din cercetări, acesta era un şablon pe care-1 purta cu sine din frageda copilărie. Ea era cea mai mică, firavă şi bolnăvicioasă şi de aceea, mai mult decât ceilalţi copii, a trebuit să fie înconjurată de afecţiune. S-a complăcut în această situaţie de copil răsfăţat şi ar fi prelungit-o pe toată viaţa, dacă în acest demers nu s-ar fi lovit de condiţiile vieţii, cu care a intrat în contradicţie. Neliniştea şi crizele sale de anxietate, care erau atât de violente încât ceilalţi nu îndrăzneau să i se împotrivească, adevereau că, în rezolvarea problemei vanităţii sale, ea se angajase pe o cale greşită. Soluţia era greşită, pentru că îi lipsea voinţa de a se supune condiţiilor vieţii umane

în comun. Simptomele au fost în final atât de chinuitoare, încât s-a apelat la medic.

Astfel, încet-încet, ea a trebuit să-şi dezvăluie întregul plan de viaţă pe care şi—l construise de-a lungul anilor. Au fost de înfrânt mari rezistenţe, generate de faptul că, deşi se adresase medicului, în forul ei interior nu era gata pentru o schimbare. Ar fi acceptat cu dragă inimă perspectiva de a continua să domine în familie, fără a mai fi urmărită pe stradă de stări de anxietate. Era însă imposibil să ai una fără cealaltă. S-a reuşit să i se arate că este prizoniera propriului ei plan de viaţă inconştient, că voia să se bucure de avantaje, dar că îi era frică de dezavantajele acestuia.

Exemplul de mai sus arată cât se poate de limpede că orice grad de vanitate exagerat constituie o povară pentru întreaga viaţă, inhibă dezvoltarea omului şi, în final, conduce la prăbuşire. Privirea nu sesizează această relaţie, atâta timp cât este aţintită doar asupra avantajelor. De aceea atâţia oameni sunt convinşi că ambiţia, mai exact vanitatea, este o însuşire *valoroasă,* neobservând că această trăsătură îi face pe oameni veşnic nemulţumiţi, răpindu-le liniştea şi somnul.

Să expunem şi un alt caz. Un bărbat în vârstă de 25 de ani avea de susţinut ultimele sale examene universitare. Dar nu s-a prezentat, pentru că ajunsese la concluzia că pierduse orice interes pentru ele. Pradă unor stări de spirit din cele mai penibile, s-a supus unor autocritici necruţătoare, persecutat de gândul că a ajuns un incapabil. Trecându-şi în revistă amintirile din copilărie, s-a oprit asupra unor vehemente reproşuri aduse părinţilor săi, a căror lipsă de înţelegere a însemnat o piedică în calea dezvoltării sale. Uneori, de asemenea, el nutrea gândul că de fapt oamenii nu au nici o valoare, şi că nu prezintă interes pentru dânsul. Asemenea gânduri au sfârşit prin a-l însingura.

Şi aici tot vanitatea era forţa impulsivă ascunsă care stătea la baza comportamentului, furnizându-i pretexte şi subterfugii pentru a nu trebui să se supună probelor. Aşadar, exact înaintea examenelor i-au venit acele gânduri, dându-i *trac,* o puternică aversiune, care îl reduceau la neputinţă. Toate acestea aveau însă pentru dânsul o importanţă decisivă. Din moment ce acum nu mai realiza nimic, sentimentul personalităţii era salvat. Avea acum o plasă de salvare, ca acrobaţii de la circuri, putând scăpa de critică. Se putea consola cu ideea că este bolnav, că un destin misterios îl făcuse incapabil. Recunoaştem în această atitudine, care nu-i îngăduie omului să se expună riscurilor, o altă formă a vanităţii. Ea îl determină să facă un viraj, exact în momentul în care era pe cale să treacă printr-o încercare care să-i ateste aptitudinile. El se gândeşte în primul rând la prestigiul pe care un eşec l-ar face pierdut şi începe a se îndoi de capacităţile sale. Iată secretul celor care nu-şi pot asuma riscul unei decizii.

Acestei categorii de oameni îi aparţine pacientul nostru. Din cele relatate de dânsul reiese că a fost de fapt întotdeauna aşa. De fiecare dată când i se impunea să ia o hotărâre, dădea înapoi, oscila. Pentru noi cei preocupaţi de studierea liniei directoare a demersurilor unui om aceasta nu înseamnă altceva decât a recurge la frâne, la stagnare.

El era cel mai mare şi singurul băiat într-o casă cu patru fete şi, de asemenea, singurul sortit să studieze, capul luminat al familiei, ca să spunem aşa, în care se puseseră mari speranţe. Tatăl său nu încetase deloc să-i aţâţe ambiţia, prorocindu-i ce va deveni, aşa că ajunsese repede să nu aibă decât un singur ţel în faţa ochilor: să-i întreacă pe toţi. Şi acum iată-l cuprins de incertitudine, întrebându-se dacă va putea realiza toate cele ce îşi propusese. Vanitatea l-asilit să bată în retragere.

Vedem cum, în dezvoltarea principiului ambiţiei, al vanităţii, zarurile cad de la sine, făcând impracticabil drumul. Vanitatea intră într-o contradicţie insolubilă cu sentimentul de comuniune, nimerind într-o fundătură. Cu toate acestea, încă din copilărie, vanitoşii nu încetează să lupte împotriva sentimentului comuniunii sociale, încercând să-şi croiască o cale proprie. Ei seamănă cu omul care în întocmirea planului unui oraş se lasă ghidat de fantezie, ca apoi, colindând oraşul, să vrea să găsească fiecare edificiu acolo unde *el* l-alocalizat pe planul său bizar. Fireşte că niciodată el nu găseşte ce doreşte şi învinuită este realitatea. Cam acesta este destinul omului vanitos, plin de ciudăţenii. în toate relaţiile sale cu semenii el încearcă să-şi impună principiul, fie cu de-a sila, fie prin viclenie şi şiretlic. El pândeşte mereu să-i prindă pe alţii cu ocaua mică şi să le demonstreze că au greşit. Este fericit când reuşeşte să arate — cel puţin să şi-o arate sieşi — că este mai deştept sau mai bun decât alţii, în timp ce aceştia din urmă nu prea iau seama şi acceptă această luptă intermitentă, care duce ba la victoria vanitosului, ba la înfrângerea lui, dar care niciodată nu-i zdruncină credinţa în superioritatea şi dreptatea sa.
Artificii ieftine. în felul acesta oricine îşi poate închipui ceea ce îi place. Se poate întâmpla, ca în cazul în care l-am expus mai sus, ca un om să-şi abandoneze deodată studiile obligatorii, să renunţe la a se supune înţelepciunii

unei cărţi sau chiar la un examen prin care trebuie să se verifice adevărata stare a capacităţilor sale, devenind pe deplin conştient de mediocritatea sa. Din perspectiva falsă din care priveşte el lucrurile, situaţia capătă proporţii exagerate, totul îi apare ca şi cum întreaga fericire a vieţii sale şi întreaga valoare ar fi puse în joc. De aici acea tensiune implacabilă, pe care nimeni n-ar fi în stare s-o suporte.

Orice altă confruntare capătă pentru dânsul proporţiile unui eveniment deosebit. Fiecare alocuţiune, fiece cuvânt sunt interpretate sau evaluate de dânsul din punctul de vedere al propriului său triumf sau al propriei sale înfrângeri. Este o luptă nesfârşită care, fireşte, se duce în tiparul de viaţă fixat de vanitate, de ambiţie şi orgoliu, vanitosul întâmpinând în permanenţă noi dificultăţi, pe când adevăratele bucurii ale vieţii îi sunt răpite. Pentru că aceste bucurii nu le poţi avea decât dacă răspunzi afirmativ condiţiilor pe care ţi le oferă viaţa. Dar când cineva procedează de-a-ndoaselea, barându-şi calea spre bucurie şi fericire, va constata că tot ceea ce pentru alţii înseamnă satisfacţie şi succes în viaţă, lui îi este refuzat. Pe fondul sentimentului său de grandoare va reuşi, în cel mai bun caz, să obţină superioritatea asupra celorlalţi doar în vis, pe plan imaginar, dar niciodată şi în nici un fel în realitate. Chiar dacă ar reuşi vreodată, s-ar găsi destui oameni care să se amuze pe această temă, contestându-i valoarea. Nimic de făcut în această privinţă, pentru că nimeni nu poate fi constrâns să recunoască superioritatea cuiva. îi rămâne doar propria sa judecată despre sine însuşi, obscură şi absolut incertă. Având asemenea pretenţii, este greu să obţii succese reale sau să le fii de folos semenilor. Nici un om nu ieste biruitor în felul acesta, ci constituie ţinta atacurilor şi este în permanenţă expus riscului de a fi doborât. Este ca şi când omul acesta ar fi obligat să pară mereu măreţ şi superior.

Altfel stau lucrurile atunci când *valoarea unui om* se legitimează prin utilitatea pentru ceilalţi. în acest caz valoarea sa se impune în chip firesc, şi chiar dacă este contestată, contestaţia nu stă în picioare. Persoana respectivă poate fi absolut liniştită, pentru că nu a mizat totul pe cartea vanităţii sale. Esenţială pentru vanitos este orientarea *egocentrică,* permanenta încercare de a-şi înălţa propria personalitate. îi stă în caracter să rămână în expectativă şi să înhaţe tot ce poate fi înhăţat. Vanitosului i se opune tipul de om care demonstrează un sentiment de comuniune socială dezvoltat şi care de-a lungul vieţii îşi pune în forul său interior întrebarea: ce pot eu da? Vom recunoaşte numaidecât o enormă diferenţă de valoare.

Ajungem astfel la o concepţie pe care popoarele au intuit-o cu toată certitudinea cu mii de ani în urmă şi pe care cuvântul biblic o exprimă după cum urmează: *mai fericit cel ce dă, decât cel ce ia.* Dacă medităm la sensul acestor cuvinte, care sunt expresia unei extrem de îndelungate experienţe a omenirii, recunoaştem că aici este vorba de o *înclinaţie,* anume înclinaţia de a da, de a sprijini, de a veni în ajutor, care aduce cu sine echilibrul, o armonie a vieţii psihice care seamănă cu un dar al zeilor pentru cel care dă, pe când cel înclinat să ia rămâne în majoritatea cazurilor nesatisfăcut, veşnic frământat de gândul ce ar mai putea el lua ca să fie pe deplin fericit. Cum nu are niciodată ochi pentru nevoile altora şi cum fericirea lui este să constate că alţii sunt nefericiţi, în conştiinţa sa nu există loc pentru reconciliere şi pace. El doreşte ca toată lumea să se supună legilor inexorabile dictate de capriciul său, jinduieşte după un alt cer decât cel care ne este dat, vrea să gândim şi să simţim altfel. într-un cuvânt, nemulţumirea şi lipsa sa de modestie sunt la fel de monstruoase ca tot ce am găsit la el.

Întâlnim la oameni şi alte forme de manifestare a vanităţii, cu totul exterioare şi primitive, ca la cei care se îmbracă în aşa fel încât să-şi dea importanţă sau ca la cei care exagerează, împopoţonân-du-se ca nişte filfizoni, voind să facă senzaţie, să strălucească, întocmai ca oamenii de mai de mult sau ca popoarele primitive care şi astăzi încearcă să se distingă în acest fel şi unde, de exemplu, un primitiv oarecare o va face pe grozavul purtând în păr o pană lungă cât toate zilele. Există o mulţime de oameni pentru care cea mai înaltă satisfacţie este să se îmbrace totdeauna frumos, după ultima modă. Efigiile şi diferitele bijuterii pe care le poartă aceşti oameni dezvăluie, de asemenea, vanitatea lor; la fel, de pildă, devizele pline de ifos, emblemele belicoase sau armele, care la primitivi erau destinate să-l bage în sperieţi pe duşman. Sau figurile cu semnificaţie erotică, îndeosebi la bărbaţi, ori desene, cum sunt tatuajele etc, care îi încântă pe frivoli.

Toate acestea îi fac să simtă o ambiţie nemăsurată,o voinţă de a se impune, fie şi prin neruşinare. Pentru că unii oameni cred că o astfel de comportare impudică le conferă măreţie şi superioritate. Alţii au această senzaţie atunci când se arată duri, insensibili, inflexibili sau impenetrabili. Uneori aceasta poate să nu fie decât o aparenţă, pe când în realitate aceşti oameni sunt mai mult emotivi decât brutali şi de un cavalerism grobian. îndeosebi la băieţi întâlnim adesea un soi de insensibilitatea atitudine ostilă faţă de manifestările generate de sentimentul de comuniune socială. Cel mai rău lucru pe care l-am putea face ar fi să apelăm la sentimente în

cazul oamenilor stăpâniţi de o astfel de vanitate şi care cu dragă inimă îi fac pe ceilalţi să sufere. Ar fi să nu facem decât să-i întărâtăm să-şi intensifice şi mai mult atitudinea respectivă. în asemenea cazuri vedem de obicei pe câte cineva, de exemplu părinţii, intervenind cu rugăminţi, invocând propria lor durere în faţa unei fiinţe care în faţa durerii altuia nu face decât să aibă sentimentul superiorităţii sale.

Am şi arătat că vanităţii îi place să se deghizeze. Spre a-i putea domina pe alţii, vanitoşii sunt nevoiţi să-i atragă în plasa lor, să-i fascineze. Să nu ne lăsăm deci imediat captaţi şi induşi în eroare de *amabilitatea,* de *gesturile amicale* şi de *avansurile* unui om, pentru că deodată se poate vădi că sub această mască avem de-a face cu un agresiv care se străduieşte să le impună celorlalţi voinţa sa. Căci prima fază a unei asemenea bătălii constă tocmai în a-i da adversarului iluzia securităţii şi în a-l îmbrobodi atât de bine încât acesta să renunţe la orice spirit de prevedere. în această primă fază, a abordării prieteneşti, poţi fi lesne tentat să crezi că ai de-a face cu un om animat de sentimentul comuniunii sociale. Dar actul al doilea, care urmează, ne arată că ne-am înşelat. Sunt oameni despre care se spune, pe bună dreptate, că *decepţionează,* că au două suflete. De fapt au unul singur, care la început se arată amabil, iar în continuare belicos. Această atitudine iniţial ademenitoare, insinuantă, poate merge atât de departe încât să devină un fel de *capcană de suflete.* Aceşti oameni lasă impresia unui spirit de sacrificiu nemaipomenit, care aproape de la sine îi poate duce la triumf. Ei pot să peroreze pe tema celui mai pur umanitarism şi aparent să-l ilustreze prin fapte. Dar de cele mai multe ori o vor face într-o manieră atât de demonstrativă încât un cunoscător de oameni va fi prevăzător. Un specialist italian în psihologie criminalistă spune: „Când atitudinea ideală a unui om depăşeşte o anumită măsură, când bunătatea şi omenia sa iau forme surprinzătoare, este cazul să fim cu totul bănuitori". Fireşte că se cuvine să tratăm cu prudenţă această interpretare, dar nu se poate să nu recunoaştem că ea este întemeiată din punct de vedere teoretic şi practic. Şi Goethe îmbrăţişează această concepţie în una din epigramele sale veneţiene, unde spune:
„La treizeci de ani orice entuziast mă răstigneşte. Dar de îndată ce lumea o cunoşti, escrocul nu ţi se mai pare un şugubăţ".

În general, acest tip de om va fi, de cele mai multe ori, lesne de recunoscut. Nu ne plac linguşelile, ele sunt respingătoare şi ne punem repede în gardă faţă de cei care le practică. Ambiţioşii ar trebui mai degrabă consiliaţi să nu mai recurgă la asemenea mijloace.

Cunoaştem, din prima parte a cărţii, situaţiile care pot conduce la eşecuri în dezvoltarea psihică. *Dificultăţile de ordin pedagogic* constau în aceea că, în asemenea cazuri, avem de-a face cu copii care au o atitudine agresivă faţă de cei din jurul lor. Dacă educatorul îşi cunoaşte îndatoririle sale, întemeiate pe logica vieţii, nu avem posibilitatea să facem obligatorie şi pentru copil această logică. Singura soluţie ar fi să evităm pe cât posibil situaţia conflictuală, cel mai bun lucru fiind acela de a-l trata pe copil nu ca obiect, ci ca subiect, ca pe un semen cu drepturi absolut egale, ca pe un camarad. Atunci nu s-ar mai întâmpla atât de uşor ca, datorită unui sentiment de oprimare şi retractilitate, copiii să adopte o poziţie agresivă, care în societatea noastră generează în chip automat o falsă ambiţie care, la rându-i, se amestecă în proporţii diferite în toate gândurile, acţiunile şi trăsăturile noastre de caracter, determinând de regulă o înăsprire a vieţii şi ducând uneori la cele mai grave complicaţii, la eşecuri şi chiar la prăbuşirea personalităţii.

Fapt cât se poate de semnificativ, basmele, acele izvoare din care noi toţi extragem în primul rând cunoştinţe despre om, ne oferă o mulţime de exemple care ne arată ce este vanitatea şi ce primejdii ascunde ea. Se cuvine să menţionăm aici în mod deosebit un basm care ne înfăţişează într-o manieră dramatică manifestarea nestăpânită a vanităţii şi prăbuşirea care îi urmează în mod automat. Este basmul lui Andersen intitulat *Urciorul cu oţet.* Un pescar aruncă înapoi în apă un peşte şi acesta, în semn de recunoştinţă,îi îngăduie pescarului să-şi exprime o dorinţă. Dorinţa i se împlineşte. Dar nevasta pescarului, o ambiţioasă veşnic nemulţumită, vrea să fie ba contesă, ba regină, şi chiar Dumnezeu, trimiţându-şi mereu bărbatul la peşte care, la urmă, exasperat de ultima dorinţă, nici nu mai vrea să audă de pescar.

Evoluţia ambiţiei nu cunoaşte limite. Este interesant de observat cum, atât în basme, cât şi în realitate, în viaţa psihică înfierbântată a vanitosului, ascensiunea aspiraţiei către putere poate ajunge până la *idealul identificării cu divinitatea.* Nu trebuie să căutăm prea îndelung ca să descoperim că un asemenea om — cum se întâmplă în cazurile cele mai grave — se comportă ca şi cum ar fi Dumnezeu sau i-ar ţine acestuia locul, fie concepe deziderate şi îşi fixează scopuri a căror realizare ar urma să-l transforme într-un zeu. Acest fenomen, al *aspiraţiei la similitudinea cu Dumnezeu,* este punctul extrem al tendinţei de a depăşi limitele propriei personalităţi. în zilele noastre faptul este deosebit de frecvent şi de manifest. Toate aspiraţiile şi interesele

care se grupează în jurul *spiritismului* şi *telepatiei* trădează oameni nerăbdători să iasă din limitele condiţiei umane, care îşi atribuie puteri pe care oamenii nu le au, care vor să se ridice uneori deasupra timpului, ca, de exemplu, atunci când încearcă, dincolo de timp şi spaţiu, să intre în legătură cu spiritele celor morţi. Dacă aprofundam investigaţiile noastre, constatăm că o bună parte dintre oameni înclină să-şi asigure cel puţin un locşor lângă Dumnezeu. Există încă un mare număr de şcoli în care educaţia are drept ideal să-l facă pe om asemenea lui Dumnezeu. Acesta era, odinioară, idealul suprem al educaţiei religioase. Nu ne poate decât îngrozi ceea ce a rezultat de pe urma unei astfel de educaţii şi se impune să căutăm un ideal mai omenesc. Este însă uşor de înţeles că tendinţa cu pricina are rădăcini adânci în fiinţa umană. Făcând abstracţie de temeiurile psihologice, un rol important îl are aici faptul că o mare parte din omenire îşi trage primele sale cunoştinţe despre esenţa omului din acele cuvinte ale Bibliei care spun că omul a fost creat „după chipul lui Dumnezeu", ceea ce lasă în sufletul copilului o impresie puternică şi adesea plină de grele urmări. Fireşte că Biblia este o operă superbă care, de îndată ce cineva şi-a maturizat înţelegerea, va fi citită cu admiraţie. Dar dacă vrem să le-o facem cunoscută copiilor, atunci trebuie să le oferim cel puţin un comentariu adecvat, prin care să-i învăţăm să fie modeşti, să nu-şi atribuie nici un fel de forţă magică şi să nu creadă că totul şi toate li se pot supune pentru că ei ar fi, chipurile, creaţi după chipul lui Dumnezeu.

Înrudit îndeaproape cu această sete de divinizare şi foarte răspândit este idealul descris în basmul *Ţara trântorilor,* unde toate dorinţele ajung să se îndeplinească. Desigur, copiii nu cred aproape niciodată că asemenea imagini de poveste ar reprezenta realitatea. Dar dacă ne gândim la interesul nemărginit al copiilor pentru *magie,* este în afară de orice îndoială că ei vor fi cel puţin ispitiţi să exploreze mai profund în această direcţie. Ideea magiei şi a influenţelor magice asupra altora este foarte puternică şi adesea nu e abandonată nici la adânci bătrâneţe. într-un fel, poate că nici un om nu este scutit de asemenea idei. Mă gândesc, de pildă, la credinţa unora că femeia ar exercita o influenţă magică asupra bărbatului. Se mai găsesc încă destui bărbaţi care se comportă în aşa fel de parcă s-ar afla sub înrâurirea puterilor magice ale partenerei lor de viaţă[1]. Aceasta ne aminteşte de vremea când această credinţă era încă mult mai răspândită, când, sub cele mai neînsemnate pretexte, o femeie risca să fie acuzată că este vrăjitoare sau zripţuroaică, ceea ce a făcut ca Europa întreagă să trăiască un coşmar ce a lăsat urme adânci în istoria sa. Căci dacă ne gândim că un milion de femei au căzut jertfă acestei iluzii, atunci nu putem vorbi pur şi simplu de rătăciri lipsite de importanţă, ci le putem compara doar cu procesele Inchiziţiei sau cu războiul mondial.

Pe urmele aspiraţiei de a fi asemenea lui Dumnezeu, întâlnim fenomenul *satisfacerii trebuinţeireligioaseîntr-un* mod abuziv, prin care se caută mulţumirea propriei vanităţi. Să ne gândim cât de important este, de exemplu, pentru un om care a suferit un dezastru sufletescsă se poată izola, situându-se deasupra celorlalţi, luând contact cu Dumnezeul său, dialogând cu el, capabil fiind ca, prin acte pioase şi prin rugăciuni, să orienteze voinţa divină pe căile dictate de propria necesitate, putând sta cu Dumnezeu între patru ochi şi simţindu-se astfel în intimitatea lui. Uneori asemenea manifestări se află foarte departe de ceea ce putem numi religiozitate autentică, producând o impresie de patologic. Aşa sunt cei care, de exemplu, declară că nu pot adormi dacă nu au rostit o rugăciune oarecare; căci dacă n-ar face-o, s-ar putea întâmpla ca pe unul de-ai săi aflat departe să-l pască o nenorocire. înţelegem sensul acestei pălăvrăgeli goale numai dacă avem în vedere negativul unei atare comunicări: dacă îmi rostesc formula, nimic nu i se poate întâmpla. Este calea pe care un individ poate ajunge lesne să aibă sentimentul propriei sale dimensiuni magice. Pentru că el crede că de fapt a reuşit să împiedice în timp util o nenorocire care îl pândea pe cineva! Se poate constata că şi în reveriile lor asemenea oameni depăşesc orice limită umană. Ni se dezvăluie gesturi inutile, acţiuni care nu determină nici o schimbare în natura lucrurilor, ci se constituie doar în planul imaginaţiei, împiedicându-l pe autorul lor să se acomodeze cu realitatea.

În civilizaţia noastră un lucru îndeplineşte un rol pe care, desigur, nu de puţine ori îl putem percepe ca magic. Este vorba de *bani.* Mulţi cred că având bani poţi face totul şi nu este de mirare că ambiţioşii şi vanitoşii sunt preocupaţi, într-un fel sau altul, de bani şi avere. Aproape că s-ar putea crede că setea de proprietate se întemeiază pe factori patologici sau rasiali. în realitate nu avem de-a face decât cu fenomenul vanităţii, care îl face pe un individ să adune tot mai mult, pentru a avea în mână ceva din acea mult dorită putere magică şi, prin aceasta, să se simtă superior. Unul din acei bogătaşi care, deşi dispunea, propriu-zis, de destulă avere, continua să alerge după bani, după un început de confuzie mentală a sfârşit prin a mărturisi: „Da, ştiţi, aceasta este tocmai puterea, care ne ademeneşte fără încetare". Omul acesta a reuşit să-şi conştientizeze comportamentul,

dar mulţi nici nu îndrăznesc să privească înăuntrul lor. Posesiunea puterii este azi atât de strâns legată de bani şi avere, încât multora setea de bogăţie şi de proprietate li se pare naturală, neobservând că o mulţime din cei care vânează banii nu sunt puşi în mişcare de nimic altceva decât de vanitatea lor.

Să prezentăm, în încheiere, încă un caz, în care vom reîntâlni toate acele detalii care ne sunt cunoscute şi care, în acelaşi timp, ne va permite să examinăm mai îndeaproape şi să înţelegem un alt fenomen care joacă un rol important în ceea ce priveşte vanitatea, anume starea de *decădere.* Este vorba de o pereche de fraţi; fratele mai mic trecea drept incapabil, pe când sora sa avea faima unei dotări dintre cele mai strălucite. Cum fratele nu a mai putut susţine concurenţa cu ea, a abandonat cursa. încă de la început el a fost desconsiderat şi, deşi acum se încerca să i se netezească drumul, asupra sa apăsa greaua povară de a şti că *probabil* este un incapabil. Din copilărie i se tot repetase că sora sa putea învinge cu uşurinţă dificultăţile vieţii, în timp ce el era sortit să facă doar lucruri neînsemnate. Dată fiind poziţia mai avantajoasă a surorii sale, lui i s-a dat iluzia unei insuficienţe, care nu i se potrivea deloc. Cu această stare de spirit împovărătoare a început şcoala, unde a evoluat ca un copil orientat spre pesimism, care încerca să evite cu orice preţ dezvăluirea incapacităţii sale. Pe măsură ce anii treceau, creştea în el dorinţa de a nu fi luat drept un prostănac, ci de a fi tratat ca om matur. încă de pe la 14 ani căuta adesea să fie în compania adulţilor. Un profund sentiment de inferioritate îl îmboldea mereu să se întrebe cum să procedeze ca să poată juca de-acum rolul unui domn mare. într-o zi paşii l-au dus în lumea prostituţiei, pe care de atunci n-a mai părăsit-o. Cum aceasta era legată de mari cheltuieli şi cum grandomania nu-i îngăduia să ceară bani de la tatăl său, el a ajuns până acolo încât să pândească ocazia de a şterpeli banii de care avea nevoie. Aceste furturi nu-i pricinuiau nici o remuşcare pentru că, după cum declara, i se părea că procedează ca un bărbat în toată firea, care are la dispoziţie casa de bani a tatălui său. Această situaţie a durat până în ziua în care, la şcoală, s-a văzut ameninţat de un grav eşec. A-l suferi, ar fi fost o dovadă a incapacităţii sale, ceea ce în nici un caz nu putea admite. Iată ce curs au luat lucrurile. El avu brusc *mustrări de conştiinţă,* care au sfârşit prin a-l încolţi atât de tare încât l-au împiedicat cu totul să mai studieze. Prin aceasta situaţia i s-a atenuat. Căci dacă s-ar fi întâmplat să cadă la examene, avea o scuză atât pentru sine cât şi pentru alţii, mustrările de conştiinţă torturându-l în aşa măsură încât oricine s-ar fi aflat într-o astfel de situaţie nu se putea să nu eşueze. Ceea ce îl împiedica, de asemenea, să studieze era o pronunţată stare de distracţie, care îl constrângea în permanenţă să se gândească la altceva. Aşa s-a scurs ziua şi a venit noaptea şi, obosit, s-a dus la culcare, împăcat în conştiinţa sa că a vrut să studieze, pe când, în realitate, nu se interesase deloc de îndatoririle sale. Ceea ce a urmat, l-aajutat să-şi joace mai departe rolul. A trebuit să se scoale cu noaptea-n cap, aşa încât toată ziua a fost somnoros şi obosit, incapabil să-şi concentreze atenţia. Unui om în asemenea stare, gândea el, nu i se putea pretinde să concureze cu sora mai destoinică. Nu incapacitatea sa era de vină, ci împrejurările fatale, căinţa sa, remuşcăriie care îi răpiseră liniştea. El era astfel înarmat pentru orice eventualitate, apărat din toate părţile, nimic nu i se putea întâmpla. Dacă eşua, avea circumstanţe atenuante şi nimănui nu-i era îngăduit să afirme că el ar fi incapabil. Iar dacă reuşea, ar fi fost o dovadă a aptitudinilor pe care nu voiau să i le recunoască.

La asemenea acrobaţii îl instigă pe om vanitatea. Vedem din acest caz până unde poate ajunge omul, riscând să decadă, numai pentru a evita descoperirea unei aşa-zise incapacităţi, poate inexistentă. Asemenea complicaţii şi viraje aduc ambiţia şi vanitatea în viaţa unui om, răpindu-i candoarea şi plăcerile cu adevărat omeneşti, bucuria de a trăi şi fericirea. Privind lucrurile mai îndeaproape, găsim că îndărătul acestor rătăciri nu stă nimic altceva decât o banală greşeală.

2. GELOZIA.

O trăsătură de caracter care se impune atenţiei noastre prin extraordinara sa frecvenţă este gelozia. De gelozie nu este vorba doar în relaţiile erotice, ci o întâlnim în toate celelalte relaţii umane, îndeosebi în copilărie, când unul dintre copii, spre a se ridica deasupra fraţilor şi surorilor sale, concomitent cu ambiţia îşi va manifesta şi gelozia, atestând cu aceasta o poziţie ostilă, belicoasă. Din sentimentul de a fi desconsiderat, neglijat, el dezvoltă o altă formă a ambiţiei, gelozia, trăsătură care adesea persistă la omul respectiv de-a lungul întregii sale vieţi.

La copii gelozia este de găsit aproape întotdeauna, mai ales când se naşte un altul mai mic, asupra căruia se îndreaptă mai mult atenţia părinţilor, aşa încât copilul mai mare apare ca un rege detronat. Devin lesne geloşi

îndeosebi acei copii care de la început s-au bucurat de o afecţiune confortabilă. Până unde poate merge un copil în această direcţie, ne-o arată cazul-limită al unei fetiţe care, la cei opt ani ai ei, săvârşise trei omoruri.
Era un copil cu un anumit grad de arieraţie, cu o constituţie destul de firavă ca să fie scutită de orice efort fizic, aşa încât se afla într-o situaţie relativ favorabilă. Această situaţie s-a schimbat brusc când, ea împlinind şase ani, în familie s-a născut o altă fetiţă. în ea s-a petrecut atunci o transformare radicală şi a început să-şi urmărească surioara cu o ură turbată. Părinţii, dezorientaţi, au ales calea severităţii, aplicându-i corecţii copilului pentru fiecare greşeală, într-o zi s-a întâmplat că în pârâul care curgea pe lângă sat să fie găsită o fetiţă moartă. în puţine zile cazul s-a repetat, pentru ca, în sfârşit, geloasa să fie prinsă asupra faptului, pe când arunca în apă o altă fetiţă. Ea şi-a mărturisit crimele, a fost pusă sub observaţie într-un azil de alienaţi şi, în final, predată unei case de reeducare.

Aşadar, gelozia acestei fete se transferase de la sora ei mai mică la toate fetiţele de aceeaşi vârstă. S-a stabilit că ea nu manifesta nici un fel de ostilitate faţă de băieţi. Era ca şi cum în fetiţele omorâte ea vedea imaginea surorii sale şi, omorându-le, îşi satisfăcea setea de răzbunare pentru umilinţa de care avusese parte.
încă şi mai uşor se pot trezi manifestări de gelozie în familiile cu copii de ambele sexe. După cum este cunoscut, societatea noastră nu este prea ispititoare pentru o fată, care se poate revolta uşor văzând că, aşa cum se obişnuieşte astăzi, venirea pe lume a unui băiat este salutată cu o bucurie deosebită, el fiind tratat cu mai multă grijă şi dragoste şi având tot felul de alte avantaje, de care fetele se văd lipsite.

Dintr-o asemenea stare de lucruri nu rezultă, fireşte, în mod necesar o puternică ostilitate. Se poate întâmpla ca sora mai mare să aibă o mare afecţiune pentru frăţiorul ei şi să se îngrijească de el ca o mamă, ceea ce însă, din punct de vedere psihologic, nu diferă de primul caz. Când o soră mai mare adoptă o atitudine maternă faţă de fratele mai mic, înseamnă că ea se situează pe o poziţie de superioritate, făcând totul după bunul ei plac. O situaţie periculoasă a fost transformată în una avantajoasă.

O altă formă larg răspândită a acestui tip de relaţii, care pot să genereze manifestări de gelozie, este rivalitatea excesivă dintre fraţi şi surori. Fata, impulsionată de sentimentul că este desconsiderată, nu rareori reuşeşte ca, prin hărnicie şi voinţă, să-şi depăşească fratele, adesea în complicitate cu natura care-i vine în ajutor, pentru că este ştiut că la pubertate fetele se dezvoltă mult mai rapid decât băieţii, atât din punct de vedere corporal cât şi spiritual, pentru ca ulterior această diferenţă să dispară treptat.

Gelozia se manifestă în forme din cele mai diferite. O recunoaştem în trăsături ca suspiciunea, înclinaţia de a spiona, de a se lua la întrecere, precum şi în permanentă teamă de a nu se vedea desconsiderat. Care formă va predomina, depinde de pregătirea de care s-a beneficiat până atunci în ceea ce priveşte viaţa socială. Poate exista o gelozie care se mistuie pe sine sau una care se revarsă într-o comportare temerară, energică. La femeia înclinată să joace tare se poate manifesta în încercarea de a-şi doborî rivalul sau în stăruinţa de a-l încătuşa, de a-i îngrădi libertatea, de a-i impune dominaţia ei. O metodă preferată de cei geloşi este aceea de a le fixa reguli de conduită partenerilor. Urmând o linie psihică proprie, ei le impun celorlalţi o lege a iubirii, de exemplu, izolându-i de lume, prescri-indu-le unde şi ce să privească, ce şi cum să facă, orientându-le întreaga gândire. Gelozia poate de asemenea să-şi servească scopul denigrându-l pe celălalt, făcându-i reproşuri etc. O admirabilă descriere a acestui comportament găsim în romanul *Netocika Nezvanova* de Dostoevski, unde un bărbat ajunge în acest fel să-şi oprime soţia, instaurând o dominaţie absolută asupra ei.

Gelozia este, prin urmare, o formă particulară a aspiraţiei spre putere.

3. INVIDIA.

Ca trăsătură de caracter, invidia este indisolubil legată de aspiraţia către putere şi superioritate. Distanţa care îl desparte pe om de ţelul său supraomenesc devine pentru dânsul perceptibilă, după cum este ştiut, sub forma unui sentiment de inferioritate. Acesta îl apasă şi-l preocupă în aşa măsură încât, având în vedere atitudinea şi modul său de viaţă, ai impresia că omul acesta este încă departe de ţelul său. Autoevaluându-se cu zgârcenie şi fiind mereu nesatisfăcut, el ajunge de cele mai multe ori în situaţia de a se compara cu alţii, de a măsura succesele altora, simţindu-se frustrat. Poate proceda în felul acesta şi în cazul în care el este cel care are mai mult decât alţii. Toate aceste forme de manifestare ale sentimentului frustrării sunt semne ale unei vanităţi mascate, nesatisfăcute, ale voinţei de a avea mereu mai mult, de a avea totul[2]. Desigur că asemenea oameni nu declară că ei ar vrea să aibă totul, pentru că de obicei instanţa sentimentului de comuniune socială

interzice o astfel de mentalitate, dar în fapt ei procedează ca şi cum ar voi să aibă totul.
Se înţelege că sentimentul invidiei, exprimat prin această permanentă evaluare a situaţiei proprii în raport cu succesele altora, nu poate favoriza posibilităţile de a fi fericit. Dar oricât de respingătoare sunt manifestările de invidie dacă le privim prin prisma sentimentului de comuniune socială, oricât de antipatică este în general invidia, sunt puţini oamenii capabili să nu o manifeste într-un fel oarecare. Trebuie să recunoaştem că nimeni dintre noi nu este scutit de atari manifestări. Sigur că în şuvoiul vieţii lucrul acesta nu transpare în chip desluşit. Dar când omul suferă şi se simte asuprit, când vede că îi lipsesc banii, alimentele, îmbrăcămintea, căldura, când perspectiva sa asupra viitorului se îngustează şi nu vede nici o ieşire din situaţia sa critică, atunci este de înţeles că omenirea de azi, care se află abia la începutul unei civilizaţii veritabile, dă curs unor manifestări de invidie, chiar dacă morala şi religia le interzic. Aşa interpretăm invidia celor neavuţi. Pentru a o considera de neînţeles, ar trebui să se demonstreze că alţi oameni, puşi în aceeaşi situaţie, nu ar manifesta invidie. Deci se impune să conchidem că, dată fiind structura psihică actuală a omului, trebuie să ţinem seama de acest factor. Este inevitabil ca invidia să izbucnească, fie la indivizi, fie la mase, din moment ce ea este determinată de sărăcie. Cu toate că nu putem încuviinţa formele respingătoare ale invidiei, trebuie să spunem că nu cunoaştem nici un mijloc de a elimina, în *asemenea* cazuri, invidia şi ura care adesea i se asociază. Se cuvine să fie absolut clar pentru oricine trăieşte în societatea noastră că asemenea impulsuri nu trebuie puse la încercare, că nu trebuie provocate, că se impune să avem destul tact pentru a nu le întărâta şi accentua atunci când îşi fac apariţia. Deşi acest mod de a proceda nu înseamnă o îmbunătăţire a stării de lucruri existente, este minimum pe care îl putem cere unui om: să nu facă paradă de superioritatea sa momentană faţă de ceilalţi, deoarece lucrul acesta ar putea să-i lezeze.

Această trăsătură de caracter ne face să vedem legătura indisolubilă dintre individ şi colectivitate. Nimeni nu se poate evidenţia în afara societăţii şi nimeni nu-şi poate extinde puterea asupra altora fără ca în acelaşi timp, de partea opusă, să nu se trezească forţe care să-i contracareze iniţiativele. Invidia ne împinge la acţiuni şi la măsuri care ţintesc la stabilirea egalităţii, a echivalenţei între oameni. Suntem astfel în măsură ca, pe cale raţională, precum şi intui tiv, să formulăm o axiomă a societăţii omeneşti, care nu poate fi ştirbită fără ca altundeva să se pună imediat în mişcare forţe contrare. Această axiomă este: *să fie lege egalitatea a tot ce poartă chip omenesc.*

Expresia invidiei este uşor de recunoscut în mimică şi îndeosebi în privire. Manifestările individiei îşi găsesc de asemenea o expresie pe plan fiziologic, fapt care se traduce prin anumite locuţiuni. Se vorbeşte despre tenul galben sau despre paloarea invidiei, ceea ce înseamnă că sentimentul invidiei influenţează circulaţia noastră sanguină. Din punct de vedere organic aceasta corespunde unei contracţii periferice a vaselor capilare.

Pe plan pedagogic, dat fiind că nu putem extirpa invidia din lumea aceasta, trebuie cel puţin să ne străduim să o facem utilă din punct de vedere general, să încercăm să o canalizăm în aşa fel încât, fără ca viaţa psihică să sufere mari zguduiri, ea să poată deveni rodnică. Lucrul acesta reuşeşte atât pentru indivizi cât şi pentru mase. Pe plan individual, va trebui să căutăm să le oferim copiilor posibilitatea unor activităţi care să Ic determine ridicarea conştiinţei de sine. în viaţa popoarelor cu greu se poate face altceva decât în cazul celor ce se simt umiliţi şi care poate, de asemenea, privesc cu infructuoasă invidie cum îşi ridică bunăstarea alte popoare, calea de urmat fiind aceea de a facilita valorificarea forţelor neutilizate. Un om veşnic invidios este nefolositor pentru viaţa în comun. El se va arăta mereu dornic să pună mâna pe ce este al altuia, să-l denigreze într-un fel oarecare, să-i pună beţe în roate, după cum va înclina să invoce pretexte pentru reuşitele sale şi să aducă altora acuzaţii. El ne oferă imaginea unui luptător, a unui stricător de chef, a unui om prea puţin apt să întreţină relaţii cu semenii şi care nu este pregătit să se facă util pentru viaţa în comun. Cum nu-şi dă osteneala să se transpună în sufletul altora, el nu este niciodată un bun cunoscător de oameni şi îi va jigni pe aceştia cu judecăţile sale. Nu se va arăta mişcat când un altul suferă de pe urma felului său de a acţiona. Invidia îl poate duce până acolo pe un om încât să simtă o anumită satisfacţie în cazul că aproapele său este în suferinţă.

4. AVARIŢIA.

Înrudită strâns cu invidia şi de cele mai multe ori asociată cu ea este avariţia. Nu ne gândim doar la acele forme de zgârcenie care se limitează la adunarea de bani, ci la acea formă generală care, în esenţă, se exprimă în faptul că cineva nu este preocupat să-i facă altuia vreo bucurie, că pregetă să se jertfească pentru colectivitate sau pentru o anumită persoană, că ridică în jurul său un fel de zid, numai pentru a fi sigur de bietele sale comori. Recunoaştem aici cu uşurinţă afinitatea cu ambiţia şi cu vanitatea, pe de o parte, precum şi cu invidia, pe de altă parte. Nu vom exagera dacă vom afirma că toate aceste trăsături de caracter există la om simultan, aşa încât cineva nu trebuie să treacă drept un ghicitor de gânduri dacă, stabilind existenţa unei anumite însuşiri, va susţine că sunt prezente şi celelalte.

Omul civilizat al zilelor noastre dă la iveală cel puţin câteva aspecte ale avariţiei. El poate cel mult să o tăinuiască sau să o disimuleze în spatele unei generozităţi duse până la extrem, care pesemne că nu este altceva decât o *pomană,* o încercare destinată ca prin gesturi generoase să exalte sentimentul propriei sale personalităţi, în detrimentul altor oameni. în anumite împrejurări, ca atunci când avariţia este pusă în slujba unor interese sociale determinate[3], ea poate să pară chiar o însuşire valoroasă. Aşa este, de exemplu, în cazul în care un om îşi economiseşte timpul sau forţa sa de muncă şi prin aceasta, poate, realizează o operă măreaţă. Există în epoca contemporană o orientare, ştiinţifică şi morală, care aşază de-a dreptul în prim-plan această utilizare cu zgârcenie a timpului, cerând ca fiecare să procedeze „economic" cu timpul şi cu puterea de muncă (la fel cu „forţele de muncă"). Aceasta sună foarte frumos în teorie. Dar de îndată ce acest principiu este pus undeva în practică se poate vedea cum totul este aici pus exclusiv în serviciul aspiraţiei către putere şi superioritate. Cu acest principiu dobândit pe cale teoretică se va ajunge de cele mai multe ori doar la abuzuri, cei care folosesc cu zgârcenie timpul şi puterea de muncă încercând să pună pe umerii altora sarcinile ce le revin lor. Nu putem evalua şi preţui o astfel de concepţie decât în măsura în care ea este utilă obştei. Este un atribut propriu întregii dezvoltări a erei noastre tehnice să trateze omul ca pe o maşină şi să-i impună principii de viaţă care poate că îşi au într-o măsură oarecare justificarea în ceea ce priveşte tehnica, dar care, în ceea ce priveşte viaţa în comun a oamenilor, sunt în mod fatal dizolvante, generatoare de izolare şi frustrante. De aceea ar fi mai bine să orânduim în aşa fel lucrurile încât mai degrabă să dăm decât să economisim, principiu care nu trebuie denaturat, de care să nu ne permitem să abuzăm, lucru de altfel imposibil atunci când avem în vedere folosul semenilor.

5. URA.

Nu rareori la oamenii agresivi descoperim trăsături specifice urii. Aceasta se întâlneşte adesea încă din copilărie, atingând uneori o mare intensitate, ca în accesele de furie, sau manifes-tându-se sub o formă mai blândă, ca în *ranchiună.* Firea unui om va fi foarte pătrunzător caracterizată prin această prismă şi se va câştiga foarte mult în evaluarea sa ştiindu-se până la ce punct este capabil de ură. Ura îi conferă o nuanţă individuală, caracteristică.

Punctele de atac vizate de ură pot fi diferite. Ura se poate raporta la sarcinile pe care le are de îndeplinit un om, la o persoană, la un popor sau la o clasă socială, la celălalt sex sau la o rasă de oameni. Să nu uităm însă că manifestările de ură nu sunt totdeauna directe şi făţişe, ci se maschează uneori perfect, putând lua, de exemplu, forma mai rafinată a *atitudinii critice.* Poate lua, de asemenea, o formă atât de radicală încât omul să respingă orice integrare socială. Câteodată, ca sub lumina unui fulger, vedem până unde poate merge ura unui om. Este cazul unei paciente care relata cu ce bucurie citea ea, care era scutită de mobilizarea pe front, ştirile despre nemaipomenitele pierderi în oameni şi despre mutilările grave.

Multe din aceste manifestări sunt de găsit în sfera *crimei.* într-un grad mai moderat, fărădelegile capătă extindere în societate, dar fără a îmbrăca în mod necesar forme revoltătoare. Aşa se întâmplă cu acea formă care trădează un sentiment de ură intensă, *mizantropia.* Există chiar orientări filosofice care sunt în aşa măsură pătrunse de ostilitate şi ură faţă de oameni încât se poate considera că au aceeaşi origine ca şi actele duşmănoase mult mai dure şi făţişe. în biografiile oamenilor mai importanţi vălul este uneori dat de-o parte, iar

când Grillparzer, de exemplu, spunea o dată că în arta poetică se trăieşte furtunos cruzimea omului, trebuie să ne gândim mai puţin la un adevăr nestrămutat, ca acela exprimat de el, cât mai degrabă la faptul că într-un artist, care trebuie să se afle în relaţii strânse cu umanitatea, dacă vrea să fie capabil de realizări artistice, pot sălăşlui, între altele, sentimente de ură şi cruzime[4].

Ramificaţiile sentimentului de ură sunt uimitor de numeroase. Nu le vom urmări însă aici, pentru că am merge prea departe prezentând toate raporturile cu ura de oameni a fiecărei trăsături de caracter luată izolat. Este uşor de dovedit că în special unele profesiuni nu pot fi îmbrăţişate fără o anumită ostilitate, ceea ce nu este tot una cu afirmaţia că nu ar putea fi *exercitate* fără o anumită ostilitate. Dimpotrivă, în momentul în care un individ înclinat spre mizantropie se hotărăşte să îmbrăţişeze o asemenea profesiune, de exemplu, cariera militară, date fiind organizarea de ansamblu, reprezentările legate de serviciul militar şi necesara solidaritate cu ceilalţi care fac aceeaşi carieră, toate manifestările de ostilitate se vor orienta în aşa fel încât cel puţin în aparenţă să se adapteze în cadrul comunităţii.

O formă de manifestare extrem de bine camuflată a sentimentului de ostilitate priveşte actele care aduc prejudicii unui om sau unei valori materiale, comise din *imprudenţă,* prin aceea că făptaşul pierde din vedere orice consideraţie impusă de sentimentul de comuniune socială. în jurisprudenţă are loc o amplă dezbatere pe această temă, dezbatere care până astăzi nu a adus nici o elucidare a problemei. Este de la sine înţeles că un delict din imprudenţă nu este tot una cu o crimă premeditată, că nu-i acelaşi lucru dacă cineva, de exemplu, pune neglijent un ghiveci de flori pe marginea ferestrei, aşa încât la cea mai mică trepidaţie acesta cade în capul unui trecător, sau dacă ghiveciul de flori este aruncat în capul trecătorului. Nu se poate însă să nu recunoaştem că actele unor oameni imprudenţi pot să aibă la bază aceeaşi ostilitate ca o crimă cu premeditare, acest mod neglijent de a acţiona oferindu-ne un punct de sprijin în înţelegerea unui om. Jurisprudenţă admite în acest caz circumstanţe atenuante, dat fiind că făptaşul nu a săvârşit actul cu un scop *conştient.* Este însă neîndoielnic că un act duşmănos în chip inconştient poate să aibă la bază acelaşi gând de ură ca şi un act de rea-credinţă săvârşit în mod conştient. în ambele cazuri avem de-a face cu oameni care dovedesc o carenţă a sentimentului de comuniune socială. Dacă luăm seama la jocurile copiilor, totdeauna putem observa că unii din ei nu sunt prea atenţi cu ceilalţi, concluzia pe deplin îndreptăţită fiind aceea că ei nu sunt oameni de omenie[5]. Desigur că niciodată nu trebuie să ne grăbim cu aprecierile, ci să aşteptăm ca ipoteza să ne fie confirmată şi în alte împrejurări. Dar dacă de fiecare dată constatăm că participarea la joc a cutărui copil determină câte un incident nefericit, atunci se impune să spunem că acesta nu este înclinat să ţină cont de ceilalţi, că nu-i stă în caracter să aibă în vedere binele şi necazurile semenului.

În această perspectivă, de multe ori merită să acordăm o atenţie deosebită *vieţii noastre economice.* Aceasta nu prea este dispusă să ne convingă că imprudenţa nu are de-a face cu ostilitatea. Căci actele care au loc în sfera afacerilor demonstrează în general că nu există nici urmă de consideraţie pentru aproapele,cum ar fi de dorit să fie. Există o întreagă serie de demersuri şi acţiuni în viaţa noastră de afaceri din care se vede limpede că acela care execută aceste lovituri ca de trăsnet Ic face totdeauna în detrimentul altora. De regulă asemenea acte nu atrag după ele nici o sancţiune penală, chiar dacă au la bază o intenţie malignă perfect conştientă. Dar cum manifestă este cel puţin acea absenţă a sentimentului de comuniune socială, ca în cazul imprudenţei, întreaga noastră viaţă socială va fi otrăvită, pentru că până şi cei care poate că sunt binevoitori vor nutri convingerea că în asemenea situaţii nu-ţi rămâne altceva de făcut decât să-ţi aperi cu ghearele şi cu dinţii interesul personal. Şi astfel se trece cu vederea peste faptul că această apărare a propriei persoane este întotdeauna legată de prejudicierea altuia. în ultimii ani am putut vedea adesea asemenea fapte şi consecinţele lor. Este numai spre binele nostru să fim atenţi la aceste fenomene, întrucât astfel ne putem da seama cât de greu este în atari situaţii să satisfacem acele cerinţe care, în virtutea sentimentului nostru de comuniune socială, ni se par ca fiind de la sine înţelese şi în regulă. Este necesar să găsim şi în acest domeniu soluţii care mai degrabă să înlesnească colaborarea fiecăruia în sensul favorizării binelui general, în loc s-o complice, aşa cum se întâmplă astăzi cel mai adesea. Uneori au loc reacţii cu totul automate, deoarece spiritul maselor nu doarme niciodată şi se apără cât se poate de bine. Dar şi psihologia trebuie să abordeze aceste fenomene, nu doar pentru a face mai bine înţelese relaţiile economice, ci şi prin prisma aparatului psihic care-şi aduce contribuţia sa în acest domeniu, în sensul de a şti ce putem în general pretinde şi la ce ne putem aştepta din partea indivizilor sau a colectivităţilor.

Imprundenţa este larg răspândită în familie, în şcoală şi în viaţă în general. O putem găsi peste tot. Mereu

apare undeva în prim-plan un tip care nu arată nici o consideraţie pentru semenul său. Fireşte că faptul nu rămâne nesancţionat, modul de a proceda al unui om lipsit de menajamente având de cele mai multe ori drept urmare o schimbare neîmbucurătoare pentru dânsul. Câteodată acest proces durează mult timp — morile Domnului macină încet —, atât de mult încât legătura între fapte nu poate fi sesizată, pentru că respectivul le ignoră, nu le supune controlului şi, prin urmare, de cele mai multe ori nu le înţelege. Se vor auzi tânguieli pe tema unui destin nemeritat, insuccesele fiind puse adesea pe seama împrejurării că celălalt, partenerul ale cărui brutalităţi a trebuit să le suporte, după câtva timp a abandonat orice efort personal, aşa că a rupt-o cu el.

Deşi actele comise din imprudenţă îşi găsesc câteodată o aparentă justificare, dacă le examinăm mai îndeaproape, putem sesiza întregul lor conţinut de ostilitate faţă de ceilalţi. Este, oarecum, cazul şoferului care, conducând nebuneşte autovehiculul, striveşte pe cineva, susţinând apoi, în apărarea sa, că se grăbea la o întâlnire pe care o fixase şi de la care nu putea întârzia. După cum putem vedea, există oameni care pun micile lor interese personale atât de sus deasupra vieţii şi binelui celorlalţi oameni, încât neglijează pericolele la care îi expun pe aceştia datorită comportamentului lor. După distanţa care desparte propriile lor interese de binele colectivităţii, se poate recunoaşte lămurit gradul lor de duşmănie faţă de ceilalţi.

NOTE

1 *„ihres Geschlechtspartners",* în textul original. (Nota trad.)

2 *„einesimmer-mehr-haben-WiUens, einesAlles-haben-Willens",* în textul original. (Nota trad.)

3 *„aufgewisse Formen des Lebens",* în textul original. (Nota trad.)

4 Tot Franz Grillparzer, în *Autobiografia* sa, evocând intrarea francezilor în Viena în anul 1809, descrie şi un sentiment de ură încărcat de nuanţe contradictorii: „Eu însumi nu eram duşman al francezilor în mai mică măsură decât tata, cu toate astea, Napoleon mă atrăgea cu o forţă magică. Cu sufletul cuprins de ură şi fără să fi fost vreodată amator de parăzi militare fastuoase, nu pierdeam nici una din inspecţiile sale de la Schonbrunn sau de pe câmpia aşa-zisei Schmelz. Parcă-1 mai văd şi astăzi coborând scara exterioară a castelului Schonbrunn, mai mult alergând decât mergând" *(întâmplări din vremea mea.* Editura Univers, Bucureşti, 1976, p. 59). (Nota trad.)

5 „sie *nicht die besseren Menchenfreunde sind",* în textul original. (Nota trad.)

Capitolul III

TRĂSĂTURI DE CARACTER DE NATURĂ NEAGRESIVĂ

În această grupă de trăsături de caracter se includ acele forme de manifestare prin care agresiunea împotriva semenului nu evoluează pe o linie directă şi clar vizibilă, ci observatorului din afară i se lasă impresia unei *izolări ostile.* Este ca şi cum întregul flux de ostilitate s-ar arcui şi ar lua o cale ocolită. în asemenea cazuri avem de cele mai multe ori imaginea unui om care, desigur, nu face pe nimeni să sufere, dar se ţine la distanţă de oameni şi de viaţă, evită orice contact şi, în singurătatea-i, le refuză altora colaborarea sa. Dar cum obiectivele pe care şi le fixează umanitatea nu pot fi realizate, în marea lor majoritate, decât printr-o activitate în comun, un om care se izolează este suspect de aceeaşi ostilitate ca unul care atacă şi păgubeşte făţiş şi direct colectivitatea, comportamentul pasiv susţrăgându-i acesteia mijloacele necesare de conservare. Se deschide aici un imens domeniu de cercetare, din care vrem să supunem analizei mai detaliate câteva fenomene frapante. Să examinăm în primul rând:

1. IZOLAREA.

Aceasta se poate manifesta în diferite moduri. Oamenii care se izolează vorbesc puţin sau deloc, nu te privesc în ochi, nu ascultă sau nu sunt atenţi atunci când li se vorbeşte. în toate relaţiile, chiar şi în cele mai simple, se face simţită o răceală de natură să-i îndepărteze pe oameni unii de alţii. Aceasta se simte în întreaga lor atitudine, în felul lor de a da mâna, în ton, în ceea ce spun, în modul de a saluta sau de a răspunde la salut. întotdeauna lucrurile se petrec în aşa fel, de parcă între ei şi ceilalţi s-ar întinde o *distanţă.* în toate aceste manifestări de izolare regăsim trăsătura de caracter cunoscută, vanitatea, care aici ia forma detaşării de ceilalţi, prin aceasta individul voind să demonstreze că este diferit de ei şi că se ţine la distanţă. Procedând astfel, aceşti oameni nu fac decât să-şi imagineze o superioritate inexistentă. După cum vedem, ostilitatea belicoasă se poate travesti în atitudinea aparent inofensivă a însingu-ratului. Fenomenul apare şi în sânul unor mari grupuri de oameni. Fiecare dintre noi a luat desigur cunoştinţă de familii întregi caracterizate de faptul că se izolează ermetic de ceilalţi. Dacă le privim mai îndeaproape, vom observa că niciodată nu lipseşte ostilitatea şi nici înclinaţia de a se închipui fiinţe mai sus-puse, mai nobile decât celelalte făpturi omeneşti. Tendinţa de izolare poate cuprinde clase, religii, rase şi naţiuni întregi; o ilustrare cu totul edificatoare în acest sens o constituie cutare oraş străin, de exemplu, unde locurile de promenadă, câteodată chiar şi arhitectura caselor dezvăluie modul în care unele pături sociale se închid unele faţă de altele. Un fenomen adânc înrădăcinat în societatea noastră priveşte instigarea oamenilor de a se izola în naţiuni, confesiuni şi clase, de unde nu rezultă altceva decât conflicte reciproce, care după câtva timp devin tradiţie cronică şi neputincioasă. Nu de puţine ori li se oferă astfel unor indivizi posibilitatea de a exploata opoziţiile latente şi de a incita aceste grupuri să se încaiere, cu singurul scop de a pune mai uşor mâna pe frânele conducerii şi de a-şi satisface vanităţile personale. Ostilitatea nu lipseşte niciodată în asemenea cazuri, astfel de clase sau popoare considerându-se eminente, preamărindu-şi spiritualitatea de elită şi necunoscând despre alte clase şi popoare decât ceea ce au ele rău. Posibilitatea unei accentuări periculoase a ostilităţii vine de acolo că, de regulă, nu se apleacă urechea decât la anumiţi agitatori, care încearcă să aţâţe ostilitatea prin prisma propriilor lor convingeri şi interese. Când intervin evenimente nefericite, ca războiul mondial cu urmările sale, atunci nimeni nu se socoate implicat în cauzarea lor. Există un tip de om care, în propria sa insecuritate, aspiră către superioritate şi independenţă, pe care caută să le obţină în detrimentul altora. Izolarea este destinul unor asemenea indivizi, pecetea însăşi a întregii lor vieţi. Se înţelege de la sine că aceşti oameni nu sunt capabili să favorizeze propăşirea, progresul civilizaţiei şi culturii.

2. ANGOASA.

În atitudinea ostilă a unui om faţă de mediul său găsim adesea manifestări de anxietate, care conferă un colorit particular caracterului acestui om. Anxietatea este un fenomen extraordinar de răspândit, care îl însoţeşte pe om din frageda copilărie şi adesea până la adânci bătrâneţe, amărându-i într-o inimaginabilă măsura existenţa, făcându-1 incapabil să-şi facă prieteni şi să pună prin aceştia o bază pentru o viaţă senină şi pentru o activitate rodnică. Căci teama se poate extinde asupra tuturor relaţiilor vieţii umane. Orientarea atitudinii anxioase diferă de la om la om. Se poate ca cineva să aibă teamă de lumea exterioară sau, dimpotrivă, să se înspăimânte de propria sa lume interioară, Aşa cum omul evită societatea, care îi face frică, tot aşa se poate teme să rămână singur, cu el însuşi. De asemenea, printre anxioşi vom întâlni tipul bine cunoscut care se simte constrâns să se gândească mai mult la sine şi care, drept urmare, nu are timp pentru ceilalţi. De îndată ce el şi-a fixat drept principiu ocolirea greutăţilor vieţii, această concepţie se adânceşte şi se consolidează prin asocierea sa cu anxietatea. Există de fapt oameni care sunt cuprinşi de anxietate de îndată ce au de întreprins ceva, când pleacă de acasă, se despart de cineva care îi însoţea, li se propune să ocupe o funcţie sau au de făcut curte unei femei etc. Atât de slabă este legătura lor cu viaţa şi cu semenii, încât orice schimbare în obişnuinţele lor îi înfricoşează.

Pe de altă parte, într-o asemenea stare de spirit întreaga dezvoltare a personalităţii şi capacitatea de acţiune rămân blocate. Desigur că frica nu este întotdeauna tot una cu a începe să tremuri şi a o lua la fugă. Dar ritmul activităţii scade şi sunt găsite tot felul de pretexte şi de subterfugii. Uneori cel în cauză nu ştie nimic despre acestea, despre faptul că atitudinea sa anxioasă este rezultatul presiunii exercitate de o nouă situaţie existenţială.

Interesant este că adesea, ca o confirmare a acestei concepţii, constatăm că aceşti oameni se gândesc cu predilecţie la trecut sau la moarte, ceea ce are aproximativ acelaşi efect. A te gândi la trecut este un mod discret şi de aceea foarte agreat de a te „preocupa" propria persoană. Teama de moarte sau de boală este, de asemenea, frecventă la oamenii care se află în căutarea unor pretexte ca să renunţe la orice activitate. Sau ei vor accentua că totul e pur şi simplu deşertăciune, că viaţa e atât de scurtă sau că nu se poate şti ce ne va aduce ziua de mâine. Acelaşi efect îl pot avea *amăgirile religiei cu privire la viaţa de apoi,* în cazul oamenilor al căror ţel este de fapt viaţa „de dincolo" şi care consideră viaţa terestră ca pe o strădanie absolut de prisos, ca pe o fază insignifiantă a propriei dezvoltări. Dacă primul tip de om evită orice activitate pentru că orgoliul nu-i permite să se lase pus la încercare, în cazul celui de-al doilea constatăm că, prin instruire sau iluminare, acelaşi Dumnezeu spre care aspiră, acelaşi ţel de a obţine superioritatea asupra celorlalţi, acelaşi orgoliu îl fac incapabil să-şi trăiască viaţa.

În prima sa formă, cu totul primitivă, angoasa se întâlneşte la copii, care prezintă semne de teamă ori de câte ori sunt lăsaţi singuri. Un asemenea copil nu va fi însă satisfăcut doar de simpla prezenţă a cuiva lângă sine, ci va căuta să exploateze în alte scopuri faptul de a se găsi împreună cu cineva. Dacă, de exemplu, mama îl lasă singur, el o va rechema manifestându-şi clar teama, ceea ce nu înseamnă decât că pe el îl interesează ca mama să stea pur şi simplu lângă dânsul. Ceea ce vrea el cu adevărat este ca ea să fie la cheremul lui, să o poată domina. Asemenea manifestări arată de obicei că copilul nu a fost lăsat să evolueze pe calea independenţei, ci, apli-cându-i-se un tratament pedagogic eronat, a fost determinat să se agate de alte persoane, să le ţină pe acestea la dispoziţia sa.

Manifestările exterioare ale angoasei infantile sunt în general cunoscute. Aceasta devine deosebit de netă atunci când stingerea luminilor, noaptea, de exemplu, face dificil contactul cu lumea exterioară sau cu persoana dorită. Strigătul fricii restabileşte, ca să spunem aşa, legătura ruptă de întunericul nopţii. Dacă vine cineva repede, în general se întâmplă ceea ce am şi arătat mai sus: copilul îşi exprimă şi alte dorinţe, vrea să i se facă lumină, să nu fie lăsat singur, să aibă cu cine se juca şi altele de felul acesta. Cât timp i se face pe voie, teama este evaporată. Dar din clipa în care acest comportament de suveran pare ameninţat, teama revine şi consolidează dominaţia copilului.

Fenomene analoage există şi în viaţa adulţilor. Este cazul oamenilor care refuză să iasă singuri din casă. Adesea îi putem vedea pe stradă crispaţi de frică, privind în jurul lor sau stând înlemniţi de spaimă, când nu aleargă ca puşi pe fugă de un duşman fioros. Câteodată, o asemenea persoană vă poate aborda, rugându-vă s-o

ajutaţi să traverseze strada[1]. Nu sunt oameni propriu-zis bolnavi, adesea având o sănătate mai bună ca a altora, dar, puşi în faţa unei dificultăţi neînsemnate pentru alţii, ei suferă imediat o criză de angoasă. La unii fenomenul este atât de accentuat încât sunt cuprinşi de insecuritate şi teamă de îndată ce pun piciorul afară din casă. Formele de manifestare ale acestei *agorafobii (Platzangst)* prezintă un interes deosebit prin faptul că la aceşti oameni descoperim sentimentul că ei ar fi ţinta unei prigoane nemiloase. Ei sunt încredinţaţi că ceva anume îi face să difere cu totul de ceilalţi. Uneori acest sentiment se exprimă prin idei fantasmagorice, ca atunci când, de exemplu, ei cred că ar putea să cadă, ceea ce pentru noi nu înseamnă altceva decât că ei se cred situaţi pe o poziţie foarte înaltă. în manifestările patologice, degenerate ale angoasei, scopul de a obţine puterea şi superioritatea este prin urmare oscilant şi vedem cum şi în aceste cazuri viaţa este oprimată, ameninţată de un destin trist. Căci la mulţi oameni angoasa nu semnifică altceva decât că cineva trebuie să stea lângă dânşii, să se ocupe de ei. în cazul celui care nu-şi mai poate părăsi nici măcar camera, trebuie ca *totul* să se subordoneze angoasei sale. Impunând legea ca toată lumea să vină la dânsul, pe când el nu este obligat să meargă la nimeni, el se comportă ca un rege care îi domină.

Angoasa umană nu poate fi suprimată decât prin restabilirea legăturii între individ şi societate. Va putea să-şi trăiască viaţa fără a fi torturat de teamă numai acela care are conştiinţa apartenenţei la societate.

Inserăm aici încă un exemplu interesant, din zilele revoluţiei din 1918. Un număr de pacienţi au declarat pe neaşteptate că sunt împiedicaţi să vină la consultaţii. întrebaţi asupra motivelor, ei au dat următorul răspuns: timpurile de azi sunt atât de tulburi că nu se poate şti ce ţi se poate întâmpla; şi când eşti cumva mai bine îmbrăcat, uşor poţi să ai neplăceri.

Fireşte, nemulţumirea şi revolta erau atunci mari. Dar ceea ce şochează este faptul că numai *anumiţi* oameni au tras concluziile menţionate mai sus. De ce tocmai *ei* au gândit astfel? Faptul nu este întâmplător, ţine de lipsa de contact social a acestor indivizi, ceea ce nu le putea da sentimentul securităţii, pe când alţii, care se socoteau mai integraţi în colectivitate, nu simţeau nici o teamă şi mergeau ca de obicei la lucru.

O formă de angoasă mai inofensivă dar nu mai puţin demnă de atenţie este *timiditatea,* ceea ce am spus despre anxietate fiind valabil şi pentru aceasta. Oricât de simple ar fi relaţiile în care se află implicaţi copiii, timiditatea le va oferi posibilitatea să evite sau să rupă contactul cu ceilalţi, dând în acest fel curs sentimentului lor de inferioritate sau de a fi diferiţi, ceea ce inhibă plăcerea de a întreţine legături cu alţii.

3. LAŞITATEA.

Această trăsătură de caracter este proprie celor care percep ca fiind deosebit de dificile sarcinile ce le revin şi care nu cred că dispun de forţa necesară învingerii greutăţilor. De regulă, această trăsătură de caracter se va manifesta sub forma unor mişcări de înaintare lente, datorită cărora distanţa dintre individ şi problemele vitale nu prea scade, ba chiar rămâne constantă. Intră în această categorie acei oameni care nu sunt de găsit imediat acolo unde toată lumea are de rezolvat o problemă de viaţă şi de moarte. Un asemenea om descoperă deodată, bunăoară, că nu este nicidecum apt pentru profesiunea pe care a trebuit s-o îmbrăţişeze. El îşi va găsi tot soiul de cusururi şi îşi va silui în aşa fel propria logică, încât îmbrăţişarea profesiunii respective să-i apară de nesuportat. Forme de manifestare a laşităţii sunt, de asemenea, pe lângă încetineala în reacţii, preocuparea exagerată privind măsurile de securitate, diversele preparative etc, toate acestea având scopul de a-şi declina răspunderea pentru abandonarea unei sarcini care îi revine.

Psihologia individuală a definit drept *problemă a distanţei (Problem der Distanz)* întregul complex de aspecte privind acest fenomen psihic extrem de răspândit. Ea a elaborat o concepţie care ne permite să emitem judecăţi bine întemeiate asupra atitudinii fundamentale a unui om, să măsurăm distanţa la care se ţine faţă de rezolvarea celor trei mai probleme ale vieţii: problema îndeplinirii îndatoririlor sale sociale, problema raportului său cu semenii *(der Beziehung des Ich zum Du)* şi aceea a modului în care are loc contactul dintre sine şi ceilalţi oameni, când acest contact nu este pur şi simplu zădărnicit.

Prima din aceste probleme vitale priveşte profesiunea, cea de-a doua viaţă erotică (iubirea şi căsătoria), enunţul celei de-a treia neavând nevoie de explicaţii. După mărimea acestor trei probleme, după *distanţa* care îl desparte pe un om de rezolvarea acestor trei probleme, putem trage concluzii asupra individualităţii, asupra personalităţii sale şi, de asemenea, vom fi în stare să adăugăm câte ceva în scopul cunoaşterii omului în general. Principala trăsătură care ni se dezvăluie în asemenea cazuri este, în general,

aceea că omul pune între sine şi datoria sa o distanţă mai mare sau mai mică. Dacă examinăm situaţia mai îndeaproape, constatăm că avem de-a face, pe lângă umbre, şi cu aspecte luminoase. Să admitem că un individ şi-a fixat atitudinea doar în raport cu partea luminoasă a situaţiei. într-adevăr, dacă te apuci să îndeplineşti o sarcină fiind total nepregătit pentru aceasta, ai circumstanţe atenuante, sentimentul de sine şi vanitatea personală rămânând intacte. Situaţia devine însă mult mai sigură şi lucrezi ca un dansator pe sârmă care ştie că sub el se află întinsă plasa de protecţie.

Dacă se prăbuşeşte, cade pe moale; tot aşa, dacă te apuci de o treabă fără pregătirea necesară şi treaba nu iese bine, sentimentul personalităţii nu este în pericol, deoarece poţi să-ţi spui că nu ai putut face mai mult din diverse motive ţinând de pregătire şi că, în cazul în care aceasta nu era neglijată, sarcina ar fi fost dusă la îndeplinire în mod strălucit. Nu este la mijloc un neajuns al propriei personalităţi, ci de vină este o circumstanţă de ordin secundar, de care cel în cauză nu este nicidecum responsabil. Dacă, cu toate acestea, treaba a reuşit, cu atât mai mari sunt meritele sale. Când unul bine pregătit şi harnic îşi realizează sarcinile, nimeni nu vede ceva deosebit aici, reuşita fiind de la sine înţeleasă. Dar dacă cineva a început lucrul târziu, nu se omoară cu treaba sau este absolut nepregătit şi, totuşi, îi dă de capăt, ceea ce nu este cu neputinţă, atunci este cu totul altceva, avem de-a face, ca să spunem aşa, cu un erou în toată legea, care a făcut cu o singură mână ceea ce alţii nu pot face decât cu amândouă.

Acestea sunt, aşadar, părţile luminoase ale acestei acrobaţii[2]. O asemenea atitudine trădează atât ambiţia, cât şi vanitatea omului, ea arată că respectivul vrea să atragă cel puţin atenţia asupra sa. Totul se învârteşte în jurul *supraaprecierii,* voindu-se a se lăsa impresia că se dispune de forţe deosebite.

Ne apropiem astfel de înţelegerea acelora care vor să evite problemele care li se pun, care îşi creează aceleaşi dificultăţi artificiale, din faţa cărora fug sau de care ezită să se apropie. Tocmai pe aceste căi ocolite, de sustragere din faţa datoriei, întâlnim lenea, indolenţa, fluctuaţia profesională („instabilitatea"), decăderea etc. Există oameni la care această atitudine se face vădită chiar şi în comportamentul exterior, ei având câteodată un mers atât de unduitor încât i-ai putea compara cu şerpii. Acest fapt nu este o întâmplare şi, cu precauţiile de rigoare, putem diagnostica la ei înclinaţia de a trece pe lângă problemele importante pe care le au de soluţionat.

Un caz luat din viaţă ne va demonstra limpede cele afirmate mai sus. Este vorba de un bărbat care în tot ceea ce făcea trăda o mare amărăciune, care era dezgustat de viaţă şi se gândea să-şi curme zilele. Nimic nu-i mai producea bucurie şi întreaga sa conduită dădea de înţeles că de fapt el îşi încheiase conturile cu viaţa. Din convorbirea cu dânsul a reieşit că era cel mai mare dintre trei fraţi şi că tatăl său, un om extrem de ambiţios, progresase impetuos în cariera sa, obţinând rezultate apreciabile. Pacientul nostru fusese copilul său preferat, destinat să-i calce pe urme. Mama decedase de tânără. Cu mama vitregă era în bune relaţii, probabil din cauză că se bucura de întreaga protecţie din partea tatălui său.

Ca prim născut, el era un înflăcărat adorator al forţei şi constrângerii. Totul la el purta o amprentă de imperialism. La şcoală s-a situat repede în fruntea clasei. La absolvirea studiilor a preluat ocupaţia tatălui său şi faţă de neiniţiaţi se comporta acum ca un distribuitor de graţieri. Se exprima întotdeauna în termeni amicali, muncitorii săi nu o duceau prost, le plătea cele mai ridicate salarii şi era mereu accesibil la rugăminţile lor.

După revoluţia din 1918 însă în felul său de a fi a intervenit o schimbare vădită. Nu contenea să se plângă cât de mult îl înveninase comportamentul necuviincios al salariaţilor săi. Ceea ce ei mai înainte solicitau şi li se dădea, acum revendicau. Amărăciunea sa era atât de mare încât se gândea să se retragă din afaceri.

Pe planul îndatoririlor sale s-a produs o cotitură. Se comportase până atunci ca un şef plin de bunăvoinţă. Dar din momentul în care poziţia sa de deţinător al puterii fusese lezată, a întors foaia, iar concepţia sa despre lume de acum s-a dovedit perturbatoare nu numai pentru întreaga întreprindere, ci îndeosebi pentru propria-i existenţă. Dacă nu ar fi fost atât de ambiţios încât să arate că este stăpân în casa lui, atunci ar fi putut rămâne liniştit dinspre această parte. Nimic însă nu-l interesa mai mult decât să-şi demonstreze puterea personală. Dezvoltarea logică a relaţiilor sociale nu a făcut posibil acest lucru şi, acum, întreaga afacere ajunsese să-l deprime profund. Dorinţa sa de a se retrage exprimă, aşadar, un act agresiv, o acuzaţie la adresa salariaţilor săi refractari.

Vanitatea sa nu-l putea duce prea departe. Aspectul contradictoriu al întregii situaţii, dezvăluit pe neaşteptate, l-aşocat în primul rând pe el însuşi. Principiile sale nu au putut trece proba de rezistenţă la care erau supuse. Dată fiind dezvoltarea sa unilaterală, îşi pierduse posibilitatea de a găsi alte căi şi de a pune în

valoare un alt principiu. El nu mai era capabil să evolueze, pentru că îşi fixase ca unic ţel obţinerea puterii şi a superiorităţii, aşa încât, în mod surprinzător, pe planul trăsăturilor de caracter lăsase să predomine în el vanitatea.

Dacă trecem în revistă restul vieţii sale, constatăm că relaţiile sociale îi sunt de-a dreptul sărăcăcioase. Este clar că, date fiind concepţiile sale, nu putea strânge în juru-i decât oameni care îi recunoşteau superioritatea şi se înclinau în faţa voinţei sale. Dispunând de un ascuţit spirit critic, ca şi de perspicacitate, era în stare de observaţii surprinzător de exacte, de obicei minimalizatoare. Aceasta a dus la îndepărtarea de sine a cunoscuţilor. Nu a avut niciodată prieteni adevăraţi. Ceea ce nu-i putea da contactul cu oamenii, căuta să înlocuiască prin tot felul de amuzamente.

Dar el nu a eşuat cu adevărat decât atunci când şi-a pus problema dragostei şi a căsătoriei. Destinul său a fost de aşa natură în această privinţă, încât i s-ar fi putut prezice cu mult timp înainte. Dat fiind că dragostea presupune o legătură de profundă camaraderie, ea reduce la minimum setea de dominaţie a unuia singur. Voind însă să fie suveran, omul nostru a făcut prin această prismă şi alegerea partenerei sale de viaţă. S-a orientat spre alegerea unei consoarte cu un caracter tare, a cărei cucerire trebuia să-i apară, iarăşi, ca un triumf personal. S-au reunit astfel doi oameni structuraţi la fel, a căror convieţuire este un şir neîntrerupt de conflicte din cele mai grave. Cea pentru care el optase avea o orientare care, în multe privinţe, o arăta mai însetată de dominaţie decât era el însuşi. A fost necesar ca amândoi să recurgă la tot felul de mijloace pentru a-şi impune şi menţine dominaţia cerută de principiile lor. Fireşte că astfel nu încetau să se îndepărteze unul de altul, fără a se putea totuşi despărţi cu totul, pentru că asemenea oameni speră mereu să obţină în cele din urmă victoria şi de aceea cu greu pot părăsi câmpul de bătălie.

Omul nostru ne-a povestit şi un vis din acea perioadă. Visase că stătea de vorbă cu o fată care avea înfăţişarea unei servitoare şi care semăna în mod izbitor cu contabila sa. El îi spunea (în vis): „Eu sunt, cu toate acestea, de viţă princiară".

Nu este greu de înţeles ce succesiune de idei se reflectă în acest tablou oniric. Mai întâi este vorba de modul de a privi la oameni de sus. Fiecare îi apare în primul rând ca subaltern, incult şi neînsemnat, cu atât mai mult în cazul unei femei. Dacă ne amintim că el se află în conflict cu soţia, este plauzibilă ipoteza că tocmai aceasta se ascunde sub chipul persoanei văzute în vis.

în felul acesta, el este o enigmă pentru toată lumea, şi pentru el însuşi mai mult decât pentru oricine, deoarece nu-i ajunge nimeni cu prăjina la nas, fascinat cum este de un ţel plin de vanitate. îndepărtarea sa de semeni merge mână în mână cu aroganţa, el pretinzând pentru sine o poziţie înaltă de nejustificat, pe când altora le contestă orice valoare, ceea ce denotă o concepţie de viaţă şi un comportament care nu lasă nici un loc pentru prietenie sau pentru dragoste.

Argumentele invocate pentru justificarea unor asemenea evaziuni sunt absolut caracteristice. Sunt cel mai adesea motive care par valabile şi de la sine înţelese, numai că ele nu se pot aplica în cazul respectiv. Aşa, cutare va descoperi, de exemplu, că trebuie să frecventeze societatea şi se va exersa în acest sens intrând, să spunem, într-o şleahtă de beţivani, unde îşi va pierde timpul bând, jucând cărţi, trăncănind vrute şi nevrute şi crezând că în acest fel se va înconjura de prieteni şi cunoscuţi. în acest caz se va întoarce acasă la ore târzii din noapte, nu se va putea scula devreme şi va conchide avertizator: dat fiind că trebuie să frecventezi societatea, nu poţi totdeauna să... etc. Treacă-meargă, dacă şi-ar duce la îndeplinire îndatoririle.

Dar dacă, dimpotrivă, acaparat de cultivarea sociabilităţii, omul nu este de găsit la locul său de muncă, atunci, fireşte, dreptatea nu mai este de partea lui, deşi argumentele invocate sunt în sine exacte. Un altul, cum se întâmplă îndeosebi la tinerii care se află în perioada opţiunii profesionale, îşi descoperă deodată aptitudini pentru politică. Desigur, politica este o chestiune importantă. Ar fi însă curată prostie ca în loc să-ţi alegi o meserie şi să te pregăteşti serios pentru viitoarea ta profesie să nu faci nimic altceva decât să discuţi politică.

Vedem clar din aceste cazuri că nu experienţa noastră obiectivă este aceea care ne face să ne abatem de la calea cea bună, ci *concepţia personală pe* care o avem despre lucruri, felul nostru de a cântări şi aprecia faptele. întreg spaţiul rătăcirilor omeneşti stă aici înaintea noastră. în asemenea cazuri avem de-a face cu un întreg lanţ de erori şi de posibilităţi de eroare. Se impune să integrăm argumentele unui asemenea om în întregul său plan de viaţă, să definim erorile şi să le învingem printr-o consiliere adecvată[3]. Aceasta este, de altfel, activitatea care defineşte acest gen de educaţie. A educa nu înseamnă nimic altceva decât a înlătura greşelile. Este necesar, totodată, să cunoaştem acele relaţii care ne arată că dezvoltarea eronată a unui om, făcându-1 să

rătăcească drumul, se poate transforma pentru el într-o tragedie. Trebuie să recunoaştem cu admiraţie înţelepciunea popoarelor din vechime, care au cunoscut sau cel puţin au intuit aceste relaţii, despre care vorbeau ca despre o Nemesis, zeiţa răzbunării. O astfel de dezvoltare ne arată cum se declanşează ca de la sine prejudiciile pe care un individ şi le aduce ori de'câte ori, în loc să acţioneze în sensul şi spre folosul colectivităţii, caută, orientat cum este spre cultul puterii propriei persoane, o cale care îl constrânge cel mai adesea să-şi atingă scopul pe ocolite, neţinând seama de interesele semenilor şi tremurând fără încetare la gândul înfrângerii. Se instalează, de asemenea, şi *fenomene nervoase,* care au scopul şi semnificaţia lor aparte, constând înainte de toate în a-l împiedica pe individ de la orice acţiune despre care experienţa sa îi spune că l-ar putea duce pe marginea abisului.

În societate nu este loc pentru transfugi. O anumită maleabi-litate şi adaptare sunt aici necesare în vederea colaborării şi întrajutorării, nu pentru a acapara conducerea şi a-i domina pe ceilalţi. în ce măsură lucrurile se petrec astfel, mulţi au putut s-o observe la ei înşişi sau la persoane din anturajul lor. Un astfel de om va face vizite, va fi foarte prevenitor, nu va tulbura pe nimeni. Nu va degaja însă nici un fel de căldură sufletească, pentru că aspiraţia sa către putere îl împiedică de la aceasta, după cum nici alţii nu vor manifesta afecţiune faţă de dânsul. Adesea îl vom vedea stând tăcut la masă, fără fizionomia unui om înclinat spre bună dispoziţie, nefăcând mare lucru ca să favorizeze integrarea lui în societate. Unei conversaţii într-un cerc mai larg el îi va prefera dialogul. Trăsătura sa caracteristică se va arăta în fapte discrete, de exemplu, în aceea că el ţine să aibă întotdeauna dreptate, chiar în chestiuni care nu prezintă nici o importanţă pentru nimeni. Aceasta demonstrează că lui îi este perfect egal ce argumentează, important pentru dânsul fiind faptul de a-i dovedi celuilalt că greşeşte. Sau manifestă oscilaţii enigmatice, se arată obosit, fără a se şti de ce, sau îl apucă zorul, ca să nu avanseze nicăieri, ori nu poate dormi, nu-şi poate reface forţele, are tot felul de neplăceri, într-un cuvânt, auzim din gura lui o mulţime de lamentaţii, în legătură cu care el nu ne poate da de cele mai multe ori nici o explicaţie corectă. El este, pe cât se pare, un om bolnav, un *nevropat*[4]. în realitate, aceste manifestări sunt doar şiretlicuri menite să deturneze propria atenţie de la situaţia reală.

Adoptarea unor asemenea mijloace nu se datorează hazardului. Iar dacă ne gândim la revolta îndărătnică implicată, de exemplu, în frica omului în faţa acestui fenomen natural care este lăsarea nopţii, vom înţelege că manifestarea nu poate fi a unuia care s-a adaptat la viaţa terestră. Căci la baza fasoanelor sale nu stă nimic altceva decât dorinţa de a desfiinţa noaptea. De fapt asta e ceea ce pretinde el, drept condiţie a integrării într-o viaţă normală! Punând o astfel de condiţie imposibilă, el îşi trădează în acelaşi timp reaua intenţie. Este un negativist.

Toate fenomenele nervoase de acest fel au luat naştere din momentul în care un asemenea om s-a speriat de îndatoririle sale şi a căutat un pretext fie pentru a-şi încetini activitatea şi a o desfăşura în condiţii mai uşoare, fie pentru a-şi părăsi cu totul postul. El se sustrage astfel de la îndeplinirea obligaţiilor necesare menţinerii societăţii omeneşti, aducând daune în primul rând celor care îi sunt apropiaţi, cât şi întregii lumi, dacă avem în vedere o perspectivă mai largă. Aceste probleme ar fi fost de mult rezolvate, dacă am fi dispus de o mai bună cunoaştere a omului şi am fi fost întotdeauna capabili să sesizăm acea formidabilă cauzalitate[5] care există între atacarea regulilor logice, imanente ale vieţii în societate şi destinul tragic care adesea, după cum se constată mai târziu, îşi are aici originea. Dat fiind că acest interval de timp este adesea considerabil şi dat fiind faptul că adesea intervin nenumărate complicaţii, de regulă nu suntem în stare să stabilim cu exactitate aceste raporturi şi să tragem învăţăminte spre a-i putea povăţui cum se cuvine pe alţii. Numai după ce cu multă osteneală am reuşit să derulăm întreaga linie de viaţă şi să aprofundam biografia omului, suntem capabili să trecem în revistă ansamblul şi să spunem în ce moment a fost săvârşită eroarea.

4. IMPULSII NEÂNFRÂNATE, CA EXPRESIE A UNEI ADAPTĂRI DEFICIENTE.

Există oameni la care se fac remarcate anumite forme de manifestare, caracteristice, pe care noi le percepem drept semne de *proastă educare.* Intră în această categorie, de exemplu, oamenii care nu se pot abţine să nu-şi roadă unghiile, cei care se simt împinşi de nu ştiu ce forţă interioară să se scobească mereu în nas, ca şi oamenii care se reped cu asemenea lăcomie la mâncare încât comportamentul lor lasă impresia unei patimi dezlănţuite. Că astfel de manifestări trebuie să aibă o semnificaţie, devine limpede de îndată ce observăm cum un om se aruncă asupra mâncării ca un lup flămând şi nici o ruşine nu-l poate împiedia să-şi

satisfacă pofta. El soarbe zgomotos, mestecă, clefăie. Bucăţile oricât de mari dispar aproape nemestecate, ca într-un abis, fiind de-a dreptul fantastică viteza cu care sunt îngurgitate. Frapante nu sunt însă numai aceste forme de manifestare, ci şi cantitatea şi frecvenţa meselor. Nu exagerăm spunând că există oameni pe care nu ni-i putem reprezenta decât înfulecând. Un alt tip de proastă creştere se manifestă printr-o izbitoare *lipsă de igienă*[6]. Nu este vorba de lipsa de formalism pe care o vedem la oamenii care au mult de lucru şi nici de dezordinea firească întâlnită uneori la oamenii care muncesc din greu.

Tipul de om la care ne referim nu prestează de obicei o muncă anevoioasă, ba chiar, adesea, este departe de orice muncă. Asta nu-l scuteşte, totuşi, nici de dezordinea exterioară, nici de aspectul neîngrijit. Este în aceasta ceva aproape studiat, o ciufuleală şi o necuviinţă scandaloase, greu de imitat, şi care sunt atât de caracteristice pentru individul respectiv, încât nu l-am mai recunoaşte în cazul în care, vreodată, s-ar prezenta altfel.

Aceste forme de manifestare sunt de aşa natură încât ne oferă o caracterizare exterioară a oamenilor prost crescuţi. Ele semnifică limpede faptul că respectivii nu procedează corect şi vor să se înalţe deasupra celorlalţi. Oamenii care practică asemenea proaste maniere ne lasă întotdeauna impresia că au prea puţină consideraţie pentru semenii lor. Nu atât manifestările ca atare ne uimesc, cât faptul că de cele mai multe ori astfel de maniere necuviincioase îşi au originea în copilărie. De altfel, aproape că nu există copil care să se dezvolte cum scrie la carte, unii dintre ei formându-şi deprinderi urâte de care, cum arată observaţiile noastre, nu se mai dezbăra toată viaţa.

Dacă investigăm cauzele acestor manifestări, descoperim tendinţa mai mult sau mai puţin pronunţată de evitare a semenilor şi de sustragere de la îndatoriri. Aceşti oameni, de fapt, vor să se ţină departe de viaţă, ei refuză colaborarea. Acest punct de vedere ne permite să înţelegem de ce ei nu pot fi impresionaţi de discuţiile morale, argumentele de această natură neavând nici o influenţă asupra proastelor lor obişnuinţe. Având faţă de viaţă atitudinea pe care o are, un asemenea om are propriu-zis dreptate când, de exemplu, îşi roade unghiile. Şi cu greu se poate găsi un mai bun motiv de a fi ocolit decât în cazul individului care, voind să se ţină departe de societate, apare în mod regulat, de exemplu, cu gulerul murdar sau într-un veston uzat. Ce te-ar putea feri mai sigur şi mai bine de obţinerea unui loc de muncă unde eşti supus luării aminte, criticii şi concurenţei altora, sau ce ar putea pune mai bine pe fugă pe un pretendent la căsătorie, decât să te prezinţi în halul acesta? Astfel se exclude el însuşi de la orice concurenţă şi are pentru aceasta şi un bun pretext: ce n-aş putea eu realiza, dacă nu aş avea obiceiul acesta respingător? *Îl am,* însă.

Cazul expus mai jos ne va arăta cum un asemenea obicei este folosit la autoapărare, servind şi ca mijloc de tiranizare a celor din jur. Este vorba de o fată în vârstă de 22 ani, care suferea de *incontinenţă urinară.* Era penultima dintre fraţii şi surorile ei, copil plăpând, care se bucura de o grijă deosebită din partea mamei sale, căreia ea îi arăta un devotament ieşit din comun. Mama, în schimb,; o supraveghea zi şi noapte, atât din cauza răului ei obicei, cât şi din cauza stărilor de anxietate şi a ţipetelor pe care le scotea în timpul nopţii. Sigur că la început a fost o izbândă pentru dânsa, un balsam pentru vanitatea ei faptul că o avea lângă sine pe mama ei mai mult decât o puteau avea ceilalţi copii. Definitorie era pentru ea şi aver siunea faţă de şcoală, prietenie şi societate în general. Deosebit de anxioasă se arăta când trebuia să iasă de acasă şi chiar şi mai târziu, când crescuse, şi era necesar să meargă seara după cumpărături; trecea printr-un adevărat chin. Se întorcea epuizată, moartă de frică acasă, povestind prin ce primejdii înspăimântătoare trecuse.

Este uşor de înţeles că toate aceste simptome ne dezvăluie pur şi simplu faptul că fata aceasta nu dorea decât să stea în permanenţă lângă mama sa. Cum însă situaţia materială a familiei nu o permitea, s-a plănuit să i se caute o slujbă. S-a reuşit ca ea să accepte, în cele din urmă, un post. Dar nu după mai mult de două zile i-a revenit vechea meteahnă, incontinenţa urinară, aşa încât a trebuit să fie concediată. Mama, care nu cunoştea sensul real al acestei suferinţe, i-a făcut reproşuri amare. Drept urmare, fata a încercat să se sinucidă şi a fost internată în spital. în culmea disperării, mama i-a jurat să nu se mai despartă de ea.

Toate aceste trei simptome — incontinenţa urinară, teama de noapte şi de singurătate, ca şi încercarea de sinucidere — sunt orientate spre unul şi acelaşi scop. Pentru noi ele sunt grăitoare şi ne spun
cam aşa: „Trebuie să rămân lângă mama", sau: „Mama trebuie să aibă mereu grijă de mine". Iată cum o asemenea manifestare are o semnificaţie profundă, permiţându-ne, pe de o parte, să evaluăm omul, iar pe de altă parte, făcându-ne posibilă înlăturarea principalului simptom, ca urmare a înţelegerii *integrale* a omului respectiv, în linii mari, constatăm că la copii actele de proastă creştere tind să atragă asupra lor atenţia celor din jur,

făcându-i să joace un rol deosebit, să le demonstreze adulţilor slăbiciunea şi incapacitatea acestora de a da poveţe, punându-i pe copiii cu pricina într-o lumină mai bună, atât în propriii lor ochi, cât şi în ai celor mai puternici. în acelaşi sens este de interpretat obiceiul multor copii de a se face remarcaţi prin ţinuta lor bizară în faţa persoanelor străine venite în vizită.

Copii care de obicei sunt foarte cuminţi se poartă ca apucaţi de toţi dracii de îndată ce un oaspete intră în casă. Copilul vrea să joace un rol şi nu se va lăsa până când nu-şi va fi atins scopul într-o manieră care să-l satisfacă. Deveniţi adulţi, asemenea inşi nu vor pregeta să exploateze astfel de bizarerii pentru a se sustrage de la exigenţele vieţii în comun sau pentru a încerca cel puţin să pună altora beţe în roate. Setea de dominaţie şi vanitatea se ascund sub aceste manifestări care, atunci când îmbracă forme atât de stranii, rămân adesea necunoscute în ceea ce priveşte adevărata lor semnificaţie.

NOTE

[1] Simptom clar al *agorafobiei,* adică al fricii de spaţiile deschise, de pieţe, de străzi largi, caz în care se manifestă tendinţa de a nu părăsi locuinţa. Asemenea oameni se strecoară temători pe lângă zidurile caselor, rămân ţintuiţi locului când au de traversat un spaţiu urban sau un câmp, iar în încăperi preferă colţurile retrase. (Nota trad.)

[2] *„dieses Bogengăngertums",* în textul original. (Nota trad.)

[3] *„siv durch Belehrung zu iiberwinden",* în textul original. (Nota trad.)

[4] *„nervos",*în textul original. (Nota trad.)

[5] *„jene furchtbareKausalităt",*în textul original. (Nota trad.)

[b] *„Schmutzigkeit",în* textul original. (Nota trad.)

Capitolul IV

ALTE FORME DE EXPRESIE ALE CARACTERULUI

1. VOIOŞIA.

Am şi subliniat faptul că este uşor de măsurat sentimentul de comuniune socială al omului după cât de dispus se dovedeşte acesta de a-şi ajuta semenii, de a-i încuraja, de a le face bucurii. Această aptitudine de a aduce bucuria face ca toţi cei care o posedă să fie întâmpinaţi cu mai mare interes, fie şi datorită înfăţişării lor exterioare. Ni-i apropiem cu uşurinţă şi pe o bază pur intuitivă îi socotim a fi mult mai simpatici decât ceilalţi. Cu totul instinctiv simţim că trăsăturile lor sunt definitorii pentru sentimentul de comuniune socială. Sunt oameni de o seninătate imperturbabilă care, dacă au cumva vreun necaz, nu şi-l varsă pe ceilalţi,în relaţiile cu aceştia iradiind seninătate, înfrumuseţând viaţa şi făcând-o demnă de trăit. Pe omul bun îl recunoaştem nu numai după actele sale, după felul în care ne abordează, cum ne vorbeşte, după înţelegerea pe care o arată faţă de interesele noastre, ci şi după întreaga sa fiinţă, după fizionomia şi gesticulaţia sa, după felul în care *râde.* Profundul psiholog care este *Dostoevski* spune că pe un om îl vom putea cunoaşte şi înţelege mult mai bine după felul în care râde, decât după îndelungate cercetări psihologice[1].

Căci râsul are atât nuanţe de amabilitate, cât şi subînţelesuri duşmănoase, agresive, ca de exemplu în cazul *bucuriei răutăcioase în* faţa necazului altora. Există chiar oameni care în general nu sunt în stare să râdă şi care sunt atât de departe de legătura mai strânsă de la om la om, încât le lipseşte aproape cu desăvârşire înclinaţia de a face bucurii altora şi de a determina o stare de spirit senină. Ca să nu mai vorbim de cei care, destui la număr, ne obligă să-i considerăm nu numai incapabili de a produce altora bucurie, dar care, dimpotrivă, în orice situaţie în care intervin, înclină să otrăvească viaţa celorlalţi, procedând în aşa fel de parcă ar vrea să stingă orice lumină. Aceşti oameni fie că nu pot să râdă, fie că nu pot râde decât forţat, ceea ce atestă doar o *aparentă* bucurie de a trăi. Acum ne este limpede de ce faţa unui om poate trezi *simpatie:* aceasta se întâmplă atunci când omul este capabil să lase impresia unui aducător de bucurie. în felul acesta se risipeşte ceaţa care înconjura sentimentul de simpatie şi antipatie, dându-ni-se posibilitatea unei interpretări exacte.

La antipodul acestui tip se situează acei oameni pe care i-am putea numi tulburători de seninătate *(Friedensstorer),* cei care sunt înclinaţi mereu să prezinte lumea ca pe o „Vale a plângerii" şi care incită la durere. Cutezanţa lor merge atât de departe încât, când facem bine cunoştinţă cu ea, rămânem stupefiaţi. Să vedem mai întâi cu ce fel de personaje avem de-a face. Există oameni vădit înclinaţi să parcurgă viaţa ca şi cum ar duce pe umeri o enormă povară. Orice dificultate cât de mică ei o exagerează, viitorul îl privesc dintr-o perspectivă sumbră şi cu orice prilej de bucurie lasă să răsune strigătul lor de Casandră. Sunt eminamente pesimişti, pentru ei înşişi, ca şi pentru toată lumea, se indispun dacă pe undeva prin jurul lor se manifestă bucuria şi în orice relaţie umană încearcă să introducă părţi întunecate. Nu numai cu vorba, ci şi prin acţiunile şi provocările lor ei tulbură viaţa senină şi exuberanţa semenilor.

2. MODURI DE GÂNDIRE ŞI DE EXPRIMARE.

Modul de a gândi şi a se exprima al unor oameni produce uneori o impresie atât de plastică, încât nu putem trece cu vederea faptul. A gândi şi a vorbi este la aceşti oameni tot una cu „a încălţa cizme spaniole"[2], ei gândind şi vorbind exclusiv în fraze-şablon, cunoscute de toată lumea, aşa încât întotdeauna ştii dinainte ce vorbe le vor ieşi din gură. Stilul este cunoscut din naraţiunile specifice apărute prin gazete sau din romanele de duzină. Este o frazeologie care aduce cu un buchet de floricele din acelea ce se vând la toate colţurile. Auzim expresii
ca: „să ţii cont", „să-i citeşti Leviticul"[3] sau „lovitură de stilet" etc, în care se întâlnesc termeni străini de tot felul.

Aceste moduri de exprimare pot contribui, desigur, la înţelegerea unui om. Căci există forme de gândire şi moduri de exprimare pe care nu trebuie sau nu se cuvine să le practici. întreaga banalitate a stilului de speţă joasă răsună aici şi chiar oratorul care le rosteşte poate fi şocat. Se arată prea puţină consideraţie pentru judecata şi spiritul critic ale celorlalţi atunci când li se serveşte mereu câte un proverb

sau când orice gând sau spusă sunt împănate cu citate din autori celebri. Sunt mulţi cei care nu se pot elibera de acest mod de a vorbi şi care astfel îşi atestă mentalitatea retrogradă.

3. ATITUDINEA ŞCOLĂREASCĂ.

Foarte des întâlnim oameni care ne lasă impresia că s-au oprit la un anumit punct al dezvoltării lor, neputând depăşi stadiul şcolarităţii. Acasă, în viaţă, în societate, în profesia lor ei sunt mereu ca nişte şcolari, trag într-una cu urechea, stau la pândă, ca să vadă dacă au voie să spună ceva. îi vedem silindu-se totdeauna să aibă prompt un răspuns la orice problemă care se pune undeva în societate, ca şi cum ar vrea să devanseze pe cineva, să arate că ei sunt informaţi în toate, ca şi cum ar aştepta să li se dea o notă bună pentru aceasta. Stă în firea unor asemenea oameni să se simtă în siguranţă numai dacă viaţa li se prezintă în forme familiare, fiind derutaţi de îndată ce sunt puşi într-o situaţie în care nu mai pot folosi şablonul şcolar. Şi in limitele acestui tip există mai multe niveluri de diferenţiere. în cazurile mai puţin simpatice întâlnim oameni seci, prozaici, puţin sociabili, sau oameni care vor să treacă drept eruditi, care fie că ştiu totul, fie încearcă să clasifice toate lucrurile după reguli şi formule.

4. OAMENI CU PRINCIPII ŞI PEDANŢI.

Un tip de om care de fapt nu are totdeauna ceva şcolăresc în sine, dar care aminteşte de atitudinea şcolărească, este acela care încearcă să subsumeze unui principiu oarecare toate manifestările vieţii, dând în orice situaţie prioritate principiului pe care l-apus la punct odată pentru totdeauna şi de la care nu se abate, cu convingerea că nu te poţi simţi bine în viaţă dacă totul nu decurge pe făgaşul obişnuit, pe calea cea justă. De cele mai multe ori astfel de oameni sunt şi pedanţi. Ei ne lasă impresia că sunt nişte oameni care se simt atât de nesiguri încât încearcă să încorseteze viaţa, în toată nemărginirea ei, în câteva reguli şi formule, pur şi simplu pentru că altfel, cuprinşi de anxietate, nu pot merge mai departe. Ei sunt gata să intre în joc numai dacă regulile le sunt cunoscute dinainte, dând bir cu fugiţii din faţa unei situaţii în care nu pot să aplice reguli bine cunoscute. Se simt jigniţi dacă sunt puşi într-o situaţie nefamiliară pentru dânşii. Se înţelege că metoda aceasta le dă posibilitatea de a-şi exercita din plin puterea. Să ne gândim, de exemplu, la numeroasele cazuri de *scrupulozitate nesocială.* Nu ne va fi greu să descoperim că aceşti oameni sunt animaţi de o neînfrânată sete de dominaţie şi de vanitate.

Chiar dacă asemenea oameni sunt muncitori sârguincioşi, caracteristice rămân pentru ei pedanteria şi uscăciunea sufletească. Adesea aceste trăsături inhibă în ei orice iniţiativă, făcând dintr-înşii fiinţe lipsite de orizont, pradă capriciilor. Unii dintre ei vor contracta mania de a merge totdeauna pe marginea trotuarului sau de a nu pune piciorul decât pe anumite pavele. Un altul numai cu mare greutate se va lăsa convins s-o ia pe alt drum decât pe cel pe care merge de obicei. Acest tip de oameni nu au nici o disponibilitate pentru viaţa largă cu neprevăzutul ei. în demersurile lor ei risipesc adesea o groază de timp, punându-se în dezacord atât cu ei înşişi cât şi cu cei din jur. în momentul în care au a se confrunta cu o situaţie nouă, neobişnuită pentru dânşii, refuză s-o accepte, invocând lipsa de pregătire, crezând că nu-i pot da de capăt fără vreo regulă, fără o formulă magică. De aceea ei vor căuta să evite, pe cât posibil, orice schimbare. Unor asemenea oameni venirea primăverii, de pildă, le va provoca dificultăţi, deoarece au avut destul timp să se acomodeze cu iarna. îi înspăimântă şi îi indispune circulaţia în aer liber, favorizată de vremea frumoasă, care face să se amplifice relaţiile umane. Sunt oamenii care se plâng că primăvara niciodată nu se simt în apele lor. Neputându-se adapta decât cu mare greutate la o situaţie nouă, ei vor fi de găsit, de cele mai multe ori, în posturi care nu le cer prea multă iniţiativă şi tocmai aici şi este locul lor, atâta vreme cât nu se pot schimba. Căci trebuie să luăm bine aminte că nu avem de-a face cu însuşiri înnăscute, că aceste însuşiri nu sunt nemodificabile, ele fiind rezultatul unor atitudini eronate faţă de viaţă, dar care au pus cu atâta putere stăpânire pe întreg psihicul omului, încât acesta, lăsat în voia lui, nici vorbă să se poată elibera de viziunile eronate care îi domină.

5.SUBORDONAREA.

Un tip de om la fel de puţin indicat pentru profesiunile care cer iniţiativă este acela dominat de un fel de *slugărnicie* şi care nu se simte bine decât acolo unde are de dus la îndeplinire porunci. Pentru un sobordonat nu există decât legi şi reguli de respectat. Acest tip de om caută cu toată fiinţa sa un loc de muncă în care să-şi manifeste servilitatea. Putem observa lucrul acesta în diverse împrejurări, chiar şi în înfăţişarea exterioară a omului, care de obicei îşi îndoaie şira spinării şi care mereu e gata să se încline şi mai mult, atent la vorbele superiorului, nu pentru a le cântări, ci pentru a se pune cât mai bine de acord cu ele şi a sări să aducă la îndeplinire ordinele primite. Sunt oameni pentru care mai mult decât orice valorează supunerea. Aceasta atinge uneori un grad incredibil. Pentru unii este o adevărată plăcere să se subordoneze. Nu vrem să spunem prin aceasta că idealul unor asemenea oameni ar fi prin excelenţă acela de a se supraordona. Trebuie totuşi să clarificăm părţile obscure ale vieţii acelora care văd adevărata soluţie a îndatoririlor ce le revin *doar în* supunere.

Este frapant pentru noi faptul că o mulţime de oameni se pare că şi-au făcut din subordonare o lege a vieţii. Nu ne referim la clasele aservite, ci la sexul feminin. Că femeia trebuie să se supună, este ca o lege nescrisă însă profund întipărită în mintea tuturor, pe care mulţi oameni o respectă ca pe o dogmă. Ei cred că femeia nu există decât spre a se aservi. O consecinţă obişnuită a aceastui fapt este că ea încearcă, dimpotrivă, să se supraordoneze. Cu toate că asemenea concepţii au otrăvit şi tulburat relaţiile oamenilor în general, stăruie în acest sens o superstiţie deosebit de rezistentă, care are adepţi chiar în rândurile femeilor, care se cred puse sub puterea unei legi eterne. Nu se cunoaşte însă nici un caz în care cineva să fi tras vreun folos de pe urma acestei concepţii. Va veni timpul să se vadă că dacă femeia nu s-ar fi aservit cum s-a aservit, toate pe lumea aceasta ar fi fost mai bune.

Abstracţie făcând de faptul că nici un suflet omenesc nu ar suporta uşor supunerea, o femeie ţinută în astfel de condiţii va ajunge de cele mai multe ori la pustiire interioară şi la totală dependenţă, cum ne va arăta cazul expus succint aici. Căsătorită din dragoste cu un bărbat care avea o importantă poziţie socială, atât ea cât şi soţul ei credeau orbeşte în dogma supunerii femeii. Cu timpul ea a devenit o maşină perfectă, pentru care nu exista nimic decât datoria. Orice pornire spre independenţă era nimicită din faşă. Anturajul, care se obişnuise cu situaţia, fireşte că nu vedea nimic scandalos în aceasta, ceea ce nu avantaja pe nimeni. Dacă faptul nu a degenerat în dificultăţi mai mari, a fost pentru că lucrurile se petreceau într-un mediu relativ supus. Dar dacă avem în vedere faptul că pentru foarte mulţi oameni subordonarea femeii constituie destinul ei firesc, vom recunoaşte că există aici din abundenţă material pentru conflicte. Căci dacă bărbatul socoate că această subordonare este de la sine înţeleasă, el va avea mereu scandaluri, pentru că o asemenea subordonare este de fapt imposibilă.

Unele femei au un spirit de supunere atât de dezvoltat, încât îşi caută drept soţi bărbaţi dominatori sau brutali. în scurt timp această relaţie contrară naturii duce la o gravă ciocnire de caractere. Avem uneori impresia că aceste femei iau în derâdere subordonarea femeii şi vor să-i dovedească lipsa de sens.

Noi cunoaştem de pe acum calea pe care se poate ieşi din această situaţie dificilă. Convieţuirea dintre bărbat şi femeie trebuie să fie o camaraderie, o comunitate de muncă, unde nimeni nu este subordonat. Şi dacă cele spuse aici nu reprezintă deocamdată decât un ideal, avem cel puţin un etalon cu care putem măsura progresele sociale făcute de un individ, respectiv regresele sale, putându-se identifica greşelile săvârşite.

Problema supunerii nu interesează doar relaţiile dintre sexe, ea nu-l împovărează doar pe bărbat cu o puzderie de dificultăţi cărora nu este capabil să le facă faţă, ci joacă un rol important şi în viaţa popoarelor. Dacă ne gândim că întreaga antichitate îşi baza situaţia economică şi relaţiile de dominare pe *sclavagism,* dacă ne gândim că poate cei mai mulţi dintre oamenii care trăiesc azi se trag din familii de sclavi, dacă ne reprezentăm faptul că s-au scurs secole în care cele două clase au cunoscut o opoziţie atât de radicală una faţă de alta şi că, astăzi încă, la anumite popoare spiritul de castă este principial predominant, abia atunci putem înţelege că principiul supunerii şi revendicarea acestuia îi animă necontenit pe oameni şi poate duce la formarea unui tip ca atare. Este cunsocut că antichitatea considera munca drept o ocupaţie relativ ruşinoasă, care revenea sclavilor, că stăpânului nu-i era îngăduit să se murdărească muncind, că el era nu numai cel care porunceşte, ci monopoliza toate însuşirile bune. Clasa dominantă era aceea a „celor mai buni", aristocraţia, cuvântul grecesc „aristos"însemnând şi una şi alta, adică dominaţia celor mai buni.

Această concepţie triumfa însă, fireşte, exclusiv cu ajutorul forţei, nu prin vreun examen al virtuţilor şi meritelor. Un examen şi o clasificare aveau loc cel mult la sclavi, aşadar la cei aserviţi. Cel mai bun însă era acela care avea în mână puterea.

Până în zilele noastre şi-a întins influenţa concepţia privind armonizarea celor două forme de existenţă a fiinţei umane, pierzân-du-şi însă orice sens şi valoare astăzi, când se tinde la o apropiere a oamenilor unii de alţii. Să nu uităm că până şi marele gânditor Nietzsche a revendicat dominaţia celor mai buni şi supunerea celorlalţi. Nici astăzi nu a încetat să fie greu să ne scoatem din cap ideea împărţirii oamenilor în stăpâni şi slujitori şi să ne simţim cu toţii absolut egali. Cu toate acestea, fie şi numai faptul că suntem în posesia acestui punct de vedere ne poate fi de ajutor şi ne poate feri de mari erori. Căci există oameni care au devenit atât de slugarnici, încât ar fi fericiţi dacă cineva i-ar lua la un moment dat în seamă, pe ei care în permanenţă par să-şi ceară scuze pentru vina de a exista pe lume; de unde nu se cuvine să admitem că această atitudine le-ar prii,când ei de fapt adesea se simt de-a dreptul nefericiţi.

6.INFATUAREA.

Un tip de om opus celui precedent este înfumuratul, acela care vrea să joace totdeauna primul rol, a cărui viaţă nu reprezintă altceva decât eterna întrebare: „Cum voi putea eu să-i depăşesc pe toţi?" Acest rol se asociază în existenţa sa cu tot felul de eşecuri şi decepţii. Atitudinea aceasta o putem tolera întrucâtva dacă nu comportă acte ostile, agresive. Vom găsi astfel de oameni acolo unde este necesară imprimarea unei direcţii, unde se impune un comandament, o organizare. în asemenea locuri ei vor ieşi la suprafaţă aproape de la sine. în timpuri frământate, când poporul clocoteşte, apar deodată asemenea firi care se situează în prim-plan ca de la sine. Căci ei au gesturile, atitudinea, aspiraţiile şi, de cele mai multe ori, chiar şi pregătirea şi aptitudinile necesare. Sunt acei oameni care comandă şi acasă, care în copilărie nu îndrăgeau decât jocurile în care puteau fi vizitiul care mână caii, conductor de tren sau general pe câmpul de bătălie. Mulţi dintre ei nu mai pot realiza nimic dacă un altul le dictează ce şi cum să facă, ori se enervează atunci când au de executat un ordin. Alţii, care poate sunt mai bine pregătiţi, nu reuşesc să ajungă în posturi de conducere. Şi pe timp de pace găseşti totdeauna asemenea oameni în fruntea a diverse grupări, fie profesionale, fie cu un caracter social mai larg. Ei sunt întotdeauna în prim-plan, pentru că se vâră în faţă şi îi dau cu gura. Cât timp nu tulbură prea tare rânduiala vieţii în comun, nu avem nimic de obiectat, cu toate că noi socotim nelalocul ei supraes-timarea de care au parte azi asemenea caractere. Căci şi ei sunt oameni care stau în faţa unui abis, care cu siguranţă nu ocupă un loc în rând cu lumea şi nu sunt cei mai buni. Trăind într-o tensiune extremă, ei nu-şi găsesc liniştea, voind mereu să-şi demonstreze superioritatea, atât în lucruri mari cât şi în mărunţişuri.

7.SUSCEPTIBILITATEA.

Şi în ce-i priveşte pe acei oameni a căror atitudine faţă de viaţă şi faţă de îndatoririle lor depinde în mod exagerat de starea lor de spirit, psihologia ar porni pe un drum greşit dacă ar considera că avem de-a face cu fenomene înnăscute. Aceştia intră cu toţii în categoria caracterelor peste măsură de ambiţioase şi, de aceea, susceptibile, care încearcă diverse soluţii pentru insatisfacţia lor faţă de viaţă. *Susceptibilitatea* lor este ca o antenă avertizoare, cu ajutorul căreia încearcă să palpeze în prealabil situaţia, înainte de a lua o poziţie.

Există oameni animaţi de o permanentă bună dispoziţie, care în consecinţă tind, cu o anumită ostentaţie şi insistenţă, să valorifice partea senină a vieţii, punând la baza acesteia bucuria şi veselia. Şi aici găsim toate nivelurile de diferenţiere posibile. Există printre aceştia oameni care vădesc o *comportare de o voioşie copilărească,* în definitiv îmbucurătoare, pentru că ei nu-şi ocolesc îndatoririle, ci le abordează şi le duc la îndeplinire într-o manieră ludic-artistică. Poate că nu există tip de om care să-l întrecă pe acesta în comportare frumoasă şi simpatică.

Sunt însă unii care împing prea departe concepţia lor senină despre viaţă şi care tratează cu seninătate şi acele situaţii care trebuie luate relativ în serios şi faţă de care ei, adoptând o atitudine puerilă, se îndepărtează atât de mult de seriozitatea vieţii încât nu ne pot face o impresie bună. Avem întotdeauna un sentiment de insecuritate când îi vedem pe aceşti oameni la lucru, o impresie de om pe care nu te poţi bizui, pentru că vor să treacă prea uşor peste dificultăţi. Cunoscând acestea, îi vom ţine pe cât posibil

departe de îndatoririle de mare răspundere, când ei înşişi nu le evită, cum este de obicei cazul. Rareori îi vom găsi asumându-şi sarcini cu adevărat grele. Nu ne putem totuşi despărţi de acest tip fără a-i acorda şi câteva cuvinte care să exprime simpatia noastră. Căci faţă de marea mulţime de posaci care predomină în lume, trebuie să spunem că ne este plăcut să întâlnim acest tip, pe care ni-1 putem mai uşor ralia decât pe acela care, dimpotrivă, este mereu trist şi descurajat, incapabil să vadă altceva decât partea întunecată a lucrurilor.

8.GHINIONIŞTI ŞI PIEZE-RELE.

Este un truism psihologic afirmaţia că acela care intră în contradicţie cu adevărul absolut al vieţii sociale la un punct oarecare al existenţei sale va suferi contra-lovitura. De obicei aceşti oameni nu se pricep să tragă nici o învăţătură din aceasta, ei înţeleg întreaga nenorocire ca pe un ghinion personal, nedrept, ca pe un nenoroc care îi urmăreşte. Ei îşi irosesc timpul ca să demonstreze cât nenoroc au mereu, că nimic nu le reuşeşte, că toate dau greş dacă pun ei mâna. Uneori ei chiar înclină să se fălească cu înfrângerile lor, ca şi cum acestea s-ar datora unei puteri sinistre, înspăimântătoare. Dacă reflectăm puţin asupra acestui punct de vedere, recunoaştem şi aici influenţa malefică a vanităţii. Aceşti oameni îşi închipuie că toate câte li se întâmplă se petrec *ca şi cum* o zeitate necurată s-ar ocupa numai de dânşii, neavând alt gând decât ca, pe furtună, să trimită trăsnetul drept în *ei,* sau să le trimită un hoţ în casă, care să-i bage în sperieţi, pe scurt, orice neplăcere s-ar ivi, o privesc *ca şi cum ei* ar fi cei vizaţi de nenorocul care îi caută peste tot.

Asemenea exagerări nu pot lua naştere decât în capul unui om care, într-un fel oarecare, se socoate buricul pământului. Uneori s-ar părea că este vorba de modestie când cineva se crede veşnic urmărit de nenoroc, pe când în realitate fiinţa sa musteşte de vanitate crezând că toate puterile duşmănoase nu fac decât să-l urmărească pe el în mod special. Asemenea oameni încă din copilărie îşi otrăvesc zilele, imaginându-şi că-i urmăresc bandiţii, ucigaşii şi alţi răufăcători siniştri, şi care cred că strigoii şi stafiile nu au nimic altceva de făcut decât să-i hărţuiască pe dânşii.

Adesea această stare de spirit se exprimă în ţinută. Ei arată deprimaţi, mereu aduşi de spate, ca toată lumea să înţeleagă ce enormă povară îi apasă. înfăţişarea lor ne aminteşte involuntar de cariatide, condamnate să proptească, cât trăiesc, o imensă povară. Sunt oameni care iau totul foarte în serios, judecând lucrurile din-tr-un unghi pesimist. Cu această stare de spirit, este limpede de ce totul iese pe dos, de îndată ce pun ei mâna. Cobeala nu le învenineză doar lor înşile viaţa, ci şi altora. Iar la baza acestei conduite nu se află decât vanitatea. Este un fel de infatuare, ca şi în cazul precedent.

9.RELIGIOZITATEA.

Oamenii de felul acesta reuşesc uneori să-şi găsească un refugiu în religie, fără a-şi modifica comportamentul. Ei se tânguie şi se lamentează, îl plictisesc pe bunul Dumnezeu cu necazurile lor, dorind ca acesta să nu se ocupe de nimic altceva decât de propria lor persoană. De obicei ei sunt convinşi că Tatăl Ceresc este propriu-zis în serviciul lor, că poartă întreaga răspundere pentru tot ce li se întâmplă şi că, pe lângă aceasta, poate fi înduplecat să le facă şi favoruri, prin diferite artificii, cum ar fi îndeosebi rugăciunile rostite cu ardoare, ori jertfele religioase. Cu alte cuvinte, bunul Dumnezeu nu ştie ce are de făcut, ci trebuie să i se atragă atenţia. Trebuie să admitem că în această modalitate de adoraţie religioasă se manifestă o atât de înspăimântătoare erezie, încât dacă s-ar instaura din nou vechea Inchiziţie, tocmai aceşti oameni ar fi arşi cei dintâi pe rug. Ei se poartă cu bunul Dumnezeu exact cum o fac ceilalţi oameni, nefăcând decât să se jeluiască şi să-l pisălogească, fără ca ei înşişi să mişte un deget pentru îmbunătăţirea situaţiei în care se găsesc.

Asta ei o pretind numai şi numai din partea celorlalţi.

Până unde pot merge lucrurile, ne arată cazul unei fete în vârstă de 18 ani. Foarte cuminte şi harnică, dar, ce-i drept, şi foarte ambiţioasă, ea se distingea şi prin importanţa acordată religiei, îndeplinindu-şi cu scrupulozitate toate îndatoririle religioase. într-o zi ea a *început să-şi facă reproşuri,* acuzându-se că nu este îndeajuns de pioasă, că a violat poruncile biblice şi că a nutrit gânduri nelegiuite. La un moment dat a ajuns ca ziua întreagă să nu facă decât să se autoacuze, aşa încât cei apropiaţi au început să se teamă serios de starea sănătăţii psihice a fetei. Căci, în realitate, nimeni nu avea să-i aducă

nici cel mai mic reproş. Mereu era de găsit într-un colţ, plângând şi acoperindu-se de păcate. Un duhovnic a avut ideea s-o scutească de toată această povară a păcatelor imaginare şi i-a explicat că nu are nici o vină şi că este fără pată. A doua zi, pe stradă, fata i-a strigat acestuia că nu mai este demn să calce în biserică, dat fiind că a luat asupră-şi atâtea grele păcate.

Nu este necesar să examinăm în continuare cazul de mai sus. Vedem cum şi în acest domeniu răzbate ambiţia, cum vanitatea îi face pe purtătorii ei judecători ai virtuţii şi viciului, ai inocenţei şi falsităţii, ai binelui şi răului.

NOTE

1 A se vedea capitolul „Dostojewski" din *Praxis und Theoric der Individual-psychologie,p.* 214. (Nota trad.)

2 *„spanische Stiefel"* — cizmă de tortură. (Nota trad.)

3 *„Lewiten Icscn",* în sensul de a-i face cuiva morală. (Nota trad.)

Capitolul V

AFECTELE

Afectele reprezintă exacerbarea acelor fenomene psihice pe care le-am denumit trăsături de caracter. Ele sunt forme de activitate delimitate în timp ale organului psihic, care, sub presiunea unei *necesităţi* conştiente sau inconştiente, se manifestă printr-o descărcare bruscă şi, ca şi trăsăturile de caracter, sunt *orientate spre un scop.* Nu sunt fenomene enigmatice, de neînţeles; ele apar totdeauna atunci când au un sens, când corespund metodei de viaţă, liniei de conduită a omului. Ele au scopul de a determina o schimbare în situaţia omului, care să fie în favoarea sa. Sunt manifestări *intense,* care nu pot avea loc decât la un om care a renunţat la alte posibilităţi de a-şi realiza obiectivul sau care, mai bine zis, nu crede, ori nu mai crede în alte posibilităţi.

Aşadar, unul din aspectele afectelor se referă la acelaşi sentiment de inferioritate, la sentimentul de insuficienţă *(Gefiihl der Unzulăngichkeit)* care îl constrânge pe purtătorul său să-şi adune toate forţele şi să execute mişcări mai ample decât cele obişnuite. Printr-o mobilizare maximă a energiei, persoana respectivă încearcă să se situeze în prim-plan, să-şi adjudece victoria. Aşa cum, bunăoară, nu există furie fără a exista duşman, nu se poate ca acest afect să nu aibă drept scop biruinţa asupra duşmanului. Este o metodă preferată, şi încă posibilă în societatea noastră, aceea de a te impune prin astfel de reacţii supradimensionate. Accesele de mânie ar fi mult mai puţine, dacă nu ar exista posibilitatea de a te impune pe această cale.

Aşadar, la cei care nu se cred destul de capabili să-şi atingă ţelul obţinerii superiorităţii şi care simt că le fuge pământul de sub picioare, vom constata că de fapt nu renunţă la ţelul lor, ci vor să-l atingă prin mijloace forte, cu ajutorul afectelor. Este o metodă generată de sentimentul de inferioritate, care îl determină în mod imperios pe om să-şi adune puterile şi să caute să se impună într-o manieră brutală şi necivilizată.

Afectele sunt şi ele strâns legate de esenţa personalităţii şi nu sunt caracteristice pentru individul izolat, ci sunt de găsit, cu o anumită regularitate, la mulţi oameni. Fiecare individ intră în aceeaşi categorie în măsura în care el se implică în situaţia la care participă ceilalţi. Numim aceasta *starea de alarmă afectivă* a organului psihic. Sunt fenomene adânc înrădăcinate în firea omului şi fiecare din noi poate dispune de ele. Iar dacă cunoaştem întrucâtva un om, ne putem reprezenta ce afecte ţin de natura sa, fără să le fi sesizat pe viu.

Dată fiind perfecta fuziune dintre psihic şi corp, în mod necesar un atât de zguduitor proces psihic, cum este afectul, îşi exteriorizează efectele asupra corpului. Afectele sunt însoţite de fenomene fizice secundare, adică de efecte asupra circulaţiei sanguine şi organelor respiraţiei (accelerarea pulsului, roşire, paloare, modificări funcţionale în respiraţie).

A. AFECTE DISOCIANTE

1. MANIA.

Un afect care simbolizează clar aspiraţia către putere şi setea de dominaţie a omului este mânia. Această formă de manifestare trădează desluşit scopul de a înfrânge rapid, cu ajutorul forţei, orice rezistenţă. Pe baza cunoştinţelor dobândite până acum, recunoaştem în persoana mâniosului un individ care, desfăşurân-du-şi întreaga forţă, se străduieşte să obţină superioritatea. Strădania de a se impune degenerează uneori într-un fel de beţie a puterii *(Machtrausch),* vădită în cazul în care asemenea oameni răspund, la cea mai mică lezare a sentimentului puterii, printr-un acces de furie. Ei au impresia că prin această conduită, probabil probată adesea de dânşii, ajung cel mai uşor să-şi domine adversarul şi să-şi impună voinţa. Aceasta nu este, desigur, o metodă elevată, dar în cele mai multe cazuri are efect şi cine nu-şi poate aminti cum, printr-un acces de furie, a putut ieşi dintr-o situaţie dificilă.

Există, fără îndoială, situaţii în care un acces de mânie este în bună măsură îndreptăţit. Nu ne ocupăm aici de asemenea cazuri. Avem în vedere o afectivitate care se afişează nestăvilit, persoane la care mânia se declanşează *în mod obişnuit.* Există oameni care îşi fac din aceasta un sistem de reacţie şi care se

caracterizează prin faptul că, în general, nu recurg la altă metodă. Sunt oameni aroganţi, extrem de susceptibili, care nu suportă ca nimeni să fie mai sus ca ei, ori la nivelul lor, care au mereu nevoie să se simtă superiori, care mereu stau la pândă să vadă dacă nu cumva cineva le impietează domeniul, dacă nu cumva cineva nu le cântă îndeajuns în strună. La aceasta se asociază o doză maximă de suspiciune, care îi determină să nu se încreadă în nimeni. Cel mai adesea la astfel de oameni găsim şi alte trăsături de caracter, indicate mai sus ca limitrofe. în cazurile mai grave, un om atât de ambiţios se va retrage înspăimântat din faţa unor îndatoriri serioase şi se va integra greu în societate. Dacă i se refuză ceva, el nu cunoaşte de fapt decât un singur mod de a proceda: să facă scandal, într-o manieră de obicei dintre cele mai dureroase pentru persoanele care îi sunt apropiate. Va sparge o oglindă, bunăoară, sau va deteriora obiecte de valoare. Nu este cu putinţă să i se dea dreptate dacă, după aceea, încearcă în mod serios să se dezvinovăţească, susţinând că nu ştie ce a făcut. Căci intenţia de a fi vrut să lovească în cei apropiaţi era prea evidentă. Acest afect va viza întotdeauna ceva de valoare, nu lucruri fără importanţă. Deducem din aceasta că asemenea procedee sunt în mod necesar rezultatul unui *plan* premeditat.
într-un cerc restrâns această metodă duce, desigur, la anumite rezultate, dar care se pierd de îndată ce se iese din cercul respectiv. Căci un asemenea om va intra în mod fatal cu uşurinţă în conflict cu toată lumea.

Cât priveşte expresia atitudinală a furiei, este suficient să-i spunem pe nume ca să şi avem în faţa ochilor imaginea furiosului. Este atitudinea ostilă faţă de ceilalţi, care apare în prim-plan cu toată intensitatea şi claritatea. Acest efect dovedeşte abolirea aproape integrală a sentimentului de comuniune socială. Aspiraţia către putere a unui om poate merge până la nimicirea adversarului. în măsura în care afectele scot în relief caracterul individului, aceste manifestări ne pot înlesni rezolvarea unor probleme legate de cunoaşterea omului. în această perspectivă, pe cei furioşi din fire trebuie să-i trecem în categoria acelora care au o atitudine ostilă faţă de viaţă. Dar exigenţele sistemului pe care vrem să-l construim nu ne permit să trecem peste faptul că orice năzuinţă către putere se bazează pe un.sentiment de slăbiciune, de inferioritate. La asemenea reacţii ample, adevărate măsuri de forţă, nu poate recurge un om liniştit în ceea ce priveşte puterea sa. Nu trebuie să pierdem niciodată din vedere această relaţie. Tocmai în accesul de furie ni se dezvăluie cu o deosebită claritate exacerbarea sentimentului de slăbiciune orientat în scopul obţinerii superiorităţii. Este un artificiu ieftin de exaltare a sentimentului propriei personalităţi, în detrimentul altor oameni.

Dintre factorii care facilitează considerabil declanşarea accesului de furie, este de menţionat îndeosebi *alcoolul.* Pentru mulţi oameni adesea sunt suficiente doar câteva pahare. Este cunoscut că alcoolul are în primul rând drept efect slăbirea sau abolirea frânelor impuse de societate. Un individ intoxicat de alcool se comportă într-o manieră total necivilizată. El îşi pierde stăpânirea de sine şi respectul faţă de ceilalţi şi ceea ce pe când era treaz numai cu greu îşi putea înfrâna şi ascunde, adică atitudinea ostilă faţă de semeni, la beţie capătă o expresie degajată. Nu întâmplător tocmai oamenii a căror existenţă şchioapătă devin alcoolici, ei căutând în alcool uitare şi consolare, o scuză pentru ceea ce le-ar fi plăcut să realizeze, dar nu au realizat.

La copii constatăm accese de furie mai frecvent decât la adulţi. Adesea este suficient un motiv dintre cele mai neînsemnate pentru ca un copil să se înfurie. Fenomenul ţine de faptul că la copii, ca urmare a puternicului sentiment de slăbiciune, apare mai pronunţată linia străduniei lor de a-şi afirma propria valoare. Un copil irascibil ne dovedeşte mereu că luptă pentru a se pune în valoare şi că rezistenţele de care se loveşte îi apar, dacă nu insurmontabile, în orice caz deosebit de mari.

În afară de injurii, care formează conţinutul obişnuit al acceselor de mânie, actele de violenţă merg atât de departe încât aduc prejudicii chiar şi celui care recurge la ele. Aici este de căutat linia care conduce la explicarea *sinuciderii.* Se face aici simţită tendinţa de a le provoca alor săi sau altora din anturaj o durere, care să răzbune eşecurile şi umilinţele suferite.

2. TRISTEŢEA.

Acest afect survine atunci când un om suferă o privaţiune, o pierdere, situaţie în care el nu se poate uşor consola. Tristeţea poartă şi ea în sine germenul voinţei de a înlătura neplăcerea, aşadar sentimentul de slăbiciune, spre a restabili o situaţie mai bună. în această privinţă ea este la fel de valoroasă ca şi un acces de furie, numai că se instalează în alte împrejurări, sub o altă atitudine şi face uz de alte metode. Dar şi aici sesizăm aceeaşi linie spre obţinerea superiorităţii. în timp ce în cazul furiei reacţia este dirijată

împotriva altora, furiosul având nevoie de satisfacerea urgentă a sentimentului de redresare şi de înfrângerea adversarului, în cazul tristeţii avem de-a face cu o limitare a activităţii psihice, care în mod necesar şi în scurt timp conduce la o expansiune, deoarece omul trist tinde către sentimentul de redresare şi satisfacţie. Iniţial însă procesul echivalează cu o descărcare, cu o reacţie care, iarăşi, deşi sub o altă formă, este dirijată împotriva persoanelor apropiate. Căci omul trist este de fapt un *acuzator şi,* prin aceasta, el stă în opoziţie faţă de anturajul său. în acest fel, fireşte, tristeţea este implantată în natura omului, dar supralicitarea acestei stări comportă un element de ostilitate, dăunător pentru cei din jur.

Redresarea celui cuprins de tristeţe este determinată de atitudinea pe care o ia anturajul. Este cunoscut faptul că oamenii întristaţi îşi găsesc adesea uşurarea atunci când cineva se pune în serviciul lor, îi compătimesc, le vin în ajutor, le dă ceva, le insuflă curaj etc. Dacă tristeţea se descarcă prin lacrimi şi tânguiri, se pare că prin aceasta nu numai că se iniţiază un atac asupra mediului, ci şi o situare a celui mâhnit deasupra celor din jurul său, ca un fel de acuzator, judecător şi critic. Pot fi net recunoscute spiritul revendicativ, atitudinea de reclamant. întotdeauna se vor manifesta, într-un fel sau altul, pretenţii faţă de anturaj. Tristeţea este ca un argument menit să-i înduplece pe ceilalţi, argument irezistibil, în faţa căruia trebuie să te pleci.

Şi acest afect, aşadar, urmează o linie ascendentă, având drept scop menţinerea echilibrului şi compensarea sentimentului de neputinţă, de slăbiciune.

3. FOLOSIREA ABUZIVĂ A AFECTELOR.

Multă vreme existenţa afectelor a fost de neînţeles, până când s-a dovedit că ele ne oferă posibilitatea şi ne indică o cale care duce la depăşirea rapidă a sentimentului de inferioritate şi la punerea în valoare a propriei personalităţi. Afectivitatea şi atitudinile emoţionate îşi găsesc, prin urmare, o extrem de largă paletă de utilizări în viaţa psihică a omului. Când un copil îşi manifestă furia sau plânge şi se jeluie, fiindcă se crede neglijat, şi dacă are ocazia să vadă că metoda lui dă rezultate, el va ajunge lesne să adopte aceeaşi atitudine chiar şi în numele unor motive lipsite de importanţă. Punerea în practică a acestor afecte poate deveni obişnuinţă şi poate lua o configuraţie pe care să n-o mai percepem ca fiind normală. Mai târziu, în viaţa adultă, asemenea indivizi vor recurge cu regularitate la folosirea abuzivă a afectelor, fenomen minor şi dăunător, când are loc o punere în scenă cu caracter ludic a furiei, tristeţii sau a altor afecte, numai spre a-şi atinge scopul, spre a obţine ceva. Asemenea reacţii au loc mereu atunci când individul vede că i se refuză ceva sau când dominaţia sa este ameninţată de vreun prejudiciu. Adesea se întâmplă ca tristeţea, de exemplu, să fie manifestată atât de zgomotos şi de ostentativ ca şi când ar însemna un titlu de glorie, ceea ce produce un efect respingător. Este interesant de remarcat că uneori se desfăşoară o veritabilă competiţie a tristeţii.

Acelaşi abuz poate avea loc şi în ceea ce priveşte manifestările pe plan fizic ale afectelor. Se ştie că există oameni la care afectul furiei asupra tractului digestiv este atât de puternic încât în accesele de furie ei vomită. Aceasta face si mai brutală atitudinea de ostilitate. Voma semnifică o condamnare şi o umilire a celorlalţi. Tristeţea ca afect duce adesea la abţinerea de a se hrăni, aşa încât omul mâhnit pare pur şi simplu emaciat, oferindu-ne o adevărată „imagine a jalei".

Asemenea forme de abuz nu ne pot lăsa deloc indiferenţi, deoarece ele interesează sentimentul de comuniune socială al celorlalţi . Manifestarea acestui sentiment este de cele mai multe ori în stare să potolească un afect. Există însă oameni care au o atât de mare nevoie de sentimentul de comuniune socială al altora încât, de exemplu, ei nu vor să iasă din starea de tristeţe, dat fiind faptul că personalitatea lor are parte de o extraordinară reconfortare prin dovezile de prietenie şi compătimire care i se dau.

Cu toată simpatia pe care ne-o câştigă într-o măsură sau alta, furia şi tristeţea sunt afecte disociante. Ele nu-i unesc pe oameni, ci îi opun, lezând sentimentul de comuniune socială. Fireşte, dacă este mai îndelungată, tristeţea determină o apropiere între oameni, dar nu pe o cale normală, ca atunci când sentimentul de comuniune socială este împărtăşit de ambele părţi, ci printr-o manevră care aduce anturajul în situaţia de a fi exclusiv partea care are de dat ceva.

4. DEZGUSTUL.

Elementul disociant este de găsit şi într-un afect ca dezgustul sau greaţa, deşi într-o măsură mai slabă. Din punct de vedere fizic, greaţa se produce atunci când pereţii stomacului suferă o excitaţie determinată. Există însă şi reacţii de a ejecta ceva din sfera psihicului. Tocmai pe acest plan devine vizibil caracterul disociant al acestui afect. Manifestările care rezultă ne dau o confirmare în acest sens. Cunoaştem o mimică în stare să te facă să-ţi întorci privirea aiurea. Grimasele semnifică o condamnare a anturajului, o rezolvare a situaţiei în sensul unei repudieri. Ca urmare a unei folosiri abuzive, prin acest afect ne putem, eventual, debarasa de o situaţie dezagreabilă, provocând o senzaţie de dezgust. Contrar, poate, celorlalte afecte, dezgustul poate fi trezit în mod intenţionat. Datorită unui antrenament special, un individ poate merge până acolo încât să nu-i fie greu să se desprindă pe această cale de anturaj sau să întreprindă un atac împotriva acestuia.

5. FRICA (SPAIMA).

O importanţă covârşitoare în viaţa omului are frica. Acest afect se complică prin faptul că, pe lângă că este un afect disociant, conduce, ca şi tristeţea, la o legătură *sui-generis* cu ceilalţi. De exemplu, un copil înfricoşat se smulge dintr-o situaţie, dar aleargă în alta, spre a căpăta protecţie. Pe de altă parte, mecanismul fricii nu conduce direct la o demonstraţie de superioritate asupra anturajului, ci dă în primul rând impresia frapantă a unei înfrângeri. Atitudinea este aceea a unei defăimări. De aici începe partea asociantă a afectului, care include în acelaşi timp şi setea de superioritate: fricosul fuge spre a se pune la adăpostul unei alte situaţii şi, în acest fel, el încearcă să se fortifice, ca să fie capabil să facă faţă pericolului şi ca să triumfe.

Avem de-a face, în cazul acestui afect, cu un fenomen profund organic. Ceea ce se reflectă aici este *frica originară (Urangst),* atavică, proprie tuturor vieţuitoarelor. La om, îndeosebi, ea emană din insecuritatea generală a acestuia, din slăbiciunea sa în faţa naturii. Cunoaşterea dificultăţilor vieţii este atât de deficitară încât copilul, de exemplu, nu se poate descurca singur, alţii trebuind să intervină pentru a-i satisface trebuinţele. Copilul ia cunoştinţă intuitiv de aceste dificultăţi, de îndată ce vine pe lume şi se află integrat în condiţiile existenţei. Date fiind pericolul permanent care îl pândeşte şi riscul eşecului strădaniilor sale de a ieşi din starea de insecuritate, el poate să ajungă la o concepţie despre viaţă pesimistă, la dezvoltarea unor trăsături de caracter care îl fac să se bizuie mai mult pe ajutorul şi consideraţia celor din jurul său. Prudenţa care rezultă de aici poate fi atât de mare încât să-l îndepărteze de la îndatoririle impuse de viaţă. Dacă asemenea copii sunt totuşi obligaţi să progreseze, ei poartă în acelaşi timp în sine un plan de retragere, găsindu-se mereu pe picior de fugă, unul din afectele lor cele mai frecvente şi mai izbitoare fiind frica.

Până şi în expresia fizică a acestui afect, în special în mimică, descoperim începutul unei contraacţiuni, care însă nu este rectilinie, agresivă. Uneori asemenea manifestări evoluează în sens patologic şi în multe cazuri avem posibilitatea să examinăm cu uşurinţă mecanismele psihice. Avem atunci impresia netă că anxiosul întinde mâinile spre ceilalţi, ca să şi-i apropie şi ca să-i ţină lângă dânsul.

Aprofundând cercetarea acestui fenomen, ajungem la aceleaşi concluzii pe care le-am desprins din analiza anxietăţii ca trăsătură de *caracter.* Avem de-a face cu oameni care caută să se sprijine pe cineva în viaţă; trebuie ca cineva să le stea totdeauna la dispoziţie, în realitate este vorba de încercarea de a stabili un raport de dominaţie, *ca şi când* ceilalţi nu ar exista decât ca să le ofere anxioşilor un suport moral. Dacă forăm şi mai în adâncime, constatăm că aceşti oameni au pretenţia să ne ocupăm în primul rând de ei. în absenţa unui contact direct cu viaţa, ei şi-au pierdut în aşa măsură independenţa încât reclamă acest privilegiu cu o extraordinară ardoare şi vehemenţă. Dar oricât de stăruitor ar căuta ei să se afle în preajma altora, sentimentul lor de comuniune socială este slab. Astfel, anxietatea duce la obţinerea pentru sine a unei poziţii privilegiate, la evitarea exigenţelor vieţii şi la punerea celorlalţi în serviciul său. în cele din urmă frica se infiltrează în toate relaţiile vieţii cotidiene. Ea devine un instrument eficient de dominare a celor din jur.

B. AFECTE ASOCIANTE

1. BUCURIA.

În bucurie, ca afect, se remarcă limpede forţa asociantă. Ea nu suportă izolarea. în manifestările sale exterioare: căutarea celorlalţi, îmbrăţişări etc, apare înclinaţia spre comunicare, confesiune şi savurare în comun a plăcerii. Şi atitudinea este asociantă, este, ca să spunem aşa, atitudinea braţelor deschise, o căldură ce iradiază asupra celorlalţi, reflectându-se în egală măsură asupra celui de la care emană. Acest afect include toate valenţele comuniunii sociale.

Linia ascendentă nu lipseşte nici de aici, fiind vorba de un om care trece de la un sentiment de insatisfacţie la unul de superioritate. Bucuria este, în fond, expresia autentică a biruirii dificultăţilor. Mână în mână cu ea merge râsul cu efectul său eliberator, reprezentând oarecum cheia de boltă a acestui afect. Dincolo de propria personalitate, bucuria vizează să obţină simpatia celorlalţi.

Există şi aici manifestări abuzive, condiţionate de firea omului respectiv. Unii pacienţi arătau clare semne de bucurie şi râdeau la ştirea cutremurului de la Messina. La o cercetare mai atentă s-a dovedit că ei râdeau pentru că, de fapt, nu voiau ca prin mâhnire să lase să transpară un sentiment de slăbiciune; încercând să îndepărteze mâhnirea, ei adoptaseră afectul contrar. Deosebit de frecventă este şi *bucuria răutăcioasă,* care survine nelalocul ei, ignorând şi lezând sentimentul de comuniune socială. Această bucurie maliţioasă este de fapt un afect disociant, prin care cineva încearcă să-şi afirme superioritatea faţă de ceilalţi.

3. COMPASIUNEA.

Compasiunea (mila) este expresia cea mai pură a sentimentului de comuniune socială. Dacă o identificăm la un om, în general putem fi liniştiţi cu privire la sentimentul său de comuniune socială, în sensul că acesta nu-i lipseşte. Căci prin acest afect omul ne arată cât este de capabil să se transpună în situaţia semenului său.
Poate că o mai mare răspândire decât acest afect are folosirea sa abuzivă, denaturată. Aceasta constă în tentativa unora de a se prezenta drept oameni cu un sentiment de comuniune socială deosebit de puternic, bineînţeles exagerând. Cu prilejul vreunei nenorociri, unii oameni se vâră în faţă, dar fără a face ceva util, ci din dorinţa de a-şi face pe gratis publicitate. Pe de altă parte, există oameni care adulmecă cu o adevărată voluptate nenorocirea altuia, ţinân-du-se scai de acesta. Aceşti binefăcători aferaţi vor ca prin ceea ce fac să-şi asigure, în primul rând, sentimentul de superioritate faţă de cei aflaţi în nenorocire şi mizerie. Referitor la acest tip de om, marele cunoscător de oameni care era La Rochefoucauld spunea: „în nenorocirea celor mai buni prieteni ai noştri, găsim totdeauna ceva care nu ne displace"[1].

În mod greşit s-a încercat să se explice prin acest fenomen simţământul de plăcere pe care îl avem în faţa spectacolelor tragice. S-ar spune că ne bucurăm că nu suntem în pielea victimelor. Celor mai mulţi oameni aceasta nu li se potriveşte. Interesul nostru faţă de întâmplările tragice este de obicei generat de dorinţa de a ne autocu-noaşte şi de a ne autoinstrui. Nu pierdem din vedere faptul că avem
de-a face doar cu o ficţiune, din care sperăm să extragem învăţăminte pentru viaţa noastră.

4. RUŞINEA.

Un afect atât asociant, cât şi disociant, este ruşinea. Este şi aceasta o structură psihică din sfera sentimentului de comuniune socială şi ca atare nu ar putea fi expulzată din viaţa psihică a omului. Societatea umană nu ar fi posibilă fără acest afect. Ruşinea se manifestă în situaţiile în care, ca urmare a unei intervenţii în universul interior al unui om, este înjosită personalitatea acestuia, riscându-se să fie pierdută îndeosebi demnitatea, la care ţine orice om. în acest context, ruşinea se exprimă prin puternice reacţii corporale. Din punct de vedere anatomofiziologic, fenomenul constă într-o dilatare a vaselor sanguine periferice, în care are loc un flux crescut de sânge, de cele mai multe ori vizibil pe faţa omului. La unii oameni chiar şi pieptul se înroşeşte.

Comportamentul exterior caracteristic în asemenea situaţii este detaşarea de cei din jur. Este un gest retractil legat de o proastă dispoziţie, care este mai degrabă o înclinaţie de a o lua la fugă. întoarcerea spatelui, lăsarea îri jos a ochilor sunt reacţii de fugă, care ne arată limpede caracterul disociant al acestui afect.

Distingem şi forme abuzive. Există oameni care roşesc surprinzător de uşor. Se va putea constata că, de obicei, în relaţiile lor cu semenii, la aceşti oameni predomină tendinţele disociante. A roşi este pentru dânşii un mijloc de a scăpa de societate.

NOTE

[1] La Rochefoucauld, Maxime şi *reflecţii,* traducere, note şi indice analitic de Aurel Tita, Editura Minerva,Bucureşti, 1972, p. 132. Grăitoare este, din acest punct de vedere, mai ales următoarea reflecţie: „Adesea dăm dovadă mai mult de orgoliu decât de bunătate deplângând nenorocirile duşmanilor noştri; le dăm semne de compătimire ca să-i facem să înţeleagă că suntem mai presus decât ei" (p. 111). (Nota trad.)

ANEXĂ

OBSERVAŢII GENERALE PRIVIND EDUCAŢIA

Am vrea să adăugăm aici câteva cuvinte cu privire la o temă care până aici nu a putut fi atinsă decât în treacăt şi în mod întâmplător. Ne referim la influenţa educaţiei făcute în familie, în şcoală şi în viaţă asupra dezvoltării organului psihic.

Este neîndoielnic faptul că educaţia care se face astăzi în familie favorizează aspiraţia către putere, dezvoltarea vanităţii. în această privinţă oricine poate da sfaturi, bazate pe propria sa experienţă. Ce-i drept, familia prezintă avantaje incontestabile şi cu greu se poate recomanda o instituţie în care copiii să fie mai bine crescuţi decât în familie *sub raportul conduitei judicioase*[1]*.* Tocmai în cazurile de îmbolnăvire familia se dovedeşte mediul cel mai potrivit în ceea ce priveşte conservarea genului uman. Părinţii sunt, de asemenea, buni educatori, care dispun de perspicacitatea necesară recunoaşterii de la bun început a devierilor psihice ale copiilor lor şi combaterii acestora printr-un tratament adecvat, aşa încât vom admite fără rezerve că nu există o instituţie mai convenabilă decât familia pentru creşterea unei umanităţi apte pentru o existenţă mai bună.

Din păcate însă nu putem afirma ca părinţii sunt buni psihologi sau buni pedagogi. Ceea ce deţine astăzi rolul principal în educaţia familială este un *egoism de familie* dezarticulat, manifestat în diverse grade. Acesta pretinde în mod ostentativ dreptul ca propriii copii să fie îngrijiţi aparte, ca nişte fiinţe care trebuie să se bucure

de o consideraţie deosebită, fie şi în detrimentul altora. Aşa se ajunge la situaţia că tocmai educaţia familială săvârşeşte cele mai grave erori, inoculându-le, ca să spunem aşa, copiilor ideea că ei trebuie să se situeze totdeauna mai sus decât ceilalţi şi să fie consideraţi mai buni. La aceasta se adaugă însuşi modul de organizare a familiei, care nu vrea să se desprindă de concepţia cu privire la rolul de dirijor al tatălui, o concepţie a *autorităţii paterne.* Aşa se face că răul îşi urmează cursul. Această autoritate, întemeiată doar în foarte slabă măsură pe sentimentul de comuniune socială, determină rapid o rezistenţă făţişă sau secretă. Desigur că aceasta nu-şi face niciodată loc fără dificultate. Consecinţa cea mai gravă este aceea că li se oferă copiilor un model de aspiraţie către putere, legat de demonstrarea plăcerii asociate cu exercitarea puterii, ceea ce îi face lacomi de putere, ambiţioşi şi vanitoşi. Drept urmare, ei vor merge atât de departe încât să pretindă consideraţie din partea tuturor, dorind ca ceilalţi să le arate aceeaşi ascultare şi supunere pe care s-au obişnuit s-o vadă faţă de cele mai puternice persoane din jurul lor, intrând astfel în conflict cu părinţii şi cu mediul social în general.

În felul acesta, pe planul educaţiei familiale care se face la noi este aproape inevitabil ca în mintea copilului să se înfiripe ţelul obţinerii superiorităţii. Aceasta se poate constata şi la copiii mici de tot, cărora le place s-o facă pe grozavii, fenomenul persistând la adulţi, care, până şi în perioade din cele mai avansate din viaţa lor, împinşi uneori de amintirea inconştientă *(unbewusste Erinnerung)* a situaţiei în

familie, tratează întreaga umanitate ca şi cum aceasta ar fi familia lor, sau, atunci când, datorită atitudinii lor, suferă eşecuri, manifestă înclinaţia de a se retrage din lumea devenită oribilă pentru dânşii şi de a duce o existenţă solitară.

Desigur, familia este de asemenea cea indicată să dezvolte sentimentul de comuniune socială, dar numai până la un anumit punct, date fiind cele arătate cu privire la aspiraţia către putere şi autoritate. Primele manifestări de afecţiune sunt urmarea *relaţiilor cu mama.* Mama este pentru copil cea mai relevantă întruchipare a aproapelui, de la care el învaţă să-şi recunoască şi să-l simtă aproape pe semenul său, pe *acel „tu" demn de încredere. Nietzsche* spune că fiecare îşi făureşte imaginea ideală a celui iubit după raporturile care au existat între el şi mama sa. Pestalozzi a arătat de mult că mama este aceea care îi dă copilului lumina călăuzitoare în relaţiile lui cu ceilalţi oameni, că relaţiile cu mama formează în general cadrul tuturor manifestărilor sale. Rolul mamei[2] include posibilitatea dezvoltării la copil a sentimentului de comuniune socială. Din aceste relaţii cu mama rezultă şi acele stranii personalităţi pe care le întâlnim deja la copii şi care ne frapează prin anumite deficienţe din punct de vedere social. în special două greşeli pot fi comise pe acest plan. Una constă în aceea că mama nu-şi îndeplineşte rolul ei faţă de copil şi, drept urmare, nu-i dezvoltă sentimentul de comuniune socială. Această lacună este foarte importantă şi are drept urmare o mulţime de necazuri. Copilul creşte ca şi cum s-ar afla într-o ţară inamică. Dacă cineva vrea să reeduce un asemenea copil, nu-i rămâne de făcut decât să-şi asume rolul corespunzător, odinioară abandonat. Aceasta este, ca să spunem aşa, calea pe care se poate face din el un om pe deplin integrat în societate. Cealaltă mare eroare, foarte frecventă, constă în aceea că, deşi mama îşi îndeplineşte cumva rolul, o face cu atâta exagerare încât *transmiterea* sentimentului de comuniune socială nu este posibilă. Mama procedează în aşa fel încât de acest sentiment să beneficieze numai ea. Aceasta înseamnă că interesul copilului este axat pe mama sa, pe când restul lumii este exclus. Şi acestor copii, aşadar, le lipseşte baza spre a se putea forma ca oameni sociabili.

În afară de relaţiile cu mama, în educaţie sunt de luat în considerare multe alte elemente esenţiale. îndeosebi amenajarea pentru copil a unei *camere confortabile* îi va permite acestuia să se simtă în largul său în această lume. Dacă ne gândim cu ce greutăţi au de luptat cei mai mulţi copii şi cât de puţin dat le este în primii lor ani de viaţă să simtă că lumea este un loc agreabil pentru dânşii, vom înţelege atunci importanţa extraordinară a *primelor impresii din copilărie,* pentru că acestea îi dau copilului o orientare pe care el nu va face decât s-o aprofundeze şi s-o continue. Dacă ţinem seama de faptul că mulţi copii vin pe lume bolnăvicioşi şi nu au parte decât de amărăciune şi suferinţă, că majoritatea copiilor nici nu au o cameră a lor sau, dacă o au, nu găsesc în ea nimic care să le trezească bucuria de a trăi, atunci este limpede că cea mai mare parte a copiilor nu se dezvoltă ca prieteni ai vieţii şi ai societăţii, nefiind saturaţi de acel sentiment de comuniune socială care ar putea să înflorească şi să se desfăşoare într-o comuniune umană veritabilă. Trebuie, pe de altă parte, să ţinem seama de faptul că greşelile pedagogice pot avea o influenţă considerabilă. O educaţie dură, severă, este de natură să suprime bucuria de a trăi şi colaborarea copilului, după cum o educaţie care netezeşte până în cele mai mici amănunte drumul copilului, înconjurându-1 cu o căldură exagerată[3], îl poate face incapabil să înfrunte mai târziu climatul aspru al vieţii, climat care domină în afara familiei.

În felul acesta, educaţia familială nu concordă cu cerinţele societăţii de azi, neputând realiza ceea ce aşteptăm noi de la ea, adică un om în deplinătatea facultăţilor sale mintale, integru, cu un comportament colegial. Ea îl saturează, în schimb, de aspiraţii vanitoase.

Dacă ne întrebăm acum ce altă instanţă ar putea fi în măsură să remedieze deficienţele dezvoltării copiilor, atenţia noastră se va îndrepta în primul rând spre *şcoală.* O examinare riguroasă ne arată însă că nici şcoala, în forma sa de astăzi, nu este potrivită pentru această misiune. Cu greu vom găsi un profesor care să se poată lăuda, dată fiind situaţia de azi a şcolii, că el recunoaşte în esenţa lor deficienţele unui copil şi că le poate elimina. El nu este nicidecum pregătit în acest scop şi nici nu are posibilitatea să fie, pentru că este obligat să urmeze o programă analitică, pe care trebuie s-o transpună în practică fără a-i fi îngăduit să se intereseze cu ce material uman are de lucrat. Pe de altă parte, numărul prea mare de elevi grupaţi într-o clasă face cu neputinţă ca el să îndeplinească această sarcină. Trebuie, de aceea, să căutăm în altă parte o instanţă capabilă să înlăture neajunsurile educaţiei în familie, neajunsuri care ne împiedică să devenim un popor unit, bine sudat. Unii se vor gândi, poate, că însăşi *viaţa* este o asemenea instanţă. Dar şi ea are propriile sale limite. Chiar şi din cele spuse până aici în această carte reiese destul de clar că viaţa nu este în stare să schimbe un om, deşi uneori aparenţa este alta. Vanitatea omului, ambiţia

sa se opun. Căci chiar şi atunci când a pornit-o în mod vădit pe o cale greşită, el va avea mereu sentimentul fie că vina pentru aceasta o poartă alţii, fie că nu poate să facă altfel. Rareori este de găsit cineva care să se fi poticnit în viaţă şi care să se oprească asupra greşelii sale, reflectând la ce este de făcut. (Să ne amintim şi de expunerea noastră cu privire la valorificarea celor trăite.)

Viaţa, prin urmare, nu poate determina schimbări esenţiale, iar din punct de vedere psihologic faptul este de înţeles, pentru că viaţa ia în primire oameni gata formaţi *(schon fertige Menscheri).* Oameni care au viziunea lor bine consolidată şi care sunt puşi în mişcare de ţelul obţinerii superiorităţii. Dimpotrivă, viaţa este chiar un rău dascăl, deoarece nu este deloc dispusă la toleranţă, nu ne avertizează, nu are răbdare să ne înveţe de două ori unul şi acelaşi lucru, ci ne respinge cu răceală, lăsându-ne să ne prăbuşim.

Examinând acum ansamblul problemei, nu ne rămâne decât să formulăm următoarea concluzie: singura instanţă capabilă să ne ajute este şcoala. Ea ar fi capabilă de aceasta, dacă nu ar avea greşelile şi practicile ei abuzive. Căci până în prezent acela care ajunge să conducă şcoala face din ea un instrument pentru realizarea propriilor sale planuri, de obicei vanitoase, ambiţioase. Aceasta nu poate duce în continuare la rezultate pozitive. Iar când, în timpurile mai noi, se cere restabilirea în şcoală a autorităţii de altădată, trebuie să ne întrebăm ce a realizat bun, de fapt, acea autoritate. La ce va sluji o autoritate care, după cum am văzut, a fost nocivă chiar şi în familie, unde condiţiile sunt mai favorabile educaţiei judicioase şi unde, totuşi, nu se ajunge în cele din urmă decât la revolta tuturor împotriva ei? în afară de aceasta, deşi ea va fi nu o dată recunoscută de la sine, o autoritate trebuie impusă prin constrângere. Până şi în şcoală autoritatea, când în general ea există, rareori va fi recunoscută fără rezerve. Şi, oricum, copilul vine la şcoală cu conştiinţa clară a faptului că dascălul este un slujbaş al statului. Este imposibil să-i impui copilului o autoritate fără ca aceasta să aibă consecinţe păgubitoare pentru dezvoltarea sa psihică. Nu este permis ca sentimentul autorităţii să se bazeze pe constrângere, ci trebuie să se întemeieze pe sentimentul de comuniune socială.

În şcoală fiecare copil este pus într-o situaţie care urmăreşte dezvoltarea sa psihică. De aceea ea trebuie să satisfacă cerinţele unei dezvoltări psihice avantajoase pentru copil şi societate. va fi posibil să vorbim de o şcoală bună doar atunci când ea va fi în concordanţă cu imperativele dezvoltării organului psihic. numai o asemenea şcoală o vom putea noi numi *şcoală socială.*

NOTE

1 *„unterrichtigerFuhrung",în* textul original. (Nota trad.)

2 *dcrFunktion derMutter",* în textul original. (Nota trad.)

3 *"mit einer tropischcn Wârme",* în textul original. (Nota trad.)

CUVÂNT DE ÎNCHEIERE

Am încercat să explicăm în lucrarea de faţă faptul că organul psihic rezultă dintr-o substanţă funcţională înnăscută, spirituală şi corporală, şi că dezvoltarea sa are loc în întregime în condiţii sociale, ceea ce înseamnă că atât cerinţele organismului, cât şi acelea ale societăţii omeneşti trebuie să-şi găsească satisfacerea. Acesta este cadrul în care se dezvoltă organul psihic şi de care va depinde evoluţia sa.
în continuare, am urmărit această dezvoltare, analizând capacitatea de percepţie, reprezentarea, procesele memoriei, sensibilităţii şi gândirii şi aducând în discuţie, în cele din urmă, trăsăturile de caracter şi afectele. Am stabilit că toate aceste fenomene se leagă între ele într-o structură coerentă, că pe de o parte ele se supun unei legi a comunităţii sociale şi că, pe de altă parte, sunt dirijate şi modelate pe o cale determinată, specifică, de aspiraţia către putere şi superioritate a fiecărui individ. Am văzut că scopul omului de a obţine superioritatea, în conexiune cu sentimentul său de comuniune socială, într-o nuanţare gradată a dezvoltării pentru fiecare caz concret, conduc la configurarea anumitor trăsături de caracter, care nu sunt înnăscute, ci se dezvoltă ca şi cum, de la începutul vieţii psihice şi până când omul şi-a conturat mai mult sau mai puţin conştient scopul, ar urma o linie directoare.

Am discutat în detaliu despre o serie de trăsături de caracter şi de afecte care ne sunt un ghid valoros în înţelegerea omului, pe când altele au fost abia schiţate. Perspectiva care ni s-a deschis ne arată că, potrivit cu aspiraţia către putere a fiecărui, în om se acumulează ambiţia şi vanitatea, ale căror forme de manifestare pot fi recunoscute clar în tendinţele şi modurile sale de acţiune. Am arătat cum tocmai exacerbarea ambiţiei şi a vanităţii împiedică progresul ritmic al individului, îi frânează sau face imposibilă dezvoltarea sentimentului de comuniune socială şi cum tulbură mereu colectivitatea omenească şi în egală măsură pe individ, făcând să eşueze strădaniile sale.

Această lege a dezvoltării psihice ni se pare incontestabilă şi o socotim cel mai important mijloc de orientare pentru oricine nu vrea să cadă pradă impulsurilor sale obscure, ci năzuieşte să-şi edifice în chip conştient destinul. Iniţiem cu aceste cercetări cunoaşterea omului, ştiinţă care abia dacă este cultivată, dar care nouă ne pare de o extremă importanţă, indispensabilă pentru toată lumea.

Indice de nume

A

ADLER, Alexandra: 39
AEPPLI,Ernest: 25,37
ALLEN,Cliford: 11,34
ANDERSEN, Hans Christia
APPELT, Alfred: 8
ARISTOFAN: 158
ASZODY,L.:93
AVENARIUS,Richard:25

B

BACH,JohannSebastian:9
BEBEL.August: 158,159
BEETHOVEN, Ludwig van: 9,75
BERGSON, Henri: 24
BIRNBAUM,Ferdinand:8
BRACHFELD,Oliver: 34,35
BROSER:36,39 BRUCĂR,L.: 190

C

CHAPLIN,J.P.:7,32
CICERO, Marcus Tullius: 126
CAPONE,AL.:93
CARLYLE.Thomas: 187

D

DARWIN, Charles: 18,61
DEMOSTENE: 9
DILTHEY.Wilhelm: 11,28
DOSTOEVSKI,F.M.:9,12,28 120, 215,240
DUMITRIU, Anton: 38

E

ENGELS,Fr.:60 ESAU: 164
ESCHIL: 135

F

FARAU, Alfred: 37
FERE, Charles: 10
FREUD,Sigmund: 7,8,9,11,13, 16,17,18,23,25,26,28,30,32,33,34,35,37,73,94
FROEBEL,F.W.A.:30

G

GANZ.Madeleine:14,26,27,35,37
GAVRILIU, Leonard: 5,38
GOETHE, Johann Wolfgang von: 28, 31,125,128,207
GOLDSTEIN,M.:190
GORGOS, Constantin: 36
GRIGOREalVII-lea: 159
GRILLPARZER, Franz: 219,222
GROOS.Karl: 114,134

H

HERODOT: 41
HIPPOCRATE: 183
HIRZEL,S.:40
HOLUB,Arthur:8
HOMER: 9

I

IACOB: 164,167
IBSEN,Henrik::28
IOSIF: 126, 162 ISAC: 167

J

JAHN,Ernst:8,93
JUNG, Cari Gustav: 7,27,59

K

KAUS,Otto:8 KELLERMANN, Anette: 9 KRAW1EC,T.S.:7,32 KRETSCHMER,Ernst:21
PARHON.C.I.: 190 PAVELCU,Vasile:38 PESTALOZZI, Johann H.: 30,264 PLOTTKE, Paul: 34,35,36
RATTNER,J.: 20,28,36 REBECA: 167 ROUSSEAU,J.J.:30

L

LA ROCHEFOUCAULD: 196,260, 261
LAVATER.J.C: 135
LICHTENBERG,G.C: 125,135
LOWY, Ida: 8
LAIGNEL-LAVASTINE, M.: 34
LAZARSFELD,Sophie:8

M

MARX,Karl:60
MILTON,John:9
MOEBIUS, August Ferdinand: 144
MONTAIGNE, Michel Eyquem de:30
MORENO, JacobL.: 8,34

MOSAK,HaroldH.:30,38
MUCCHIELLI,Roger:8

N

NAPOLEON 1:223
NIELSEN,Enne:131
NIETZSCHE.Friedrich: 10,246,263
NURMI, Paavo: 9

S

SHAKESPEARE.William: 28
SIMONIDEdinChios:131
SMETANA,Bedrich:9
SOCRATE: 25,32,194
SPERBER,Manes:34
SPRANGER,Eduard:26
STERN, William: 26
STRINDBERG, August: 144
SAND,George:93
SCHAFFER, Herbert: 23,34,37
SCHOPENHAUER,Arthur: 144

T

TITA, Aurel: 262
TODORANU.Dimitrie: 36
TUDOSESCU, Ion: 31,37,38

V

VAIHINGER,Hans:10,ll

W

WEXBERG,Ermin: 8,12,30,64
WIENER, Norbert: 31,38
WEININGER: 144
WENTZMER.Gerhard: 190